

1

Biblioteca
Josep Giner

Criteris de la normativa

L'ortografia contemporània.

Uns quans problemes actuals.

"Vosaltres, si
voleu rebre lo
Sant Esperit, que
hajaú concordia
uns ab altres"

Abelard Saragossà

 Sant Vicenç Ferrer

2

CRITERIS DE LA NORMATIVA

*L'ORTOGRAFIA CONTEMPORÀNIA.
UNS QUANTS PROBLEMES ACTUALS*

La realització d'aquesta obra ha estat possible gràcies a la XXIIIa Beca "Manuel de Montoliu", atorgada per la Diputació de Tarragona el dia 15 de març de 1995. El jurat era presidit per l'Il·ltre. Sr. Josep M. Panicello i Hernández, president de la Comissió de Cultura i Ensenyament, en representació de l'Il·lm. Sr. President de la Diputació de Tarragona, i en formaven part com a vocals el Sr. F. Xavier Ricomà, l'Excm. i Magfc. Sr. Joan Martí i Castell i la Sra. Olga Xirinacs.

© Abelard Saragossà i Alba

© del disseny de la coberta: *Cap i Cua*

Primera edició, abril del 1997

Reservats tots els drets d'aquesta edició

i propietat del disseny de la coberta:

Editorial SAÓ.

Àngel de l'Alcàsser, 14 - 12a

46018 - València

ISBN: 84-88513-19-4

Depòsit Legal: V-1631-1997

Imprès a Gràfiques Hurrado, S.L.

c/ Maestro Lope, 59 i 65. 46100 - Burjassot

CRITERIS DE LA NORMATIVA

*L'ORTOGRAFIA CONTEMPORÀNIA.
UNS QUANTS PROBLEMES ACTUALS*

Abelard Saragossà

UNIVERSITAT JAUME I
BIBLIOTECA

1003325475

Biblioteca «Josep Giner», 1

PRESENTACIÓ

La beca "Manuel de Montoliu" de la Diputació de Tarragona ha estat una eina bàsica per al desenvolupament de les tasques d'investigació filològica, de crítica literària o de literatura catalana de les nostres comarques. Es tracta d'estimular unes línies de treball i d'afavorir la feina dels investigadors que s'internen en aquests camps d'especialització.

Si repassem els temes que s'han anat realitzant durant les darreres concessions i els comparem, al mateix temps, amb tot allò que es feia a Catalunya, ens adonarem d'una molt bona sintonia, d'una lloable coincidència. I això és bo, molt bo, perquè vol dir que hom no cau en aquell localisme eixorc, tancat, que a vegades fa tant de mal. El camp local és bo com a mesura, com a àmbit de treball, però pensant sempre en la seva relació amb el món. En aquest sentit, són moltes les beques Manuel de Montoliu que han pres com a àrea de treball Catalunya, o, fins i tot, un marc referencial molt més dilatat com és el de les llengües.

D'aquesta manera, convocatòria rere convocatòria, hem configurat un fons documental i d'estudis inqüestionablement extraordinari. Ara, amb l'edició d'aquesta nova beca que ens obre la porta al mig segle de la seva data d'iniciació, presentem l'obra titulada *Criteris de la normativa. (L'ortografia contemporània. Uns quants problemes actuals)*, d'Abelard Saragossà, guanyador de la XXIII edició de la beca "Manuel de Montoliu".

Una llengua mai no és definitiva, sinó que es troba incardinada en un procés d'evolució, de canvis, d'interessos polítics i d'anàlisis que li atorguen, justament, la seva millor essència i vigor. Són diversos els estudis que sobre la llengua ja s'havien publicat, bé a través de l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV o bé de la mateixa Diputació de Tarragona. En els darrers anys, precisament, han proli-

ferat els temes d'investigació de la llengua, i aquesta s'ha configurat com un bon model de treball a nivell de Catalunya. Avui, Abelard Saragossà ens introdueix en una parcel·la d'estudi prou interessant per a despertar l'atenció dels especialistes, en particular, i del món de la cultura en general.

Per això mateix crec que, tots plegats, avui podem sentir-nos satisfets per aquesta nova aportació al coneixement de la llengua i la cultura del país. Es tracta, segurament, d'una peça més, però d'una peça ben feta i que dóna solidesa i prestigi a l'edifici general de la cultura. En aquest sentit, penso que la beca "Manuel de Montoliu" ha complert, una vegada més, els seus objectius.

Josep Mariné i Grau
President de la Diputació de Tarragona

*Dedique aquest llibre als meus pares,
ja que he intentat que en aquestes pàgines hi haja
un objectiu que hi hauria d'haver
en la relació dels fills amb els pares:
la perduració dels factors positius
que comporta tota bona civilització.*

Jo sóc optimista i crec que es pot fer molt. El treball és pacient i no gens fàcil, però, ben orientat i persistent, pot donar grans resultats. Cal fer tot el possible per guanyar a València la batalla de l'idioma.

*Pompeu Fabra (1930)**

Avui, en el moment en què hem aconseguit indubtablement avantatges en el terreny polític, em sembla notar una minva en els ideals patriòtics i un reviscolament de provincianisme. Crec, però, en l'eficàcia de la tasca que pot fer una minoria selecta aprofitant els mitjans de catalanització que les circumstàncies actuals posen a la nostra mà.

*Pompeu Fabra (1933)***

Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança.

*Pompeu Fabra (1947)****

* Comentari que va fer Fabra a Miquel Duran i Tortajada a propòsit d'un viatge a València. L'entrevista va aparèixer en *La Ven de Catalunya* i en *Taula de Lletres Valencianes*. Vegeu Pérez Moragon (1982: 68).

** Resposta que Fabra va fer a la pregunta «Quin concepte teniu format del present?». Vegeu Lamuela i Murgades (1984: 197-198).

*** Paraules que Fabra va dir als estudiants que van acudir a la *Setmana d'Estudis Catalans* (Miracle, 1968: 578, 1989: 118).

0. INTRODUCCIÓ

0.1. Origen del treball

Josep Lacreu i Miquel Nicolàs, directors del màster *Assessorament lingüístic* (realitzat a la Universitat de València durant els dos cursos 1993-1995), varen tindre l'amabilitat d'encomanar-me que realitzés la part d'ortografia en el primer curs. L'encàrrec em va sorprendre una mica, ja que em pensava que eren interessants els problemes de la normativa que afecten la fonètica, o la morfologia, o la semàntica, o la sintaxi... En canvi, l'ortografia no em pareixia atractiva, ja que hi ha la creença que aquesta part de la normativa és bàsicament una representació de la fonètica fonològica: el fonema /a/ es representa amb la lletra *a*; el fonema /b/, amb la lletra *b*; etc. Davant d'aquest panorama tan extraordinàriament estret, vaig pensar que el curs del màster s'hauria de reduir a tres aspectes: primer, extraure informació del llibre de Segarra *Història de l'ortografia catalana* sobre els canvis històrics de la nostra ortografia; segon, comentar alguna de les qüestions ortogràfiques que estudia un altre llibre de Segarra, *Història de la normativa catalana*; i, tercer aspecte a tractar, algun dels problemes que havien plantejat Coromines, Solà i Ruaix en diversos treballs.

Tanmateix, allò que d'entrada em semblava tan reduït, tan poc important i tan poc atractiu, a mesura que anava llegint i reflexionant, anava creixent més i més i tornant-se més fascinant, de tal manera que el resultat consegüent (el programa a desenvolupar en el màster) anava fent-se evidentment desmesurat. Davant d'aquesta situació, vaig haver d'eliminar tot allò que afectava els signes de puntuació: comes, punts, etc.; i també l'apòstrof, els signes d'interrogació i d'exclamació, i el guionet en les paraules compostes i en els pronoms febles.

La raó més important per la qual vaig passar de la indiferència a

la fascinació davant de l'estudi de l'ortografia, és que treballant-hi vaig veure que els textos ortogràfics eren una bona font per afrontar i començar a aclarir una absència que havia remarcat Lluís V. Aracil:

- (1) «El fet és que (quasi) tot l'accidentat discurs de la gramàtica normativa catalana —tan abundant en polèmiques sobre detalls— es basa en subentesos maquinals, la clau dels quals és un cert sentit comú que resta *implícit*. No és pas solament en Fabra, doncs, que trobem a faltar una articulació explícita de les nocions i orientacions més generals. [...] La paradoxa [...]: les *idees* generals (o pròpiament dites) hi brillen per llur absència.» (Aracil, 1983: 76)

Això és, si volem formular regles normatives concretes fonamentant-nos en raons generals que siguin clares, constants i coherents, no tenim més remei que explicitar quins són els criteris generals de selecció que seguim quan proposem qualsevol norma lingüística concreta, cosa que no era especialment present i clara quan Aracil va escriure el fragment reproduït (encara que no era tampoc tan absent com la presenta). El capítol més llarg del llibre que el lector té a les mans (el segon, que ocupa quasi la meitat de l'obra) intenta ser una contribució a aquest objectiu.

0.2. La paradoxa de l'absència / presència de criteris de selecció en unes certes llengües

Pel que fa als criteris de selecció de constituents lingüístics, podríem plantejar una paradoxa. Sembla evident que és impossible elaborar una *normativa* sobre alguna parcel·la social sense uns criteris generals o *normes* que permeten anar confegint aquesta normativa. Efectivament, si intentàvem elaborar una normativa lingüística sense normes d'elaboració, seria paregut a voler estudiar d'una manera desordenada l'ordenació que hi ha en qualsevol teoria.

Tanmateix, no deu ser massa difícil trobar normatives lingüístiques sense que hi haja explícitament normes o criteris de selecció. Em sembla que l'aclariment d'aquesta paradoxa correspon a la sociolingüística. Concretament, els sociolingüistes podrien mirar si darrere d'aquesta absència de criteris explícits s'amaga bàsicament aquest fet: que hi ha un domini social que hom vol ocultar. Per exemple, si la

normativa d'una llengua respon a l'ús de la família del rei i dels altres aristòcrates, o a un dialecte d'aquesta llengua, com que el domini social d'una classe sobre les altres o d'un dialecte sobre els altres, deu ser vergonyós per a les altres classes socials o els altres dialectes, hom tendiria a amagar aquest criteri.

En el nostre cas, per sort, no hi ha res a amagar, sinó tot al contrari (o això espere demostrar al llarg del capítol segon). Com a anècdota, puc dir que, exposant textos de Fabra sobre els criteris de selecció davant d'alumnes que no havien de fer Filologia Catalana, hi ha hagut alumnes provinents de la Manxa o d'Andalusia que m'han preguntat, amb els ulls desitjosos d'una resposta positiva, si aquelles regles generals de selecció també actuaven en la normativa lingüística castellana.

0.3. Les tres finalitats bàsiques del treball

No cal dir que hi ha hagut molts autors que s'han ocupat sobre l'ortografia catalana contemporània i sobre els criteris de selecció: des de Pompeu Fabra a Joan Solà, des d'Antoni M. Badia i Margarit a Mila Segarra, des de Josep Miracle a Xavier Lamuela i Josep Murgades... Tanmateix, hi ha hagut tres raons que m'han portat a publicar aquest treball. La primera és que em sembla que aquest llibre no serà excessivament redundat, ja que no he intentat explicar la ideologia normativa de Fabra com a simple adjacència d'una sèrie de criteris de selecció més o menys aïllats. Contràriament, he procurat arribar a un conjunt concret i delimitat de criteris relacionats, els quals formarien una estructura jerarquitzada en què hi ha orde i prioritat d'uns criteris sobre uns altres. Per una altra banda, no m'he limitat a constatar pensaments fabrians i a relacionar-los, sinó que, en el cas que haja trobat problemes a l'hora d'aplicar els valors d'aquesta estructura jerarquitzada (cosa que s'esdevé sovint), he mirat de plantejar-los i solucionar-los.

Seguint l'exemple de Lamuela i Murgades (1984), no he escatimat la reproducció de textos fabrians, ja que l'objectiu d'intentar aprofundir un poc en el pensament normatiu de Fabra, convé que satisfaga la condició de demostrar documentalment als lectors tota afirmació o propietat que l'autor atribueca al lingüista de Gràcia. Des del punt de vista de la investigació, convenia citar Fabra anant a les

fonts originals. En canvi, si adoptem el punt de vista de la comoditat dels lectors, convé citar a partir de les edicions actuals més accessibles. Mirant de satisfer els dos punts de vista, en les citacions hi ha sovint remissions dobles, primer les pàgines de l'original, i entre claudàtors les que responen a edicions actuals. En les referències a les *Converses filològiques*, hi ha primer el número que correspon a l'edició de Pey, i, entre parèntesis, el número de l'edició crítica de Rafel, seguit (sempre que és possible) de l'any en què es va publicar.

La tercera raó que m'ha portat a publicar aquest treball és que he intentat passar, com diu el subtítol, de la "teoria sobre la normativa" o ideologia de Fabra (capítol segon) a la "pràctica de la normativa" (capítols quart, cinqué i sisé). Efectivament, quasi la meitat del llibre està dedicada a analitzar i intentar solucionar problemes ortogràfics actuals o plantejats actualment, i, per tant, en aquests tres capítols passarem, de parlar sobre Fabra, a intentar contribuir a la continuació de la seua obra ortogràfica. Finalment, encara que situada en una segona fila, també voldria esmentar la raó que una petita part del llibre contextualitza l'ortografia dins de la teoria lingüística (capítol primer); i també l'ortografia fabriana dins de les ortografies de les llengües romàniques (capítol tercer).

Agraïments i disculpes

Vull agrair als assistents al màster (i a un curs de doctorat de 1995-1996) l'interés i la col·laboració, ja que moltes idees teòriques o normatives sorgeixen, quallen i s'aclareixen en la preparació de les classes i en les cares, preguntes i comentaris que fan els assistents.¹ Entre aquests agraiments, voldria destacar aquells assistents al màster i al curs de doctorat que han llegit alguna de les quatre o cinc versions manuscrites per què ha anat passant aquest llibre.

Aquest procés de reescriptura pot haver provocat que, alguna de les obres que vaig treballar cap al principi, no l'haja aprofitada tant com hauria demanat alguna de les versions finals. Si això ha passat, en demane unes disculpes ben sentides. També voldria demanar excuses a tots aquells autors que podria haver citat. Efectivament, és evident

¹ Realment, la realització de classes és un potenciador enorme de la investigació lingüística, de la mateixa manera que la investigació és una condició bàsica per al bon desenvolupament de les classes universitàries de lingüística.

que per ací i per allà hauria pogut trobar observacions sobre els criteris de selecció de la nostra normativa. Davant d'aquesta possibilitat bibliogràfica tan gran, he decidit restringir-me a aquells treballs que acaraven més directament els problemes de l'objecte d'estudi. Si m'he deixat fora alguna investigació que hauria d'haver esmentat, en torne a demanar disculpes ben sincerament. Per una altra banda, en febrer de 1996 vaig lliurar el manuscrit a la Diputació de Tarragona, i, consegüentment, no he incorporat en general bibliografia publicada posteriorment.

També vull donar les gràcies a tots els col·legues que han llegit alguna versió del treball i m'han fet observacions que han millorat indubtablement el fonament bibliogràfic i el grau de clariïa i coherència. En concret, moltes gràcies a Emili Casanova, Jordi Colomina, Antoni Ferrando, Lluís Gimeno, Josep Lacreu, Joan Martí, Francesc Pérez Moragon, Lluís B. Polanco, Joan Ponsoda, Joaquim Rafel i Joan Solà. Finalment, he d'agrair a la Diputació de Tarragona la confiança de concedir-me la xxxiii^a beca "Manuel de Montoliu", de 1995, per a la realització d'aquest treball*.

* Aquest llibre s'inscriu en el projecte d'investigació GV-3207/95 de la Generalitat Valenciana.

CAPÍTOL 1. CONTEXTUALITZACIÓ DE L'ORTOGRAFIA CATALANA CONTEMPORÀNIA

1.1. Situació de la grafia dins del sistema lingüístic. Delimitació de l'objecte d'estudi d'aquest llibre

1.1.1. Situació de la grafia dins del sistema lingüístic

Per a la concepció lingüística de la tradició europea, hi ha en general sis parts en la teoria del llenguatge:¹

- (1) a. Fonètica: estudia els mitjans fònics que usa l'emissor per expressar al receptor el seu pensament lingüístic.² La fonètica pot ser segmental o fonològica (la que estudia els fonemes: /a/, /b/, etc.), i suprasegmental o prosòdica (la que estudia les corbes melòdiques de les oracions, i la dualitat "síl·laba tònica contra síl·labes àtones dins d'un mot").
- b. Morfologia: tracta «la forma dels mots» (Valor, 1977: 12), com ara *ràvens-raves. caem-caiem, prou* (invariable) / *diferent-diferents* (dues terminacions) / *molt-molta-molts-moltes* (quatre terminacions).
- c. Sintaxi: analitza el funcionament de les categories sintàctiques (nom, preposició, adjectiu, verb) en la construcció d'oracions.³

¹ N'hi ha un bon exemple en Lamuela i Murgades (1984: 61-65, sobretot 61-62): «la divisió tradicional dels estudis lingüístics» respon a les sis parts que tot seguit introduïrem.

² A vegades es diu que la Fonètica estudia els mitjans fònics que usa l'emissor per expressar el llenguatge. Tanmateix, quan parlem no s'expressa pas tot el llenguatge, com ara tot el lèxic (encara que sense conèixer la part més bàsica d'una llengua, segurament no podríem entendre cap oració). També es diu a vegades que amb la fonètica expressem el nostre pensament per mitjà del llenguatge. Ara bé, aquesta formulació comporta que pot existir el pensament sense el llenguatge, cosa que no veig gens clara pel que fa al "pensament racional". De fet, és possible que hi haja un "pensament intuïtiu o preracional" (que seria prelingüístic), i l'aclariment o racionalització d'aquest pensament per mitjà del llenguatge. És des d'aquesta idea que s'ha d'entendre l'expressió d'(1a) «per expressar el seu pensament lingüístic». Sobre el pensament i el llenguatge, podeu consultar Pannikar (1991: 8, 12, 16, 19, 26-27, 30), i en Bladé (1965: 363) hi ha les opinions de Francesc Pujols i de Pompeu Fabra.

³ D'aquesta definició es desprén que les categories (nom, preposició, etc.) són els elements o constituents

- d. Semàntica o Lexicologia: estudia el contingut semàntic dels lexemes o paraules, «la significació dels mots» (Valor, 1977: 13), tasca que es concreta finalment en la definició de les entrades dels diccionaris.
- e. Formació de paraules: tracta la formació de paraules noves a partir de paraules preexistents (*ferro + er = ferrer*, *mals de cap > maldecaps* "problemes", *rebenta + plenaris = rebentaplenaris*).
- f. Retòrica o Discurs: analitza les propietats lingüístiques que poden aparèixer en les construccions lingüístiques que són més grans que l'oració (com ara la noció "anàfora").⁴

En un llibre dedicat a l'ortografia, convé destacar que entre aquestes sis parts no hi ha la grafia. La causa d'aquesta exclusió deu ser que sempre s'ha entès que el llenguatge és un fenomen bàsicament comunicatiu, i la majoria absoluta de les persones ens comuniquem oralment d'una manera absolutament predominant. En efecte, si tenim aquesta creença, resultarà que una de les parts bàsiques de l'estudi del llenguatge serà la fonètica, però no la grafia. També deu haver-hi, però, una altra raó en la marginació de la grafia, com veurem de seguida.

Hi ha gramàtiques (com ara l'esmentada d'Enric Valor) que tenen primer una Fonètica o Fonologia, i després una Ortografia. Aquesta ordenació respon a una opinió molt estesa: que la grafia no és res més que una representació de la fonètica, i per tant cal estudiar primer la fonètica. I bé, aquesta concepció no solament comporta una supremacia de la comunicació lingüística oral sobre la llengua escrita,⁵ sinó que també explica l'absència de la grafia en les parts de la teoria lingüística. En efecte, si la grafia no és res més que el fet de "re + presentar" o *tornar a presentar* la fonètica, el que interessarà, òbviament, serà la *primera* "presentació", això és, la fonètica.

Ara bé, en el cas que la visió anterior fos certa, com podríem explicar que el so final de l'ocell i l'arbre anomenats *faig* tinga una

mínims de les construccions sintàctiques, i l'oració és la construcció sintàctica màxima. Un exemple de concepció funcional tradicional és la de l'adjectiu, categoria sintàctica que es defineix per la propietat d'haver de trobar-se subordinada a un constituent nominal («la categoria que acompanya el nom», es diu sovint).

⁴ Tenint en compte que l'objecte d'estudi de la Sintaxi es mou entre les categories i l'oració, és comprensible que a vegades es diu que l'objecte d'estudi de la Retòrica comença on acaba el de la Sintaxi.

⁵ Ver ací, doncs, que la concepció lingüística de la tradició europea justifica l'operació que han fet molts lingüistes a partir de Saussure (1916): posar la llengua parlada per davant de l'escripta. En realitat, no seria massa exagerat afirmar que tots els bons lingüistes han defensat la llengua parlada. Com ara, entre nosaltres han fet aquesta operació des de Fabra (vegeu §2.1) fins a Coromines passant per Moll, per Sanchis Guarner i per molts altres.

grafia diferent del so final del malestar que anomenem *empatx*? Fonèticament, no hi ha cap diferència en el final consonàntic d'aquestes dues paraules, però, gràficament, sí que n'hi ha. Vet ací, doncs, que la grafia és sobretot una representació de la fonètica, però sembla que no és exclusivament això. Tot seguit definirem els conceptes "grafia lingüística" i "ortografia lingüística", ja que aquesta operació no solament permetrà que delimitem l'objecte d'estudi d'aquest llibre, sinó que també permetrà que trobem la causa de la diferència gràfica entre *faig* i *empatx*.

Podríem dir que la grafia lingüística és una manera d'expressar el llenguatge en què l'emissor no arriba immediatament al receptor per mitjà de sons, sinó mediatament per mitjà de signes gràfics.⁶ Per una altra banda, l'ortografia lingüística no seria res més que una grafia que té en compte unes irregularitats determinades que s'anomenen "normatives"; com ara, un catalanoparlant alfabetitzat sap que no ha d'escriure en documents públics *sancer*, *sencé*, *senser*, etc., sinó solament *sencer*. Les irregularitats tenen molta importància en les ortografies de les llengües romàniques, com veurem panoràmicament en §3.1, i en §5.8—§5.12 pel que fa a uns quants detalls concrets.

I bé, tenint en compte que la grafia lingüística seria una manera específica d'expressar el llenguatge, i afegint-hi que l'ortografia lingüística seria una grafia lingüística que segueix unes irregularitats determinades, aleshores podem deduir que l'ortografia tindrà relació amb cada una de les sis parts de la teoria lingüística. Efectivament, l'ortografia té relació amb la Fonètica segmental o fonològica, ja que a cada fonema correspon, en principi, una lletra; per exemple, al fonema /l/ correspon la lletra *l*; o al fonema /a/ correspon la lletra *a*; etc.

L'ortografia també es relaciona amb la Morfologia. Com ara, l'ortografia diu a molts valencians que la forma de primera persona del present d'indicatiu del verb *voler* és *vull*, sense la marca [k], *vullc*,⁷ tot i la correlació que hi ha a la segona conjugació entre la primera persona del present d'indicatiu i el present de subjuntiu (si *dic* ↔ *diga* o *prenc*

⁶ De fet, en la comunicació lingüística oral hi ha en general emissor i receptor, però en la comunicació escrita hi ha en general o bé només l'emissor (procés d'escriptura) o bé només el receptor (procés de lectura). Això és, la comunicació escrita naix a causa de la separació d'allò que hi ha unit en la comunicació oral, l'emissor i el receptor.

⁷ Aquest senyal, [k], és, paradoxalment, la marca catalana més important de la primera persona del present d'indicatiu de la conjugació a què pertany el verb *voler*.

↔ *prenga*, doncs *vullga* → *vullc*).⁸

De més a més, l'ortografia encara té relació amb la Sintaxi, concretament en la qüestió de l'ús de les comes. Per exemple, no hi ha la mateixa estructura sintàctica en l'oració de (2a) que en la de (2b):

- (2) a. El lleó, irriat, va començar a córrer cap als provocadors
 b. El lleó irriat va començar a córrer cap als provocadors

En aquest cas, l'escriptura està lligada amb la fonètica suprasegmental o prosòdica. L'ortografia també es relaciona amb l'expressió del contingut semàntic dels mots, com ara en les representacions *sopar* o *paret*, contra les grafies *supà* o *peret*, que estarien més prop de la representació de la manera de parlar de la major part dels catalanoparlants orientals.

Seguint avant, podem dir que l'ortografia també té relació amb la Formació de paraules per derivació. Efectivament, si escrivim de manera distinta *desig* i *empatx*, és perquè aquestes paraules es relacionen derivativament amb *desitjar* i *empatxar*, que tenen una grafia distinta, i aquesta grafia (*tj* i *tx*) perdura en totes les paraules de la mateixa família derivativa (amb les variants *-tj-* / *-tg-* / *-ig*).⁹ De més a més, també hi ha la qüestió de la prefixació, ja que encara que a vegades hi ha el mateix so (com ara en *asserenar-se* / *asimètric*, una essa sorda), es representa gràficament de manera diferent (*ss* i *s* en els exemples anteriors). Finalment, l'ortografia té relació amb la Retòrica o Discurs en l'ús d'aquests signes de puntuació o representacions gràfiques: punt i coma, dos punts, punt i seguit, paràgrafs, apartats, seccions i capítols.¹⁰

En realitat, si l'ortografia es separa de la fonètica, és bàsicament a causa de les irregularitats que hi ha, ja que una vegada que hem introduït la convenció general de representar el so [s] com a *ss* entre vocals, sembla que la grafia *asimètrica* és anòmala. Aquestes irregularitats permeten que el llenguatge escrit pugui expressar alguna distinció que el llenguatge oral no fa (probablement perquè aquestes

⁸ No cal dir que aquesta anomalia s'explica pel fet que la major part de la llengua parlada és irregular en la conjugació del verb *voler*, i, si la llengua col·loquial és irregular, la llengua normativa també ho és en general (vegeu §2.5.2.2). De fet, una part dels valencians han regularitzat *vullc-vullga*, però continuen sent irregulars *volguí-volgués*, ja que aquests temps també deriven de la primera persona del present d'indicatiu (*ilic-diguí-diga-digués, prenc-prenquí-prenga-prenqués*).

⁹ Com ara, vegeu Fabra (1917: 11 [115]).

¹⁰ Sembla evident que els números i espais en blanc que precedeixen les parts, els capítols, les seccions, els apartats i els punts, també són representacions gràfiques.

diferenciacions no són necessàries per a la comprensió del missatge oral). Ara bé, recordem que aquest augment de la capacitat expressiva es fa a base de complicar el llenguatge escrit amb excepcions o irregularitats. Inversament, hi ha distincions fòniques que no tenen representació gràfica.¹¹ Per una altra banda, la llengua escrita disposa d'unes quantes distincions gràfiques (capítol, secció) que la llengua parlada només pot fer per mitjà d'oracions, com ara aquesta expressió: *Deixem estar això [de què estàvem parlant] i passem a una altra cosa.*

Podem dir, com a resum, que és certa la idea tradicional que la grafia lingüística és una *re-presentació* de la fonètica, però en l'ortografia hi ha en general irregularitats o excepcions, i, a causa d'aquesta anomalia, hi ha alguna distinció ortogràfica que no té un origen fònic (*desig / despatx*). Per una altra banda, la comunicació escrita ha introduït signes («Capítol 13», «§13.2.1») que no són necessaris en la comunicació col·loquial.

1.1.2. *Delimitació de l'objecte d'estudi d'aquest llibre*

De totes les relacions que l'ortografia té amb la teoria lingüística, en aquest llibre no treballaré les que depenen de la Sintaxi i de la Retòrica o Discurs. Això és, deixaré fora tot allò que és una representació de la Fonètica prosòdica, l'ús dels signes de puntuació. Sí que tindrè en compte, però, l'accentuació, ja que la propietat prosòdica "síl·laba tònica / síl·labes àtones" té la mateixa utilitat que els fonemes (diferenciar paraules), com veiem en aquests quatre exemples: *pensa / pensà; pensàrem / pensarem; jo estudiï (balear) / jo estudií / que jo estudiï; fàbrica / ell(a) fabrica / fabricà*. La raó d'excloure quasi tota la Fonètica prosòdica és que l'ús dels signes de puntuació depèn de conceptes marcadament universals, i en aquest llibre em centraré en problemes específics de la nostra llengua. És veritat que l'ús de la coma (i algun altre signe de puntuació) és polèmic en la normativa catalana,¹² però aquest problema, a més de ser també extracatalà, demana una investi-

¹¹ Un exemple d'aquestes diferències són els graus d'èmfasi que podem expressar amb la fonètica *suprasegmental*; com ara, davant d'una petició o d'una afirmació, es pot dir que *no* de moltes maneres.

¹² Com ara en aquestes oracions (on els parèntesis indiquen "absència o presència del constituent que inclouen"):

(i) En aquella casa(.) discuteixen molt

(ii) En el forat(.) no hi havia res

(iii) A Castelló de la Plana(.) moltes persones de totes les edats van a l'ermita de la Magdalena

En català, tenim el *Tractat de puntuació* (1989) i *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic* (1994), tots dos de Solà-Pujol, i també *Mestres i altres* (1995: 151-245).

gació de l'esqueletatge sintàctic de l'oració que no puc desenvolupar aquí.

Seguint en la delimitació de l'objecte d'estudi, no tractaré tampoc l'ortografia que depèn de la Morfologia, com ara la forma normativa *veïes* contra la no normativa (però molt popular —i fins literària) *vegés*. La raó d'aquesta exclusió és que aquestes propietats pertanyen a l'estudi de la Morfologia.

Resulta, per tant, que em limitaré bàsicament a l'ortografia que es troba en relació amb la Fonètica fonològica (per què són diferents les grafies de *cent* —l'adjectiu numeral 100— i de *sent* —del verb *sentir*) i amb la Formació de paraules (per què escrivim de manera diferent *desig* i *empatx*, *asserenar-se* i *asimètric*, *semiesfèric* i *hemisfèric*). Pel que fa a les relacions entre la Fonètica fonològica i l'ortografia, no tractaré les propietats fòniques del nostre sistema fonològic, excepte que la qüestió ortogràfica estudiada ho demane. Per exemple, quan analitzarem les regles d'accentuació (capítol cinqué) o l'accentuació de les *ee* en valencià (capítol sisé), no tindrem més remei que parlar respectivament sobre les propietats de la diftongació catalana i sobre l'evolució fonètica de les *ee* en català. En general, no tractaré tampoc el símbol gràfic que representa cada fonema, atés que això ja ho sabem tots. Efectivament, seria perdre el temps dir que al fonema /l/ correspon la lletra *l*, i que al fonema /a/ correspon la lletra *a*. Pel que fa a la representació fonètica, seguiré la pràctica de Gulsoy (1993), ja que aquest camí és tan simple com eficaç per al catalanoparlant de cultura mitjana que té un interès fort per la normativa.¹³

La representació gràfica dels fonemes només la tocaré en el cas que a un fonema corresponga més d'una lletra; com ara, el fonema /s/ (essa sorda) el podem representar per mitjà de quatre símbols: *s*, *ss*, *c*, i *ç* (*suc*, *passar*, *cigró*, *lluç*). També analitzaré la representació gràfica dels fonemes en el cas contrari: quan una lletra correspon a més d'un fonema, com ara la lletra *c*, la qual pot correspondre a /k/ o a /s/ (*curt*,

¹³ Quan done representacions fonètiques (entre claudàtors, [...]), la *j* indicarà una *i* que forma part d'un diftong. Com ara, les tres paraules *veïnes*, *mai* i *iode*, les representaré com a [ve-i-nát], [máj] i [jòde]; quan ho trobe convenient, assenyalaré la separació en síl·labes, com acaba de fer en [ve-i-nát]. Complementàriament, quan la *u* forme part d'un diftong, la transcriuré com a *w*: [cáw-re], [qwá-tre], [véwén], però [con-ti-nu-i-tát]. La síl·laba tònica portarà accent, i distingiré l'obertura de les *ee* i de les *oo* amb l'accent ([pèw], [llét], [pòrta], [glóp]). En les representacions fonètiques, la lletra *g* s'ha de llegir com en *gat*. Em limitaré en general a representar fonèticament les lletres indispensables, ja que aquest camí facilita la interpretació als lectors que no són lingüistes.

cedra). Això és, només comentaré l'ortografia dels fonemes quan hi haja irregularitats. Dedicaré el capítol tercer als problemes ortogràfics més generals que sorgeixen en l'ús de les lletres.

Una altra qüestió que estudiaré és la de les grafies aparentment ambigües, com ara *guix*, que sembla a primera vista que es pot llegir com a [gíx] o com a [gú(j)x]. Aquesta hipotètica ambigüitat l'estudiarem dins del capítol 5, que estarà dedicat bàsicament a analitzar un qüestionament de Joan Solà sobre el sistema d'accentuació. Un altre problema d'ús de l'accent serà l'objecte d'estudi del capítol sisé: si els valencians convé que escriguen el participi passat de *sorprendre* tal com es pronuncia en occidental, *sorprés*, o si convé que accentuen seguint la pronúncia del central, *sorprès*.

Ara bé, abans d'endinsar-nos pels problemes ortogràfics que han aparegut en els darrers paràgrafs, haurem de comentar per què la nostra ortografia contemporània és com és. A tal fi, dedicarem el capítol segon a introduir-nos en les causes bàsiques que van moure l'actuació ortogràfica de Fabra, i quins resultats va obtenir. Finalment, dedicarem la resta d'aquest capítol introductori a acabar de contextualitzar el treball que desenvoluparem: com sol valorar-se l'ortografia; una nota breu sobre les propostes ortogràfiques del període que va del 1500 al 1800; i uns comentaris bàsics sobre els precedents immediats de Fabra, això és, sobre la Renaixença.

1.2. *Emmarcament social i històric de l'ortografia catalana contemporània*

1.2.1. *Valoració social de l'ortografia*

En els segles passats, la societat europea solia valorar molt l'ortografia. Per exemple, un anglés del segle XVIII, Lord Chesterfield, opinava el següent:

- (3) «He de dir-te que l'ortografia [...] és tan absolutament necessària per a un home de lletres, per a un cavaller, que una sola falta d'ortografia pot deixar-lo en ridícul per a tota la vida.»¹⁴

¹⁴ Vegeu Solà (1989: 43).

La societat europea general del segle XX no n'ha modificat l'opinió d'una manera acusada («gens ni mica» segons Solà, 1989: 51), i, específicament la nostra, encara menys per raons òbvies:

- (4) «Als Països Catalans la qüestió ortogràfica pren unes dimensions especials, com ja sabeu, a causa del tradicional analfabetisme en la pròpia llengua que pateixen els habitants d'aquestes terres. Aprendre ortografia hi ha esdevingut sinònim de conèixer la llengua catalana i, de retruc, d'amor envers la pròpia terra. Si això passa ara que la llengua dels mitjans de comunicació oral ha esdevingut la llengua de referència per a molts catalans, què no devia passar fa uns anys, quan la llengua referencial era la llengua dels escrits literaris.» (Segarra, 1985b: 9-10)

Tanmateix, sembla que en la pedagogia sí que ha canviat aquesta valoració, com a mínim entre els pedagogs, com veiem en aquestes paraules d'Alexandre Galí:

- (5) «Entre les múltiples exigències de l'expressió escrita, l'ortografia és la més artificial i arbitrària, la menys vinculada a les necessitats i als interessos vitals que mouen els homes a parlar i a escriure. Un cop [...] dominat el mecanisme de la llengua escrita, les interferències que sobrevenen entre els sons i els signes que els representen, i la pruija de precisió i matisació gràfiques, són coses d'una altra esfera tan secundària que ni preocupen el literat en el bull de la seva producció, ni lleven a la composició literària cap dels seus atributs de bellesa.» (A. Galí, 1926)¹⁵

Segons Solà (1989: 51), aquesta opinió no ha variat entre els pedagogs actuals. Finalment, vet ací un parell d'opinions de lingüistes:

- (6) a. «...deformacions lingüístiques ancestrals. N'esmentarem dues. La primera consisteix a creure fermament, íntimament, que la llengua és l'ortografia [...], i en conseqüència, a orientar en aquest sentit la pedagogia de la llengua.» (Solà, 1987: 139)
- b. La «mitificació maniàtica i embrutidora de l'ortografia».
(Lamuela, 1982: 20)

¹⁵ Citat en Solà (1989: 43).

Finalment, com que cal ser sincer, hauré de dir que la meua opinió no era, abans d'elaborar aquest llibre, gaire diferent de la de Solà o Lamuela, com es veu al principi de §0.1.

L'ortografia, certament, té poca importància en ella mateixa, ja que no és res més que una representació gràfica de propietats fonètiques més irregularitats. Per una altra banda, no dubte gens que l'ensenyament tradicional s'ha centrat massa en l'ortografia. De més a més, també deu ser cert que darrere de la importància que hom ha donat a l'ortografia (especialment si són ortografies com la del francès o la de l'anglès) hi ha mecanismes de poder social. Ara bé, convindria que no deixéssim l'ortografia en un racó, ja que, des d'un punt de vista social, té una importància extraordinària. Efectivament, l'ortografia és tan necessària, que la normalització lingüística d'una llengua europea actual en conflicte lingüístic, és impensable sense una ortografia. Vet-ho ací en paraules de Fabra:

- (7) «Però aquest emmagatzemament d'imatges visuals [que es produeix per mitjà de la lectura] esdevé impossible si un gran nombre de mots apareixen escrits adés amb una grafia adés amb una altra. [...] El fet d'haver-hi més d'un sistema ortogràfic porta fatalment com a conseqüència que la gent no en sàpiga cap.» (Fabra, 1927: 168)¹⁶

En realitat, en els llibres que situen la normativització lingüística dins de l'ús social de les llengües, és habitual que col·loquen l'ortografia davant del lèxic, la morfologia i la sintaxi, com podem veure repetidament en la bibliografia que tracta Lamuela (1994 —com ara a les pàgines 129 i 140).

La conclusió que extrauria és que l'ortografia és com les altres regulacions socials: que no importen gaire quan ja les tens (o quan ja les domines satisfactòriament).¹⁷ Per a una llengua que tinga una ortografia acceptablement coherent, la qüestió ortogràfica no tindrà

¹⁶ La importància social tan gran que té l'ortografia, permet d'entendre que els qui voldrien que desaparegués la llengua dels valencians, neguen, entre altres coses, les regles ortogràfiques que els valencians vàrem acordar a Castelló de la Plana el 21 de desembre de 1932. Efectivament, com que es tracta d'aconseguir que els valencians continuem sent analfabets en la nostra pròpia llengua, resulta que, com més grafies hi haja en circulació, millor.

¹⁷ Dec aquesta observació a Joan Martí i Castell, el qual comentava en una classe de gramàtica històrica catalana del curs 1986-87, que, quan ja dominaves prou bé la normativa lingüística, era molt fàcil dir que això de la normativa tenia ben poca importància.

gens d'importància. Però per a una llengua europea que encara no tinga ortografia, aquesta absència normativa esdevé la necessitat normativa més bàsica, una «qüestió d'ésser o no ésser» (com ha remarcat Badia i Margarit repetidament: 1964: 89, 90, 98; 1973: 143). És a causa d'aquesta importància social tan gran, que els nostres lingüistes del segle passat s'hi van centrar, i també és per això que Fabra va començar la seua tasca per l'ortografia.¹⁸ Primer que res calia posar-se d'acord en la forma gràfica que havien d'adoptar les paraules, i després ja vindria l'ortoèpia, la morfologia, la sintaxi, la semàntica, la formació de paraules i el discurs, ja que sense acord ortogràfic, es dificulta la comunicació escrita, que és indispensable en el diàleg sobre la creació d'una normativa lingüística.¹⁹

Per una altra banda, si adoptem un punt de vista individual, podem dir que a un analfabet li interessarà molt més l'objectiu de saber escriure les paraules que diu, que no qüestions com la preposició *a* en l'objecte directe, o els diversos sistemes de relatiu que hi ha en el català col·loquial actual. Una cosa ben diferent és com convé que aprenguem l'ortografia, però sembla evident que, per a un analfabet de la nostra societat, el fet d'aprendre a llegir i escriure té molta importància. Comptat i debatut, devia ser inevitable que, davant de la mitificació de l'ortografia, ens situéssim críticament a l'extrem oposat. Si volem, però, arribar a una situació equilibrada, serà necessari que reconeguem en l'ortografia les funcions socials que li pertoquen.

Finalment, en aquest emmarcament social de l'ortografia no hauríem d'oblidar aquelles llengües que es troben als antípodes de la nostra: les que tenen darrere el suport incondicional d'un estat (o d'un conjunt d'estats). Efectivament, és ací on trobaríem més fenòmens socials dignes d'estudi i d'aclariment. Per exemple, seria interessant que algun lingüista catalanoparlant estudiés els intents de reforma ortogràfica (sempre infructuosos) que hi ha hagut en francès i en anglés (o els problemes ortogràfics que hi ha en italià o en portugués —o en

¹⁸ Parlant dels treballs del XIX sobre el català, Solà afirma el següent: «Veiem, doncs, que la qüestió ortogràfica era el punt que més preocupava» (1976: 241). I, en una altra obra: «Ja des de ben d'hora del segle passat, des dels anys trenta, i fins ben endins del segle XX, la preocupació lingüística central va ser l'ortografia» (1987: 15).

¹⁹ Des d'aquest punt de vista, convindria relativitzar un poc la crítica de Solà, el qual, després de destacar la importància que es donava a l'ortografia durant el XIX, continua d'aquesta manera: «No és estrany. En aquestes latituds l'ortografia (el vestit, l'aparença, la presentació pública) sempre ha estat allò més important en una persona que té una ploma a la mà» (1976: 241).

les altres llengües europees que realment són oficials). I, dins d'aquest estudi, hauríem d'arreglar i mirar d'interpretar allò que semblen anècdotes. Com ara, és colpidor que un lingüista com Crystal (1988) (que té tant d'interés perquè la normativa lingüística anglesa siga racional —i no quimèrica) mire de fer creure als lectors que, més enllà de 400 paraules, l'ortografia anglesa no seria «wholly irregular» (p. 69) (encara que no dóna els criteris que permeten saber si una ortografia és regular o irregular —vegeu ací §3.0—, i, damunt, usa mitjans com l'esmentat —ser *enterament* irregular, en compte de ser, *simplement*, irregular). Un altre exemple: algú hauria d'interpretar la campanya espanyola sobre el signe ñ, en la qual hom combatia contra una regla de tant de sentit comú com el fet que els teclats dels ordinadors haurien de ser internacionals, i, per tant, les lletres llatines modificades (com ara una vocal accentuada) o bé s'han de formar amb dues picades (accent + vocal), o bé han d'ocupar un lloc marginal. En realitat, dins d'aquestes llengües realment oficials, l'ortografia és, com ha observat Murgades (1996: 88), un «símbol» («i als ulls dels qui no poden tenir-hi accés, gairebé un fetitxe»), o, com m'ha comentat Antoni Ferrando, una imatge on la cultura es veu fotografiada.

1.2.2. Una nota sobre la història de l'ortografia catalana del XVI al XIX

En la comprensió dels fenòmens humans (tant si són individuals com si són socials), ben sovint és indispensable conèixer-ne l'evolució, i per tant començarem per parlar un poc de la història de la nostra ortografia des del segle XVI al segle XIX.

No disposem encara de treballs que estudien la formació de l'ortografia medieval (excepte alguna nota, com ara la de Giner, 1985), i el manual que tenim, *Història de l'ortografia catalana*, de Mila Segarra, comença pel segle XVI. Els lectors d'aquesta obra trauen la deducció que, entre 1500 i 1800, els treballs d'ortografia que hi ha no són especialment interessants. De fet, els autors disposaven de poca informació, tant de la llengua del seu temps com de l'evolució de l'ortografia, i, en aquestes condicions, era ben difícil fer propostes que milloressin l'ortografia d'aleshores.

Potser no seria exagerat dir el següent: hi ha dos tipus de treballs ortogràfics entre 1500 i 1800, els que tendeixen a aferrar-se acríticament a l'ortografia medieval, i els que se n'aparten. Opine que ser crític és

un tret inherent de la persona, ja que aquesta actitud només és l'efecte d'usar la raó, i la cultura europea pràcticament sempre ha cregut que el tret distintiu de la persona és la racionalitat (no debades hom defineix la persona com a animal racional). I bé, si una part dels treballs són acrítics amb l'ortografia medieval, haurien de ser ben poc interessants segons les idees anteriors sobre la racionalitat i l'actuació crítica. Tanmateix, els treballs ortogràfics acrítics són sovint els més interessants. Aquesta paradoxa s'explica per una raó simple: perquè l'altra part dels treballs és crítica aparentment només, i l'únic que feien en general era imitar servilment els moviments castellans.

Podríem resumir dient que els autors de tractats ortogràfics del període que va del 1500 al 1800, tenien molt poca informació en general, i per tant podien errar molt fàcilment. En aquestes condicions, hi havia qui intuïa que l'ortografia antiga era la representació genuïna, i que per tant calia defensar-la encara que fos només amb el sentiment; i hi havia qui, envoltat d'ignorància, volia fer revolucions ortogràfiques, i en la pràctica o realitat ens col·locava una miqueta més sota el domini del castellà.

1.2.3. *La Renaixença i Fabra: una valoració*

Voldria començar a acostar-me a l'obra ortogràfica de Fabra recordant unes paraules de Joan Fuster. L'assagista de Sueca va dir que la Renaixença valenciana no havia fracassat del tot, ja que sense aquest moviment no hauria estat possible Manuel Sanchis Guarner, o Enric Valor, o Vicent Ventura, o el mateix Fuster. A mi m'agraden molt aquestes paraules, ja que van a parar a aquesta idea: que, per molt genial que siga una persona, la seua obra no es podria entendre sense uns precedents. Resulta, per tant, que, per molt humil que fos la Renaixença valenciana, sense aquest moviment no hauria pogut existir l'obra de Joan Fuster.

Segons la meua opinió, convé que apliquem aquestes mateixes paraules a l'obra de Pompeu Fabra. Podem estar temptats d'oposar l'obra ortogràfica d'aquest autor a totes les variacions ortogràfiques que hi hagué durant el segle passat. Ara bé, si actuàvem així, em sembla que estaríem caient en l'actuació ben poc recomanable de deïficar Fabra, i per tant estaríem deshumanitzant-lo. Inversament, jo no establiria una oposició entre Fabra i la Renaixença, sinó que, seguint la idea de Fuster,

hi establiria una complementarietat. Concretament, seguint Aracil (1983: 88), convé afirmar que, sense tota la producció de textos renaixencistes (que experimentaven camins ortogràfics diversos), sense tota aquesta experimentació lingüística, no s'entendria la normativa de Fabra. Enant més enllà, també podríem dir que, «després de mig segle de temptatives normativitzadores, a principis del segle xx es crearen les condicions culturals, socials, econòmiques i polítiques perquè en triomfés una, la més competent científicament».²⁰ L'obra de Fabra és gran i en general admirable, tant si mirem la part ortogràfica com si mirem el vessant lèxic, la fonètica i la derivació i la composició. Ara bé, convé que admirem Fabra humanament, racionalment, i això implica, entre altres coses, que convé demostrar cada lloança que li fem.

El període de la Renaixença va ser problemàtic des d'un punt de vista ortogràfic, i no podia ser d'una altra manera per la raó que diré de seguida. Els renaixencistes no solament s'havien format intel·lectualment en castellà i eren inicialment analfabets en català, sinó que l'alienació nacional a què havíem arribat era tan gran, que ignoràvem tot el nostre passat (amb inclusió de la literatura medieval), i per tant érem incapaços de comprendre el present i, conseqüentment, d'exercitar la llibertat i la responsabilitat.²¹ Tenint en compte aquests dos factors, trobe ben comprensible que aleshores hi hagués el sentiment que hi ha ara en prou catalanoparlants: inseguretats i desconfiança en nosaltres mateixos com a poble.

A la curta, em sembla que aquesta inseguretats i aquesta desconfiança només es podien combatre de dues maneres bàsiques. La primera era recórrer al dialecte local amb idees ortogràfiques que s'havien adquirit en l'alfabetització castellana, que és el camí que varen fer més o menys els poetes d'espardenya. La segona manera bàsica de lluitar contra la inseguretats era recórrer a la llengua medieval que a poc a poc anava coneixent-se, que és l'actitud que durant el segle xviii ja havia mantingut a València Joaquim Sanelo. Aquesta segona solució havia de ser forçosament arcaïtzant i innecessàriament separada de la llengua col·loquial, de la mateixa manera que el camí populista havia de ser necessàriament localista (i amb el perill d'«acomodar-se a les solucions

²⁰ Ferrando i Saragossà (1995: §0)

²¹ És esglaiador constatar que una novel·la que diuen que va tindre tant d'èxit al final del segle xv com *Tirant lo Blanch* (i tan reeditada), es reduïa en el segle passat a uns pocs exemplars desconeguts, arraconats en unes poques biblioteques.

lingüístiques de la llengua alta [el castellà] i [...] desvincular-se de les altres varietats del diasistema a què pertany», Lamuela i Murgades, 1984: 23).

Ben mirat, no solament és comprensible que sorgissen aquests dos corrents socials (els localistes i els arcaïtzants), sinó que de més a més era ben positiu que sorgissen, ja que, per molt antagònics que semblessen, en el fons eren complementaris. Efectivament, els arcaïtzants havien de fer una funció tan important com recuperar la llengua del passat, objectiu que es trobava dins de la recuperació de la memòria col·lectiva, que els nostres pobles havien anat perdent progressivament des del segle XVI. I els localistes havien de fer una de les funcions que ha fet Enric Valor sobretot amb el valencià de la regió d'Alcoi, i que ha hagut de fer tot catalanoparlant culte i ben format durant la dictadura espanyola del general Franco: habilitar la llengua del carrer per a l'expressió de temes que estaven reservats al castellà. És allò que ens ha explicat Lluís V. Aracil tantes voltes: que la desaparició d'una llengua a mans d'una altra, s'aconsegueix restringint progressivament els àmbits d'ús de la llengua dominada, els quals van passant correlativament a la llengua dominant; i la normalització s'aconsegueix de la manera exactament oposada.

En resum: segons la meua opinió, els arcaïtzants i els localistes no eren, en el segle passat, dos moviments socials de signe contrari, sinó dos moviments necessaris i complementaris, ja que tan indispensable era dignificar la llengua del carrer com reintegrar les múltiples fragmentacions dialectals que havien anat produint-se: la d'Alacant i la de València, la de Lleida i la de Barcelona, i, en general, la dels mallorquins, la dels valencians i la dels catalans. Al capdavant, un dels mèrits de Pompeu Fabra és, partint del corrent populista, haver sintetitzat els dos camins bàsics de la Renaixença, com intentarem demostrar en el pròxim capítol.

Des d'un punt de vista valoratiu, els renaixencistes responsables no es podien sentir satisfets davant de la llengua que s'escrivia, i això tant si havien tirat per la banda del dialecte local, com si s'havien decantat cap a la banda de la llengua medieval. Efectivament, si deixem de banda tant els arcaïtzants que eren més aïna provincians conformistes, com els localistes a qui la poca formació impedia mirar més enllà de l'entorn local, a banda d'aquests dos grups, hi havia d'haver molta

insatisfacció davant de la normativa ortogràfica que cada u seguia, i per això es varen fer tantes propostes durant el segle passat. Ara bé, com que de preparació i d'informació lingüística en tenien ben pocs més enllà del mallorquí Marià Aguiló i del barceloní Milà i Fontanals, doncs havia de passar el que va passar: que hi hagué una proliferació de sistemes ortogràfics (sovint incoherents), i que no volia abandonar ningú la seua proposta.

Vet ací un fragment de Pompeu Fabra sobre aquest període (reproduït en Solà, 1987: 16):

- (8) «El que causa més estupefacció [...] és la multiformitat assolida per la llengua escrita. Rara fou la qüestió que no rebé dues o més solucions distintes, i ens seria molt difícil de trobar dos escriptors [...] absolutament d'acord en totes les qüestions. Els partidaris d'una mateixa solució en una qüestió determinada eren adversaris irreconciliables en una altra qüestió: en ortografia, hi havia els partidaris dels plurals en *as* i els del plurals en *es*; entre els primers com entre els segons hi havia [...] partidaris de la *ç*; i dins de cada un dels quatre camps en què es trobaven separats els escriptors per aquestes dues soles qüestions: qui era partidari de conservar la *l* geminada, qui de suprimir-la; qui escrivia la *v* segons la regla etimològica castellana, qui l'escrivia conformant-se més o menys amb l'ús antic, etc. Han estat usades contemporàniament vuit formes distintes de l'adverbi *on*.» (Conversa amb Tomàs Garcés, publicada el 1985)²²

No deu ser impossible que Fabra exagerés una miqueta quan feia aquesta descripció, però és indubtable que la situació ortogràfica del segle passat havia de produir molta angoixa en el cor dels catalanoparlants que eren conscients i bons patriotes.

²² Vegeu també Fabra (1917: 5-6 [108: «L'anarquia i la unificació ortogràfiques»]).

CAPÍTOL 2. PRINCIPIS I RESULTATS DE L'ACTUACIÓ ORTOGRÀFICA DE FABRA

2.0. *Introducció*

Sembla obvi que l'actuació d'un lingüista depén dels principis de què parteix i dels objectius a què vol arribar, i per tant la coneixença d'aquests principis i objectius és molt important, ja que permet de comprendre i d'avaluar els resultats que aquest investigador ha aconseguit; per exemple, si sospesem la proposta ortogràfica de Fabra, l'avaluació serà ben diferent segons que ens la mirem des dels seus objectius o des dels que tenia José Antonio Primo de Rivera, el qual, com que estava contra l'ús social normal del català, és ben comprensible que malparlés de Fabra, l'acció normativitzadora del qual potenciava la normalització social del català. Per una altra banda, l'aclariment dels criteris normativitzadors del lingüista de Gràcia, és una qüestió doblement important, ja que aquests principis no solament permeten la comprensió i l'avaluació de la seua obra, sinó que també els podem aplicar als problemes que tenim actualment en la normativa. Vet ací, per tant, que en aquest capítol parlarem sobre el nostre passat alhora que estarem projectant aquest passat cap al nostre present.¹

En realitat, la causa final d'aquest capítol no és conèixer la ideologia normativa de Fabra, sinó contribuir a delimitar el camí per on convé que anem solucionant els problemes que tenim plantejats a hores d'ara en la nostra normativa. No cal dir que aquest objectiu final no implica cap menysteniment de Pompeu Fabra, sinó tot al contrari.

¹ Al capdavant, la finalitat darrera de la investigació històrica és analitzar el passat per comprendre el present i decidir, com a conseqüència d'aquesta comprensió, per on volem anar en el futur. Això és, la causa final de l'estudi del passat es troba en el futur.

En efecte, si aquest lingüista visqués ara, possiblement no li farien gaire gràcia les lloances sense demostració que a vegades li diem. En canvi, no trobe massa arriscat suposar que sí que el deixaria pagat veure que els raonaments que va fer molts anys en arrere continuen sent vàlids per a solucionar problemes que tenim ara. Dit d'una altra manera: l'homenatge més bo que podem fer a Pompeu Fabra no és deixar-lo immòbil, inútil i mort en el passat dels records vagarosos, sinó usar pensaments seus en la solució de problemes actuals, cosa que equival a projectar-lo, viu i eficaç, cap al futur.

He d'explicitar, però, que, per molt que m'haja fonamentat en textos fabrians en la confecció d'aquest capítol, puc haver-los llegit malament. Al capdavant, el lector no és mai un full en blanc, sinó que la seua ideologia contribueix a donar sentit a allò que llegeix. Atenent a aquesta probabilitat d'error (que no deu ser baixa per la raó que fins ara hem debatut ben poc els criteris de la nostra normativa), he decidit posar el nom *introducció* en el subtítol del treball. Ben mirat, potser el títol més adequat hauria estat aquest: *Per un debat sobre els criteris generals de la normativa lingüística catalana*.

Podríem dir que, després de mig segle de producció de textos, Fabra va intentar sintetitzar els dos corrents bàsics del segle XIX, el dels localistes i el dels integracionistes.² Ara bé, aquesta caracterització és massa esquemàtica. Segarra (1985: 10-14) ha tractat els criteris de Fabra pel que fa a l'ortografia; l'Institut d'Estudis Catalans, seguint implícitament Veny (1991), l'ha tractada davant la incorporació de lexemes o formes lexicals (IEC, 1992: 81-83); i, des d'un punt de vista general, Lamuela (1984: 78-84), Lamuela i Murgades (1984: 16-27) i Solà (1987: §3, «Ideologia, criteris i objectius de Fabra») han desenvolupat aquesta qüestió d'una manera més detallada. He refós les onze propietats de Solà,³ i n'hi he afegit una, sobre l'evolució, de tal

² Aquest objectiu el va assenyalar Canibell el 1890 en una campanya lingüística que va precedir l'acció de Fabra i que comentarem a la pròxima secció. Segons Solà (1976: 244 i 247), Canibell opinava que els tres problemes bàsics del català eren aquests: l'anarquia de l'ortografia; el fet que hi havia dos llenguatges divorciats igualment insatisfactoris, el literari culturrà de certamen i el massa vulgar i castellanitzat; i el tercer problema era la influència aclaparadora del castellà.

³

1) Una llengua moderna de cultura	7) Una llengua clara i lògica
2) Una llengua nacional	8) Una llengua autònoma
3) Una llengua referencial	9) Una llengua germana de les altres d'Europa
4) Una llengua escrita que reflectís la parlada	10) La col·laboració dels escriptors
5) Un model de llengua "composicional"	11) "Cultura de la llengua literària"
6) Recurs a la llengua clàssica	

manera que n'han quedat sis criteris: sobre la llengua parlada, sobre els dialectes, sobre l'evolució, sobre l'ortografia medieval, sobre la simplicitat i la coherència, i sobre l'internacionalisme.

Opine que els principis que va seguir Fabra no són independents els uns dels altres, sinó que hi ha una jerarquia o prioritat. En realitat, sempre hi ha jerarquia en una proposta coherent. D'acord amb això, buscaré l'estructura que hi devia haver en la ideologia ortogràfica de Fabra, i per tant comentaré els seus principis en un orde no atzarós, sinó pertinent. Ben mirat, és indispensable que busquem l'organització dels criteris, ja que no sempre són homogenis, i alguna vegada fins i tot arriben a ser antagonics, concretament en aquests casos: unes necessitats determinades de la llengua actual contra uns interessos determinats de la llengua medieval; la unicitat de la llengua normativa contra la diversitat dialectal; i unes certes necessitats del català contra unes certes exigències de l'entorn cultural europeu. Davant d'aquestes tres parelles de forces antagoniques, no cal dir com d'important és que trobem la jerarquia dels criteris per poder resoldre el cas, molt freqüent, en què dos principis diferents porten a dues propostes diferents. Per exemple, el segon criteri que veurem obligaria a representar la pronúncia [sèndra] com a *sendra*, però el darrer comporta l'ortografia *cendra*.⁴

2.1. La llengua parlada i l'ortografia. El principi més bàsic

2.1.1. Funció de la llengua parlada en la normativa

Ja hem comentat en §1.4 que és comprensible que un dels dos corrents de la Renaixença consistís en la recuperació de la llengua medieval. Ara bé, una vegada que la reacció contra l'eliminació progressiva del català a mans del castellà, hagués guanyat espais socials cultes o prestigiosos per al català, era lògic que els joves que no havien conegut la prostració general, comencessin a confiar més en la personalitat col·lectiva, i de retruc en ells mateixos, ja que, al capdavall, la lluita per la llibertat i la dignitat dels nostres pobles és la lluita per la llibertat i la dignitat de cada un de nosaltres. De més a més, si a l'augment de confiança en els nostres pobles afegim la coneixença i

⁴ Lamuela (1984) ha introduït la qüestió de la jerarquia, com veurem més avant positivament, i ara negativament: quan hi ha «formes [...] equivalents [com ara *cant-cante-canto*]», «l'aplicació exclusiva del criteri de diasistematicitat no permetrà d'establir prioritats».

assimilació de la llengua antiga i l'adaptació de la llengua col·loquial a àmbits socials de què l'havien expulsada, aleshores trobe que és comprensible la reacció de la revista *L'Avenç*, la qual, durant els anys 1890-1892 va fer una campanya de propostes normatives.⁵ Podríem esquematitzar la reacció de la revista esmentada d'aquesta manera: sense renunciar de la llengua medieval (com veurem tres seccions més avant), calia posar la llengua parlada actual per davant de la llengua de qualsevol període del passat.

Vegem-ho a través de tres exemples que dona Joan Solà (1987: 32):

- (1) «Posem lo llenguatge escrit d'acort ab lo llenguatge parlat, es á dir posem lo renaixement literari en condicions de popularisarse. Que [...] lo llenguatge del poble, lo llenguatge de avuy, ben depurat, es prou rich pera satisfer una literatura.» (Canibell, *L'Avens*, 1890: 190)

Pel que fa a la primera afirmació, la primera part («Posem lo llenguatge escrit d'acort ab lo llenguatge parlat») no té sentit si l'entendem al·lofònicament, però sí que en té si l'entendem fonològicament. Efectivament, només un fonetista pot escriure d'una manera acostada a la parla; per exemple, la *n* de *blavenc* és ben diferent de les de *nina* o *son*, ja que la punta de la llengua no toca les genives en la pronúncia de *blavenc*. En canvi, sí que podem fer que hi haja una correspondència biunívoca entre el fonema labiodental fricatiu sord, /f/, i la lletra *f*. Tornant a la citació de Canibell, convé dir que no s'hi defensa la llengua parlada local, ja que l'autor escriu *lo i posem*, quan ell devia dir *el i pusem*. Resulta, per tant, que la llengua parlada que defensava és supradialectal, qüestió que tractarem a la pròxima secció. A la segona part de la primera afirmació («posem lo renaixement literari en condicions de popularisarse»), hi ha una voluntat ben explícita d'arribar al carrer, no debades la gent del carrer hauria de ser el fonament d'un poble i el destinatari de tot projecte nacional. De més a més, Canibell no solament cerca el carrer, sinó que a la segona part de la citació explicita la confiança que té en la llengua col·loquial: «Que [...] lo llenguatge del poble, lo llenguatge de avuy, ben depurat, es prou rich pera satisfer

⁵ Durant el darrer any, 1892, Pompeu Fabra va participar en la campanya de *L'Avenç*. Vegeu Miracle (1976: 85), Solà (1976: 246-247), i Segarra (1985: 11) i (1991b: 37-52).

una literatura». Ben mirat, l'interés per la gent del carrer i la confiança en la llengua col·loquial, jo diria que és tot u.⁶

En el fragment de Solà (1987: 32) que he reproduït en la citació de (2), la primera afirmació («La modalitat parlada és la que, precisament i sortosament, ha conservat la sava de la llengua») és prou estranya, ja que si en la llengua del carrer no hi ha la sava d'una llengua concreta, és que aquesta llengua no la parla ningú, i una llengua que no parla ningú, és una llengua morta. Opine que aquest fragment s'ha d'entendre com a afirmació purament intuïtiva (i per tant no ben expressada) del desig d'acostar-se al carrer:

- (2) «La modalitat parlada és la que, precisament i sortosament, ha conservat la sava de la llengua (Massó, 1891, 377); en conseqüència, la llengua codificada s'ha d'acostar "tot lo possible a la llengua parlada [qu'és la llengua per antonomasia] a fi de tenir en aquesta una base sòlida y viva": "tenim, doncs, per [= per a] la formació del català literari modern, primerament la llengua parlada y segonament la llengua escrita" (Casas-Carbó, 1891, 379).» (Solà, 1987: 32)⁷

Pel que fa al fragment de Casas-Carbó, cal dir que aquest autor arribava el 1891 («la llengua parlada [qu'és la llengua per antonomasia]») al mateix principi a què arribaria uns quants anys més tard el lingüista Ferdinand de Saussure,⁸ i que després no ha abandonat (com a mínim explícitament) l'autoanomenat «estructuralisme lingüístic del segle xx»: que la manifestació més bàsica del llenguatge és la llengua

⁶ Seria bo que debatéssim si el valencianisme dels últims trenta o quaranta anys, d'arrel racionalista i universitària, ha buscat el carrer i ha confiat en el valencià col·loquial. Trobe que la resposta és negativa, i per això els valencians no hem avançat tant com hauríem pogut. Potser també podríem estendre el debat a les Illes Balears i al Principat.

⁷ En la ideologia de Casas-Carbó sobre la llengua comuna, hi ha molts factors que reapareixen en Fabra: «Hà de poder servir per totes las manifestacions intel·lectuals escrites de la nacionalitat. [...] No hà d'oblidar qu'és una llengua novo-llatina. [...] Hà de seguir las bonas tradicions de l'antiga llengua catalana escrita que siguin compatibles am la manera de ser moderna de la llengua.— Hà de tenir un sistema fonètic, morfològic y ortogràfic lo més perfecte possible per a facilitar el seu coneixement y la seva adopció» (*L'Avanç* 1891: 379; reproduït en Solà, 1976: 248-249).

⁸ Lamuela i Murgades (1984) tracten els coneixements que Fabra tenia dels lingüistes del seu temps, entre els quals hi ha Saussure. Cal destacar-hi les coincidències que estableixen entre Fabra i l'Escola de Praga (ps. 101-115). Tornant a les fonts teòriques de Fabra, aquest lingüista n'explicita en Bladé (1965: 335 i 358) (els alemanys Diez, Meyer-Lübke i Gröber, el francès Meillet i la revista francesa *Romania*), i Moran (e.c.p.) ha mostrat d'una manera ben convincent que alguna actuació normativa de Fabra s'entén a partir de la gramàtica de Meyer-Lübke. Concretament, les esmenes que va presentar Fabra al Congrés de 1906, comporten que el lingüista de Gràcia ja coneixia (i seguia) la gramàtica del lingüista alemany (publicada en alemany entre 1890 i 1903, i en versió francesa entre 1890 i 1906). Per una altra banda, Segarra (1991b: 50) també esmenta Sweet, Passy, Viëtor i Jespersen, i a les ps. 74-75 en dona més dades.

parlada.⁹ Per una altra banda, convé remarcar que Casas-Carbó enuncia un principi bàsic de Fabra (com veurem a les citacions de 3, 4 i 5): que la llengua comuna ha de tindre en la llengua parlada una «base sòlida y viva». Finalment, quan Casas-Carbó afirma que el català literari s'ha de formar a partir de la llengua parlada i de la llengua escrita, hi cal sobreentendre “del passat”, ja que altrament seria absurd: per a formar la llengua literària, tindríem la llengua parlada i la llengua literària (que aleshores era bàsicament l'escrita). El que devia voler dir realment Casas-Carbó és que el projecte de la llengua literària que buscaven, s'havia de fer realitat partint de la llengua parlada, i amb l'ajuda subsidiària de la llengua literària del passat (que qualifica, combativament, només amb l'adjectiu *escrita*, com si no fos alhora *literària*).

Les idees anteriors també apareixen en l'obra de Fabra. Per exemple, un escrit publicat anònimament en *L'Avenç* en desembre de 1891, però atribuïble a Fabra,¹⁰ conté aquests fragments:

- (3) «Nosaltros estudiem preferentment la llengua parlada: a formular-ne la gramàtica és ahont van encaminadas las nostras investigacions [...] Abandonar formas vivas per otras d'arcaicas, y més quand aqueixas no són pas millors, sense fer més perfet el nostro idioma, dificultaria extraordinariament la popularisació de la llengua escrita.»

O en un article publicat en *La Vanguardia* en març de 1892,¹¹ Fabra conta com va arribar a la llengua parlada (4a); aquest article s'acaba amb una afirmació d'autoestima, tan necessària entre els parlants de llengües humiliantment oprimides i desproveïdes dels mitjans socials que dignifiquen i normalitzen l'ús social d'una llengua (4b):

- (4) a. «Hice la gramática del catalán literario más generalmente usado; pero ya acabada, sólo me satisficieron dos capítulos de la misma, el del nombre i el del verbo, en los cuales no me apartaba lo más mínimo del lenguaje hablado [...]. Y poco á poco fuí sustituyendo sus reglas arbitrarias por las del

⁹ Recordem que aquesta concepció també apareix implícitament en la divisió de les parts de la teoria lingüística (Fonètica, Morfologia, etc.). Vegeu la n. 5 de la p. 16.

¹⁰ He tret aquests fragments de Lamuela i Murgades (1984: 163). La informació d'aquests autors es pot ampliar amb la que dona Miracle (1976: 150-151).

¹¹ Han reproduït aquest article Miracle (1976: 158-165) i Lamuela i Murgades (1984: 164-169).

lenguaje hablado, aceptando todas las formas y partículas de éste, acabando por formar la gramática del mismo. Un compendio de ella es mi "Ensayo de Gramática del Catalán moderno", obra cuyo principal objeto es la exposición del sistema gramatical del catalán oriental.» (Fabra, 1892)

- b. «Para mí, para mis compañeros de *L'Avenç* es más conveniente, mucho más patriótico no menospreciar el idioma que hablamos, y estudiarlo con cariño; procurar dar á conocer toda la regularidad de su sistema gramatical; no consentir que se substituyan sus formas, hijas de leyes fijas y características, por otras arcaicas, impronunciabiles algunas; trabajar para depurar y enriquecer su vocabulario y su sintaxis, y darle una ortografía propia, menos castellana, más en armonía con la manera de ser de nuestra lengua.» (Fabra, 1892)

Aquesta defensa de la llengua parlada, no solament portava Fabra a fer prevaldre la llengua actual sobre la llengua del passat (primera pregunta retòrica de —5—: «¿Hem de rebutjar en absolut els canvis que ha experimentat la llengua [...]?»),¹² sinó que també el portava a plantejar la qüestió més decisiva: el català comú i el català col·loquial, han de ser gat i gos («dugues llengües incompenetrables»)?, o carn i unglà («dugues llengües tant acostades»)?:

- (5) «La solució definitiva que han de rebre una gran part de les qüestions morfològiques i sintàctiques [...], depèn de la solució que donarem a una qüestió capital [...]: la de quina relació ha de guardar la futura llengua literaria amb la llengua parlada. ¿Hem de rebutjar en absolut els canvis que ha experimentat la llengua, els quals han romput la unitat aconseguida un dia [a l'edat mitjana], —o recolzar el català literari sobre la llengua parlada, purificant-la, refinant-la,

¹² Heus-ne ací un altre exemple: «Hem de fugir de les exageracions dels arcaïtzants, que, de dos mots o girs equivalents igualment bons, prefereixen sistemàticament l'antic al modern» (Fabra, 1924: 159). Deixeu-me dir que aquesta exageració no solament continua viva, sinó que a voltes ens porta, paradoxalment, als braços del castellà. Com ara, l'abús del verb *apropar-se* comença per allunyar-nos de la forma de la major part del català col·loquial actual, *acostar-se*; aquest allunyament del català col·loquial té com a primera conseqüència un acostament al model del castellà, *cerca-acercarse*; finalment, un efecte de l'anterior conseqüència, és que deixem d'usar una paraula que ens distancia del castellà, ja que la forma *acostar-se* existeix en català i en castellà, però la nostra forma té un contingut semàntic diferent del contingut semàntic que té en castellà. Ver ací, doncs, que l'abús (i fins l'ús) de la forma *apropar-se* no és cap benefici per al català, sinó una pèrdua doble i una sormissió clara: primera pèrdua, la del verb *acostar-se* (que deixem d'usar); segona pèrdua, la de la diferència semàntica que hi ha entre la paraula perduda (*acostar-se*) i l'homòfona del castellà; i finalment, hi ha una sormissió del model català *prop-acostar-se* al model castellà *cerca-acercarse*.

però evitant tots aquells retocs que la poguessin encarcerar? ¿Hem d'admetre, com ha estat proposat diferents cops, l'existència de dugues llengües incompenetrables, —una llengua purament literaria, arcaica, inmovilitzada, i una llengua familiar, vulgar, condemnada a una perpetua degradació— o rebutjar una tal dualitat i voler les dugues llengües tant acostades que la parlada pugui infondre tota la seva vida a la literaria i pugui, en canvi, anar assimilant-se tots els perfeccionaments i refinaments introduïts en aquesta?» (Fabra, 1907: 104)¹³

Finalment, aquesta manera de concebre el català comú va lligada a una socialització lingüística (en oposició a qualsevol proposta d'abast minoritari —6a), concepció que comporta que ens hem de plantejar la viabilitat de cada proposta normativa, ja que, al capdavall, la llengua comuna ha de ser «assequible» (6b):

- (6) a. «Cal pensar que l'ortografia no ha d'esser una cosa d'uns quants —erudits, literats— ha d'esser per a tothom.» (Fabra, 1906: 214 [66])
- b. «Si el català escrit no s'hagués mogut de l'àrea que li assignà Milà i Fontanals —que el considerava solament cridat al conreu de certs gèneres literaris—, podia llavors més lliurement adoptar qualsevol innovació enfora de tota consideració de viabilitat dins la llengua comuna; però si ha d'èsser emprat per tothom i en tota ocasió, hom ha d'anar amb un compte especial que no perdi el contacte amb la llengua parlada, sospesant bé la viabilitat de cada innovació i espaiant àdhuc, oportunament, la introducció de les innovacions viables.¹⁴ El problema de la depuració de la llengua esdevé, així, particularment difícil, puix que ens trobem, d'una banda, amb una llengua a redreçar en la qual és imprescindible d'introduir nombroses modificacions, i d'altra banda hi ha el perill de caure, per efecte d'aquestes modificacions, en un llenguatge excessivament distanciat del llenguatge parlat i poc apte, doncs, a ésser adoptat per tothom. I, encara, la consideració que ella no ha d'èsser la llengua d'un grup d'homes de lletres, sinó la llengua de què s'han de servir tots els catalans, imposa a tots els escriptors el deure de treballar

¹³ He reproduït la versió original, que ha transcrit Solà (1987: 32-33).

¹⁴ Potser seria ben interessant que apliquéssim aquest espaiament a la normativa actual. En realitat, ja s'aplica espontàniament, com ara quan hom pronuncia [per] la preposició *per a*, o [-isar] el sufix *-itzar*. Ara bé, podríem anar més enllà i intentar planificar els objectius que hauríem d'assolir a curt terme.

per la seva uniformació: s'ha d'oferir a la gent una llengua assequible i uniforme.» (Fabra, 1927: 167-168)

En realitat, la llengua parlada actual era tan important per a Fabra, que arribà a afirmar que només era català allò que hi pertanyia:

- (7) «L'acceptació d'una innovació per una gran part de la massa parlant és un fet d'una importància cabdal. Aquesta acceptació pot fer bona àdhuc una innovació perfectament arbitrària; en canvi, un gir antic caigut en desuetud no pot ésser en rigor considerat de nou com a català sense aquella acceptació.» (Fabra, 1927: 173)

En aquestes condicions, no és sorprenent que el lingüista de Gràcia, adreçant-se als castellans en 1927 i als occitans en 1929, centrés tota l'acció normativitzadora al voltant de la llengua parlada.¹⁵

- (8) a. «Mi fortuna ha sido señalar el camino que ha de seguir el catalán para conseguir el mayor parecido posible entre la lengua escrita y la lengua hablada, sin divorcio de una y otra.» (Fabra, 1927)
- b. «Què hem aconseguit els catalans fent el que vosaltres tracteu de fer ara, ço és, acomplint una obra de depuració de la llengua parlada?» (Fabra, 1929)¹⁶

2.1.2. Una conseqüència de la relació entre els criteris

Ara bé, aquesta supremacia de «l'estat actual de la nostra llengua» sobre «els seus estats anteriors»,¹⁷ no es pot entendre d'una manera absoluta, sinó d'una manera relativa. Concretament, la interpretació d'aquest criteri depén de les relacions que té amb els altres

¹⁵ En l'ambient lingüístic valencià, pobre fins a l'aparició de Manuel Sanchis Guarner i de Josep Giner i Marco, destaca la defensa de la llengua col·loquial que Lluís Revest va fer el 1930:

«Respectant les formes clàssiques deuen portar-se sens temor a la literatura les formes populars formades segons les lleis de la llengua. [...] Cal fer una replega intel·ligent i acurada del llenguatge parlat, sots pena de que siga substituït per formes exòtiques lo cabal llegítim de la llengua i cal que la literatura faça circular eixe llenguatge parlat.»

Vegeu Pérez Moragon (1982: 46-47).

¹⁶ La primera citació pertany a un parlament de 1927; i la segona a un article de 1929, reproduïts tots dos en Lamuela i Murgades (1984: 191 i 192-194 respectivament).

¹⁷ En aquesta terminologia (que correspon a una publicació anònima de 1891 atribuïda a Fabra, Lamuela i Murgades, 1984: 163) hi ha una expressió, *estat de llengua*, que després van usar Saussure i Hjelmslev. N'he fet una explicació teòrica en Saragossà (1994: 171 n. 9).

critèris. Més clar: si els principis de la nostra normativa formen una construcció o estructura, resultarà que no podem aplicar un principi deslligat dels altres, sinó que haurem d'aplicar la construcció que formen el conjunt dels principis. Naturalment, no podrem aplicar simultàniament tots els criteris, sinó primer l'un i després l'altre, cosa que no és problemàtica, no debades hi ha jerarquia (i per tant orde) dins de la construcció que formen els criteris de selecció de la normativa lingüística.

A mesura que avançarem, mirarem de desplegar o explicar quines restriccions comporta la relativització de la supremacia de la llengua parlada.

2.1.3. *Aplicació del criteri de la llengua parlada a l'ortografia*

Pel que fa a l'ortografia, una conseqüència de la importància de la llengua parlada és l'intent de Fabra d'eliminar la lletra *b*, i també els signes complementaris *c* i *ç*, ja que aquesta lletra no respon a cap tret fònic de la llengua actual (Segarra, 1985: 12-13). A causa de la subordinació que hi ha de les llengües romàniques cap al llatí,¹⁸ Fabra no va assolir aquest objectiu, però com a mínim sí que va aconseguir que s'escriguessen amb *s* o *ss* les paraules que no fossen d'origen llatí (que en són moltes, com ara les d'origen àrab, *sucre*, *safrà*, *cassola*) i les que continguessen els sufixos originàriament augmentatiu, diminutiu i despectiu respectivament *às*, *ís* i *ús* (que en són moltíssimes), com ara *grandàs*, *carassa*, *paperassa*, *carnisser*, *llonganissa*, *piuladissa*, *pallús*, *pelussa*, *cantussejar*.¹⁹ Pel que fa a la inutilitat de la *y*, vegeu la p. 169.

2.1.4. *Conclusions sobre el criteri de la llengua parlada*

Podríem resumir aquesta secció dient que Fabra, com els seus companys de *L'Avenç*, partia del principi que la llengua parlada és el factor més bàsic a l'hora d'establir una normativa lingüística (citacions d'1, 2, 3, 4, 7 i 8), no debades buscaven l'objectiu d'arribar a cada un

¹⁸ Recordem que la lletra *b* només l'han eliminada l'italià i el romanés. Per una altra banda, llengües com el francès o l'anglès, l'occità o el portugués (que pronuncien de la mateixa manera *ce* i *se*) han conservat la grafia llatina. Tractarem aquesta qüestió en §3.1.

¹⁹ Vegeu Segarra (1985a: 19), i també les dades de Fabra que reproduïen Lamuela i Murgades (1984: 273).

dels catalanoparlants (6a-b), i, conseqüentment, havien de tenir ben en compte la manera de parlar de tots els catalanoparlants. En efecte, hi ha moltes maneres injustes o dictatorials d'arribar a tots els parlants d'una llengua, però només n'hi ha una de justa: mirar de tindre en compte tots els parlants. En §2.2.1 i en el darrer paràgraf de §2.2.9, comentarem que aquesta causa no solament és l'origen més profund del principi de la prioritat de la llengua parlada, sinó també del principi de la complementarietat dels dialectes.

El fet de posar la llengua parlada com a criteri bàsic, permetia que poguéssim acarar tres condicions que hi ha d'haver en qualsevol normativa lingüística que tinga cara i ulls humans: en primer lloc, la socialització a què està destinada (6a-b); en segon lloc, la interacció que ha d'existir entre la llengua normativitzada i la llengua col·loquial, de tal manera que, en compte de ser un gat i un gos que es lleven la vida mútuament, han de ser una carn i una ungla que es protegeixen tan mútuament, que finalment esdevenen una sola entitat (5); i, en tercer lloc, la necessitat que tenen els normativitzadors de considerar la viabilitat social de les normes que proposen (6b).

2.2. *Els dialectes i l'ortografia. El principi més difícil*

2.2.1. *Sobre el significat de la paraula dialecte*

Començarem aquesta secció fent una constatació: en passar la dècada juvenil de 1890 a 1900, els treballs de Fabra fan moltes referències als dialectes, com veiem en aquests fragments: «la caiguda de la *r* en *clar*, *flor*, etc. es un fenomen dialectal», ja que «els dialectes meridionals conserven encara la *r*» (1906: 202 [46]); en una carta de 1910, mana que rectifiquen un passatge del pròleg de la gramàtica que es va publicar el 1912, ja que «és mal redactat, puix sembla que sols el valencià i el mallorquí siguin dialectes» (vegeu ací la n. 23); la depuració, enriquiment i realçament de la llengua literària «no es podia realitzar sense una coneixença perfecta de la llengua antiga i dels dialectes actuals» (1915: 135); cal «arribar a la coneixença perfecta de la llengua vivent amb totes les seves varietats dialectals i a la coneixença perfecta de la llengua antiga» (1918: 143); «estudiar pregonament la llengua antiga i els parlars hodierns» (1924: 150); «per portar a cap aquesta tasca calia una coneixença pregonada de la llengua antiga i de tots els parlars actuals a fi de retrobar els mots i els girs que la llengua escrita

havia anat abandonant» (1925);²⁰ etc.

Ara bé, és necessari que sapiem què vol dir el mot *dialecte* per poder interpretar els fragments anteriors. Fabra sabia que aquesta paraula té dos continguts semàntics ben diferents: el que apareix en les cultures francesa i espanyola (llengua o part d'una llengua que hom pretén que siga indigna de l'ús públic i social), i el contingut que és objectiu o científic (cada una de les parts geogràfiques en què es divideix tota llengua). El primer contingut semàntic és clarament dominant i negatiu, ja que comporta un menyspreu explícit de la comunitat social dominada; i el segon contingut semàntic es limita a constatar que tota llengua té variacions internes geogràfiques, siga en la forma de les paraules (*jóvens-joves*), en les paraules (*escombrar-agranar*), en les construccions (*Això és per a demà / per demà*), etc. El valor científic implica que un tret lingüístic dialectal no és general, sinó propi d'una part del territori d'una llengua. És molt fàcil passar del valor científic a l'ús politicoide, ja que hi ha vegades que allò que no és general en una llengua, no és tampoc normatiu. Ara bé, tot lingüista que intente ser objectiu o científic, convé que use exclusivament el valor de "no general en una llengua" per tres raons: primera, perquè és el valor de la teoria lingüística; segona, perquè la finalitat de la Lingüística és constatar i explicar dades lingüístiques, i, com a una de les aplicacions de la teoria, orientar els parlants; en canvi, la finalitat de la Lingüística no és mai condemnar els parlants (i menys encara condemnar-los sense haver explicat prèviament el tret lingüístic pel qual hom condemna); i tercera raó que porta a usar el mot *dialecte* només amb el valor científic: perquè les etiquetes de la ciència és convenient que siguen unívokes, i, per tant, un científic ha d'usar el vocabulari de la seua disciplina amb un sol contingut semàntic.

Adés he dit que Fabra sabia que l'etiqueta *dialecte* era equívoca. Efectivament, en un discurs de 1924 explicita aquesta ambivalència: «donant al mot *dialecte* una de les accepcions en què llavors solia emprar-se» (Fabra, 1924: 149-150). Dels dos valors d'aquesta paraula,

²⁰ Discurs pronunciat a Palma el 1925 en homenatge a Marià Aguiló. Vegeu Lamuela i Murgades (1984: 188-190).

Fabra emprava el científic,²¹ i per això els seus lectors troben fragments com aquest: la *r* en final de paraula no es pot suprimir gràficament per la raó que «la caiguda de la *r* en *clar, flor*, etc. es un fenomen dialectal», ja que «els dialectes meridionals conserven encara la *r*», i, a causa d'això, Fabra opina que «una ortografia que escrivís *cla, flo*, etc. estaria, doncs, en oposició am la pronúncia d'aquests dialectes, seria una ortografia dialectal no nacional» (1906: 202 [46]). I bé, com que l'únic dialecte que no suprimeix la *r* en final de paraula és el valencià (més exactament: una part del valencià), com explicita Fabra més avant,²² hem de concloure que aquest autor hi usa el valor científic de la paraula *dialecte*. Per una altra banda, ja podem començar a saber què vol dir l'adjectiu *nacional* per a Fabra: general (o, com a mínim, vàlid per a tots els parlants d'una llengua). Heus-ne un altre exemple: en una carta de 1910, ordena que canvien un fragment del pròleg de la gramàtica publicada en l'any 1912, ja que «és mal redactat, puix sembla que sols el valencià i el mallorquí siguin dialectes»; aleshores, per tal d'evitar la lectura francoespanyola, i, complementàriament, per tal d'anar a parar a la concepció segons la qual tot són dialectes en el territori d'una llengua, proposa una redacció en què «el catalán de Cataluña» també apareix explícitament com a dialecte «de una misma lengua literaria».²³

Sintetitzem per tal de seguir avançant: Fabra recorria sovint als dialectes en els treballs posteriors al 1900, i entenia aquest concepte de manera científica o no dominant (com a una de les parts geogràfiques en què es divideix qualsevol llengua). Per una altra banda, hem sospitat que l'adjectiu *nacional* significava per a Fabra “general, o com a mínim vàlid per a tots els parlants d'una llengua”. Aquesta sospita la podem confirmar en la següent citació, on hi ha una aposició («fer-la ben adequada a la nostra llengua») que verifica la intuïció anterior: «la tasca grossa a fer és *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificar-la tot lo possible*» (1906: 219 [75]).

²¹ No he investigat si també usava el valor politicoide. Vet ací l'opinió de Lamuela i Murgades: «Fabra, conscient de l'ambigüitat dels termes *llengua* i *dialecte*, emfasitzava l'ús de l'accepció que defineix la llengua com un conjunt de varietats i el dialecte com una d'aquestes varietats; accepció que després la tradició lingüística catalana ha consagrat com a pràcticament exclusiva.» (Lamuela i Murgades, 1984: 18)

²² Convé fer rimar «*ma* i *sa*, *pastor* i *color*, *car* i *llar*; però no *cansó* (1^a) i *pastor* (2^a), que rimen pera un barceloní, però no pera un valencià; o *clar* (2^a) i *car* (3^a), que rimen pera un valencià, però no pera un barceloní» (p. 203 [47]); «Si volem estar d'acord ab els antics i amb els valencians...» (p. 204 [49]).

²³ Carta reproduïda en Lamuela i Murgades (1984: 254).

2.2.2. *Complementarietat dels dialectes*2.2.2.1. *Causa de la complementarietat dels dialectes*

El fet que Fabra tingués una concepció del mot *dialecte* que s'apartava de les pràctiques francesa i castellana (i qui diu *dialecte*, diu *patois*, o *chapurriau*, etc.), ja fa pensar que la concepció de la normativa també havia de ser diferent de les idees que han imperat en la cultura francesa i en la castellana. Efectivament, com comenten Segarra (1985: 13) i Solà (1987: 36), una de les implicacions d'adequar l'ortografia a la llengua era que es pogués aplicar a tots els parlars o dialectes sempre que fos possible. Com a conseqüència d'aquesta voluntat que la normativa fos apta per a tots els parlars catalans, resulta un principi molt important. En efecte, si volem que una proposta normativa siga vàlida per a tots els parlars d'una llengua, només hi ha una manera humana (o no dominant) d'arribar-hi: fonamentar-nos en tots els parlars. En paraules de Segarra: l'ortografia que cercava Fabra, «no havent-se de fer en benefici de cap dialecte, havia de contemplar les diferents pronúncies» (1985: 13).

2.2.2.2. *Mitjans per aconseguir la complementarietat dels dialectes*

Els dos mitjans bàsics que va usar Fabra per arribar a una complementarietat dels dialectes de la nostra llengua, són ben coneguts: la composicionalitat i el polimorfisme. Comentarem aquests dos conceptes en §2.2.5, i ara em limitaré a dir que entenc aquestes nocions així: la composicionalitat comporta que les normes (úniques i aplicables a tota la llengua) poden fonamentar-se en aquest dialecte o en aquell (com ara la negació emfàtica *no pas*, viva només en una part del català); i el polimorfisme implica que hi ha coexistència de normes incompatibles (cada una de les quals s'aplica d'entrada a una part del domini lingüístic), siga en la fonètica (pronúncia de la consonant palatal de *punxa* com a fricativa o com a africada), en la morfologia (*jo port-porte-porto*), en el lèxic (*mirall-espill*), o en la sintaxi (*li la done / la hi done*).

On el panorama era més difícil, probablement era en l'ortografia. En efecte, com que ací no és gens recomanable la varietat, davant de qualsevol diversitat fonètica (com ara [tornár] / [torná] / [turná]), calia triar-ne una com a fonament de l'ortografia, i eliminar les altres. Ara bé, no implicava això un enfrontament entre dialectes? Fabra, en

compte de repartir privilegis i garrotades entre els nostres parlars, va fer una operació racional i civilitzada: buscar criteris raonables i generals. Certament, si cerquem principis raonables i generals, obtindrem aquests dos beneficis: en primer lloc, actuarem fonamentant-nos en la raó (que és única), i no en els sentiments (que són molt diversos i divergents —i fins contraposats); i, en segon lloc, anirem per l'únic camí que és capaç de superar sense humiliació les divergències entre els dialectes. Tot seguit veurem dos exemples en què Fabra raona fins que troba criteris ortogràfics generals (que he subratllat).

En un treball ortogràfic important, de 1906, Fabra escriu un fragment on explicita una conseqüència de la complementarierat dels dialectes: que «mentres hi hagi un dialecte important que conservi l'antiga distinció [fonològica], una ortografia nacional deu conservar-la» (9a). El mateix criteri apareix en un altre treball ortogràfic important, «Ortografia catalana», inclòs en el *Diccionari ortogràfic* de 1917 (9b):

- (9) a. «Emplear una sola grafia (*ll* o *ly*) per a la representació de totes les *ll* ve a ser com si empleessin una sola *b* (*b* o *v*) per a totes les *bb*. També aquí hi ha dialectes que conserven l'antiga distinció, en els quals *ball* i *vall*, per exemple, son dos mots perfectament distints. L'adopció d'un sol signe aniria contra la pronúncia d'aquests dialectes; mentres que de la conservació dels dos signes no n pateixen els altres.
- »Qui, tenint idea del que ha d'esser una ortografia nacional catalana, proposarà mai que empleem una sola *b*? *Quan dos fonemes d'una llengua, en un moment donat de la seva historia, vénen a confondre-s, mentres hi hagi un dialecte important que conservi l'antiga distinció, una ortografia nacional deu conservar-la.*» (Fabra, 1906: 197 [38-39]; subratllat meu)
- b. «Les qüestions examinades en primer lloc per la comissió foren les que es refereixen a l'ortografia d'aquelles lletres que són pronunciades idènticament en el dialecte central, però continuen pronunciant-se distintament en altres dialectes, tals com la *a* i la *e* no accentuades, la *b* i la *v*. En aquestes qüestions predominà el criteri que un dia sostingué N'Aguió, segons el qual, *per damunt qualsevol consideració de caràcter etimològic i per damunt les habituds contretes en l'època de la decadència sota la influència de l'ortografia castellana, hom havia d'atenir-se a les grafies medievals i a la pronúncia d'aquells dialectes que conserven l'antiga tradició.* Un mot com *buidar*, per exemple, que apareix constantment escrit amb *b* en català

antic i és pronunciat amb *b* a les regions que pronuncien distintament la *b* i la *v*, havia d'ésser escrit amb *b*, sense que davant aquells fets pogués tenir cap valor la consideració que el dit mot prové del llatí **vocitare*, que ha donat el francès *vider* i l'italià *vuotare*.» (Fabra, 1917: 6-7 [109]; subratllat meu)

Pel que fa a aquest criteri, cal dir que és bàsic a l'hora d'entendre la posició que Fabra va adoptar no solament davant de la *-r* (*tornar*), sinó també davant del sufix *-itzar* i de l'intent de reintroduir la distinció gràfica de *coll* / *uyl* (§2.2.7). Aquest principi equival a la formulació següent: quan hi haja divergència fonètica en la llengua actual, l'ortografia correspondrà a la pronúncia d'aquells dialectes que coincideixen amb la grafia medieval. En realitat, ací entra en funcionament el quart principi que comentarem (sobre la llengua medieval, vegeu §2.3.1.3: «relacions entre els criteris», p. 90).

Vet ací uns quants exemples de tindre en compte tots els dialectes abans de fixar l'ortografia dels mots: en el treball de 1906, Fabra contempla la possibilitat d'usar un sistema d'accentuació que represente les tres distincions que es fan en balear entre les tres vocals tòniques é tancada, è oberta i ə neutra, de tal manera que les tres pronúncies dialectals [*béu* —de l'occidental— *bèu* —del central— i *bəu* —del balear] es representarien de la mateixa manera, i per tant hi hauria tres pronúncies però una sola representació gràfica, la que correspondria a la ə neutra del balear (p. 211 [61]); no cal dir que aquesta proposta demana un esforç important a tots els catalanoparlants continentals, i gens d'esforç als catalanoparlants insulars, ja que implica que la grafia catalana de les *ee* respondria exclusivament a la pronúncia balear.²⁴ En el mateix treball encara, parlant de l'accent circumflex, Fabra comenta que podria aprofitar per a transcriure les vocals llargues, i dona no solament l'exemple general de *duu*, sinó també la forma balear *jo envii* (p. 212 [63]). En una carta de gener de 1910, pregunta «Es *estabellar* o *estavellar*? S'hauria de consultar algun mallorquí o tarragoní». ²⁵ En una altra carta (de maig de 1910),²⁶ raona que la pronúncia del dialecte

²⁴ A la citació (4) de la p. 277 hi ha les paraules de Fabra. Per una altra banda, posser convé ressaltar com de lluny està aquesta actuació (supeditar el català continental al balear) de la hipotètica "centralitat de Barcelona", qüestió que tractarem en el pròxim apartat.

²⁵ Vegeu Lamuela i Murgades (1984: 229-230).

²⁶ Vegeu Lamuela i Murgades (1984: 239-240).

central portaria a la grafia *que.u escriuen*, però abans d'assentar-ho observa que «cal encercar si. ls valencians i mallorquins pronuncien *que.u... o que ho...*». En una de les primeres versions de les Normes Ortogràfiques que es van publicar el 1913, amb moltes notes de Fabra i publicada per Lamuela i Murgades (1984: 271-282), es pregunta si «acceptaràn aquesta uniformació [...] valencians, mallorquins, lleidatans» (p. 282). Finalment, ja assolida la unificació ortogràfica, Fabra ho resumia (10a) i ho valorava (10b) d'aquesta manera:

- (10) a. «El que sí era indispensable era de no adoptar cap convenció que contradigués algun fet important de la llengua. Aquesta ofereix una diversitat de pronúncies: el sistema a adoptar no havia d'ésser incompatible amb cap pronúncia dialectal important. [...] Un mot com *flor* és en uns indrets pronunciat amb *o* oberta, en d'altres amb *o* tancada, en unes regions és pronunciat amb *r* final, en d'altres sense aquesta *r*; però la grafia *flor* convé a totes les pronúncies amb que es convingui que el signe *o* pot ser llegit *ò* o *ó* i que s'accepti la *r* muda. Variant, segons les contrades, les regles de lectura, una mateixa grafia convé a les diverses pronúncies dialectals d'un mateix mot.» (Fabra, 1927: 170-171)
- b. «I cal confessar que, quant a respectar les diferents pronúncies dialectals, el sistema de l'Institut [d'Estudis Catalans] és difícilment superable, i és que, en confeccionar-lo, es tingué sobretot en compte d'evitar les innombrables grafies dialectals (en el sentit que no convenien sinó a un sol dialecte) que pul-lulaven en el català de la renaixença (*cosas, començan, caball, vuidar, etc.*).» (Fabra, 1927: 170-171)

Pel que fa al lèxic, en un discurs de 1918 fet a Mataró, Fabra exposava el principi d'assimilar els mots dialectals per mitjà dels escriptors, encara que, òbviament, aquesta participació havia de tindre com a contrapartida que l'escriptor assimilés mots dels altres dialectes (11a). La causa del criteri que les paraules dialectals havien d'esdevenir normatives per mitjà dels escriptors, devia ser l'escassetat de treballs que descriguessen seriosament aquests tres aspectes: 1) l'origen etimològic del lèxic específic de cada comarca; 2) si ja s'usaven a l'edat mitjana; i 3) quin era l'ús actual. Vet ací l'opinió de l'Institut d'Estudis Catalans: «el precari desenvolupament de la dialectologia i el deficient coneixement de la llengua antiga dificultaven probablement la selecció [...] de variants dialectals representatives» (IEC, 1992: 81). En

aquestes condicions, és comprensible que Fabra només pogués fonamentar-se en la intuïció dels escriptors que demostraven que tenien un bon domini de la llengua. El 1932, Fabra tornà a exposar el mateix principi en el prefaci del *Diccionari General* (11b):²⁷

- (11) a. «També és incontestable que convenia d'enriquir i envigorir la llengua escrita amb les aportacions dels dialectes. Per això s'havia de veure amb joia que cada escriptor es complagués a usar en els seus escrits el major nombre de paraules i expressions pròpies, del seu parlar regional. Això no podia perjudicar gens la unitat de la llengua escrita si era practicat per veritables literats, que tinguessin un concepte just del que és una llengua literària: cadascun d'ells, dins d'una morfologia una i una sintaxi una, ens faria ofrena de les paraules i expressions triades del seu parlar, unint al desig de veure-les incorporades a la llengua literària el propòsit d'acceptar en el seu català les paraules i les expressions aportades pels escriptors de les altres contrades catalanes.» (Fabra, 1918: 144)
- b. «Segurament algú no trobarà bé que no sigui inclòs en el *Diccionari General* tal o tal mot peculiar de la seva contrada; però que pensi que si aquest mot ha de figurar un dia en el diccionari general de la llengua literària, ha d'ésser perquè un escriptor d'aquella contrada l'elevi, ell que el coneix bé, a la categoria de mot literari.» (Fabra, DGLC, p. x)

En els nostres dies, el coneixement lèxic del nostre passat i del nostre present ha canviat molt gràcies sobretot als dos diccionaris monumentals d'Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll, i de Joan Coromines, i per tant és comprensible que hagen canviat radicalment els criteris que té actualment l'Institut sobre l'admissió del lèxic dialectal en la normativa. Concretament, de l'ús literari s'ha passat als criteris bàsicament lingüístics; vegeu IEC (1992: 81-83). No cal dir que, a causa de l'escàs desenvolupament que havien aconseguit les narratives valenciana i balear, el principi lèxic a què hagué de recórrer Fabra va provocar que el valencià i el balear estiguessen poc representats en el *Diccionari general*, com han observat Veny (1991: 202) i el mateix Institut d'Estudis Catalans (IEC, 1992: 81). L'Institut ha acarat aquesta deficiència en el diccionari oficial publicat en 1995; vegeu la

²⁷ Els lectors trobaran més manifestacions d'aquest tipus en Fabra (1924: 159) i (1927: 173).

n. 39 (p. 61).

Tocant a la morfologia, Fabra tirava pel camí de la pluralitat quan no hi havia una altra solució:

- (12) a. «En morfologia és molt més difícil d'aconseguir la uniformació; no solament difícil, ans impossible: si un dialecte diu *pateix* i un altre *patix*, si un dialecte diu *canto*, i un altre diu *cante*, i un altre *cant*, l'adopció en la llengua escrita d'una forma única no pot ésser sense sacrificar l'una o l'altra d'aquestes variants dialectals. Sortosament, però, el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita. [...] No és intolerable que la llengua escrita traeixi, atenuades, les diferències dialectals, que són un fet; però ho fóra que hi traspuessin els capricis d'un escriptor oblidós del que és aquesta institució de naturalesa social que anomenem una llengua.» (Fabra, 1927: 171)
- b. «Tinguem present que ls diversos dialectes catalans no ofereixen unicament diferències de pronunciació, sinó també diferències morfològiques i sintàctiques considerables. Basta citar, entre les morfològiques, *parlem*, *deim* del català continental, al costat de *parlam*, *deim* del balear; i, entre les sintàctiques l'empleu dels auxiliars *haver* i *esser* (*hem anat*, *som anats*). Les diferències purament fonològiques podem arribar a comprendre-les gaire bé totes dins d'una ortografia saviament estudiada [...]; però les diferències morfològiques i sintàctiques, sols podem fer-les desaparèixer de la llengua escrita sacrificant un dialecte o l'altre, o allunyant-la massa de la llengua parlada.²⁸ Davant d'això, jo crec preferible l'admetre com literàries diferents formes (*parlem*, *parlam*) i diferents construccions (*hem anat*, *som anats*), i que cada autor empleï les que prefereixi.» (Fabra, 1906: 204 [50])

D'una manera global, l'any 1919 el lingüista de Gràcia remarcava així la integració (=unificació) dels dialectes (=diversitat):²⁹

- (13) «Pareu bé esment: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Auzias March, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. [...]

²⁸ A l'original hi ha *llengua escrita* per error d'impremta.

²⁹ Aquests fragments pertanyen a un article titulat «Els dialectes catalans i la llengua literària», publicat el 1919 i reproduït en Lamuela i Murgades (1984: 184-185).

«I, modernament, el problema magne de la nostra renaixença ha estat la formació d'una llengua literària, que no havia pas d'ésser cap dels dialectes de la llengua parlada, ni el conjunt multiforme de tots ells, sinó una llengua artificial, de mots triats, de formes i construccions triades: la llengua mateixa dels nostres grans escriptors medievals, renovellada i envigorida per les aportacions de tots els dialectes sàviament seleccionades.

«Contra els creadors d'aquesta cosa artificial i selecta que és una llengua literària,³⁰ han clamat sempre els que pensen que la llengua escrita ha d'ésser un mer reflex de la llengua parlada. De primer, en front dels primers intents arcaïtzants, eren els partidaris del "català que ara es parla"; després, en front d'un català cada dia més afinat i més digne, eren els preconitzadors de l'espontaneïtat a ultrança; després són els dialectants, que en el fet de produir-se una llengua literària per damunt la llengua parlada multiforme, hi veuen la mort dels parlars regionals, quan precisament aquella tracta d'incorporar-se els tresors que aquests li ofereixen i convertir en nacionals mots i construccions fins avui dialectals, escampant-los així per tots els indrets de llengua catalana. [...]

«Havem de voler que els dialectes visquin pel bé de la llengua literària, que incessantment té necessitat de recórrer a ells per al seu renovellament i creixença; però pensem que una llengua literària, una llengua nacional, és alguna cosa més que un conjunt de dialectes, i que tots els nostres esforços han d'endreçar-se a aconseguir-ne la més gran uniformitat possible.» (Fabra, 1919)

2.2.2.3. *Resultat de la complementarietat dels dialectes*

En aquestes condicions, és ben comprensible que Fabra pogués remarcar que la normativa que proposava no implicava cap subordinació d'uns dialectes a uns altres. Vet ací un fragment de l'article famós que el lingüista de Gràcia va adreçar als valencians i als balears el 1918:

- (14) «Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs

³⁰ Fabra va tornar a insistir en l'artificialitat de la llengua comuna en un article destinat als occitans, reproduït en Lamuela i Murgades (1984: 192-194). Per una altra banda, notem de passada que Fabra es distanciarà de seguida dels partidaris del "català que ara es parla", expressió que, segons Miracle (1976: 172), va usar per primera vegada Pere Mata (1811-1877) en 1836.

varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del nostre català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.»³¹ (Fabra, 1918)

Per una altra banda, les dades que hem exposat en aquest apartat, aboquen a les conclusions de Lamuela i Murgades (—15a—, primera part de —15b— i —15c), o a la del mateix Fabra (15d), les quals han estat reafirmades recentment per l'Institut d'Estudis Catalans (15e-f):

- (15) a. «Fabra sempre es va preocupar que les solucions ortogràfiques no entressin en contradicció amb les diverses pronunciacions, considerava viable l'acceptació de variants morfològiques en la llengua literària, remarcava la seva adequació a tots els dialectes i insistia en el fet que una feina de codificació com la que ell havia emprès amb el català oriental havia de donar resultats pràcticament equivalents a partir d'un altre dialecte. Dit amb altres mots, la normativa fabriana reflecteix el diasistema dels dialectes catalans: integra el que tenen en comú i pren en consideració el caràcter equivalent de les divergències.» (Lamuela i Murgades, 1984: 19)
- b. «Els dos pols directors pels quals es regeix la seva tasca com a lingüista s'ajusten d'allò més amb els que configuren tot nacionalisme, a saber, el de fomentar la màxima cohesió interna de portes endins —que es tradueix en l'àmbit de la llengua en el propòsit d'aconseguir el propi reconeixement dels diversos dialectes en la llengua comuna— i el de la màxima diferenciació portes enfora —que implica la depuració dels elements considerats com a no prou genuïns, barbarismes, etc.» (Lamuela i Murgades, 1984: 33-34)
- c. Fonamentant-se en normes ortogràfiques: «el català escrit es va codificar partint del criteri d'adequació a la visió global de la llengua.» (Lamuela, 1984: 80)
- d. «Què hem aconseguit els catalans fent el que vosaltres tracteu de fer ara, ço és, acomplint una obra de depuració de la llengua parlada? Formar una llengua literària una, que

³¹ L'article sencer es troba reproduït en la Conv. Filol. 619 i en Fabra (1980: 147-148).

convé igualment a tots els catalans de Catalunya, puix que de tots és compresa i no contradiu cap fet essencial de llurs parlars, llengua literària que, solament amb l'admissió d'un petit nombre de divergències morfològiques que no trenquen pas la seva unitat, convé igualment als catalans de València i als catalans de les Balears. Bastaria, en efecte, que els escriptors valencians fessin una obra de depuració paral·lela a la realitzada a Catalunya, perquè, sense haver-la pretesa, s'acomplís una quasi identificació del valencià escrit amb la llengua literària de Catalunya, que, amb petites variants, és ja l'emprada pels bons escriptors mallorquins.» (Fabra, 1929)³²

- e. «Si cal descartar el procediment consistent a privilegiar una modalitat dialectal del català sobre les altres, no es tracta tampoc de crear una varietat supradialectal elaborada pels especialistes d'una manera artificiosa, sinó més aviat de reforçar els trets que són comuns a les grans modalitats catalanes dialectals i evitar tot allò que pot dificultar la ràpida comprensió per part d'un auditori de procedència geogràfica diversa.» (IEC, 1990: 9)
- f. «No és difícil de descobrir, ben manifesta dins la proposta [sobre normativa morfològica], una actitud d'assumir les varietats existents arreu del domini lingüístic, ja prou reconeixedora a la proposta de fonètica.» (IEC, 1993: 10)

2.2.2.4. Conclusió: la complementarietat dels dialectes versus el centralisme

Reprenent la sospita que hem introduït en §2.2.2.1, voldria remarcar que Fabra era coherent quan arribava a les conclusions de (15d). Efectivament, si aquest lingüista rebutjava el valor francès i castellà del nom *dialecte* (o semblants: *patois*, etc.) era per la raó que no va seguir el camí centralista d'aquestes llengües, el qual ha consistit bàsicament a elevar un dialecte al rang de codi supradialectal. Contràriament, Fabra va assajar el camí, ben humà, de la coordinació, el camí democràtic de la complementarietat de les parts o dialectes per arribar a un tot, la llengua normativitzada, que tingués aquestes dues propietats: que fos comuna a cada una de les parts, ja que parcialment s'hi fonamentava; i que fos superior a cada una de les parts, ja que n'era una complementarietat.

³² Aquest fragment pertany a un article de 1929 en què Fabra s'adreça als occitans. Es troba reproduït en Lamuela i Murgades (1984: 192-194).

Pel que fa a la vigència de la composicionalitat i el polimorfisme en el món actual, podem tindre en compte l'opinió de Polanco:

- (15') «Que alguns dels grans conjunts lingüístics del planeta hagen optat per aquestes possibilitats, tot i que potser estaven en disposició de prescindir-ne, ens indica que segurament no es tracta d'una via poc recomanable. És el cas, per exemple, de les versions britànica i americana de l'anglès, de l'europea i brasilera del portugués, o de les recents demandes d'una adaptació del francès a les particularitats del Quebec.» (Polanco, 1996: 28).

2.2.3. Aplicació del criteri de la complementarietat dels dialectes a l'ortografia

La concepció de la complementarietat dels dialectes té una limitació molt important en el principi sobre la simplicitat (no barrejar sistemes diferents). Comentarem aquesta restricció en §2.5.2.3, i ara convé dir que l'aplicació del criteri de la complementarietat dels dialectes, comportava l'adopció d'un punt de vista conservador davant de totes les evolucions fonètiques que no fossen generals o molt esteses, com hem vist a les dues citacions de (9), ben explícites. Efectivament, si hi havia les pronúncies [kolór], [koló] i [kuló], la manera més fàcil d'arribar a una ortografia que fos "adequada" a tots els dialectes i que evités els conflictes, era triar la pronúncia que coincidís amb la grafia medieval, això és, que coincidís amb la pronúncia de l'època en què encara no havien començat a existir una sèrie de característiques fonètiques diferencials dels dialectes actuals (en l'exemple anterior, el tancament de les oo àtones en *u*, i la caiguda de la [r] en posició final de paraula).

Resulta, per tant, que l'aplicació del principi de la complementarietat dels dialectes implicava que s'havien d'usar una sèrie de lletres seguint la pronúncia d'uns dialectes determinats:

- (16) a. L'ús de les lletres *a* i *e*, i *o* i *u*, depenia de la pronúncia dels dialectes que mantenien les vocals [a], [e] i [o] àtones, bàsicament l'occidental.
 b. L'ús dels signes gràfics *g* / *tg* depenien de la pronúncia oriental, i en el fons també la dels signes *x* / *tx*.
 c. L'ús de les lletres *b* i *v* depenia del balear, d'una gran part del valencià i del dialecte que té com a capitals Tarragona, Reus i Valls.
 d. En la conjugació verbal, hi havia moltes formes de molts temps

l'escriptura de les quals depenia de la pronúncia occidental. Com ara, calia oposar-se a grafies que ja tenien un ús de tres segles seguits a Barcelona, com *tu pensas, ells pensan* i moltes altres de la primera i segona persona del plural (*haviem, havíeu*, etc.). Exactament el mateix és aplicable als plurals de noms femenins acabats en *a* (*taulas, finestras*).³³

- e. L'escriptura de la [r] en final de mot, havia de seguir bàsicament la pronúncia del valencià central.
- f. En els noms acabats en [l], [n] o [r], calia seguir el balear i el valencià, que a primeries de segle distingien *mal* i *molt*, *son* i *font*, *arrossar* i *fart* (i *tan* i *tant*, usades malament a primeries de segle).³⁴

2.2.4. *El dialecte de Barcelona en l'obra de Fabra. Una reformulació dels principis tractats*

2.2.4.0. *Introducció*

Quina relació hi ha entre la normativa fabriana i el dialecte de Barcelona? Hi ha qui afirma que Fabra hauria elaborat la seua proposta normativa tenint com a centre el dialecte de Barcelona, com ara Solà (1987: 34) o Miracle (1989: 142-144). Però també hi ha qui afirma el contrari, com ara Segarra (1991: 184) o Pitarch (1982: 15). Vet ací les paraules de Pitarch: «És, doncs, incorrecte afirmar que la normativa catalana haja estat establerta sobre el parlar barceloní». ³⁵ Finalment, hi ha qui sembla que vol equilibrar les dues posicions: «La codificació fabriana va consistir en l'opció per la varietat de Barcelona i en la seva adequació als principis de diasistematicitat i d'historicitat» (Lamuela, 1984: 83).

Davant d'aquesta diversitat de posicions, convé recordar que la qüestió més important no és tindre una opinió o deixar de tindre-la, sinó dir per quines raons la tenim. ³⁶ Des d'aquest punt de vista, a partir de les dades que han eixit en §2.2.1— §2.2.3, ausades que podem negar la hipotètica centralitat de Barcelona. Ara bé, tenint en compte

³³ Potser cal remarcar que Fabra, seguint el mallorquí Marià Aguiló (Segarra, 1985: 10), va defensar les grafies *tu penses* i *taules* d'una manera tan enèrgica com justa. Efectivament, per a un occidental, la grafia *casas* és simplement castellana i anticatalana, i per tant calia grafiar la pronúncia oriental [tráulas] com a *taules* si volíem arribar a una unificació ortogràfica. Podeu consultar Fabra (1906: 191 [28]: «Tothom escrivia *parlas, parlan*, adhuc els partidaris dels plurals en *-as*») o (1915: 136: «Era llavors que es produïa la deplorable discussió de les *as* i les *as*»).

³⁴ Cal tindre en compte que una bona part del valencià actual (pel nord i pel sud) no pronuncia la [t] després de [n] i [l]. L'evolució deu ser expansiva, i per tant podria haver-hi una pressió doble (pel nord i pel sud) sobre la regió que va aproximadament de la Vall d'Uixó fins a Cullera o un poc més al sud.

³⁵ A la citació de (28) hi ha les raons per les quals Pitarch arriba a aquesta conclusió.

³⁶ Com a anècdota, puc dir que cada any pregunte als meus alumnes si troben vera l'afirmació que la normativa catalana es fonamentaria en el barceloní. N'hi ha prou que contesten que sí que ho és (sobretot

que no solament s'han d'analitzar propostes d'altri, sinó que, en el cas que no siguem correctes, també convé buscar els motius de l'error, a causa d'aquesta conveniència, intentarem ara practicar aquest camí.

Em sembla que hi ha dos factors en la joventut de Fabra que podrien ser el fonament de l'opinió sobre la centralitat del dialecte de Barcelona. Abans, però, de comentar aquests dos factors, ens pararem breument a veure com opinava Fabra davant d'aquesta qüestió.

2.2.4.1. Opinió de Fabra sobre l'hipotètic centralisme de Barcelona

Fabra va dedicar un fragment eloqüent a criticar l'hipotètic centralisme de Barcelona, concretament en l'article «Els dialectes catalans i la llengua literària» (1919), que hem reproduït quasi íntegrament a la citació de (13). Doncs bé, abans de l'últim paràgraf d'aquesta citació, hi ha aquest fragment:

- (17) «I aquesta llengua literària en formació, que enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals, és avui titllada de barceloní; i, així, es parla de la tirania del parlar de Barcelona, quan difícilment trobaríem ningú que escrigui en barceloní. No; el modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalitat[at].» Repassem les publicacions barcelonines de mig segle endarrera: hi trobarem, barrejats amb aquest i aquell arcaisme, una munió de barcelonismes avui definitivament foragitats de la llengua literària. Que els catalans de tot arreu imitessin els del centre en llur tasca depuradora, i un gros pas fóra donat envers la unificació de la llengua escrita.» (Fabra, 1919)

Seria ben saludable que reflexionéssim sobre les nostres capitals, sobre la possibilitat que tenen d'integrar constituents lingüístics d'uns altres dialectes

si no han de fer Filologia Catalana, dada sociolingüística significativa), i la neguen pocs (que normalment pertanyen als que volen fer Filologia Catalana, dada sociolingüística complementària de l'anterior); però quan els dic que demostrin empíricament la creença que tenen, és significatiu que no saben donar ni una sola dada en suport de la seua opinió. No cal dir que, quan una persona té una idea lingüística que no sap demostrar ni poc ni molt, podem començar a sospitar si no hi haurà un dels innombrables prejudicis que les persones tenim en la visió dels fenòmens (socio)lingüístics.

(fins i tot la ciutat de València, que es troba tan malmesa), i sobre la influència inevitable que les grans àrees urbanes provoquen sobre les àrees menys poblades. Pel que fa a l'assimilació d'elements de fora de Barcelona, anotaré l'anècdota que les cartes de Fabra de la dècada de 1900 a 1910 estan plenes d'*escollits* (com ara a les ps. 219, 224 i 234 de Lamuela i Murgades, 1984), mentre que en els treballs posteriors només tinc consciència d'haver vist *triar* (i esporàdicament el cultisme *seleccionar*), que és la forma que es diu pertot arreu en eixir de Barcelona.³⁷

2.2.4.2. *Evolució de Fabra davant dels dialectes que no eren el seu i davant de la llengua medieval*

A banda d'aquestes reflexions que hauríem de fer, opine que la hipotètica centralitat del barceloní comença a esdevenir clara (i no conflictiva) des del primer criteri que hem comentat, la relació entre la llengua parlada i la normativa. La supremacia de la llengua col·loquial en la confecció de la normativa permet d'entendre, no solament les descripcions dialectals que hi ha a les gramàtiques de Fabra, sinó també que el seu dialecte (el barceloní) siga tan important a les seues primeres gramàtiques (com ara la de 1891 i la de 1898). En efecte, una persona fresca, una persona que no visca immersa en els pesats prejudicis lingüístics en què solem viure, una persona així comença a acostar-se a la seua llengua ineludiblement per mitjà del seu dialecte, i per tant és comprensible que el barceloní tinga molt de pes en les gramàtiques que Fabra va publicar de jove, quan tenia vint-i-tres anys (la de 1891) i trenta anys (la de 1898).

Ara bé, a mesura que anava augmentant el coneixement dels altres dialectes i de la llengua medieval,³⁸ Fabra va passar a una llengua «nacional», a una llengua que tingués en compte tots els dialectes, com hem vist

³⁷ Fabra ja havia criticat l'any 1907 el menyspreu cap al dialecte de Barcelona («és clar que mentre hi hagi molts que creguin que el llenguatge de Barcelona és el català pitjor de tots, no cal esperar que ens decidim a donar-li una preferència, a la qual, per altra part, ell sol pot aspirar», p. 105), i ja estava segur que on primer s'assimilaria el català comú que anava formant-se, era a Barcelona (p. 106). Introduint tots els matisos que vulguem, també Josep Giner i Marco posava, mig segle més tard, un èmfasi considerable en el parlar de la ciutat de València. De fer, hi ha entre els valencians amb consciència nacional una mania notable contra l'apitxat, quan el parlar de l'Horta és un dialecte formidable que permet de practicar un català ben polit i eficaç comunicativament (que és la condició més important de tot acte de parla —encara que no l'única).

³⁸ Les cartes que han publicat Lamuela i Murgades (1984: 219-254) fan pensar que el coneixement profund de la llengua medieval degué produir-se en gran part durant la primera dècada del segle xx. Per una altra banda, hem comentat i exemplificat en §2.2.1 que hi ha prou referències als dialectes en treballs de Fabra posteriors a la dècada de 1890 a 1900. Segons Segarra (1991b: 60), el coneixement dels altres dialectes hauria millorat durant la dècada de 1890 gràcies a l'excursionisme.

ben clarament en moltes citacions (9, 10, 11, 12, 13, etc.). En aquest treball estem focalitzant l'ortografia, però també hi ha la sintaxi (com ara en la combinació dels pronoms febles, on Fabra tenia molt en compte el sistema valencià actual), o el lèxic, com veiem en aquestes paraules: «la major part dels mots que podíem creure perduts es trobaven meravellosament conservats en els diferents parlars actuals» (1924: 150).³⁹

Aquesta evolució objectiva dels coneixements lingüístics empírics de Fabra (des del seu dialecte, el barceloní, fins als altres dialectes actuals i fins a la llengua medieval), és paral·lela d'una altra evolució, ara subjectiva: des de l'oposició sentimental activa contra qualsevol influència lingüística medieval, fins a l'elevació de la llengua medieval a un dels criteris bàsics. En les citacions de (18a-b) hi ha les opinions del filòsof Francesc Pujols i de l'autor de les entrevistes, Bladé, seguides de les del mateix Fabra (18c-d):

- (18) a. «És per aquesta raó [que Fabra «era el més científic de la colla [de *L'Avenç*] i, per tant, el més constructiu, el més preparat i el més sensible a l'esperit de la llengua»] que, havent començat en el camp de la gramàtica com un revolucionari que s'ho havia de menjar tot, acabà per ser l'home de la conciliació i del terme mig, l'home del seny, en un mot.» (Pujols, en Bladé, 1965: 305)
- b. «En començar els seus estudis [sobre el català], potser per una reacció de caràcter juvenívol contra els vells floralistes, era un antiarcaïtzant aferrissat. El català medieval li feia horror. Amb la nova orientació [estudi de Diez, Meyer-Lübke, Gröber i la revista *Romania*], aquesta prevenció, minva i s'endolceix. (Amb tot, les primeres campanyes de “L'Avenç”

³⁹ No obstant això (i la citació de la p. 48, sobre el lèxic), durant la primera meitat del segle xx el valencià i el balear han influït poc en la fixació del lèxic del DGLC, com reconeix explícitament l'Institut d'Estudis Catalans:

«És un fet que el balear i el valencià han tingut un paper més aviat minso en aquest renovament i en vigoriment si hem de jurjar per les unitats pròpies d'aquests dialectes introduïdes en el DGLC.

Els parlars nord-occidentals, en canvi, s'hi han vist més afavorits», (IEC, 1992: 81).

Ara bé, aquesta deficiència deu ser imputable (com hem vist comentant la citació d'—11) a la poca força literària (i en general social) que el català ha tingut al País Valencià i a les Illes Balears fins a la dècada dels 60, ja que, com ens recorda Veny (1991: 202), «per a Fabra, l'ús literari d'un mot dialectal era el trampolí per convertir-lo en element de la llengua general, nacional». Conseqüentment, l'opinió de Veny (1991: 200) és «que Fabra reservava a valencians i balears de seleccionar propostes [lèxiques] basades en un coneixement directe de les seves varietats i com a resultat de provatures en l'exercici quotidià de la llengua».

encara portaran la marca de la furiosa empenta antiarçaitzant inicial.)» (Bladé, 1965: 336)

- c. «Una altra característica de l'“Ensayo” és la fòbia contra els arcaïsmes. Jo era un antiarçaitzant a ultrança. I és que aleshores encara no veia que no es podia prescindir de la llengua tradicional. La veritat és que sense aquesta no s'hauria pogut fer l'obra que es va fer. La unitat que jo somiava, la que va prevaldre, va sortir de la llengua vella i de la nova.» (Fabra, en Bladé, 1965: 322)
- d. «—La primera època de “L'Avenç” renovat —deia el Mestre— es caracteritza, com ja us vaig informar, per la seva fúria antiarçaitzant i pel radicalisme ortogràfic.» (Fabra, en Bladé, 1965: 340)⁴⁰

La causa per la qual Fabra va passar de combatre la llengua medieval a intentar integrar-la en la normativa, no deu ser pas la causa en què pensava Pujols (18a), sinó el coneixement dels altres dialectes. O com a mínim això ens diu el mateix Fabra:

⁴⁰ Segons Bladé, el jove Fabra «tenia fama d'iconoclasta i de fer estropicis» (1965: 383). Estic convençut que una investigació de detall demostraria que aquesta fama era el resultat de dos factors: primer, la capacitat crítica de Fabra, que demostrava quantes incoherències hi havia en la llengua culta del segle passat; i després, com a conseqüència d'aquest resultat, la reforma que va emprendre, la qual, lògicament, no sempre encertava, i, davant del propi error, Fabra rectificava. De fet, un investigador rigorós no solament ha de ser crític, sinó també autocrític, que és un mot que apareix (gens casualment) en llavis de Fabra: «Tots els problemes filològics es mostraven complicats i calia una autocrítica severíssima per no deixar-se enlluernar per solucions que semblaven viables i no ho eren» (en Bladé, 1965: 341); tocant a l'adjectiu *crític* i el reconeixement públic dels propis errors, vegeu ací la n. 91 de la p. 100, i les ps. 140-141. Podríem dir, resumint, que les rectificacions (pràcticament inevitables) que hi ha en l'elaboració d'una alternativa a causa d'una crítica dels fonaments d'una escola o moviment, fan desconfiar a les persones que no segueixen l'entrellat de la crítica i l'alternativa consegüent, i per tant poden creure que hi ha un «iconoclasta» que es dedica, entremaliadament, a fer «estropicis».

Pel que fa a la crítica de *L'Avenç*, convé dir que arribava a ser virulenta, com veiem en aquest fragment, la primera part del qual és atribuïble a Fabra segons Miracle (1976: 185), d'on he tret la informació (en versió actualitzada per Miracle):

- (i) «Els mateixos de Lo Teatre Català diuen que seguiran la gramàtica de Bofarull i d'en Blanch, mentres una autoritat reconeguda no la reformi. Una autoritat! Què és una autoritat? Un Bofarull? Un Blanch? Pobres senyors! Es van lluir, amb llur gramàtica!» (*L'Avenç*, desembre de 1892, ps. 383-384)
- (ii) «“Lo teatro Català” havent replicat aconsellant “L'Avenç” de fer passos perquè l'Acadèmia de Bones Lletres i el Cos d'Adjunts dels Jocs Florals es dignessin ocupar-se de les reformes lingüístiques, “L'Avenç” ho va deixar penjat d'aquesta manera: “que parlin aquestes autoritats reconegudes i veurem; no les creiem infal·libles; al contrari, les creiem bastant incapaces”.» (Miracle, 1976: 185)

En realitat, els escrits de Fabra anteriors a 1910 tenen sovint un to polèmic i desafiant, probablement per la gran abundància de problemes normatius que hi havia en circulació, i, no obstant això, per la negativa a plantar-los cara i intentar solucionar-los. Podeu consultar, com a mostra d'aquest ro desafiant, l'última secció del treball de 1906 («VI. Varia»), les cartes que han publicat Lamuela i Murgades (1984), o ací la n. 73 (p. 95).

- (19) «Quan nosaltres a “L’Avenç”, vam proposar la substitució de la “b” per la “v” en les paraules cavall, fava, taverna, avet, etc., tothom va creure que ho feiem sense cap raó, o perquè en castellà aquestes paraules s’escriuen amb “b”. El cert és que aquesta reforma fou basada en els models medievals i en el llenguatge viu de Valls. Era, com després vaig saber, el criteri de l’Aguiló [...]. Jo vaig propugnar sempre, tant a “L’Avenç” com a l’Institut, que a Catalunya s’hauria d’ensenyar a pronunciar la “v” (així ho van fer els anglesos) en tots els indrets on no és dita com cal... El cas de Valls va contribuir també a refredar els meus primers bulls antiarcaïtzants. L’horror a la llengua medieval es tempera i llavors vaig començar a tenir una idea clara de quina havia de ser la nostra tasca, és a dir, la noció que calia empalmar el passat amb el present i que l’ideal era fer del català modern la llengua que s’hauria produït per simple evolució sense el col·lapse de la decadència.» (Fabra, en Bladé, 1965: 366-367)

En aquesta superació de tendències extremistes (o només la llengua medieval o només algun dialecte actual), Fabra també va mirar de superar l’urbanisme contra el ruralisme:

- (20) «A la vora del foc en un mas de muntanya o en una pleta de pastors, ajagut a la palla [...] vaig poder recollir una pila de paraules vives, moltes de les quals, després, foren introduïdes al corrent circulatori del llenguatge escrit. No cal dir que eren paraules que havien anat quedant arraconades. Sortosament, els mots tenen la vida dura i no es resignen fàcilment a morir... D’altra banda —afegia el Mestre—, els pastors pirinencs no solament són bons guardadors de xais i ovelles, sinó de mots, de cançons i vells adagis.» (Fabra, en Bladé, 1965: 413)

2.2.4.3. Dades lingüístiques que avalen l’evolució de Fabra

Cal dir que el col·loquialisme antimedieval del primer Fabra, sembla que no el va portar al localisme barceloní:

- (21) «Casas-Carbó —deia el Mestre— [...] adoptava el llenguatge parlar barceloní i escrivia [:], per exemple, “quest” per “aquest”. I això, naturalment, era inadmissible.» (Fabra, en Bladé, 1965: 333)

Vet ací l'opinió i sobretot les dades empíriques que dona Badia Margarit (22a), les quals, en primer lloc, van seguides d'opinions dades de Miracle sobre les dues gramàtiques del període col·loquialista: antimedieval, la de 1891 (22b) i la de 1898 (22c), i, en segon lloc, van seguides d'una dada que dona Segarra (22d):

- (22) a. «Tornant a allò que és més estructural, un hom resta colpít en examinar com Fabra fuetjeja durament els defectes del parlar de Barcelona. Precisament perquè el coneixia tan bé, els seus treballs són plens de remarques en les quals critica moltes solucions locals del barceloní a benefici de la llengua comuna. Esmentem-ne algunes. En el terreny dels sons, l'ensordiment de l'africada palatal (*tj*), sobretot després de l'accent: [...] *metxe* per *metge*; o l'ensordiment de les consonants agrupades amb *l*: [...] *popple*; la vocal final de mots que tenen *ó*, *ú* tòniques es converteixen, per assimilació, en *-o* (pronunciada *u*): [...] *onclu*, [...] *colzu*; el barceloní diu *io* en lloc del *jo* més comú, etc. En el terreny de les formes, Fabra dedicà un estudi monogràfic als mots àtons en el parlar de Barcelona, on hom pot adonar-se que els pronoms locals difereixen gairebé constantment de les solucions de la llengua comuna (*elsi* per *els*, *feu-se* per *feu-vos*, *aneu-se'n* per *aneu-vos-en*, *se n'anem* per *ens n'anem*, *quant se n'heu fet* per *quant us n'heu fet*, *cull-el* per *cull-lo*, etc.); però, a més a més, els barcelonins, que havien dit sempre *escrigués* o *fagi*, s'adonaren, per la gramàtica normativa, que les formes correctes eren *escrivís* o *faci*, i així d'altres. En el terreny de les funcions, podem recordar que la gramàtica normativa distingeix tres termes locatius en els demostratius (*aquest*, *aqueix*, *aquell*) [...], quan el parlar barceloní (i, amb ell, el de la major part del domini) no distingeix sinó dos termes [...]; el futur de la subordinada temporal (*quan vindràs*) o de l'oració de relatiu (*els qui vindran*) són substituïts a Barcelona pel subjuntiu (*quan vinguis*, *els qui vinguin*), mentre que aquells futurs s'aguanten molt bé a València i a Mallorca, sobretot a València. [...] Es tracta sempre de trets incorporats a la preceptiva gramatical en oposició franca amb la del "cap i casal", el qual, doncs, se supedita a la reglamentació de la "llengua comuna" [...]. No té sentit, doncs, de parlar d'imposició del parlar de Barcelona.» (Badia i Margarit, 1964: 88-89)
- b. «Escoltant el parlar dels barcelonins, a Pompeu Fabra no li devien passar per alt l'ús constant de mots com *botxornós*, *adelanto*, *gènere*, *dulsura*, *sello*, *modo*, etc., etc. [...]; però es va

abstenir de donar-los bel·ligerància. Perquè encara que ell [...] digué que el seu "principal objecte ha sigut presentar el català com se parla", s'havia prou adonat que ni el *botxornós*, ni l'*adelanto* [...] no eren mots del català, sinó del castellà que s'intercalava en el parlar de cada dia.

»Els seus castellanismes eren d'una altra mena i encara no havien estat identificats com a castellanismes; n'hi havia molt pocs: *averiguar*, *càliç*, *al menos*, *a lo menos*, i, naturalment, *menos*. Allò que podríem dir les complaences de Pompeu Fabra en el ram de les deformacions del llenguatge parlat, en compte de caure pels castellanismes es decantaven per la banda dels localismes, els quals de vegades elevava a la categoria de norma, amb justificacions a peu de pàgina: *aquet*, *per quiet*, *per questa*, *altro*, *nosaltros*, etc. És curiós i sorprenent de constatar que en la seva primera obra Pompeu Fabra feia els plurals femenins en *-as*. [...] No ignorava l'existència dels partidaris dels plurals femenins en *-es*, però considerava que no tenien raó.» (Miracle, 1976: 107-108)

- c. «Hi ha, en la *Contribució* [gramàtica de 1898], dues novetats. [...] L'altra [...]: la depuració de la llengua catalana. [...] Fabra il·lustrà abundantíssimament aquest criteri: mots com *modelo*, *tiro*, *teatro*, *liceo*, *centro*, *ateneo*, *tabaco*, *aplauso*, *tiburón*, *sultan*, hi són denunciats al costat de plurals imperfectes com *altans* per *altars* i *sofans* per *sofàs*, de formes femenines aberrants com *igualá*, *feliça*, de pseudo-castellanismes com *cocient*, *cantitat*, *cotidià*, comptant-hi els d'ordre fonètic com *frasse*, *entussiasme*, etc.; i passo per alt un nombre molt alt de localismes —alguns dels quals freqüentment usats per L'Avenç mateix en la seva campanya, com *nostro*, *vostro*— i de vulgarismes com *agraieix*, *siguent*, *vritat*, etc., etc. Com es veu, no eren els castellanismes sols, que el Mestre aconsellava d'evitar, sinó també els barbarismes formals i tot allò que pogués representar una minva de la puresa de la llengua.» (Miracle, 1976: 204-205)⁴¹
- d. «L'*Avenç* optava per les formes pròpies del català parlat que fins aquell moment havien estat excloses del llenguatge literari (*altros*, *nostro*, *hi*, *sigués*, *vuy*, *puguer*, *puguent*...). I aquestes eren precisament les formes que Fabra donava a l'*Ensayo* [la gramàtica de 1891]» (Segarra, 1991b: 43-44)

2.2.4.4. Resultat de l'evolució de Fabra

I bé, tenint en compte l'evolució ideològica de Fabra, és ben

⁴¹ Miracle (1989: 100) comenta que els localismes de Barcelona (*dingú*, *nosaltros*) també apareixen en els textos de teatre que va traduir Fabra, concretament en *La intrusa*, de Maeterlinck.

compreensible l'observació de Polanco (1984: 116-124): que Fabra va passar d'una concepció «unitarista» (fonamentada bàsicament en el seu dialecte), a una concepció «monocèntrica» (aplicable a tota la llengua en els aspectes essencials), però «composicional» (que podia incorporar trets de diversos dialectes sempre que fossen compatibles, com ara la construcció temporal *En arribar, ho farem, viva en valencià*) i «polimòrfica» (acceptació de diverses formes quan es considera convenient: *jo porto-porte-port*).⁴² En la mateixa línia hi ha l'opinió de Veny:

- (23) «La codificació coneix diverses alternatives. Bàsicament, la unitarista i la composicional.⁴³ Aquella es vertebra sobre un dialecte i sol aplicar-se a dominis de dialectes constitutius: en són exemples el francès i l'italià; el grup de *l'Avenç*, a finals del segle passat, en una primera fase, va tenir aquesta vel·leïtat, tractant d'erigir en estàndard el dialecte central [...], però la proposta no va prosperar. L'alternativa composicional, apartant-se d'aquest exclusivisme monodialectal, té en compte diversos dialectes que [...] s'integren en el model de llengua comuna. El català ho ha fet així. Els grans dialectes (valencià, balear, català nord-occidental, català central) han participat en l'elaboració del nostre estàndard, tot donant, això sí, un xic més de protagoni-

⁴² En l'aplicació a la normativa lingüística, el mot *polimorfisme* no solament abasta, com observa Polanco (1990: 31), la morfologia, sinó també la fonètica (com demostra la publicació *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I Fonètica*—1990—, de l'IEC) i el lèxic (*mirall-espill*). L'aplicació a l'ortografia és escadussera (accentuació de les *oe*), i em sembla que no gaire més hi ha per ara en la sintaxi (*la hi done / li la done*). Pel que fa a l'origen del polimorfisme en l'obra de Fabra, ja apareix a la gramàtica de 1898, on hi ha *cantem* i *cantam*, *cantés* i *cantàs*, *canti* i *cante*.

⁴³ Lamuela ha valorat d'aquesta manera l'unitarisme extremat:

- (i) «L'uniformisme a ultrança es basa alhora en la incomprensió del caràcter dinàmic dels mecanismes lingüístics i socials i en l'exasperació derivada de la frustració de comptar amb una llengua privada de poder. Aquesta actitud [...] atribueix a la unitat formal, símbol d'aquest poder, el do màgic de fer-lo aparèixer, al marge dels condicionaments socials. D'alguna manera confon la causa i l'efecte: si les llengües amb poder són llengües unificades, una llengua unificada serà una llengua amb poder. »Ja es veu que aquesta fórmula ignora—probablement com a resultat de la incapacitat d'enfrontar-s'hi— tota la problemàtica de la vehiculació; però el fet és que, en rigor, ni tan sols la seva primera proposició no és exacta. Hi ha llengües que compten amb un valor funcional incontestat dins de territoris extensos, tals l'anglès, l'espanyol o el portuguès, que no només presenten una forta variació geogràfica sinó que, a més, compten amb diverses normes regionals reconegudes com a estàndards. Aquesta constatació ens obliga a reflexionar sobre la relació entre l'estandardicitat i la unitat formal com a condició de la màxima eficàcia comunicativa.» (Lamuela, 1984: 79)

I Panikkar ha valorat així la unificació excessiva:

- (ii) «Hi ha també un colonialisme latent en l'afany d'unificar el català, encara que es digui que és per a purificar-lo. Això no va pas contra <de> la idea de donar normes generals, però sí que es dirigeix en contra de la unificació del català, com ja he dit. L'exemple de Nebrija a la Península Ibèrica, volent uniformar les llengües de Castella per unificar l'imperi dels Reis Catòlics, és ben conegut. No vulguem ara fer el mateix, amb la millor bona intenció imaginable, sens dubte.» (Panikkar, 1992: 58)

nisme al català central per raons històriques, demogràfiques, culturals, etc.» (Veny, 1991: 198)

En realitat, el realçament de Barcelona que feien els joves de *L'Avenç*, devia ser una reacció contra un altra tendència comprensible de la Renaixença: la recerca dels dialectes més recòndits, aïllats en alguna clotada muntanyenca, els quals havien evolucionat més poc, i per tant eren més semblants a la llengua medieval. És el ruralisme del segle passat, contra el qual també convenia reaccionar.⁴⁴ Tenint en compte aquest factor, és comprensible que la defensa de la llengua parlada també impliqués la defensa de la llengua que es parlava a les àrees altament poblades, especialment la de Barcelona (que és la més poblada). L'operació que realitzaven els joves de *L'Avenç* i la síntesi que va fer Fabra posteriorment (citació de —20), és el mateix que si un valencià actual fes aquesta reflexió:

- (24) El parlar de Xodos (o Xous, que diu la gent d'allí, al recer del Penyagolosa) i el de Penàguila (en un contrafort de l'Aitana) es mereixen un respecte immens, i si podem assimilar característiques lingüístiques dels parlars d'aquests llogarets, doncs perfecte. Ara bé, la base social del valencià del futur, no pot reduir-se als pocs centenars de valencians que viuen a Xodos i a Penàguila, sinó que aquesta base social ha d'estar formada, lògicament, pels milions de valencians que viuen a les planes litorals que van ininterrompudament des de Castelló de la Plana fins a Dénia, de les quals planes ix un eix interior que passa per Alzira, Xàtiva, Ontinyent i Alcoi, i s'obre a la mar per Elx i per Alacant.
- Dit d'una manera general: les petites poblacions poc comunicades, es mereixen molt de respecte, i si poden influir en la llengua comuna, millor. Però la base de la qual hem de partir, l'han de formar les àrees altament poblades i comunicades.

Per una altra banda, tenint en compte la prioritat de la llengua parlada i el mal coneixement que hi havia aleshores de les realitats dialectals, i afegint-hi que entre 1850 i 1910 no hi ha nuclis cultes occidentals, aleshores és ben comprensible que s'escapessen detalls, com ara *recó* per *racó*, o donar preferència a *-rtr-* (com *murtra* o *cartró*).

⁴⁴ Vegeu la carta de Fabra del 3 de maig de 1911, ben explícita de l'actitud subjectiva d'aquest autor (ps. 248-249 de Lamuela i Murgades, 1984), o la constatació objectiva que hi ha en Fabra (1915: 136).

2.2.4.5. *Conclusió sobre Fabra i el barceloní*

Les reflexions sobre el paper de Barcelona en la nostra normativa, les podríem resumir tal com segueix. Des d'un punt de vista positiu, en l'anàlisi que hem fet en §2.2.2 sobre la concepció dialectal de Fabra no hi ha ni textos ni dades empíriques que demostrin la hipotètica centralitat del dialecte barceloní en l'elaboració de la normativa fabriana, i en canvi hi ha moltes proves (textuals i normatives) a favor de la complementarietat de tots els grans dialectes del català; en realitat, el mateix Fabra va criticar la suposada «tirania del parlar de Barcelona» (citació de 17). Pel que fa a l'origen de la interpretació errònia, hem proposat que la causa que explicaria la creença de la centralitat del barceloní, es trobaria en una evolució de Fabra, la qual, partint d'un enlairament de la llengua parlada del seu entorn, va consistir a arribar a un equilibri (o síntesi) entre la llengua parlada actual i la llengua medieval (criteri quart, §2.4), i entre el dialecte de l'entorn social de Fabra i els altres dialectes.

En l'anàlisi d'aquesta qüestió, ens queda una part important: analitzar la coherència interna de les raons que solen adduir-se per afirmar la centralitat del dialecte barceloní. Tot seguit afrontarem aquest objectiu.

2.2.4.6. *Anàlisi d'unes raons sobre la centralitat de Barcelona*

Els autors que han insistit en aquesta hipòtesi sembla que no han fet raonaments gaire convincents. Concretament, en les raons dels joves de *L'Avenç* que reproduïx Solà hi ha una afirmació regionalista (sobre la demografia), i les altres, més val deixar-les estar:

- (25) «El català modern s'havia d'estructurar sobre la base del dialecte oriental, que és "molt més important" demogràficament que l'occidental, "molt més uniforme, molt més regular" i, en resum, el "més fort, més característic, més oposat al castellà" (anònim, "L'Avenç" 1892, 31).» (Solà, 1987: 34).⁴⁵

⁴⁵ En Solà (1976: 249) apareix una bona part de la citació:

El dialecte «nord-oriental qu'és el que nosaltres parlem és el més important, perquè sent ell el qu'ha arribat a major perfecció en el seu desenrotllament fonètic, analògic y de flexió, y sent el que compta am més nombre de gent qu'el parlin que tots els demés dialectes y varietats plegats, ell és el qu'està cridat a ser modernament el dialecte literari per excelencia de la llengua catalana.» (*L'Avenç*, 1891: 158)

Certament, la raó demogràfica és indubtable si la referim al Principat (reducció ben comprensible a finals del segle passat). Pel que fa a les altres afirmacions, no entraré a demostrar que són falses (que ho són) per la raó que seria un debat absolutament estúpid. Efectivament, en compte d'entrar en la discussió suïcida de veure quin dialecte és millor i quin és pitjor, ens convé que cada catalanoparlant tinga confiança en el seu dialecte, i que sàpia separar les propietats lingüístiques que s'haurien de quedar per a la comunicació local, d'aquelles característiques lingüístiques que són vàlides per a la comunicació interdialectal, per a la llengua comuna (que són la majoria de les propietats lingüístiques de qualsevol dialecte de la nostra llengua). Finalment, cal dir que aquesta confiança en el propi dialecte és necessària per tal d'assolir l'objectiu que pretenia la revista *L'Avenç*: que no hi hagués trencament entre la llengua parlada espontàniament i la llengua comuna. Efectivament, si desconfiem del nostre dialecte, quan escriurem ens allunyarem inevitablement de la llengua parlada, i, per tant, la mateixa por del carrer (§1.2.3 i §2.1.1) ens portarà a separar inútilment la llengua col·loquial i la llengua escrita.⁴⁶ Resulta, per tant, que les argumentacions de *L'Avenç* reproduïdes a la citació de (25), no solament són falses i porten a una discussió estúpida, sinó que de més a més són contradictòries amb la ideologia de *L'Avenç*.⁴⁷

Caldria estudiar d'on vénen aquests enfrontaments entre dialectes. Per exemple, els joves de *L'Avenç* podrien haver viscut algun tipus de menyspreu contra el dialecte de Barcelona, i, si això fos cert, la sublevació que hi ha en les paraules de (25), bé que hauríem de dir que

«L'oriental és molt més important que l'altre, és parlar per molts més catalans, és el llenguatge de la capital y de la major part de poblacions importants de Catalunya, y absorbeix visiblement l'occidental. [...] El nostro, l'oriental, s'ens ha presentat molt més uniforme, molt més regular, molt més característic, y l'hem preferit. [...] Y com que la llengua literaria moderna no hà de ser un pastitxo dels dos dialectes, havent d'optar per l'un o l'altre, no hem pas de dar la preferència al dialecte occidental: l'hem de donar sense cap mica de dubte a l'altre, al dialecte més fort, més característic, més oposat al castellà.» (*L'Avenç*, 1892: 31)

⁴⁶ Diguem de passada que més d'una vegada hom vol culpar la normativa d'una cosa que li és estranya. En efecte, la diferència que hi ha a vegades entre textos escrits i textos orals, no és una conseqüència de la normativa, sinó d'aquesta desconfiança en la llengua col·loquial.

⁴⁷ El filòsof Francesc Pujols (que sembla que també va viure intensament el final del XIX i el principi del XX) pensava que «el moll de l'os fonètic de Catalunya radica a Barcelona», i Bladé (1965) li va dedicar prou pàgines (64-69). No em pararé ací a analitzar-les, sinó que simplement em limitaré a transcriure'n un fragment (sobre el castellà) perquè el lector pugui intuir per on anava Pujols (el qual, cal dir-ho, fora de la llengua era ben agut i incisiu; més avant, a la n. 52 n'hi ha una mostra):

«Un dels fets que jo vaig observar ja fa molts anys és que la majoria, o almenys un bon nombre, dels escriptors catalans del segle XIX que havien escrit sistemàticament en castellà, van morir físics. És el cas de Bartrina, Cabanyes, Piferrer, etc.» (Bladé, 1965: 363-364)

era positiva. Ara, el mitjà a què van recórrer (oposició amb el català occidental) no era adequat.⁴⁸ En aquest treball, em limitaré a expressar l'obvietat que una de les obligacions patriòtiques que tenim els lingüistes catalanoparlants actuals és procurar apagar qualsevol espina d'enfrontament que es forme entre els nostres dialectes. Pel que fa als homes de *L'Avenç*, hem d'agrair-los, naturalment, moltes coses: l'esforç per la dignificació del català col·loquial; la superació de les línies arcaïtzant i localista; l'ús social ben ample de la llengua (que comentarem en §2.7); la valoració de la urbanitat; etc.; però potser valdria més que en llibres divulgatius bons com el de Solà (1987) deixéssim de banda afirmacions poc afortunades (i poc o gens aplicades lingüísticament, que és el que interessa més), les quals podríem tractar en les monografies adreçades preferentment als especialistes (com ara les de Lamuela i Murgades, 1984, o Segarra, 1985b). Els lectors trobaran en §6.3 un comentari sobre Barcelona que toca aspectes ideològics i lingüístics que em semblen importants.⁴⁹

2.2.4.7. *Una reformulació dels principis de la llengua parlada i dels dialectes*

A partir de les observacions que hem fet a la p. 67 (entre —23— i —24), podríem reformular el principi de la llengua col·loquial d'aquesta manera: la llengua parlada actual ha d'estar per davant de la llengua de qualsevol moment del passat; però no és la llengua d'alguna minoria més o menys aïllada, sinó bàsicament la llengua de les àrees altament poblades i comunicades.

L'aplicació d'aquest principi pot plantejar vacil·lacions, ja que no sempre és fàcil saber quan un àrea està altament poblada. Potser per això, l'Institut d'Estudis Catalans ha introduït una quantificació, la qual fa més operatius els principis de la llengua parlada i la comple-

⁴⁸ Fabra destaca, en treballs primerencs, la regularitat de l'oriental (com ara en l'article esmentat en la citació de —4—: «El estudio [...] me ha hecho ver cuán defectuosa es nuestra ortografía, cuán regular el sistema gramatical de nuestro dialecto [oriental]»). Cal dir, però, que el fet que hi haja regularitat en un dialecte (en oposició al català escrit de la Renaixença), no implica pas que no n'hi haja en els altres (com ara, podem consultar ací §5.11). En realitat, qualsevol parlar és bàsicament regular, ja que altrament la comunicació esdevindria impossible.

⁴⁹ Un tractament més extens del tema de Barcelona, hauria de tindre en compte més dades, entre les quals hi ha les que es troben a les ps. VII-XI i XVIII del «Prólogo» a la gramàtica de Fabra de 1912, l'«Advertiment» a la gramàtica de 1923, reproduït en Lamuela i Murgades (1984: 186-187).

mentarietat dels dialectes. Vet ací el criteri quantitatiu: és «propi de l'àmbit general [i per tant és normatiu] qualsevol tret lingüístic vigent almenys en dos dels cinc dialectes territorials (això és, septentrional, baleàric, central, nord-occidental i valencià)» (IEC, 1990: 11).

2.2.5. *Sobre la visió actual de la concepció dialectal de Fabra*

No hi ha dubte que Pompeu Fabra té molta fama des de fa moltes dècades. Tanmateix, aquesta fama no ha provocat fins fa poc l'elaboració de treballs amples i rigorosos, la qual cosa explica aquest comentari:

- (26) «El nostre objectiu programàtic ha estat en tot moment el d'assentar uns fonaments per a una "devoció científica" de Fabra, tot rescatant-lo així dels qui, per crassa ignorància o per voluntarismes d'emergència, n'han fet una patum del sagrat panteó de la pàtria.» (Lamuela i Murgades, 1984: 11)

Per fortuna, aquest panorama ja ha canviat, i ara disposem de dos bons treballs: el de Lamuela i Murgades (1984) i el de Solà (1987), als quals seguirà la publicació de la tesi doctoral de Sebastià Bonet. Aquests tres treballs són complementaris, ja que mentre el de Bonet serà un estudi purament lingüístic sobre una part de les gramàtiques catalanes, el de Lamuela i Murgades és sobretot un treball sociolingüístic; finalment, el de Solà és un llibre que té el mèrit doble de tractar globalment l'obra de Fabra, i de fer-ho de manera divulgativa.⁵⁰ Pel que fa a la valoració d'aquest llibre, l'exposaré amb un argument de Fabra.

En l'obra en què Bladé ha publicat entrevistes al lingüista de Gràcia, hi ha aquesta opinió:

- (27) «La classificació dels temes i llur divisió racional és un dels principals aspectes en l'estudi de les demostracions científiques.» (Fabra, en Bladé, 1965: 373)

És a dir, l'orde que hi ha en qualsevol llibre científic (i l'explicació o justificació d'aquest orde) és una qüestió científica bàsica. Fabra, que

⁵⁰ Els professors universitaris no solament hem d'investigar, sinó que també ens hem de preocupar perquè els fruits de la nostra disciplina arriben al carrer. De fet, opine que la causa final de la ciència ha d'incloure el carrer.

era un lingüista de categoria,⁵¹ posava el dit en el moll de l'os quan feia l'afirmació de (27), no debades els manuals gramaticals no solen satisfer el requisit metodològic de justificar els capítols o ordenació genèrica que hi ha (ni aquesta ordenació és gaire coherent en general).⁵² Ara, però, m'interessa una altra cosa: que el llibre de Solà sobre Fabra té una «divisió racional» insuperable. Efectivament, després d'unes «notes biogràfiques» que resumeixen en sis pàgines la biografia de Miracle (1968), Solà tracta el context normatiu en què va aparèixer Fabra («2. Estat de la llengua en temps de Fabra»); tot seguit estudia els seus principis («3. Ideologia, criteris i objectius de Fabra») i l'aplicació a la llengua catalana («4. Abast de la reforma»); en quart lloc, comenta breument les obres que contenen l'aplicació anterior («5. Obres principals de Pompeu Fabra»); i, finalment, com que no solament hem d'estudiar l'obra de Fabra, sinó que també l'hem de continuar, Solà acaba parlant del nostre present («6. Estat actual de la llengua»).

I bé, és possible elaborar una divisió més clara? Em pareix que no; l'únic que podem fer és intentar aprofundir el camí d'aquest lingüista,

⁵¹ Rafel (1991: 209) ha opinat que «Fabra mostra, en els seus diversos treballs, que coneix la naturalesa, l'estructura i el funcionament de la llengua millor que cap altre gramàtic o filòleg anterior o coetani i millor que molts dels posteriors». Jo estic d'acord amb aquesta opinió, i he intentat defensar-la mostrant en diversos treballs que en no pocs punts concrets (tractament de "categoria" i "funció", abast lexemàtic del concepte "pronomen", abast de l'oració principal i de l'oració subordinada, naturalesa de la "conjunció que", etc.), Fabra actuava més bé que no pocs lingüistes actuals; en aquest llibre, els lectors en trobaran un exemple a la p. 179 i la n. 4 (sobre el concepte "composició"). Un treball pendent de fer és acabar la concepció lingüística de Fabra amb les teories dels nostres dies, i mostrar d'una manera ordenada en quines qüestions concretes hauríem de seguir el camí teòric fabrià. Ací em limitaré a opinar que aquestes qüestions no són, precisament, ni poques ni poc bàsiques. Tornant a la reivindicació de Fabra com a lingüista, podem observar que Joan Coromines ja ho va fer en un article de divulgació publicat en el *Serra d'Or* de desembre de 1963 (ps. 38-40). Concretament, contraposa la «Filologia» («branca de l'erudició») a la «Lingüística» («branca de la ciència»), i, a més d'afirmar que «ell fou també el nostre primer lingüista», concedeix que Balari o Alcover eren, en uns certs aspectes, més savis que Fabra com a filòlegs. Des del punt de vista de la fonètica, vegeu Rasico (1991), i, ací, la n. 20 de la p. 214.

⁵² Perquè els lectors es facen una idea mínima de les incoherències que hi ha en la majoria de les nostres gramàtiques, podem dir que, molt sovint, intenten definir el concepte "preposició" cap al final de la part que dediquen a la sintaxi, encara que usen les preposicions en la caracterització de nocions estudiades prèviament (com ara el nom), la qual cosa implica que hom ha usat en la caracterització d'uns conceptes determinats una noció forçosament no definida.

Parlant de l'orde, podem esmentar una reflexió de Francesc Pujols que podria ser el lema dels investigadors, ja que inclou la ciència en la justícia: «D'ací que [Fabra] hagi tendit sempre no a un orde per l'orde (suprema aspiració dels falsos conservadors, falsos i suïcides), ni a una disciplina qualsevol, sinó a [un orde científic, a] una disciplina científica i, per tant, justa» (Pujols, en Bladé, 1965: 309). I, una miqueta abans, després d'opinar que Fabra era «un científic rigorista», havia afirmat que «l'ideal d'un mètode rigorós és, gairebé sempre, un ideal de maduresa» (ídem, ps. 308-309). Finalment, al costat de l'orde i el mètode, la cultura, lligada a la capacitat de veure problemes o contradiccions: «Una obra de cultura sempre és un fruit de contradiccions i es caracteritza per engendrar-ne d'altres. Només els fanàtics, els sectaris creuen tenir-ho tot resolt, i això, a la llarga, és fatal» (ídem, p. 405).

era un lingüista de categoria,⁵¹ posava el dit en el moll de l'os quan feia l'afirmació de (27), no debades els manuals gramaticals no solen satisfer el requisit metodològic de justificar els capítols o ordenacions genèriques que hi ha (ni aquesta ordenació és gaire coherent en general). Ara, però, m'interessa una altra cosa: que el llibre de Solà sobre Fabra té una «divisió racional» insuperable. Efectivament, després d'unes «notes biogràfiques» que resumeixen en sis pàgines la biografia de Miracle (1968), Solà tracta el context normatiu en què va aparèixer Fabra («2. Estat de la llengua en temps de Fabra»); tot seguit estudia els seus principis («3. Ideologia, criteris i objectius de Fabra») i l'aplicació a la llengua catalana («4. Abast de la reforma»); en quart lloc comenta breument les obres que contenen l'aplicació anterior («5. Obres principals de Pompeu Fabra»); i, finalment, com que no solament hem d'estudiar l'obra de Fabra, sinó que també l'hem de continuar, Solà acaba parlant del nostre present («6. Estat actual de la llengua»).

I bé, és possible elaborar una divisió més clara? Em pareix que no: l'únic que podem fer és intentar aprofundir el camí d'aquest lingüista

⁵¹ Rafel (1991: 209) ha opinat que «Fabra mostra, en els seus diversos treballs, que coneix la naturalesa de l'estructura i el funcionament de la llengua millor que cap altre gramàtic o filòleg anterior o coetani millor que molts dels posteriors». Jo estic d'acord amb aquesta opinió, i he intentat defensar-la mostrant en diversos treballs que en no pocs punts concrets (tractament de «categoria» i «funció», abast lexicomàtic del concepte «pronomen», abast de l'oració principal i de l'oració subordinada, naturalesa de la «conjunció que», etc.), Fabra actuava més bé que no pocs lingüistes actuals; en aquest llibre, els lectors en trobaran un exemple a la p. 179 i la n. 4 (sobre el concepte «composició»). Un treball pendent de fer és acarar la concepció lingüística de Fabra amb les teories dels nostres dies, i mostrar d'una manera ordenada en quinès qüestions concretes hauríem de seguir el camí teòric fabrià. Ací em limitaré a opinar que aquestes qüestions no són, precisament, ni poques ni poc bàsiques. Tornant a la reivindicació de Fabra com a lingüista, podem observar que Joan Coromines ja ho va fer en un article de divulgació publicat en el *Serra d'Or* de desembre de 1963 (ps. 38-40). Concretament, contraposava la «Filologia» («branca de l'erudició») a la «Lingüística» («branca de la ciència»), i, a més d'afirmar que «ell fou també el nostre primer lingüista», concedeix que Balari o Alcover eren, en uns certs aspectes, més savis que Fabra com a filòlegs. Des del punt de vista de la fonètica, vegeu Rasico (1991), i, ací, la n. 20 de la p. 214.

⁵² Perquè els lectors es facen una idea mínima de les incoherències que hi ha en la majoria de les nostres gramàtiques, podem dir que, molt sovint, intenten definir el concepte «preposició» cap al final de la part que dediquen a la sintaxi, encara que usen les preposicions en la caracterització de nocions estudiades prèviament (com ara el nom), la qual cosa implica que hom ha usat en la caracterització d'uns conceptes determinats una noció forçosament no definida.

Parlant de l'orde, podem esmentar una reflexió de Francesc Pujols que podria ser el lema dels investigadors, ja que inclou la ciència en la justícia: «D'ací que [Fabra] hagi tendit sempre no a un ordre per l'ordre (suprema aspiració dels falsos conservadors, falsos i suicides), ni a una disciplina qualsevol, sinó a [un ordre científic, a] una disciplina científica i, per tant, justa» (Pujols, en Bladé, 1965: 309). I, una mica abans, després d'opinar que Fabra era «un científic rigorista», havia afirmat que «l'ideal d'un mètode rigorós és, gairebé sempre, un ideal de maduresa» (idem, ps. 308-309). Finalment, al costat de l'orde i el mètode, la cultura, lligada a la capacitat de veure problemes o contradiccions: «Una obra de cultura sempre és un fruit de contradiccions i es caracteritza per engendrar-ne d'altres. Només els fanàtics, els sectaris creuen tenir-ho tot resolt, i això, a la llarga, és fatal» (idem, p. 405).

la qual cosa no és solament l'objectiu global del treball que els lectors estan llegint, sinó que també és l'objectiu immediat dels comentaris que seguiran.

Em sembla que convindria analitzar tota la part que Solà dedica al criteri que anomena «un model de llengua “composicional”» (ps. 33-38), ja que opine que hi ha diverses anomalies o punts discutibles, dels quals em limitaré ací a comentar-ne tres.

Deixant ara de banda que la qüestió decisiva no és l'actuació que han tingut normatives com la francesa o la italiana, sinó saber quin model normatiu ens convé a nosaltres, podem dir que Solà acaba la secció 3.6 dient que «el pensament i la pràctica de Fabra assumeixen aquesta creença» (que «el català modern s'havia d'estructurar sobre la base del dialecte oriental» per les raons que hem vist en la citació de la pretesa absència d'uniformitat, regularitat, etc., en l'occidental —25). Ara bé, els lectors no acaben de veure si Solà vol transmetre aquesta idea o la contrària. Efectivament, per una banda, no hi ha dades empíriques que avalen la hipotètica predilecció pel dialecte central; i, per l'altra banda, Solà acaba la secció amb una objecció («Però cal fer alguna observació en aquest respecte») que s'exemplifica a la secció següent (§3.7) amb un conjunt de dades normatives que en general van per la direcció oposada a la hipòtesi que hom vol sostenir sense haver-ne donat proves empíriques (*dones / donas, parlen / parlan, b / v* d'acord amb els dialectes que mantenen */v/*, *caixa*, etc.).

Aquesta ambigüïtat que acabem de veure (la qual podria ser una conseqüència de no estar segur de la centralitat de Barcelona en la nostra normativa), continua en la secció 3.8, afavorida per un parell de conceptes que s'han entés en la lingüística catalana de maneres diverses. Anem, però, a poc a poc.

Situat en la hipòtesi del nuclearisme del dialecte central en la normativa catalana, Solà passa a interpretar en la secció 3.8 les dades que ha introduït en §3.7 (*dones / donas, parlen / parlan...*), les quals anomena com a l'«atenció de Fabra als diferents dialectes [més enllà del central]» i qualifica com a tema «prou delicat». Solà intenta usar les idees de Polanco que hem comentat ací a la p. 66, les quals, però, no veig que corroboren la hipotètica centralitat del dialecte de Barcelona en la normativa, sinó la hipòtesi que hem desenvolupat en §2.2.1, la complementarietat dels dialectes: després d'una època «unitarista»

(durant la joventut, amb molt poca informació sobre la llengua medieval i sobre els dialectes diferents del de Fabra), el lingüista de Gràcia passaria a una concepció «monocèntrica, composicional i polimòrfica».

No sé si en aquesta actuació ha pogut influir la concepció d'aquestes quatre nocions: l'oposició "monocentrisme / policentrisme", i els dos conceptes "composicional" i "polimòrfic". Siga com siga, ens hi pararem, ja que, com veurem de seguida, davant d'aquests termes hi ha idees diverses, ambigüïtat terminològica que només ens pot crear problemes.

Solà entén els conceptes "composicional" i "polimòrfic" com a «normes alternatives que no són incompatibles», i «de les formes alternatives, n'hi ha de procedència geogràfica diversa». Tanmateix, jo entenien (com ja he dit) que *composicional* volia dir que les normes (úniques i aplicables a tota la llengua) podien fonamentar-se en aquest dialecte o en aquell (com ara la negació emfàtica *no pas*, usada espontàniament només en una part del català), i que *polimòrfic* volia dir que hi havia coexistència de normes incompatibles (cada una de les quals s'aplica d'entrada a una part de domini lingüístic), siga en la fonètica (pronúncia de la consonant palatal de *punxa* com a fricativa o com a africada), en la morfologia (*port-porte-porto*), en el lèxic (*mirall-espill*), o en la sintaxi (*li la done / la hi done*).⁵³

Aquesta divergència entre la concepció de Solà i la que he tret jo de les citacions esmentades de Polanco, no pot ser casual, i podria ser un efecte d'una divergència que circula pels treballs de la lingüística catalana, com veurem a través de tres exemples. Pitarch (1982: 14-15 i 23-24) no usa els termes *composicional* i *polimòrfic*, sinó que, potser a causa d'una inclusió que hi hauria entre aquestes nocions (com hem vist en la citació de Solà i tornarem a veure de seguida en els altres dos exemples: la composicionalitat inclouria el polimorfisme), usa un sol terme, *policentrisme* (28), el qual, seguint Polanco (1984: 116-117), jo entenien que feia referència a diversos centres legisladors per a una sola llengua i a la consegüent pluralitat de normatives, en oposició al *monocentrisme* o centre legislador únic i normativa lingüística única:

- (28) «En aquest sentit mereix ser posat de relleu el *policentrisme* característic de la reglamentació de la llengua catalana, policentrisme que propicia, per exemple, que, dins la gramà-

⁵³ Vegeu Polanco (1984: 116) i (1990: 31).

tica normativa, encaixen amb idèntic valor formes i construccions morfosintàctiques diferents, originàries de distints dialectes, o que el lèxic culte català s'elabora a partir d'elements procedents de tot l'àmbit lingüístic, o que els criteris ortogràfics es basen en fenòmens fonètics de diverses latituds. És, doncs, incorrecte, afirmar que la normativa catalana haja estat establerta sobre el parlar barceloní.» (Pitarch, 1982: 14-15)

Un altre exemple: l'Institut d'Estudis Catalans sembla que també estableix una relació d'inclusió entre la composicionalitat i el polimorfisme, encara que el constituent incloent és ara el polimorfisme (29a):

- (29) a. «Talment com els models de codificació lingüística obeeixen a dos tipus bàsics, l'anomenat unitarista, i el participatiu, també els dissenys previstos per a l'estàndard poden reduir-se a aquestes dues modalitats. Atesa la realitat sociolingüística de la comunitat catalanoparlant, entenem que la proposta més viable d'estandardització ha d'orientar-se d'acord amb els postulats d'una *normativa composicional, basada en diverses solucions polimòrfiques*: una varietat de la llengua que contingui suficients elements comuns al diasistema perquè pugui assolir el valor referencial i alhora que sigui una varietat no pas monolíticament unitarista sinó més aviat múltiple, això és, que disposi d'opcions alternatives en funció de les grans varietats territorials que configuren l'espai català.» (IEC, 1990: 8-9; subratllat meu)
- b. «Els plantejaments que acabem d'esmentar aconsellaven d'elaborar un estàndard polimòrfic de caràcter composicional.» (IEC, 1993: 8)

Efectivament, tenint en compte que en la citació de (29a) s'explica el concepte "normativa composicional" amb una aposició en què hi ha el polimorfisme, i afegint-hi que els termes definitoris o explicatius d'un concepte han de ser més generals o incloents que aquest concepte definit o explicat, resultarà que el terme definitori, *normativa polimòrfica*, inclourà el terme definit, *normativa composicional*. Ara bé, l'Institut no sempre ha actuat d'aquesta manera, ja que la coordinació de la citació de (29b) comporta una relació d'exclusió (que és la relació que he proposat dos paràgrafs més amunt: una normativa composicional no té per què ser polimòrfica). En efecte, si aplicàvem a (29b) la relació

d'inclusió que hi ha en (29a), comportaria aquesta redacció: *elaborar un estàndard polimorf de caràcter composicional*.

Finalment, el tercer exemple que posaré correspon a Segarra autora que nega el polimorfisme en l'obra de Fabra:

- (30) «La cohesió geogràfica, l'obtingué [Fabra] amb l'adopció d'un sistema formal el més diasistemàtic possible, un sistema que té en compte no sols els elements comuns sinó que integra les diferències. Com ell mateix va dir l'any 1927 en l'article "De la depuració de la llengua literària" [...], "sortosament, el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita". Fabra no va optar, doncs, per una codificació polimòrfica, amb la qual el català hauria tingut diversos estàndards o subestàndards, perquè sabia que amb això es comprometia la cohesió interna de la llengua i sense aquesta cohesió mai no tindríem una llengua que fos acceptada per tots els catalanoparlants. El seu discurs de l'any 1920 als valencians l'hem d'entendre com una tàctica subtil en un moment delicat de les relacions entre els intel·lectuals dels Països Catalans, com una flor que no va fer estiu en el seu ideari ni en la seva actuació.» (Segarra, 1991: 183-184)

Ara bé, sembla que Fabra diu justament el contrari no solament en unes parts determinades de la seua obra (com ara en la citació de —12b), sinó en el mateix fragment citat per Segarra. Efectivament, si llegim la citació de (12a) (que inclou el fragment que ha reproduït Segarra), veurem que Fabra afirma que no es pot uniformar *pateix i patix, canto, cante i cant*, però que, sortosament, «el català és un idioma prou homogeni perquè l'acceptació de les diferents formes dialectals no comprometi d'una manera greu la unitat de la llengua escrita». I bé, tota aquesta actuació estranya esdevé diàfana si tenim en compte que Segarra no deu estar parlant realment del polimorfisme, sinó del policentrisme, contra el qual Fabra va lluitar durant tota la seua vida.⁵⁴

⁵⁴ En aquesta secció hem vist molts exemples de buscar una normativa que fos aplicable a tota la llengua, la qual cosa exclou, evidentment, una pluralitat de normatives. Lluís B. Polanco m'ha comentat que aquesta actitud monocèntrica també es veuria en textos fabrians reproduïts en Pérez Moragon (1982). Aquests textos contenen afirmacions ben conegudes, però també n'hi ha de poc esmentades, com ara aquestes:

- (i) «He trobat a València [...], i això és la cosa important, la llengua pròpia en boca del poble, la llengua que, si bé és cert que es parla impura i castellanitzada a la ciutat, es conserva pura no sols a la regió, sinó a l'horta i a les mateixes portes de la ciutat de València.» (p. 66)
- (ii) «La qüestió del nom és secundària. Els valencians poden anomenar llengua valenciana la que nosaltres anomenem llengua catalana. La cosa important és el fet de l'idioma i aquest és viu a les terres de València.» (p. 66).

En aquesta anàlisi sumària de la concepció que té Solà sobre la visió dialectal de Fabra, comentarem una tercera anomalia. Quan Solà afirma que «en lèxic i en sintaxi les aportacions dialectals eren una simple complementació de l'obra bàsica» (p. 36), a més de tornar a usar el mot *dialecte* amb el valor francès, sembla que no té en compte l'ortografia, en la qual el balear i especialment l'occidental van ser decisius, com hem comentat ací en §2.2.2. En la secció 3.8 de Solà, l'ortografia no apareixerà fins al final, i d'una manera no gaire clara:

- (31) «L'ortografia fou l'aspecte en què va caldre cedir més a l'hora de consolidar l'actual normativa, i a fi de comptes, s'arribà a un sistema *policèntric* (és a dir, amb més d'un centre codificador: l'ortografia valenciana, i en una petita proporció la baleàrica, presenta alguna variació respecte a la de la resta del domini.» (Solà, 1987: 37)

Efectivament, no comprenc per què es va cedir més en l'ortografia, ni simplement en què es va cedir. Per una altra banda, el nostre “polimor-

(iii) «En aquestes conferències penso dir, no el que els valencians han de fer, puix que són ells els que han de dirigir la tasca, sinó el que nosaltres havem fet per depurar i elevar l'idioma al nivell a què avui es troba.» (ps. 67-68)

(iv) «Jo sóc optimista i crec que es pot fer molt. El treball és pacient i no gens fàcil, però, ben orientat i persistent, pot donar grans resultats. Cal fer tot el possible per guanyar a València, la batalla de l'idioma.» (p. 68)

Passant al tema que ens interessa, cal dir que, en una resposta a una enquesta de la revista *Acció valenciana* (publicada en agost de 1930), Fabra comença d'una manera que trobe poc clara, ja que no veig la diferència que hi ha entre allò que rebutja i allò que proposa:

(v) «Em sembla molt bé la creació d'un centre d'estudis filològics, però no pas amb el fi de regular l'evolució de la llengua, dictar unes normes, fixar la gramàtica del valencià literari, etc. L'objecte d'un tal centre hauria d'ésser l'estudi gramatical i lexicogràfic dels parlars actuals, l'arrellega de tots els mots i girs valencians encara existents, l'estudi de les deturpacions sofertes per la llengua, etc., coses totes indispensables per a descobrir les defectuositats a remeiar i posseir els mitjans d'eliminar-les (arcaïsmes, dialectalismes, etc.)» (p. 69)

En canvi, aquest escrit de Fabra segueix d'una manera ben diàfana: que l'èxit social d'una normativa no depèn dels lingüistes sinó dels escriptors (i ara, lògicament, també dels locutors, mestres, etc.), i que cal cercar allò que és compatible als parlars de València i als de Catalunya, cosa que no és difícil, ja que «les incompatibilitats entre aquestes dues variants de la nostra llengua comuna es redueixen gairebé a les morfològiques» (p. 70). És possible que la causa de la foscor del paràgraf inicial es trobe en una carta de Fabra que també ha reproduït Pérez Moragon (ps. 85-86) i que és coetània de l'escrit anterior, ja que està datada el 15 de juliol de 1930. En aquesta carta, Fabra expressa el temor que la campanya de la revista *Taula de Lletres Valencianes* porte a unes normes ortogràfiques diferents de les que havia aprovat l'Institut d'Estudis Catalans:

(vi) «El que aneu a fer és molt arriscat. El valencià no pot raonablement adoptar, com a definitiu, altre sistema ortogràfic que l'adoptat pel català [...] No sé dir-vos sinó que heu de procurar allunyar-vos tan poc com sigui possible del sistema de l'Institut. No us en separeu mai capriciosament: feu-ho tan solament quan cregueu que la solució de l'Institut contradiu algun fet valencià (jo no sé que això ocorri mai) o bé pot ésser un obstacle seriós a la difusió del valencià escrit (per dificultar-ne la lectura).»

fisme" és bàsicament morfològic, lèxic i fonètic, ja que en la sintaxi té ben poca importància, i en l'ortografia (ús de les lletres i dels signes de puntuació) és gairebé inexistent més enllà de la conseqüència de la dualitat fònica que comentarem ací en el capítol 6, [sorpresa / sorpres]. És com si Solà estigués parlant de morfologia però usant el terme *ortografia* (possibilitat que també permetria d'entendre la referència al balear).

L'anàlisi de la secció 3.8 de Solà (1987) també hauria d'acarar la interpretació de les paraules que Fabra va adreçar el 1918 als valencians en el sentit que no s'havien de preocupar per acostar-se a la proposta normativa de Catalunya, sinó que solament s'havien de preocupar per depurar la llengua parlada i acostar-se a la llengua medieval. Aquestes paraules, però, s'han citat tant i s'han interpretat de tantes maneres, que bé que es mereixen l'autonomia d'un apartat propi.

2.2.6. *Actitud de Fabra davant dels valencians*

Comencem per veure els mots que Fabra va adreçar als valencians:

- (32) «Dèiem una vegada a un escriptor valencià: "Nosaltres, catalans, no desitjaríem altra cosa sinó que emprenguésiu una obra de forta depuració del vostre idioma, encara que no us preocupéssiu gens d'acostar-vos al nostre català; que tractéssiu de descastellanitzar el valencià i de redreçar-lo i d'enriquir-lo procurant acostar-lo al valencià dels *vostres* grans escriptors medievals. Així, tot fent una obra purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista, d'acostament al nostre català: elevant la vostra llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del segle xv, produiríeu un valencià que no seria pas una llengua altra que la catalana nostra, sinó la modalitat valenciana de la llengua catalana, al costat de la nostra modalitat catalana i de la modalitat balear."

» Molts valencians i balears creuen encara que l'obra d'unificació del català escrit suposaria la supeditació de llurs varietats dialectals al català de Catalunya. No, no es pretén de supeditar cap varietat a una altra: es tracta simplement que dins cadascuna de les tres grans regions de llengua catalana, es realitzi una obra de depuració, de redreçament de la llengua. Cadascuna d'elles té els seus clàssics dins la nostra gran literatura medieval: que cadascuna els prengui per models per depurar i redreçar la seva varietat dialectal; i això

sol faria que, sense sortir-nos els uns i els altres del *nostre* català, ens trobaríem escrivint modalitats no pas molt diferents d'una sola llengua literària.

»Eliminats, dins cada varietat, els castellanismes de lèxic i de sintaxi, reintroduïdes en la llengua escrita les paraules i les construccions perdudes durant els segles de decadència literària, enriquida la llengua escrita pels mots i girs que ens ofereixen els diferents parlars actuals, bandejades les mil corrupteles que hi pul·lulen, evitades les grafies consagradores de pronúncies merament dialectals; les diferències que encara trobaríem entre el català de Catalunya, el català de València i el català de les Illes, potser es reduirien a unes quantes divergències morfològiques, les quals per llur nombre i per llur importància no justificarien pas de parlar, com encara alguns parlen, d'una llengua valenciana i d'una llengua mallorquina enfront d'una llengua catalana.» (Fabra, 1918 [1980: 147-148])

Aquestes paraules han arribat a interpretar-se en el sentit que Fabra no hauria estat sincer (com hem vist un parell de citacions més amunt) o que hauria caigut en contradicció,⁵⁵ ja que aquestes idees anirien en contra de la seua acció. Jo, però, proposaria una interpretació estrictament literal. Efectivament, un lingüista que conega bé el català col·loquial i que tinga confiança en els nostres pobles, sap que la llengua catalana és una llengua efectivament (i no dogmàticament, perquè "ho diuen els filòlegs"). Des d'aquest punt de vista, i tenint en compte que, deixant de banda el lèxic, la proposta fabriana era realment aplicable a tota la llengua catalana, per què no podia ser sincer (i coherent) Pompeu Fabra? Si volem veure una supremacia del barceloní en la seua proposta (sense demostrar-ho, però), quan arribarem a les paraules esmentades no ens les creurem (o si usem uns conceptes determinats de manera poc clara, podem arribar a resultats incoherents). En canvi, si, partint de textos fabrians i de dades de la normativa, mirem l'obra normativa de Fabra des del punt de vista que estem adoptant en aquest llibre, aleshores no hi ha cap anomalia bàsica. Fabra sabia el que també saben o han sabut Enric Valor o Joan Fuster, Joan F. Mira o Raimon, Antoni López Quiles o Víctor Gómez Labrado: que, aprofundint en la valencianitat, aprofundim en la catalanitat. I ho va dir en el text que estem comentant: «Així, tot fent una obra

⁵⁵ Aracil (1983: 75 i 78-79), esmentat en Polanco (1984: 121).

purament valencianista, us trobaríeu haver fet una obra catalanista».

Vet ací que la "tàctica" de Fabra no era cap altra que el fet de seguir el camí de les persones íntegres i solidàries, i per tant honrades, comprensives, respectuoses i no dominants. En efecte, Fabra, en compte de tirar per l'orgull inoperant de (33a), es va estimar més seguir per la solidaritat eficaç de (33b):

- (33) a. Vosaltres, valencians, heu d'escriure seguint les meues regles, ja que el valencià també és català i he tingut en compte tot el català en l'elaboració de les normes.
- b. Encara que estic convençut que les normes de l'Institut d'Estudis Catalans són les que més convenen als valencians, no els ho puc dir així, ja que es podrien sentir ferits. El que he de fer és animar-los, mirar d'augmentar la seua confiança i autoestima perquè continuen desempallegant-se dels complexos d'inferioritat que provoca el provincianisme. Així, doncs, em limitaré a dir-los que facen el que convé fer objectivament: que estudien els seus parlars, que superen el localisme per tal d'arribar a una proposta que siga aplicable a tots els parlars valencians, i que tinguen en compte els escriptors valencians medievals, ja que només els provincians i els irresponsables trenquen inútilment amb el seu passat. Com en tota llengua dominada que busca la dignitat (i per tant la llibertat), és clar que els valencians han de tenir en compte la literatura i la normativa que s'ha elaborat en les altres parts de la llengua, com ara el mallorquí Joan Alcover, el barceloní Joan Maragall o l'osonenc Jacint Verdaguer; però això és evident per a tota persona responsable, i el respecte bé que demana que silencie aquesta evidència.

Voldria afegir que les dues suposicions de (33) no són un simple producte del meu capritx, sinó que tenen una font fabriana que ja hem vist a la citació (iii) de la n. 54: «En aquestes conferències penso dir, no el que els valencians han de fer [negació a manar sobre ningú], puix que són ells els que han de dirigir la tasca [contra l'immobilisme dels provincians, cal animar els valencians a dirigir el seu destí], sinó el que nosaltres havem fet per depurar i elevar l'idioma al nivell a què avui es troba [en compte de voler imposar res, Fabra comenta què han fet uns altres que es troben en una situació ben anàloga a la valenciana i que han reeixit].»

Finalment, convé dir que la interpretació que hem bastit també permet d'entendre que, contra el que hom ha dit repetidament, Fabra

va fer més manifestacions com la de 1918. Concretament, l'any 1929, dirigint-se als occitans (on no tenia davant cap susceptibilitat ni per tant podia tindre la necessitat hipotètica de fingir o de contradir-se), va tornar a manifestar que la depuració del valencià, «sense haver-la pretesa», comportaria «una quasi identificació del valencià escrit amb la llengua literària de Catalunya» (vegeu la citació de —15d).⁵⁶ Realment, tenia raó Sanchis Guarner (1972: 62) quan opinava que «ningú té cap dret —i seria una ofensa greu a la seua memòria— a titlar d'insinceres les paraules del mestre Fabra damunt adduïdes».

A mesura que l'Institut d'Estudis Catalans vaja superant els aspectes normatius del gran buit que ens ha introduït la darrera dictadura espanyola, convindrà que seguim el camí de Fabra, i per tant haurem de dir que l'Institut no solament té “dret” sobre el valencià, sinó també “deure”, i, fins i tot, primer “deure” que “dret”, tal com, ben alligonorament, va fer Fabra: normativitzar tenint en compte tota la llengua catalana, però deixant la decisió final en mans d'aquells que convé animar perquè, deixant enrere la passivitat dels provincians, agafen amb decisió les regnes del seu destí. Per una altra banda, el valencià no pot ser per a cap membre no valencià de l'Institut d'Estudis Catalans una cosa llunyana, exòtica i freda, sinó una part immediata, familiar i càlida (concretament la tercera part, que no és poc) de la llengua que l'Institut ha d'estudiar i seguir regulant normativament. Hem d'intentar treballar eficaçment, i presentar els resultats normatius davant dels valencians (o dels balears, no cal dir-ho) d'una manera ben respectuosa, ja que, usant paraules de Fabra (citació —iv— de la n. 54), hem de «guanyar a València [o a Palma] la batalla de l'idioma», en primer lloc pel bé de València (o de Palma), i tot seguit (i inseparablement) pel bé de la llengua catalana.

2.2.7. Les distincions fòniques dialectals i la normativa

Reprent les variacions dialectals, hem vist en la citació de (9a) que Fabra intentava representar gràficament tantes distincions fòni-

⁵⁶ En l'entrevista de 1930 que es va publicar en *Acció valenciana* (reproduïda en Pérez Moragon, 1982: 65-68), Fabra, després d'un «I encara vaig afegir el que ja he dit altres vegades», reproduïx les idees (i ben sovint els mots) que ja havia expressat el 1918 i el 1929. Ara bé, després de visitar València i conèixer el valencià col·loquial, introdueix un canvi significatiu: «Elevant la llengua escrita per damunt dels parlars valencians actuals, recolzant-la en el valencià del segle XV i el d'aquelles contrades on avui es conserva més pur» (subratllar meu). Vegeu la citació (i) de la n. 54, ben elgiosa del valencià col·loquial.

ques dialectals com fos possible, les quals sembla que pensava que en el futur haurien d'esdevenir generals. Per exemple, el lingüista de Gràcia opinava que, quan la normalització lingüística disposés de l'escola, convindria assajar la recuperació de la consonant [v] en tot el domini lingüístic.⁵⁷

Aquesta manera d'actuar de Fabra davant de la dualitat ortogràfica *b / v* i la pronúncia de la [v], permet d'entendre dues propostes ortogràfiques seues que altrament serien molt estranyes. La primera actitud és l'intent d'enfortir la pronúncia del so alveolar africacat sonor, que en el sufix *-itzar* havia reculat molt en la llengua parlada. Fabra inclús volia que aquesta consonant s'apliqués en els cultismes que venien del grec (com ara *bizantí*, que hauria estat *bitzantí*). Va trobar l'oposició de la Ponència Ortogràfica que va redactar i consensuar les *Normes ortogràfiques* de l'Institut d'Estudis Catalans (1913), i abandonà la pretensió dels cultismes, però va acabar introduint el sufix *-itzar*.⁵⁸

La segona actitud que podem entendre a partir del desig d'incorporar tantes oposicions fòniques dialectals com fos possible, és l'intent de recuperar una distinció gràfica que en el segle xv ja havia desaparegut pràcticament en la llengua comuna: *ll* i *yl* (o *ly*).⁵⁹ La *ela* geminada llatina es va palatalitzar en tot el català (*COLLU* > *coll*), i uns aplecs consonàntics determinats van donar el mateix resultat especialment en català occidental, però un altre en la major part del català oriental (*OCULU* > *ull*, *uyl*). Ara bé, durant el segle xv es va produir una unificació gràfica a favor del català occidental (és a dir, es va perdre el dígraf *yl*). Tornant a Fabra, és lògic que un lingüista que volia recuperar una consonant potser ja minoritària a primeries dels segle xx, [v], també volgués recuperar una altra consonant que tenia tanta extensió com [v].⁶⁰ Vegeu ací la citació de (9a) (p. 49), que és ben eloqüent.

No cal dir que, en aquesta situació, és ben lògic que Fabra defensés sempre el manteniment de les dues *elas* dels cultismes. Efectivament, tenint en compte que aquesta pronúncia es mantenia en balear, que en molts parlars valencians hi havia mots com *ametla*, que

⁵⁷ Vegeu la Conv. Filol. 56 (389), i ací la citació de (19). Pel que fa a la *ela* geminada, vegeu Fabra (1927b: 25) i la primera citació sobre Fabra que reproduceix Rafel (1991: 215).

⁵⁸ Vegeu Segarra (1985: 19) i (1985c: 205-206, 229 i n. 90).

⁵⁹ Vegeu Coromines (1976 I: 13-48).

⁶⁰ La Ponència Ortogràfica es va oposar a la distinció gràfica *ll / yl* i Fabra no va intentar més l'acceptació de tal distinció (Segarra, 1985: 18).

en una gran part del Principat hi havia mots com *espatlla*, i que a la mateixa Barcelona es conservava la pronúncia geminada en uns quants cultismes,⁶¹ aleshores és ben comprensible que Fabra intentés mantenir la grafia tradicional.

Observem de passada que l'actitud de Fabra davant de les dualitats [b] i [v], i [z] i [tz] (i presumiblement també la dualitat oriental de *coll* i *uyl*), implica la presència de la composicionalitat en l'ortoèpia (que és tan important en l'ortografia, cfr. les sis regles de — 16). Ara bé, encara que és coherent amb la composicionalitat de la normativa de Fabra, convé dir que, des d'un punt de vista crític, l'objectiu de mantenir unes certes distincions fòniques és discutible en els nostres dies. Per exemple, davant de la hipotètica conveniència de recuperar el fonema /v/ (que és una opinió que també apareix sovint entre els valencians meridionals que tenen consciència nacional), podem dir que aquesta possibilitat és conflictiva si tenim en compte aquests dos factors: que els fonemes /g/ i /d/ han deixat de ser oclusius entre vocals (*foguera*, *fada*), i que, quan aquesta evolució arriba a la *b* (*sabia*, de *saber*), aleshores aquesta *b* aproximant tendeix a confondre's amb la *v* (*savina*). Sembla, per tant, que la recuperació de la *v* també implica la pronúncia sistemàticament oclusiva de la *b*, i aquest procés no deu ser ni fàcil ni potser recomanable. Una cosa és fer alguna *b* oclusiva per raons d'èmfasi, però és ben diferent haver de pronunciar-hi tota *b* (com ara en l'oració *No puc saber quants cables caben en aquesta barca*).

Un altre exemple: tenint en compte l'evolució interna del català (sobretot en valencià) i dos esdeveniments enllaçats que tenen unes conseqüències immenses (la darrera dictadura espanyola —un dels efectes de la qual ha estat la castellanització dels carrers de les ciutats de València i d'Alacant— i una immigració immensa), tenint en compte això, potser hauríem d'estudiar i sospesar l'ortoèpia de les geminacions més enllà de les que resulten de les construccions sintàctiques (*el licor*), de la composició (*innecessari*) i de la derivació (*ennuvolar-se*).

⁶¹ En una carta de 1910, Fabra escrivia que «és precís que fem un esforç per conservar un so que perilla de perdre's» (Miracle, 1976: 249 n. 18), i em sembla que he llegit algun fragment de Fabra en què afirmava que la geminació es conservava en uns quants cultismes (un dels quals era *col·legi*).

2.2.8. *Un problema de jerarquia: per quines raons els dialectes estan per davant de la llengua medieval*

El principi normatiu de la complementarietat dels dialectes molt sovint té com a reforç el criteri tercer (sobre el pes de la llengua comuna medieval), i a vegades també el sisé (internacionalisme), ja que aquest principi porta a formes que coincideixen molt sovint amb l'ortografia medieval (com ara l'exemple de *color*), i a vegades amb les del castellà, les de l'italià o les del francès. Davant d'aquesta coincidència entre les grafies medievals i les formes ortogràfiques actuals, ens podríem fer una pregunta sobre la jerarquia: per quina raó el principi subsidiari seria el de la llengua medieval.

Hi ha alguna actuació de detall que fa pensar en la supremacia dels dialectes sobre la llengua medieval, com ara el fet que haja prevalgut la grafia *canvi* pel fet que la pronúncia actual és amb [v], encara que la grafia medieval era *cambi* (Segarra, 1985: 31). Ara bé, també és veritat que Segarra dóna una dada en sentit contrari: que la grafia medieval *savi* s'oposa a la pronúncia actual [sábi]. Cal dir, però, que a la Conv. Filol. 18 (44, de 1920), Fabra afirma de *savi* que és «constantment escrit amb *v* en català antic i pronunciat amb *v* a Mallorca». ⁶² Per una altra banda, com a dada potser no purament anecdòtica, podem dir que Fabra no va passar directament de l'interés pel barceloní a l'interés per la llengua medieval, sinó que hi va arribar per mitjà de l'estudi dels altres dialectes, i gràcies a això; vegeu ací, a la p. 63, la citació de (19).

Ara bé, la raó més important que porta a la subsidiarietat de la llengua medieval, és purament lògica, de coherència. Efectivament, opine que l'aclariment d'aquesta incògnita es troba en el primer criteri, ja que si diem que la llengua parlada actual ha de prevaldre sobre la llengua del passat, com que els dialectes formen part de la llengua parlada actual, i la llengua medieval forma part del passat, resultarà que la complementarietat dels dialectes estarà per davant de la llengua medieval. El principi de la prioritat de la llengua parlada no implica

⁶² La possibilitat de la influència castellana que esmenta Segarra en la pronúncia [sábi], no és massa clara, ja que hi ha *saber* i derivats (entre els quals, *sabut* o *saberut*). Per una altra banda, la influència castellana sembla impossible en la pronúncia [mòvil], atés que el castellà pronuncia [móbil]. Molt més versemblant és que els parlants entenguin que *mòbil* és una paraula més de la família de *mouve-moviment*, i per tant ha de tindre [v]. De fet, no hi ha cap persona normal i corrent que sàpiga que *mòbil* i *moble* són, etimològicament, la mateixa paraula.

la complementarietat dels dialectes, ja que es pot fer que un sol dialecte esdevinga la llengua normativa; però no podem intentar coordinar els dialectes sense defensar la llengua parlada, ja que en formen part. Vegeu l'últim paràgraf de l'apartat següent.

2.2.9. Conclusions sobre el criteri dels dialectes

El principi dels dialectes és el més difícil de tractar, i, des d'un punt de vista social actual, ens interessa molt, ja que hi ha en circulació un mal que no és impossible que pugui esdevenir el càncer de l'enfrontament civil: el de l'hipotètic centralisme de Barcelona, i la consegüent hipotètica marginació de dialectes importants (sobretot el balear, el valencià i l'occidental del nord). Tanmateix, no solament no he trobat que aquestes idees tinguin fonament en l'obra de Fabra, sinó que hi he trobat el contrari del que un cert corrent d'opinió vol atribuir-li. Però anem a pams, i mirem de donar sempre referències d'allò que afirmem.

Si Fabra s'apartava de la concepció francesa i castellana dels *dialectes* (§2.2.1), era perquè tenia una idea de la normativa que era diferent de la que ha imperat en aquestes llengües. En efecte, Fabra va anar elaborant un conjunt de normes que es fonamentaven en tots els dialectes més importants, i per tant eren aplicables a tota la llengua (citacions de —10a-b— i —15d—, i §2.2.3). Els mitjans que va usar el lingüista de Gràcia per arribar a la coordinació dels dialectes més grans, varen ser la composicionalitat i el polimorfisme (§2.2.2.2), i per tant no deia paraules buides quan afirmava que no es tractava de subordinar cap dialecte a cap altre (14).

En realitat, Fabra va fer una cosa molt més important que aplegar trets lingüístics de diversos parlars. Efectivament, la manera més bona d'evitar enfrontaments entre dialectes és, en primer lloc, establir criteris que hom troba coherents i positius, i, tot seguit, aplicar aquests criteris. I bé, partint del seu antecessor (el mallorquí Marià Aguiló), aquesta operació és la que va fer Fabra explícitament, com hem vist en la citació de (9a) i sobretot en la de (9b): en cas de simplificació fonètica, havia de prevaldre la solució dels dialectes que havien mantingut el sistema més ric (o complex); i, en general, en cas de divergència, havia de predominar la solució dels dialectes actuals que coincidien amb la llengua medieval. I una vegada que tenim uns criteris, després els apliquem. Aquesta concepció transparent i racional és la causa que

explica que siga factible aquesta operació: que una persona de pocs principis ètics o de poca preparació lingüística pot dir que Fabra va anar a favor de qualsevol dialecte, ja que trobaríem opcions que beneficien cada un dels dialectes més importants (—9a: *ll / ly*—, —9b: *b / v*— —10a: *r* en final de mot—, etc.).

Dins d'aquest quadre general, s'han de tractar les relacions que Fabra va tindre amb les dues àrees demogràfiques més importants del català, la de Barcelona (§2.2.4) i la de València (§2.2.6). El dialecte de Barcelona apareix sovint en l'obra de Fabra no solament per la importància demogràfica, sinó també (i sobretot) perquè Fabra era barceloní. Per la mateixa raó, el dialecte de València apareix més sovint en aquest treball que el de Mallorca, ja que l'autor és valencià. Ara bé, això no vol dir res a favor o en contra del valencià o del mallorquí. De fet, potser no hem tingut prou en compte que el barceloní deu ser el dialecte més criticat en l'obra de Fabra (22a-d) per la mateixa raó que també deu ser el més esmentat: perquè era el que Fabra coneixia més pel fet de ser el seu. A la citació de (10b) n'hi ha un altre exemple, ja que les quatre «grafies dialectals» que hi esmenta Fabra, pertanyien a Barcelona, i en canvi no n'hi ha cap de València.

La qüestió de l'hipotètic centralisme de Barcelona (que el mateix Fabra va criticar com a inexistent, citació de —17) potser s'ha complicat més del que tocava per l'activitat juvenil de Fabra: perquè aquest lingüista va evolucionar, com tothom, de saber més poc a saber més, i, quan era un jovenet (cap als vint-i-tres o vint-i-quatre anys, 1891-1892), parlava del seu entorn lingüístic i el reivindicava davant del corrent que ja anava esdevenint innecessàriament arcaïtzant (cosa, per una altra banda, que el mateix Fabra ens ha contat —18c-d). Aquest autor, però, anava augmentant els coneixements dialectals alhora que els integrava, cosa que, segons ell mateix ens ha dit (19), el va portar a acostar-se a la llengua medieval. Vet ací que Fabra recorria un camí que deuen haver recorregut espontàniament no pocs catalanoparlants, ja que és el més fàcil: del seu dialecte als altres (per mitjà de les relacions amb catalanoparlants dels altres dialectes), i, finalment, a la llengua medieval (per mitjà de la lectura).

Pel que fa a València (§2.2.6), Fabra va mantenir-hi unes relacions tan comprensives i solidàries, que commouen els seus lectors. En efecte, encara que el lingüista de Gràcia elaborava les normes tenint

en compte el valencià, no va intentar mai imposar-se als escriptors valencians, sinó que mirava de promoure l'activitat i la decisió entre ells (—iii de la n. 54— i la paràfrasi de —33). Per una altra banda, el marc que ha anat perfilant aquest treball, torna coherents les paraules famoses que Fabra va adreçar als valencians (32), i, per tant, elimina allò a què hom havia recorregut: que el lingüista de Gràcia no hauria estat sincer o coherent dient aquests mots.

Podríem acabar aquestes conclusions observant que la causa més profunda de la complementarietat dels dialectes és la mateixa que explica la primacia de la llengua parlada. En efecte, el desig d'arribar a cada un dels catalanoparlants (—6a-b—, p.42), i, conseqüentment, la necessitat de tindre en compte la manera de parlar de tots els catalanoparlants, aquesta voluntat comporta l'objectiu de considerar cada un dels nostres dialectes. Ara bé, sempre que hi ha coordinació de persones o de col·lectivats, hi ha un guany social, i, per tant, és ben comprensible que Fabra arribés a un tot, la seua proposta de llengua normativa, que tingués aquestes dues propietats: que fos comuna a cada una de les parts o dialectes, ja que parcialment s'hi fonamentava; i que fos superior a cada una de les parts, ja que n'era una complementació.

2.3. *L'evolució. Un principi molt important en la resolució de problemes de la normativa lingüística*

2.3.1. *Un principi tan derivat com important*

2.3.1.1. *Causa del principi de l'evolució*

Una conseqüència dels dos criteris primers (la supremacia de tota la llengua parlada actual sobre qualsevol estadi anterior), era que calia acceptar les evolucions (com a mínim les que s'expliquessen internament, això és, independentment de les llengües de l'entorn, §2.3.3), com hem vist en la citació de Fabra de (5): «¿Hem de rebutjar en absolut els canvis que ha experimentat la llengua [...]»? En (34a-b), en done dos exemples més, encara que ací l'evolució apareix mesclada amb el castellà, qüestió que tractarem en §2.3.3:

- (34) a. «L'obra cabdal de la renaixença del nostre poble ha estat la de forjar una llengua que fos l'instrument adequat per al

desenvolupament de la cultura catalana. La tasca a fer era àrdua, puix que no es tractava pas de restablir la llengua medieval sinó de forjar la llengua moderna que aquella hauria esdevingut sense els llargs segles de decadència nacional i de supeditació a una llengua forastera: en tot allò en què el català actual se separava de l'antic, calia escatir quines innovacions eren degudes a la influència pertorbadora de l'espanyol i quines eren filles de les tendències renovadores del mateix català.» (Fabra, 1937 [1980: 181])

- b. «Hi hagué també un temps en què alguns pretenien que tora divergència entre el català modern i el català medieval era inacceptable: sense esbrinar si el fet modern era en realitat degut a una imitació de l'espanyol o s'havia produït espontàniament enfora de la influència castellana, es proposava sistemàticament l'adopció del fet antic, exagerant-lo sovint en el sentit d'oposició a l'espanyol.» (Fabra, 1924: 162)

En realitat, deuen ser moltes les normatives que accepten l'evolució bàsica de la llengua, com ara la del txec, com veiem en el fragment següent, que correspon a un text programàtic del Cercle Lingüístic de Praga (redactat per Mathesius i Havránek) que han reproduït Lamuela i Murgades (1984: 103-104):

- (35) «L'objectiu de la intervenció teòrica no és el d'arçaitzar la llengua literària i de retenir-ne violentament l'evolució, sinó el d'aspirar a la seva estabilització [...] Aquesta intervenció no ha d'accentuar les diferències entre la construcció gramatical de la llengua parlada i la de la llengua escrita.» (Cercle Lingüístic de Praga)

Lamuela i Murgades (1984: 119) han comentat que la idea que la normativa havia de cercar la llengua que hauria resultat sense el decaïment literari i sense la influència del castellà, «aviat esdevingué, per emblemàtica i concisa, una de les més conegudes i citades de Fabra, el qual no va estar-se pas tampoc de retreure-la de nou, a tall de síntesi de quin havia estat el seu ideal referent a la llengua a (1933)». ⁶³ Aquests autors, a més de demostrar que la idea d'acceptar l'evolució interna també la tenia el conformador del “nou noruec”, Ivar Aasen, donen com a primera manifestació una carta de 1904 adreçada a Antoni M.

⁶³ Es refereixen a un qüestionari que van passar a Fabra i que es va publicar el 1933, reproduït en Lamuela i Murgades (1984: 197-198). Com hem vist en la citació de (34a), Fabra encara tornà a referir-s'hi.

Alcover (p. 135).⁶⁴ Posteriorment, Fabra tornà a exposar-la en dues cartes de 1905 i 1906 adreçades a Massó i Torrents,⁶⁵ i, d'una manera íntegra o parcial, reapareix diverses vegades.⁶⁶

Cal dir, però, que no és gens fàcil saber quina llengua hauria eixit, en condicions sociopolítiques i culturals normals, del català medieval. Ben mirat, no solament és poc fàcil, sinó fins i tot impossible, ja que no podem calcular com hauria anat la nostra història lingüística si no hi haguessen passat unes quantes coses (que han passat) i n'haguessen passat unes altres (que no han passat i que no sabem quines són). En canvi, hi ha els dos primers principis, que ens diuen una cosa tan clara com indubtable: que hem de partir de tota la llengua col·loquial dels nostres dies; i, tot seguit, hi hem d'aplicar el principi que introduïrem en el punt següent (36b).

Ara bé, el raonament anterior no implica que l'operació de Fabra no fos útil. Efectivament, la idea de la llengua que hauria resultat del català medieval sense l'opressió nacional, és un mite que pot ser adequat com a expressió simbòlica de dues necessitats de la normativa lingüística: la de l'autonomia que ha de tindre tota llengua (§2.3.3.1); i la necessitat de no trencar inútilment amb el passat (en el nostre cas, especialment la llengua medieval per raons òbvies, §2.4). En canvi, des d'un punt de vista lingüístic, aquesta idea no és operativa, no debades és un mite. La funcionalitat es troba, no cal dir-ho, en els principis que estem tractant. Busquem, doncs, l'aplicació o operativitat de l'evolució. Per exemple, quan una evolució es dona en tota la llengua, l'hauríem d'acceptar, però, i quan només s'ha desenvolupat en una part? Començarem a acarar aquesta pregunta en el punt següent.

2.3.1.2. Reducció de l'evolució a la simplificació

En la mesura que el principi de l'evolució es desprén de la supremacia de la llengua parlada, cal concloure que és un criteri derivat, i per tant no és bàsic. Ara bé, que no siga bàsic en aquest sentit,

⁶⁴ «Jo no crec que sigui actualment oportú aquest congrés [el que es va fer dos anys més tard, *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 1906]. Si algun dia s vol fer-ne un, ha de ser segurament dintre de molt temps, quan, després de llargs estudis fets per persones *competents*, s'hagi esbrinat exactament quina part de la sintaxi moderna es deguda a l'influència castellana i quina part es el resultat de la força evolutiva de la mateixa llengua catalana.» (Fabra, 1904)

⁶⁵ Es troben reproduïdes en Lamuela i Murgades (1984: 225-227)

⁶⁶ Com ara en (1915: 136); en un treball de 1915 que han publicat Lamuela i Murgades (1984: 179-183), concretament en la p. 182; en (1918: 144); en (1924: 150-151).

no vol dir que no siga important. De fet, Fabra va interpretar el criteri de l'evolució per mitjà d'un principi específic que és molt important (com veurem en els punts següents) i que va enunciar clarament (36a). Eliminant la pregunta retòrica, podríem proposar la redacció de (36b):

- (36) a. «Aquesta simplificació s'ha operat també en català modern: *bem vingut, havien mort*, etc. (antich y dialectal: *som venguts, eren morts*). Per quina raó no l'acceptariem en el català escrit? Allí aont l'evolució de la llengua ha produït una simplificació, se pretendria tornar endarrera y establir una diferenciació artificial?» (Fabra, 1906b: 137-138 [80])
- b. Sempre que l'evolució comporta una simplificació del sistema lingüístic, convé que la normativa accepti aquesta evolució.

Tanmateix, ens hem d'afanyar a dir que sol ser difícil l'objectiu de demostrar que una forma, mot o construcció és més simple que una altra; per exemple, què és més simple, *aní* o *vaig anar*? En realitat, si volem sostenir d'una manera raonada (i no purament intuïtiva o dogmàtica) l'afirmació que hi ha hagut una simplificació en un canvi lingüístic determinat, no tenim més remei que recórrer a la teoria lingüística, que és precisament el moll de l'os del criteri cinqué (§2.5). Concretament, intentarem aclarir, en §2.5.1.2—3, què comporta l'afirmació que una forma, mot o construcció és més simple que una altra forma, mot o construcció.

2.3.1.3. *Relacions entre els criteris*

Podríem insistir en la relació que hi ha entre els principis. Hem de partir de tota la llengua col·loquial (que són les dades empíriques bàsiques), i, quan hi ha coincidència, el camí és pla. Però quan hi ha diversitat dialectal, hem de cercar criteris més específics. Un d'aquests criteris és que convé triar aquelles solucions que siguen el resultat d'una evolució que haja simplificat el sistema lingüístic. Ara bé, l'aplicació d'aquest principi específic de l'evolució demana com a mitjà un altre principi (la teoria lingüística).

2.3.1.4. *Avantatges i exigències de l'aplicació del principi de l'evolució*

Fabra va aplicar el criteri de l'evolució en qüestions que no eren

gens fàcils de resoldre enfora d'aquest principi, com ara la dualitat suara vista, *Hem vingut / Som vinguts*; o la concordança entre el participi i qualsevol objecte directe (cfr. *He escrita una carta*), que el balear de primeries de segle encara aplicava (1906b: 129 [79-80]). Un altre problema que Fabra també va explicar des de l'evolució és la morfologia dels pronoms febles, que és una qüestió que també té implicacions ortogràfiques. Efectivament, un dels diversos problemes que plantejaven els pronoms febles era si calia recomanar el sistema medieval, que pervivia en el dialecte occidental del nord i en el valencià del nord; o si calia acceptar l'evolució que hi havia hagut en una bona part de la llengua, sobretot en el dialecte central i en el valencià central i meridional: de *Se diu que...*, a *Es diu que...* (i de la forma de l'article *lo*, a la forma *el*).⁶⁷ Vegeu Fabra (1917: 16-17 [121-122]). Diguem de passada que allò que ara ens sembla tan simple (escriure *em, et, es, ens, us i els*), en el segle passat no era gens evident, on hi havia grafies com *Vina*; '*m fa horror*'.⁶⁸

Tornant a l'ús del principi de l'evolució, em fa la impressió que Fabra no va aplicar excessivament aquest criteri. De fet, en una carta que va escriure a Massó en 1905, li comunica que té la intenció de realitzar el projecte següent «pera l congrés de la llengua catalana»: «partint de l'estudi d'un autor antic, fer veure l camí recorregut per la nostra llengua desde la seva forma literaria mig-eval fins al seu estat actual, camí fet a impuls de la seva forsa evolutiva i de l'influencia pertorbadora d'una llengua estranya». Tanmateix, Fabra no va presentar aquest treball al congrés de 1906, ni el va fer mai segons la informació de què dispose. Davant d'aquesta situació, cal dir ben de pressa que no és gens estrany que Fabra no pogués realitzar el treball tan ambiciós que s'havia marcat, ja que ara, quasi un segle després, més enllà del lèxic i de la fonètica en general, continua bàsicament per fer. En realitat, el dia que la teoria lingüística siga prou coherent per a aplicar-se als problemes de la nostra normativa, aleshores l'aplicació del principi de l'evolució serà molt important en la resolució de molts dels problemes sintàctics, semàntics, derivatius, compositius, morfo-

⁶⁷ Pel que fa a la forma de l'article, vet ací una paradoxa que va descobrir Fabra:

«Avui ja sabem que [...] l'article *el*, que s'ha volgut fer passar com un mot no català, és una de tantes formes febles reforçades (*em, ens, et, els*, etc.) per les quals el català es distingeix notablement de l'espanyol.» (Fabra, 1924: 162)

⁶⁸ Vegeu també Solà (1987: 60).

lògics i fonètics que tenim, ja que permetrà que decidim si la llengua parlada té raó, o si convé que ens oposem a unes propietats determinades del català col·loquial actual.⁶⁹ De més a més, la importància de l'evolució no s'acaba ací, com veurem de seguida.

2.3.1.5. *Funció de l'evolució davant d'un bon problema dels criteris de la normativa: l'antagonisme entre la quantitat i la qualitat*

Acabarem aquestes reflexions sobre el criteri de l'evolució mirant d'ordenar jeràrquicament la quantitat i la qualitat, que són tan importants en les qüestions socials. Concretament, en la normativa lingüística, què han de ser prioritaris?, els criteris quantitius o els qualitius? L'Institut d'Estudis Catalans ha introduït un principi molt important: que és «propi de l'àmbit general [i per tant és normatiu] qualsevol tret lingüístic vigent almenys en dos dels cinc dialectes territorials (això és, septendrial, baleàric, central, nord-occidental i valencià)» (IEC, 1990: 11). En efecte, aquesta regla és una manera d'objectivar una qüestió que hem tractat en (24) de §2.2.4.4: que la normativa ha d'intentar servir a la majoria. Més exactament: aquesta és una manera de tornar operatius els dos primers criteris que hem tractat (la llengua parlada i els dialectes) quan tot l'àmbit lingüístic no actua de la mateixa manera.

En el fons, la regla sobre la distinció “± majoritari”, no solament és desitjable, sinó també previsible. Efectivament, les institucions socials han de respectar les majories, ja que altrament caminem cap a la dictadura dels poderosament armats. Ara bé, aquesta distinció entre majories i minories és una oposició purament quantitativa, i la persona no pot oblidar la qualitat o raonament, ja que aleshores caminem cap a la dictadura de l'absència de raó, és a dir, cap a la dictadura de

⁶⁹ Heus-ne ací uns quants exemples: elisió de preposicions davant de l'introduïdor d'oracions inserides o subordinades, *que* (*l'afirmació q̄ que dos i dos fan quatre*), i davant d'uns circumstancials determinats de temps i de freqüència (*Vindran (a) l'estiu que ve; Ho repeteix (a) cada instant*); els sistemes de relatiu que hi ha en la llengua col·loquial actual (*la persona que ha vingut; el lloc en què l'he trobat; el lloc on l'he trobat*; etc.); determinació dels usos del pronom feble *en*; l'anomenada «negació doble»; ús de molts verbs, preposicions i adjectius (*ser / estar, deure, per / per a, com / com a, altre / un altre*, etc.); la concordança del subjecte amb el verb *haber-hi*, i de l'objecte directe amb el verb en les construccions impersonals amb el pronom *es* (*Es diuen moltes coses pel carrer*); la preposició *a* en l'objecte directe; l'ús de la preposició *de* davant d'adjectius qualificatius, sobretot en relació al pronom feble *en* (*Porta-mé'n de grans, Què hi ha de nou?*); ús pleonàstic dels pronoms febles; ús anòmal de la coordinació en la llengua escrita (*Havíem vist, analitzat, comentat i comprés el problema que has dit*); superposició de formes d'indicatiu i de subjuntiu (*nosaltres beguem per nosaltres bevem*); etc. Són tantes les qüestions en l'aclariment de les quals intervé l'evolució, que podríem fer una llista llarguíssima. Podem consultar Solà (1994) i Saragossà (e.c.p.)

l'estupidesa.

El problema que plantegen la quantitat i la qualitat és greu, ja que poden arribar a ser antagòniques. Cal dir, però, que aquesta contrarietat dins de la normativa lingüística es pot intentar resoldre justament des del principi que estem tractant. En efecte, el mitjà que proposaria per a superar la contradicció que hi pot haver entre la quantitat i la qualitat, és aquesta regla: quan l'Institut d'Estudis Catalans considera qualsevol tret lingüístic del català, en primer lloc ha d'entrar en funcionament la regla de la quantitat (si un tret pertany a més d'un dialecte, és normatiu; criteris primer —la llengua parlada— i segon —els dialectes); però aquesta norma s'hauria de poder invalidar parcialment quan es done aquesta condició: que el resultat de l'evolució, encara que minoritari, siga desitjable per al conjunt de la llengua (conclusió a què podem arribar per mitjà del cinqué criteri que tractarem, la regularitat). En aquests casos, es podria introduir una dualitat normativa com a mesura transitòria: per una banda, la forma o construcció majoritària però anacrònica; i, per l'altra banda, la forma o construcció minoritària però avantatjosa.

Miraré d'exemplificar aquesta situació. El balear (i molts infants, tan regularitzadors en general) ha tingut el sentit comú d'eliminar la forma pronominal *mi*, no debades ja hem perdut totes les distincions casuals dels altres quatre pronoms personals (*tu*, *ell-ella-ells-elles*, *nosaltres* i *vosaltres*). Efectivament, si diem *Ja us havia vist, a tu i a ell*, per què no hauríem de dir *M'he vist a jo mateix?* Em sembla que l'única resposta que hi ha és aquesta: els continentals continuen dient *M'he vist a mi mateix*, bàsicament per anacronisme. No puc tractar més detalladament aquesta qüestió de les restes casuals en català, i ací em limitaré a proposar que, a la vista de la simplificació avantatjosa que han fet els balears, podríem debatre aquesta norma (l'acceptació de la qual implicaria la revisió de la decisió que hi ha en IEC, 1993: 22):

- (37) És propi de l'àmbit general la dualitat formal *jo / mi*. Ara bé, com que el balear ja ha arribat al final d'una evolució mil·lenària (eliminació dels casos), l'ús exclusiu de la forma *jo* (cfr. *Te'n vénns amb jo?*) no solament és acceptable en l'ús restringit de les Illes Balears, sinó que l'Institut anima els balears a sostenir la simplificació de la dualitat formal *jo / mi* en la comunicació amb els catalanoparlants continentals (amb inclusió de la llengua escrita).

Pel que fa a la transitorietat de les normes que acaren propietats lingüístiques que es troben en evolució, no cal dir que, si la forma o construcció més simple o regular anés expandint-se, l'Institut hauria d'anar variant la normativa fins a marginar la forma o construcció arcaica o irregular.

Des d'un punt de vista de detall, potser convé remarcar que l'aprovació de la regla que acabem d'introduir sobre la dualitat formal *jo / mi*, comportaria automàticament que l'Institut d'Estudis Catalans donaria força legal a allò que ja ha fet la llengua col·loquial: preferir la forma *ell* sobre la forma *si*. Com ara, és tan habitual dir *El teu amic sempre pensa en ell mateix*, com poc freqüent és que sentim *El teu amic sempre pensa en si mateix*. Potser convé insinuar que, en la dualitat formal *ell / si*, la llengua escrita també deu estar allunyant-se innecessàriament de la llengua col·loquial.

Com a final d'aquest apartat, em pareix convenient remarcar que, dins de la normativa lingüística, podem aspirar a arribar a un equilibri entre la quantitat i la qualitat per mitjà d'un factor que nega el criteri de la quantitat. Efectivament, el mitjà equilibrador entre la quantitat i la qualitat és l'evolució (concretament les evolucions dialectals que es consideren positives per a tota la llengua), i com que tota evolució comença a manifestar-se d'una manera minoritària, haurem de concloure que el criteri aïllat de la quantitat ofega qualsevol possibilitat de canvi. Al capdavall, una societat que és sana sap escoltar els divergents, o, simplement, les persones que són diferents i que intenten exposar o argumentar la seua diferència.

2.3.2. *Aplicació del criteri de l'evolució a l'ortografia*

El criteri de l'evolució del llenguatge és aplicable a la semàntica, a la sintaxi, a la morfologia, a la formació de paraules per derivació i per composició, i a la fonètica, però no té pràcticament cap aplicació a l'ortografia, ja que, com hem dit en §1.1, els aspectes gràfics que van més enllà de la representació de la fonètica, són convencions irregulars (*despatx / desig, asserenar-se / asimetria*), i com que aquestes convencions són externes al llenguatge, doncs no poden evolucionar. Per una altra banda, més enllà de l'estètica, les lletres i els signes de puntuació no poden evolucionar tampoc, ja que és possible que canvie la manera d'escriure les lletres, però les lletres no poden canviar. És a dir, la

pronúncia de la *o* pot tancar-se tant, que esdevinga una *u*, però em pareix que no és possible que la grafia d'una *o* pugui esdevenir la grafia d'una altra lletra, per molt que varie.

El que sí que podem trobar són evolucions fonètiques que tenen repercussions ortogràfiques. Per exemple, darrere de l'ortografia dels pronoms febles, podria haver-hi una evolució fonètica en què una pronúncia monosil·làbica (*{mfa}* *fàstic aquesta actuació*, *En sentir-ho*, *{mvaig}* *quedar de pedra*) pot esdevenir bisil·làbica en uns contextos determinats (*Ell em va dir que vindria*), hipòtesi, per una altra banda, que començaria a elevar la grafia '*m*', des de la «rarsa prosòdica» i la «incongruència gràfica», a la comprensió.⁷⁰

2.3.3. Sobre la interferència lingüística del castellà

2.3.3.1. Actitud general davant del castellà

Lamuela i Murgades (1984: 18-25 i 50-65) han fet un tractament global sobre la interferència del castellà, i jo ací em limitaré a unes pinzellades generals que permeten de situar el castellà dins de la jerarquia que estem establint. Aquests autors han fet observacions rotundes, com ara aquestes dues:

- (38) a. «Un cop que es disposa de la informació [dialectal, històrica i internacional] necessària, es trien com a formes normatives aquelles que podran servir més fàcilment de terme de referència dins del diasistema. En el cas del català, el fet que, en principi, aquestes formes són les que han evolucionat més poc, en reforça el prestigi gràcies a les repetides coincidències amb la llengua medieval. D'acord amb tot això, defugir les solucions degudes a la influència de la llengua alta [o dominant, el castellà en el nostre cas] no representa un exercici de purisme gratuït, sinó que és la condició més elemental per al retrobament de la coherència del conjunt diasistemàtic de la llengua estudiada. Seguint aquest procediment hom evita de descriure aquesta llengua [la dominant] i, per tant, de prescriure'n els usos [de la dominada]

⁷⁰ Ara, una vegada acabat el llibre, pense que Fabra va tractar durament la grafia del segle passat '*M fa fàstic*. i després l'hem seguit (com ara Solà, 1987: 60). No obstant això, podríem investigar si l'ús de l'apòstrof del segle passat responia a aquesta caracterització: *l'apòstrof és un símbol que indica que la consonant a què es troba adjuntat és asil·làbica, la qual, conseqüentment, s'ha de llegir fosa amb la sil·laba anterior o amb la posterior*. No cal dir que si aquesta proposta fos aplicable, aleshores la concepció gràfica renaixentista no seria ni més lògica ni més il·lògica que l'actual, sinó simplement diferent.

amb submissió a tot allò que suggereix la comparació amb la llengua alta i oblidant, en canvi, les dades aclaridores que proporcionen la gramàtica històrica i els diversos dialectes.» (Lamuèla i Murgades, 1984: 24-25)

- b. «Que, a l'hora d'establir el sistema paradigmàtic per a la conformació de la llengua literària d'un idioma que es troba sotmès a una violenta pressió per part d'un altre, hom s'escarrassa a potenciar-ne els elements més peculiars i característics, és un fet d'allò més lògic, consubstancial amb aquest procés de conformació, que només pot ser motiu d'escàndol per a l'imperialisme polític-lingüístic més grogler. És convenient i instructiu, dintre d'aquest context, de recordar les declaracions de Trubetskoj sobre semblant problemàtica. [...] : "M. Troubetzkoy fait remarquer que [...] Havránek a omis de mentionner [...] la fonction [de les llengües literàries] de sauvegarder l'individualité nationale [En segueixen exemples eslaus]. Or, les langues littéraires accentuent ces traits, les font apparaître d'une manière plus nette et plus saillante que les dialectes populaires. Mais bien que [aquesta tendència] et la tendance à se différencier le plus possible de la langue littéraire concurrente [la llengua dominant] soient parfois directement opposées, elles ne sont que deux manifestations différentes d'un seul principe d'évolution —du besoin d'appuyer et de défendre l'originalité, l'individualité nationale".» (Lamuèla i Murgades, 1984: 96-97)

Ara bé, el fet que siga inevitable que la nostra normativa haja d'acarar la descastellanització, no havia de portar a una oposició cega contra el castellà. Fabra no va caure en aquest extrem, sinó que va adoptar una posició molt sana davant de la descastellanització, la qual el portava a situar-se contra les persones que ell anomenava «els descastellanitzants a ultrança». ⁷¹ Aquesta actitud es podria resumir d'aquesta manera: mirar de proposar les normes que més convinguessen al sistema de la nostra llengua, independentment del castellà o del francès. Com ha

⁷¹ Vegeu Fabra (1907: 99), (1924: 162), (1927: 173) i el text que reproduïxen Lamuela i Murgades (1984: 138 n. 113). Aquests autors han exposat magníficament els efectes d'aquesta tendència (ps. 56-57). Vet ací una mostra del tractament fabrià dels castellanismes:

«És clar que el fet que un mot ens vingui del castellà no vol dir que hagi d'ésser sistemàticament rebutjat: no hi ha cap llengua que no presenti manlleus fets a les altres llengües. Però és indispensable que tinguem una coneixença exacta de tots els castellanismes existents, disposats tothora a eliminar-ne el nombre més gran possible» (Conv. Filol. 328 —21, de 1919).

En canvi, trenta anys enrere adoptava una actitud tensa, possiblement per la joventut i per la castellanització de la llengua literària del segle passat; vegeu el text que ha reproduït Miracle (1976: 168 n. 41), de 1892.

escrit Joan Coromines (1971: 91), «en coses de llengua no hem de ser antifrancesos ni anticastellans, sinó pro-catalans a ultrança».

L'actitud equilibrada que Fabra va adoptar davant del castellà explica que no va dubtar a adaptar l'accentuació d'aquesta llengua; o a proposar formes que estan molt més prop del castellà (com ara l'infinitiu *venir* o el gerundi *bevent*) que no les formes que corresponen a zones ben amples del català col·loquial (*vindre*, *beguent*); o a proposar formes que només existeixen en una part de la llengua i que coincideixen amb les del castellà (com ara *per a*, només operativa en valencià i en tortosí); o a acceptar *porto-neixo-prefereixo*, amb una *-o* final que s'ha malmirat durant tant de temps; etc. Realment, eren uns demagogs els servidors del nacionalisme espanyol que afirmaven que Fabra només pretenia separarse del castellà.⁷² Deixant de banda la matisació primària que hem vist a la citació de (38b), Fabra pretenia el que pretén qualsevol lingüista cabal: buscar la normativa que més convé a la llengua d'un temps i un lloc determinats, sense caure en posicions purament negatives de la llengua dominant (les quals acaben, finalment, perjudicant la llengua que u vol defensar). D'una manera general, podríem comentar, a la vista de l'actitud de Fabra davant del castellà, que les llengües dignes han de ser autònomes les unes de les altres, i que les posicions obsessivament contràries a una altra llengua delaten feblesa interna, de la mateixa manera que les actituds servils davant de la llengua dominant amaguen deformacions humanes. Les persones dignes i formades no són ni imperialistes ni provincianes, ja que la dignitat humana exclou l'imperialisme, i la formació humana exclou el provincianisme.

A partir d'aquesta actuació davant del castellà, podríem concloure que la descastellanització és, certament, un principi de la nostra normativa, però és un principi supeditat a molts altres. Concretament, només hauríem de mirar el castellà després d'haver mirat tots els criteris que hem comentat fins ara: després d'haver mirat els interessos de tota la llengua actual i de l'evolució en què ens trobem. En realitat, la descastellanització forma part de l'entorn internacional (principi

⁷² Vet ci com ho explicava Fabra a Madrid:

«Os aseguro que no es cierto que, como se ha dicho, en esta obra [la normativa] ha habido deseo de separar arbitrariamente el catalán del castellano. Se han quitado de la lengua los castellanismos improprios, pero nunca ha habido odio, que sería ridículo. Es sencillamente lo mismo que si os tachase a los castellanos de francófilos porque procuráis suprimir del castellano escrito los galicismos.» (Fabra, 1927; text reproduït en Lamuela i Murgades, 1984: 191)

sisé), i, per tant, l'entrada en funcionament d'aquest principi hauria de ser posterior no solament als que ja hem comentat, sinó també als que comentarem a les dues pròximes seccions sobre la llengua medieval i sobre la simplicitat i la coherència. No obstant això, com que ja hem començat a tractar la influència del castellà, comentarem tot seguit una propietat que sembla estranya, i després un problema.

2.3.3.2. *Els castellanismes del català escrit*

Si fos un sociòleg, investigaria aquesta sospita: que la desconfiança que solem tindre cap a la llengua col·loquial («És que parlem molt malament», es diu en el carrer) no es fonamenta pas en raons lingüístiques, sinó que és bàsicament una conseqüència de la nostra descomposició com a poble procés que ens fa desconfiar de nosaltres mateixos, i, per tant, de la llengua que parlem. No cal dir que, si fos certa aquesta sospita, se'n derivaria que el mitjà més bo per a la nostra recuperació com a poble seria la reconciliació amb el català col·loquial per mitjà de l'ús constant de la nostra llengua (o com a mínim predominant) en la vida quotidiana, siga en l'oci o en el treball, siga davant d'un desconegut o d'un funcionari castellà que treballa ací.

Ara bé, encara que aquest factor (la desconfiança en la llengua col·loquial com a efecte de l'opressió nacional que estem patint des de fa segles) deu ser immensament important, també hi ha uns quants processos secundaris. Per exemple, davant de l'analfabetisme pràcticament general que hi ha hagut entre els catalanoparlants durant el segle XX per la raó que l'ensenyament ignorava a la força la llengua del poble, a causa d'aquest analfabetisme forçat, els cursos d'alfabetització accelerada s'han centrat, lògicament, en els fenòmens lingüístics col·loquials que no coincidien amb la normativa, cosa que ha potenciat la creença (preexistent) que «parlem malament». També hi deu haver una espècie de fe que, sorprenentment, apareix entre els estudiants universitaris. Aquesta fe consisteix a creure que tot allò que està escrit (sobretot si són treballs científics) és ver i coherent i correcte (tant des del punt de vista de la ideologia com des del punt de vista de la normativa lingüística). En un llibre (creuen molts alumnes universitaris) no és possible que hi haja ni incoherències teòriques ni faltes de normativa. No cal dir que aquesta situació universitària es troba als antípodes de la ciència (i per tant als antípodes d'allò que hauria de ser

la universitat).

Siga com siga, el que m'interessa ara és aquest fenomen: que hi ha no pocs castellanismes que són tan estranys en la llengua col·loquial com abundants en el català escrit, paradoxalment (cal dir-ho) per a aquells que desconfien de la llengua col·loquial i practiquen la fe davant del català escrit. Fabra ja va observar aquesta diferència entre la llengua col·loquial i la llengua escrita en la gramàtica de 1912:⁷³

- (39) «En sintaxis ocurre un hecho curioso: el de que, en pleno período de *descastellanización*, los castellanismos sintácticos son quizás más frecuentes en el lenguaje escrito que en el hablado. Eso se debe á que muchos catalanes, al escribir, se van á imitar la construcción del castellano, lengua en que han hecho su educación literaria y que continúan leyendo preferentemente [...]. En la mayoría de los casos, sin embargo, el lenguaje hablado ha mantenido tenazmente las construcciones antiguas junto á las importadas; pero, en tales casos, la mayoría de les escritores catalanes, influidos por el castellano, lejos de adoptar sistemáticamente las primeras, emplean con preferencia las segundas [...].» (Fabra, 1912: ix)

Això és, la formació intel·lectual en castellà havia de provocar l'aparició de castellanismes en la llengua escrita que no es deien en el carrer, i això no solament entre en els arcaïtzants, sinó també entre els localistes (i tant abans com ara); per exemple, hi ha un llibre que es diu «verinosa llengua», però, en la llengua que els autors afirmen que reivindiquen, tothom diria *llengua verinosa*. Efectivament, hi ha no pocs barbarismes que no s'introdueixen pel carrer, sinó per la llengua escrita. Com ara, en la llengua col·loquial no és gens fàcil sentir que una persona aplique el pronom *ell* a coses o conceptes, però en la llengua escrita és ben fàcil trobar aquesta influència del castellà. O el sistema col·loquial de les

⁷³ Fabra ja devia conèixer aquesta divergència de molt abans, o això fan pensar aquests fragments d'una ressenya de *L'Avenç* (1892: 222-224), reproduïts en Miracle (1976: 183-184), autor que atribueix la ressenya a Fabra:

«El punt escollit per a la seva conferència va donar ocasió al nostre company per a criticar als gramàtics catalans, els quals no han fet sinó traduir o copiar la gramàtica castellana, i a tants i tants catalanistes que no s'adonen d'influència castellana sinó quan se tracta de trobar dolent el llenguatge parlat»; «ells no han fet re per a establir aquella diferenciació; en les seves obres han deixat de consignar innombrables diferències analògiques, sintàctiques i fonètiques de les dugues llengües catalana i espanyola; i han fet encara pitjor: amb els seus sistemes ortogràfics, n'han esborrat no poques»; «no escriuen el català d'ara perquè és massa castellà, diuen; potser el rebutgen perquè no ho és prou.»

La conferència esmentada la va fer Fabra el dia 30 de juny de 1892.

construccions impersonals és molt més coherent i precís en la llengua col·loquial que en una bona part de la llengua escrita. Un tercer exemple: en la posició dels adjectius qualificatius, actua més bé el poble pla que una part de la prosa científica i l'assagística (cfr. «verinosa llengua»).

D'una manera gràfica, podríem dir que allò que ens entra per l'orella, ens ix per la boca; i allò que ens entra per l'ull, ens ix per la ploma; i, com que pràcticament tots els catalanoparlants alfabetitzats del segle xx hem anat forçosament a una escola en castellà (o en francès), n'han resultat aquests dos fets: que escrivim espontàniament castellanismes (o gal·licismes) que pràcticament som incapaços de dir; i que els alfabetitzats podem usar construccions castellanes que desconeixen els catalanoparlants analfabets en les dues llengües dominants.

Davant d'aquest resultat, podríem atrevir-nos a fer aquesta predicció: quan ens trobem que una construcció és habitual en el català escrit i rara en el català col·loquial, i que aquesta construcció no és una recomanació de la normativa ni un medievalisme ni cultisme, aleshores podem sospitar que ens trobem davant d'un castellanisme. Un exemple ja esmentat seria la construcció *Se'ns ha informat que...*, tan habitual en els informatius de Canal 9 i sobretot de la TV3 (i tan entranya en el català col·loquial, on s'usa la tercera persona de plural: *M'han dit que el València ha guanyat el Madrid*). De més a més, la construcció "escrita" (o "llegida") viola l'ús col·loquial majoritari de la passiva col·loquial amb el pronom *es* en dues condicions: absència de concordança del verb amb el constituent que seria l'objecte directe en l'ús "personal" (*Se'ns ha informat això i allò*), i ús del pronom feble *el* (*Se l'ha considerat culpable*). N'hi ha més dades en §2.4.1.

Fabra va tornar a tractar la qüestió dels castellanismes privatius de la llengua escrita en (1912: 157), (1917b: 129) i (1918: 143), i Lamuela i Murgades n'han fet aquest resum:

- (40) «Tot aquest conjunt de tendències actua a manera de diglòssia interna, en virtut de la qual l'usuari de la llengua en qüestió se serveix d'uns models tots altres quan hi parla i s'hi expressa informalment —uns models vius i genuïns a desgrat de les interferències de tipus A que puguin presentar— que aquells de què fa ús quan hi escriu i s'hi expressa formalment —que són uns models encarcerats i artificiosos, a mig camí entre l'*Abstand* genuí de la llengua pròpia i

l'Ausbau de la llengua forana.» (Lamuela i Murgades, 1984: 57)

Podríem cloure aquest afer dels castellanismes que entren per la llengua escrita, remarcant que en la llengua actual és necessari reprendre'l, ja que, com hem dit, no és gens inaudit que la llengua col·loquial actue més bé que l'escripta en no pocs detalls.

2.3.3.3. *L'evolució i el castellà*

Cal dir que el criteri de l'evolució i la consideració del castellà plantegen un problema difícil de resoldre. Efectivament, quan el català col·loquial coincideix amb el castellà, l'aplicació del principi de l'evolució obliga a resoldre prèviament diversos interrogants, com ara saber quina d'aquestes possibilitats hi ha:

- (41) a. Les evolucions catalana i castellana són independents.
- b. L'evolució castellana és una influència de la catalana.
- c. L'evolució catalana és una influència de la castellana.
- d. L'evolució castellana ha començat independentment de la catalana, però el català anava per davant i ha accelerat l'evolució del castellà.
- e. L'evolució catalana ha començat independentment de la castellana, però el castellà anava per davant i ha accelerat l'evolució del català.

Si es dona la possibilitat que el castellà ha influït sobre el català, hi ha una tendència predominant a rebutjar-ne el resultat. Tanmateix, convindria no aplicar automàticament aquest principi, o, si més no, això fan pensar aquestes paraules de Fabra:

- (42) «Que l català modern no emplea ls símbols *ph, th*, etc. degut a l'influència de l'ortografia castellana i que si l castellà hagués conservat aquells signes, segurament els empleariem ara nosaltres? Tant se val: la supressió d'aquells símbols es una simplificació utilíssima, que no hem pas de mirar d'on ens ve, sinó acceptar ben joiosos. Si la devem als castellans, alegrem-nos d'haver sofert en aquest punt l'influència de la llur ortografia, i planyem-nos que no hi hagués prosperat la reforma proposada per En Nebrija, que proscrivia tota *b* muda inicial.» (Fabra, 1906: 189 [25])

En realitat, si apliquem la jerarquia que hem proposat en §2.3.3.1 (que el criteri del castellà —que pertany al context internacional— és el darrer), no podrem caure en allò que critica la dita valenciana *En ser negre, botifarra*: extraure deduccions o conclusions precipitadament, ja que les botifarres sempre són negres en la cuina valenciana, però tot allò que és negre no és botifarra. Efectivament, abans d'acudir al criteri del castellà, ens haurem d'haver fet aquestes dues preguntes: saber si el canvi que s'ha produït augmenta la regularitat i l'estabilitat, o si fa tot el contrari; i, en el cas que el canvi haja simplificat el nostre sistema lingüístic, convindrà que sapiem si podem tornar fàcilment cap arrere, o si, contràriament, el retrocés és molt difícil. És a dir, abans de mirar fora (el castellà), haurem de mirar l'interior, haurem de mirar els interessos del nostre sistema lingüístic, que és el que proposen Lamuela i Murgades en la citació de (38a).

Quan no intentem comprendre l'estat actual de la nostra llengua, pot sorgir un altre problema. En efecte, en la qüestió de l'evolució hem de tocar ferro, ja que no és gens fàcil demostrar quina llengua ha influït l'altra.⁷⁴ Davant d'aquesta dificultat, és justificable que els investigadors fem consideracions com aquesta:

- (43) «Atesa l'aparició de formes concurrents en l'evolució de totes dues llengües, no sempre serà possible de precisar per mitjà de *raons estrictament lingüístiques* el caràcter genuí o espuri d'un determinat mot o construcció. S'imposa llavors el contrast amb d'altres llengües i, en definitiva, l'adhesió *arbitrària* a una hipòtesi d'allò que hauria estat l'evolució no supeditada i autònoma del català.» (Lamuela i Murgades, 1984: 136; subratllats meus)

Tanmateix, el fet que aquesta observació siga justificable no vol dir que siga coherent. Els lingüistes tenim l'obligació d'intentar fonamentarnos en dades i raonaments lingüístics, i, actuant així, eliminarem «arbitrarietats» i augmentarem les probabilitats de dotar els nostres pobles de la normativa que més els convinga. Per exemple, si mirem les tres esmenes que Fabra va aportar al Congrés de 1906, veurem que, en l'ús de la preposició *a* en l'objecte directe, es limita a contrastar llengües, i per tant es limita a *constatar*. En canvi, a les dues primeres

⁷⁴ Potser per això (i per efectes de l'opressió nacional) tenim sovint una pràctica que hauria de ser escandalosa: afirmar que tal o tal altra forma o construcció és un castellanisme sense aportar-ne cap prova.

parts de la segona esmena, fa una argumentació *rotundament lingüística*, i per tant *explica*, i com a conseqüència pot prendre una decisió amb seguretat i ferma, més enllà del que facen o deixen de fer l'italià o el francès.⁷⁵

Per una altra banda, en la situació en què ens trobem de domini social del castellà, els catalanoparlants cultes (i no poques voltes els lingüistes) tendim a veure castellanismes per totes les bandes, alguna vegada fins i tot allà on hi ha catalanismes en castellà, com ara en l'ús de la forma *faena* en valencià.⁷⁶ En aquestes condicions, els lingüistes que estem centrats en l'estudi del català, no solament tenim l'obligació d'anar solucionant els problemes pendents de la normativa, sinó que també hauríem de separar les evolucions positives, no perjudicials o inevitables, d'aquelles altres que són una influència del castellà (o del francès —o en el futur també de l'anglès) i que són perjudicials. Si els lingüistes féiem aquest camí, estic segur que el nostre treball estalviaria no pocs dels maldecaps normatius que pateixen els catalanopar-

⁷⁵ L'argumentació és aquesta: quan es deia a l'edat mitjana *be cantada una cançó*, la forma *be* era un verb, i *cantada* era un adjectiu predicatiu de l'objecte directe (*una cançó*), i, per tant, hi havia d'haver concordança, ja que els adjectius qualificatius i els predicatius concorden en nombre i en gènere amb el nucli nominal de què depenen. És a dir, l'oració medieval *He cantada una cançó* és equivalent de les oracions actuals *Tinc cantada una cançó*, o *Ja tinc preparat el paquet que em vares demanar*. Seguim avant en l'argumentació de Fabra: quan la construcció *be cantat* es transforma en un temps de *cantar*, és lògic que tendesca a adquirir «una forma *única* [...] exactament com en els temps simples». I, després, a la tercera part de l'esmena, corrobora empíricament la predicció teòrica.

A propòsit de la seguretat que es deriva de les argumentacions lingüístiques, podríem reproduir aquesta opinió de Miracle:

«El *Tractat [d'ortografia catalana]*, de 1904] és, doncs, o molt m'hi enganyo, la primera obra d'un home que va molt segur en el seu camí, que sap que segueix el millor, i que es manifesta amb absoluta independència i amb total responsabilitat.» (Miracle, 1976: 209-210)

⁷⁶ Pel que fa a aquesta percepció desmesurada de castellanismes, podríem tindre en compte una confessió de Fabra. Després d'observar que hi havia hagut una època d'aversion contra els cultismes perquè es prenién per castellanismes (com ara *cerebral*), aquest lingüista continua d'aquesta manera:

- (i) «Aquesta repugnància als llatinismes i als pseudo-derivats va desaparègut, naturalment, entre la gent que segueix de prop l'obra de fixació del català literari. Però reapareix en els qui de poc s'han posat a escriure en català, els quals, com nosaltres mateixos anys endarrera, pertot creuen veure castellanismes.» (Fabra, Conv. Filol. 7)

Si tenim en compte que Fabra pensava que entre el català col·loquial i el castellà hi havia moltes diferències (Conv. Filol. 576—141, de 1920—, reproduïda ací a la n. 19 de la p. 213), potser no seria massa exagerat fer aquesta lectura de la confessió de Fabra:

- (ii) Quan érem joves (cap a 1890), el coneixement objectiu del català contemporani i de l'evolució posterior a 1500, era molt escàs. En aquests trenta o quaranta anys, hem avançat molt per les dues direccions. Per una altra banda, també nosaltres hem avançat com a persones, ja que des del jove província inexpert, insegur i poruc, hem anat passant a una maduresa nacional conscient, segura i tranquil·la. En aquesta maduració, hem vist que la pretesa castellanització general del província insegur i poruc, era falsa per dues raons: perquè no pocs dels pretesos castellanismes no ho són; i, sobretot, perquè hem vist que els nostres carrers són un doll de catalanitat lingüística redona, espessa, inexhaurible.

lants cultes i patriòtics.⁷⁷ La veritat, però, és que els lingüistes que treballem a les universitats del domini lingüístic de la llengua catalana, més enllà del lèxic aparentment “ple” i de la fonètica, per ara hem contribuït ben poc a estudiar i solucionar aquests problemes.

2.3.4. *Conclusions*

2.3.4.1. *Conclusions sobre l'evolució*

El principi de l'evolució és una conseqüència de la prioritat de la llengua parlada, ja que, si la llengua col·loquial ha d'estar per damunt dels altres criteris, en resultarà que haurem d'acceptar les evolucions que s'hagen donat en tot l'àmbit lingüístic (34b). La importància d'aquest criteri derivat és tan gran, que Fabra hi va alçar un mite global: que l'ideal seria que la llengua comuna fos la llengua que hauria eixit, en condicions sociopolítiques i culturals normals, de l'evolució de la llengua medieval (34a). Ara bé, aquesta afirmació és tan fàcil de dir com difícil de realitzar. Ben mirat, fins i tot podria ser irrealitzable, ja que hi ha factors difícilment actualitzables: què hauria passat sense el procés de sotmissió nacional per què hem passat. En canvi, hi ha un factor indubtable que deriva dels dos principis primers: que hem de partir de tota la llengua col·loquial dels nostres dies, i que hi hem d'aplicar el principi de l'evolució.

El criteri aïllat de l'evolució no és gaire aplicable, ja que és necessari que l'evolució s'haja donat en tot el català col·loquial (o en la majoria com a mínim). En canvi, aquest principi esdevé potent quan s'ajunta amb el de la regularitat (§2.5). Pel que fa a aquest marc, Fabra expressà un criteri (36a) que podríem formular d'aquesta manera: sempre que l'evolució comporta una simplificació del sistema lingüístic, convé acceptar l'evolució que hi ha hagut. Aquesta unió de l'evolució i la teoria lingüística (que és l'únic factor que permet raonar si hi ha hagut o no una simplificació) és tan important, que introdueix la qualitat (principis tercer i cinqué) en la quantitat (criteris de la llengua parlada i dels dialectes), §2.3.1.6. Per una altra banda, a partir d'aquesta importància teòrica, és comprensible l'aplicabilitat que té:

⁷⁷ Com ara, estic convençut per raons que no s'escau de desenvolupar ací, que la tendència a perdre el sufix augmentatiu *-às* (*grandàs*) i el diminutiu *-ell* (*replanell*), no és un empobriment, sinó una evolució neta i pràcticament inevitable. O si algú demostrés que hi ha hagut l'evolució 1) *damunt la taula*; 2) *dins de l'armari*; 3) *a prop de l'estació*; i 4) *al davant del mercat*; i també demostrés que en aquesta evolució anem per davant del castellà, aleshores la fase *dins de* no podria ser una influència d'aquesta llengua.

que una gran part dels problemes que hi ha en la nostra normativa (pràcticament tots en realitat), no es poden solucionar a banda de l'evolució i de la teoria lingüística (§2.3.1.4).

2.3.4.2. Conclusions sobre el castellà

Tenint en compte el procés de sotmissió col·lectiva o nacional que hi ha hagut, la descastellanització parcial és un factor indispensable en el procés de dignificació i revalorització de la nostra manera de ser col·lectiva. Ara bé, la inevitabilitat d'aquesta descastellanització parcial, no havia de portar a l'altre extrem: en terminologia de Fabra, a ser un «descastellanitzant a ultrança» (§2.3.3.2). En aquest tema, fora del nostre àmbit lingüístic hi ha hagut un altre mite, ara sobre Fabra: que hauria estat un «descastellanitzant a ultrança». Tanmateix, com que no hi ha dades que avalen aquesta afirmació (o jo no n'he vist) i sí que n'hi ha en sentit contrari (rebuig de *valdre*, *beguent*, etc.), haurem de mirar cap a una maniobra difamatòria de l'estil politicoide dels "dialectes indignes" (citació de la n. 72).

En realitat, ací hem d'actuar com en qualsevol aspecte social: mirar de conèixer-nos per mitjà de l'anàlisi del nostre passat o evolució, i proposar allò que més ens convinga d'acord amb el resultat de l'anàlisi (§2.3.3.1). Seguint aquest camí, només hauríem de rebutjar aquells canvis que són un efecte de la influència del castellà i que perjudiquen el nostre sistema lingüístic (§2.3.3.3). Cal dir, però, que no és gens fàcil executar aquest programa a causa de l'estat de la teoria lingüística, molt deficient (§2.3.1.4). Siga com siga, convé que tinguem en compte que el factor del castellà no hauria d'entrar en vigor abans de fer aquestes dues operacions: descriure el català col·loquial i l'evolució que hi ha hagut; i haver explicat, per mitjà de la teoria lingüística (criteri cinquè), el camí que la llengua ha recorregut.

La influència del castellà té dos aspectes més que convé remarcar. El primer és que hi ha no pocs castellanismes que s'introdueixen per la llengua escrita (§2.3.3.2 i citació de -39), no debades quasi tots els catalanoparlants del segle xx hem estat alfabetitzats a la força en castellà (o en francès). D'acord amb això, és doblement important que partim de la llengua col·loquial en l'assimilació del català comú, ja que d'aquesta manera (que respon a la jerarquia dels criteris: primer la llengua parlada i els dialectes) no solament evitarem no pocs castella-

nismes, sinó que de retruc treballarem en la línia de recuperar la confiança en la llengua que parlem, i, per tant, en la línia de recuperar la confiança en nosaltres mateixos com a poble.

Per una altra banda, aquesta revalorització de la nostra manera de ser, ens allunyarà dels localismes provincians (*la patria chica*) i dels complexos d'inferioritat que hi ha, i ens portarà a no veure castellanismes per totes les bandes (citació —i— de la n. 76), fins i tot on hi ha catalanismes en castellà.

En realitat, els lingüistes tenim ací una bona obligació, ja que és molt possible que no pocs dels hipotètics empobriments i castellanismes, no ho siguen (com ara la pèrdua d'uns afixos determinats, o de l'aparició de la preposició *de* després d'unes altres preposicions determinades —*dins de*—, §2.3.3.3).

2.4. *L'ortografia medieval i l'ortografia actual. Un principi fadrístern*

2.4.1. *Relació entre la llengua medieval i la llengua col·loquial. Formulació del criteri*

La supremacia de la llengua actual sobre la llengua del passat no implicava gens ni mica menystenir el passat, ja que els escrits de Fabra estan plens de referències a la llengua medieval, a la necessitat d'acostar-s'hi recuperant-ne mots i construccions. De fet, l'expressió «llengua nacional» no representava solament tindre en compte tots els dialectes, sinó que també implicava la consideració de la llengua del passat com a font de recursos en dos sentits: en el sentit de recórrer-hi en la substitució de castellanismes de la llengua actual que es consideressen inacceptables; i en el sentit d'enriquir la llengua actual, però (alerta) sense eliminar les formes vives. Pel que fa a aquest darrer objectiu d'enriquir-nos respectant la llengua col·loquial, vet ací la resposta que dóna Fabra a una objecció suposada:

- (44) «"Què! —diu algú— ¿se'ns prohibirà d'usar el reflexiu per a designar el subjecte indeterminat (*es venen llibres*) i se'ns obligaria a substituir-lo sistemàticament pel pronom arcaic *hom* (*hom ven llibres*)?" No hi ha cap gramàtic que hagi condemnat aquella construcció, que trobem amplament usada en català antic; solament s'ha assenyalat, com una construcció digna d'ésser utilitzada, al costat d'aquella, la construcció *hom* + verb en singular, també usada abundant-

ment pels autors medievals. La sort que pugui tenir aquesta construcció està en mans dels escriptors, que, ara com ara, l'haurien, sens dubte, d'usar més aviat amb moderació; potser no arrelarà i acabarà essent abandonada, però valia la pena d'assajar-la.» (Fabra, 1924: 164)

Partint del pronom *hom*, podríem insistir en la necessitat d'enriquir el català comú respectant la llengua col·loquial. Per tal de fixar el valor semàntic d'aquest lexema pronominal, jo proposaria la realització de la investigació següent:

- 1) Estudiar les diverses construccions impersonals que hi ha en la llengua col·loquial actual, de manera que arribem a saber el significat de cada una (*Això es diu així; Això m'ho varen dir abir; En aquell país, no pots dir això sense que t'expulsen = En aquell país, u no pot dir això sense que l'expulsen; La novel·la anònima de què estem parlant, va ser escrita en 1411*).
- 2) Mirar si la riquesa de la llengua col·loquial (que deu ser tan precisa com útil) no s'està deformant en la llengua escrita des de fa molt de temps. Per exemple, en la citació anterior, en compte de «*Què! — diu algú — ¿se'ns prohibirà d'usar el reflexiu per a designar el subjecte indeterminat (es venen llibres) i se'ns obligaria a substituir-lo [...]*», la llengua col·loquial usaria la tercera persona del plural: «*Què! — diu algú — ¿ens prohibiran d'usar el reflexiu per a designar el subjecte indeterminat (es venen llibres) i ens obligaran a substituir-lo...?*»
- 3) Sense alterar gens el valor semàntic de cada construcció col·loquial, veure si, des del punt de vista de la comunicació científica o literària, hi ha algun buit. Per exemple, a vegades el receptor sap que l'emissor no vol esmentar una persones o persones per no deixar-les malament (o precisament pel contrari si hi ha ironia).
- 4) I, finalment, atribuir aquesta creació de significat al pronom *hom*, de manera que estaríem insuflant vida pròpia i privativa en aquesta forma quasi morta.

No cal dir que, seguint aquest camí, enriquiríem la llengua comuna sense perjudicar gens ni miqueta la llengua col·loquial. De més a més, el valor expressiu que adquiriria *hom*, potser tindria prou força per a retornar-lo al cor de qualsevol idioma, això és, a la llengua col·loquial.

La formulació d'aquest principi quart podria ser la següent: la normativa s'ha d'acostar màximament a tota la llengua actual (que són els tres primers criteris) separant-se mínimament de la llengua del passat. No cal dir que la subordinació sintàctica de l'oració *separant-se mínimament de la llengua del passat* és una manifestació de la subordinació ideològica del passat al present. Com a reforç d'aquest principi, Fabra recomanava als escriptors que coneguessen la llengua literària medieval, cosa ben lògica aleshores (i gens perjudicial actualment):

- (45) a. «Però la coneixença de la llengua antiga ens és sobretot utilíssima per a la descastellanització de la sintaxi: ella ens ha permès, per exemple, de corregir els nombrosos defectes en què incorriem en la construcció de les proposicions de relatiu. [...] No havem arribat encara a desfer-nos de la manera espanyola d'agrupar les proposicions; però això no és ja obra del gramàtic; això sols pot aconseguir-se amb la lectura assídua dels autors medievals.» (Fabra, 1924: 158)
- b. «Nosaltres no havem de ponderar ací la utilitat de la coneixença dels nostres clàssics sota d'altres punts de vista: ens interessa solament fer remarcar com la lectura dels nostres clàssics medievals ha de contribuir a la difusió dels innombrables guanys que la llengua literària moderna deu al seu acostament a la llengua antiga. [...] És evident que la millor manera que aquests [milloraments introduïts en la llengua literària] arribin a la coneixença d'un major nombre de catalans, és mitjançant la lectura dels autors antics, d'on els gramàtics i els escriptors han poat aquells milloraments.» (Fabra, 1924)⁷⁸

2.4.2. *Causa de la subordinació del principi de la llengua medieval. Una excepció relativa: l'ortografia*

En realitat, és molt natural que el passat es trobe subordinat al present. Efectivament, si l'estudi del passat té la finalitat d'entendre el present, resulta que allò que importa és el present (que és la vida). En aquestes condicions, sembla que hauríem de dir que, quan algú subordina el present al passat, és senyal que possiblement hi ha un rebuig de la vida pròpia, cosa més aïna greu.

Ara bé, hi ha una part de la normativa lingüística en què el passat

⁷⁸ Aquest fragment pertany a un article de 1924 titulat «La publicació dels nostres clàssics», reproduït parcialment en Lamuela i Murgades (1984: 132 n. 97).

té una importància especial: l'ortografia. La causa d'aquesta excepció relativa es troba en el fet que no hi ha cap poble civilitzat que s'aparte gratuïtament de la comprensió dels textos del passat (sobretot del passat que pot tindre més implicacions positives en el present, l'edat mitjana en el nostre cas). És per això que Fabra es va limitar a racionalitzar l'ortografia medieval en uns quants aspectes, els més imprescindibles, com ara eliminant la lletra inútil *y* (Fabra, 1917: 8-9 [111] i 15 [119]); sembla obvi que, si la *u* consonàntica (*quatre, meu, encauar*) sempre l'hem representada amb la mateixa lletra que usem en la representació de la *u* vocàlica (*ungla*), també haurem d'actuar de la mateixa manera en la representació de la *i* vocàlica i consonàntica (*igual; hiena, mai, ells feien*). De més a més, seria una contradicció escriure *rey* però *reina, yode* però *ìonic*, etc. (vegeu la p. 169). Ara bé, més enllà d'uns quants detalls, el seu objectiu va ser apartar-se tan poc com podia de l'ortografia medieval; vegeu a les ps. 108-109 les citacions de (48).

En canvi, fora de l'ortografia (en la fonètica, la morfologia, la sintaxi, la semàntica, la retòrica i la formació de paraules), el passat ha d'aprofitar sempre per a entendre el present (i, si convé, també per a traure materials lingüístics —o lliçons ètiques— que puguen ser útils per a remeiar defectes actuals). Des d'aquest punt de vista, seria ben positiu que els lingüistes ens plantegéssem les causes de cada un dels préstecs que fem a la llengua medieval. Com ara, si la llengua parlada ha substituït *esdevenir* per *passar* i *tornar-se*, per alguna raó ha de ser. No estic insinuant, naturalment, que deixem d'usar *esdevenir* (que és una forma que jo empre sovint), sinó que, simplement, estic opinant que els lingüistes catalanoparlants hem de tindre l'ambició d'arribar a entendre, entre altres coses, cadascun dels canvis que hi ha hagut entre la llengua medieval i la llengua actual, sobretot quan la nostra normativa (cfr. les oracions de relatiu) o la llengua comuna (cfr. *esdevenir*) han poat del passat mots o construccions.

2.4.3. Problemes del criteri de la llengua medieval

L'exposició que he fet podria no ser realment objectiva. En efecte, per molt que els joves de *L'Avenç* insistissen en la llengua parlada actual, i per molt que Fabra compartís aquesta opinió, les referències que va fer el mateix Fabra a la llengua medieval són ben abundants, de tal manera que la influència de la llengua antiga en la normativa

contemporània podria ser més gran del que fa pensar l'exposició anterior. Per una altra banda, hi ha fragments de Fabra en què la llengua de l'edat mitjana es situa per davant dels dialectes, la qual cosa implica que la llengua medieval no seria pas el quart criteri, sinó el primer. Per exemple, en *L'obra de depuració del català*, Fabra, tractant «La llengua antiga», fa l'afirmació inequívoca que he reproduït en (46a),⁷⁹ i deixa en una segona fila «les aportacions dels dialectes» (46b):

- (46) a. «I çon havem trobat i continuem trobant els mitjans de portar a cap l'obra de redreçament de la llengua, els mitjans de deparaf[?] l'empobriment que emmenaria l'eliminació de tants de mots i sintagmes jutjats inadmissibles, l'extirpació de tantes de defectuositats com presenta el català de la decadència? *En primer lloc en la llengua antiga.*» (Fabra, 1924: 158; subratllat meu)
- b. «Son també d'una gran utilitat, sobretot per a l'enriquiment del lèxic, les aportacions dialectals.» (Fabra, 1924: 159)

Si volem fonamentar-nos en textos fabrians, ací no tenim més remei que veure si sempre hi ha coherència en els seus escrits, i fer les deduccions corresponents. Per exemple, hauríem de contrastar les afirmacions de (46) amb tots els fragments que hem reproduït en §2.1 (sobre la llengua parlada) i en §2.3 (sobre l'evolució). També hauríem de veure si Fabra sempre va parlar de la mateixa manera sobre els dialectes; per exemple, en les citacions d'(11) (p. 52) n'hi ha una opinió parcialment distinta. En tercer lloc, hauríem d'aplegar i analitzar totes les crítiques que Fabra feia als arcaïtzants. En quart lloc, hauríem de veure totes les restriccions que imposava a la incorporació de mots i construccions medievals.⁸⁰ I, finalment, hauríem d'analitzar la coherència interna; per exemple, és ben important veure les implicacions d'allò que diem, tal com hem fet en §2.2.8 per deduir què estava per damunt, si els dialectes o si la llengua medieval; o com hem practicat a la p. 87 per veure quina relació hi ha entre el criteri de la llengua parlada i l'evolució; o com hem raonat ara a la p. 104 sobre la causa de la subordinació del principi de la llengua medieval.

Em sembla que les conclusions de les operacions anteriors porten inequívocament al camí que estem seguint en aquest llibre. Més enllà

⁷⁹ El fragment que he reproduït en (45a) també pertany a la secció de «la llengua antiga».

⁸⁰ Podeu consultar totes les dades que donen Lamuela i Murgades (1984: 140 n. 120).

dels localismes extremistes, el que sí que és veritat és que, entre 1850 i 1910, devia ser inevitable que, davant del castellà comú, hom alcés el català medieval literari. Pel que fa a l'actualitat, opine que el que hauríem de fer els escriptors, els locutors, els correctors i els ensenyants són dues operacions complementàries: procurar que la llengua col·loquial prenye tant com siga possible el català comú; i seguir poant de la llengua antiga, però vigilant que la influència medieval no esdevinga un jou per a la llengua col·loquial. Per una altra banda, també convindria traduir en dades concretes la influència medieval, no siga que ens trobem davant d'un altre prejudici.

2.4.4. Una obligació dels lingüistes davant del conservadorisme de la normativa

Reprement el fil de §2.4.2, podríem remarcar que els lingüistes hem de procurar, per mitjà de l'anàlisi dels canvis que es produeixen en la llengua col·loquial, que el conservadorisme a què tendeix inevitablement tota normativa, no capgire la jerarquia entre la llengua parlada i la llengua del passat. Si els lingüistes no fem aquesta funció, em sembla que sempre, més prest o més tard, hom acaba desembocant en la situació que ha descrit Xavier Lamuela:

- (47) «Al criteri de diasistematicitat [= complementarietat dels dialectes], s'hi pot afegir un *criteri d'historicitat* [= llengua del passat] d'acord amb el qual es prefereixen les formes amb una tradició documental a les que són resultat d'innovacions més o menys recents. La vinculació d'un tal criteri a una ideologia essencialista que voldria veure la llengua com un tot immutable, el pot fer prevaldre de vegades sobre d'altres criteris més pràctics, amb conseqüències negatives sobre la disponibilitat immediata de la llengua i, doncs, sobre l'increment del seu valor funcional [= increment de l'aplicació de la llengua a més situacions socials]. En aquest sentit, seria interessant de contrastar algunes solucions de l'actual normativa catalana, amb la situació dialectal.» (Lamuela, 1984: 82)

Fora del nostre àmbit lingüístic, l'escola de Praga també ha fet prevaldre l'estat de llengua contemporani sobre els estadis anteriors (vegeu Lamuela, 1994: 127).

Podríem dir, resumint, que és comprensible que tota normativa siga conservadora, de la mateixa manera que la civilització també tendeix a ser conservadora. Concretament, allò que hem heretat dels nostres avantpassats i que no és perjudicial per al nostre present, no hi ha per què bandejar-ho. Ara bé, els lingüistes hem de procurar que aquesta tendència natural i comprensible no acabe perjudicant els catalanoparlants (o una bona part). Per exemple, diria que la conjugació que s'ha usat en el valencià culte a partir de 1960, és en bona part la conjugació de les darrerries del segle xv. Aquesta subordinació del present al passat (que és més aviat explícita, cfr. la font fusteriana que esmenta Ferrando, 1995: 183), ha provocat uns quants problemes, un dels quals és l'ús, molt escàs, de les formes *patesc-patesca* en el valencià oral culte. Aquesta situació ja ha comportat una reacció de l'Institut d'Estudis Catalans, però el camí que hem pres no és transparent del tot. Pel que fa a la subordinació valenciana al paradigma verbal medieval, vegeu ací §5.11; i pel que fa a la substitució de les formes *patesc-patesca*, vegeu la n. 90 de la p. 125, i la n. 51 de la p. 243.

2.4.5. *Aplicació del criteri de la llengua medieval a l'ortografia*

L'aplicació a l'ortografia del criteri sobre la llengua medieval és molt potent. Efectivament, la llengua actual no podia renunciar de grafies medievals com *ny* (*any*) o "vocal + *ig*" (*faig, goig, veig*); ni podia renunciar tampoc de conjunts estructurals com *-tz-*, *-ts-*, *-tg-* i *-tx-*, on el dialecte oriental permetia la interpretació que la lletra *t* indicava africació d'un so fricatiu que pot ser sord (*s*, *x*) o sonor (*z*, *g*). Si hi ha llengües diferents, és, òbviament, perquè cada una té singularitats, i la nostra no podia renunciar d'unes grafies medievals determinades per dues raons: perquè aquestes grafies donaven continuïtat entre el passat i el present (que és un tret bàsic de la civilització);⁸¹ i, en segon lloc, perquè aquestes grafies ens singularitzaven gràficament dins de les llengües del nostre entorn cultural.

Vet ací les paraules de Fabra:

- (48) a. «Aquestes convencions [gràfiques] tradicionals, l'ortografia moderna ha d'anar en compte a modificar-les; *tj*, *tg*, *tx*, *ig*, *x* son símbols característics de l'ortografia catalana, que fóra

⁸¹ Efectivament, tota persona o societat civilitzada busca la continuïtat per evitar un tornar a començar tan incessant i inútil com típic de quasi tots els altres animals.

temerari voler reemplaçar per altres [tot seguit critica que es canvie *vaig* per *vatx*].» (Fabra, 1906: 219 [74])

- b. «L'Institut, contra ço que ells [els qui s'oposaven a la proposta ortogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans] volen suposar, ha tingut precisament molt en compte les grafies medievals, combatent d'una manera sistemàtica totes aquelles alteracions que preocupacions etimològiques i gramaticals i sobretot la imitació del castellà, hi havien anat introduint.» (Fabra, 1917: 17 [122])

2.4.6. Una síntesi dels quatre criteris comentats

Deixeu-me acabar aquesta secció apuntant que la unió dels quatre criteris que hem vist fins ara (la llengua parlada, els dialectes, l'evolució i la llengua medieval) porten a una de les conclusions antològiques que hi ha en Lamuela i Murgades (1984): després de remarcar que la normativa fabriana integrava els dialectes, fan el comentari de (48a) i arriben a la conclusió de (48b):

- (49) a. «La presa en consideració de la llengua medieval completa la concepció de la llengua catalana com un conjunt a través de l'espai i del temps.» (Lamuela i Murgades, 1984: 20)
- b. «La visió global de la pròpia llengua és el recurs bàsic contra la subordinació a una llengua forastera.» (ídem)

Podríem recordar aquesta conclusió a dues tendències o moviments socials que hi ha dins del nostre domini lingüístic, els secessionistes (València i Palma) i els centralistes (Barcelona), ja que diria que tenen el fons comú d'anar en contra de la conclusió a què han arribat Lamuela i Murgades.

2.4.7. Conclusions sobre el criteri de la llengua medieval

En una situació com la de la llengua catalana, en què hi ha hagut un procés de localització i disgregació lingüística a causa de l'intent de fer-nos desaparèixer com a poble, és ben comprensible (i saludable) que hàgem girat la vista cap a la llengua de la literatura medieval. Ara bé, els condicionants sociolingüístics en què hem viscut (i vivim) no ens haurien de portar a donar a la llengua medieval més importància de la que té. Concretament, és ben natural que hi recorreguem per enriquir la llengua comuna actual, però aquesta operació l'hauríem de fer respectant la llengua col·loquial: afegir, sí; substituir o subordinar, no

(excepte que hi haja un castellanisme —o un altre mal— que hàgem considerat inadmissible per una sèrie de raons —que hem d'haver explicat), ja que el passat sempre s'ha de trobar subordinat a la funció bàsica de comprendre el present.

Els lingüistes tenim l'obligació de procurar que no es capgire la relació jeràrquica que hi ha d'haver entre el passat i el present, ja que el conservadorisme a què tendeix la normativa lingüística en particular i la civilització en general, pot subordinar fàcilment el present al passat. De fet, seria fàcil assenyalar esclavatges del present sota el passat en llengües amb tant de poder polític com la francesa (i no solament en l'ortografia —com ara en el sistema de relatiu).

2.5. Simplicitat i coherència o regularitat (o claredat i logicitat). Un gran poder al servei de la llengua parlada

2.5.1. Introducció al criteri de la regularitat

2.5.1.1. Per què és necessària la simplicitat en les normatives lingüístiques

Hem vist en §2.2.1 que l'objectiu de simplificar l'ortografia era bàsic per a Fabra (50a), i en la mateixa obra hi ha dues manifestacions més en el mateix sentit (50b-c):

- (50) a. «La tasca grossa a fer és *nacionalisar* la nostra ortografia, fer-la ben adequada a la nostra llengua, i *simplificar-la tot lo possible*.» (Fabra, 1906: 219 [75])
- b. «I, recentment, arreconada i oblidada aquella reforma tan útil [l'abandó de la lletra *h*], veiem sortir uns nous reformadors que, ben diferents dels de pertot arreu, *preocupats d'introduir en l'escriptura dels llurs idiomes totes les simplificacions possibles*, proposen no res menys que l'adopció dels símbols d'etimologia grega, *ph, th, ch, rh i y!*» (ídem, p. 188 [23]; subratllat meu)
- c. «Mentres això s'esdevé a Portugal i a Fransa, i *pertot arreu la tendència es de simplificar tot lo possible les ortografies heredades*, a Catalunya hi ha qui proposa que adoptem aquesta ortografia etimològica! [la de *ph, th*, etc.]» (ídem, p. 189 [25]; subratllat meu)

La causa d'aquest criteri és, en realitat, extraordinàriament clara. En efecte, l'objectiu de la simplificació hauria de ser bàsic en tota

normativa, ja que el contrari equival a fer patir inútilment els parlants d'una llengua.

A propòsit de la simplicitat, podríem comentar que, si una de les missions que tenim els lingüistes és observar i analitzar les normatives lingüístiques, se'n derivarà que els lingüistes som els responsables d'intentar que els pobles tinguen una normativa màximament simple.

2.5.1.2. Com podem mesurar la simplicitat? El paper de la teoria lingüística

El problema comença, però, quan volem passar de la teoria a la pràctica. Concretament, com podem mesurar la simplicitat? Per exemple, què és més simple?, el perfet sintètic (*aní*) o el perfet analític (*vaig anar*)?; o, quina construcció és més simple?, l'objecte directe sense cap preposició o l'objecte directe amb la preposició *a*? Si adoptem un punt de vista *simple* o *superficial* o *sense relacions*, haurem de dir que *aní* és més simple perquè és més curt. Tanmateix, la realitat comunicativa del valencià central, ens portaria a creure el contrari, com comentarem en §2.5.6.1. Vet ací que no és gens *simple* o *fàcil* o *elemental* determinar la simplicitat de les normes lingüístiques. En realitat, la pregunta pertinent és aquesta: què vol dir *simple* en la teoria lingüística? La teoria i la pràctica no poden estar mai renyides, i quan hi ha problemes en la pràctica (ara mesurar la simplicitat d'una norma lingüística), normalment és perquè també n'hi ha en la teoria (ara saber què vol dir *simple* en la normativa lingüística).

Com que les dades empíriques afectades per les normes lingüístiques es troben dins del llenguatge, l'aclariment de la simplicitat lingüística només la podrà realitzar allò que pot aclarir el llenguatge: la teoria lingüística. Per exemple, atés que *aní* i *vaig anar* són construccions morfològiques del català, serem més aviat simplistes o ximplés si enfoquem la simplicitat des de la fonètica (dues síl·labes —*aní*— contra tres —*vaig anar*). En canvi, si ens mirem aquesta dualitat des dels conceptes morfològics (com farem en §2.5.6.1), s'esdevé que allò que fonèticament és més simple (*aní*), resulta més complex morfològicament, i, com que la dualitat que estem comentant és bàsicament morfològica, els parlants segueixen la simplicitat morfològica i estan abandonant la forma complexa *aní-anares-anà*.

El segon exemple que hem posat dos paràgrafs més amunt,

representa un cas diferent de simplicitat i complexitat, ja que el grau de simplicitat (o complexitat) de la combinació “*a* + objecte directe” no es troba dins de la construcció, sinó fora, com veurem dos paràgrafs més avall. En les llengües en què l'objecte directe no comporta l'aparició de la preposició *a*, hi ha una construcció que és més simple en el sentit que hi ha un constituent sintàctic menys. Tanmateix, com que els pobles no creen inutilitats (o això opinem una part dels lingüistes), ens haurem de preguntar per què hi ha llengües o parts de llengües que posen alguna preposició en l'objecte directe. Si volem diluir aquesta incògnita, no tindrem més remei que aclarir l'especificitat teòrica de l'objecte directe (cosa que per ara no he vist que hàgem fet els lingüistes), i, a partir d'ací, haurem de veure quina propietat o propietats han portat a la preposició *a* (o a una altra en unes altres llengües, com ara en romanés).

Ara bé, fent aquestes operacions, encara no haurem acabat. En efecte, després d'entendre per quina raó pot aparèixer una preposició en l'objecte directe, ens haurem de preguntar si aquesta modificació comporta més variacions en el sistema lingüístic. Per exemple, no sembla massa agosarat afirmar que l'aparició de la preposició *a* en l'objecte directe (*He vist {a ton pare}*) porta a una homonímia amb l'objecte indirecte (*Ho he dit {a ton pare}*), la qual cosa deu promoure l'ús pleonàstic de *li / els* (*Li he dit a ton pare que...*).

Davant d'aquesta situació, ens hem de preguntar si el guany que s'obté diferenciant el subjecte (sense preposició) i l'objecte directe (a vegades amb preposició —encara que no sabem ben bé quines vegades), provoca maldecaps més grans dels que soluciona. Finalment, en el cas que els problemes nous siguin més importants que els vells, haurem de dir que l'aparició de la preposició *a* en l'objecte directe implica un augment de la complexitat; i, si els maldecaps amainen, hi haurà una simplificació. Però, siga com siga, el grau de simplicitat no es troba dins de la construcció “*a* + objecte directe”, sinó fora, en les conseqüències que comporta en el sistema lingüístic l'aparició de la preposició *a* en l'objecte directe.

Podríem resumir dient que, atés que les normes lingüístiques tracten fets lingüístics, se'n deriva que només podrem avaluar la simplicitat o complexitat de l'opció normativa que hàgem triat, si la teoria lingüística és capaç d'explicar el fenomen lingüístic normativitzat,

com hem vist també en la dualitat *Ha escrita una carta / Ha escrit una carta* (ps. 98-99 i n. 75).

2.5.1.3. Sinònims de simple en la normativa lingüística

Si resulta que la simplicitat de la normativa lingüística remet a la teoria lingüística, haurem de pensar que l'adjectiu *simple* tindrà les propietats que hi ha d'haver en la teoria lingüística, i en general en la teoria. En primer lloc, una normativa lingüística simple haurà de ser coherent, ja que tota incoherència és tan complexa (o difícil de comprendre), que és incomprendible. De fet, davant d'una incoherència només podem aspirar a comprendre per què no es pot comprendre, és a dir, per quina raó hi ha una incoherència.

Com a segona propietat, podem dir que, de la mateixa manera que una incoherència comporta foscor, resultarà que les coherències aniran envoltades per la claror. En tercer lloc, la coherència de la teoria va doblement lligada a l'explicació i a la demostració: internament a la teoria, i externament a la teoria (això és, empíricament). Des d'un punt de vista intern, la coherència sempre *s'ha d'explicar* o *demostrar* (necessàriament per mitjà de la lògica); i, des d'un punt de vista extern, la coherència es corrobora aplicant la teoria a l'objecte d'estudi i *demonstrant* que *l'explica*.⁸²

I, en quart i darrer lloc, la coherència sempre implica regularitat, ja que les irregularitats són, per definició, les dades empíriques que la teoria o generalitat encara no abraça ni per tant pot explicar.

Pel que fa a aquestes quatre propietats (coherència, claror, explicació i regularitat), cal dir que, en el llibre d'entrevistes de Bladé, Fabra afirma que al principi intentava demostrar que el català era una llengua tan regular com «qualsevol altra llengua culta i viva» (51a). De fet, opine que tot bon normativitzador ha de tindre molt d'interés per la regularitat. Tornant a Fabra, també va fer, en el mateix llibre d'entrevistes, una altra afirmació que, tenint en compte l'estat de les teories lingüístiques contemporànies, bé que podria ser el lema de tot lingüista actual (subratllat de —51b):

⁸² Podríem comentar que els lexemes *explicar* i *desplegar* signifiquen el mateix des d'un punt de vista etimològic, ja que *ex-plicar* és *des-plegar*, procés que comporta el fet de *de-mostrar*, això és, el fet de *mostrar* completament.

- (51) a. «[A la gramàtica de 1881,] jo volia demostrar sobretot que la nostra llengua podia tenir la regularitat de qualsevol altra llengua culta i viva.» (Fabra, en Bladé, 1965: 322)
- b. «Les tradicions es revesteixen sovint d'una mena d'aura mítica, per no dir religiosa, i això sol fer-les respectables. Jo les respecto... sempre, però, que no siguin massa absurdes. *Sense lògica no hi ha criteri ni es pot fer una gramàtica.*» (Fabra, en Bladé, 1965: 401; subratllat meu).

Per la mateixa raó, no és inútil que Miracle (1989: 170) haja opinat que «la lògica» és «el pilar fonamental de tota l'obra de Pompeu Fabra». En realitat, el lingüista de Gràcia era universalista, com uns altres lingüistes del primer terç del segle xx (com ara Saussure o Hjelmslev), ja que pensava que el fet de crear una llengua artificial era «un gran exercici per familiaritzar-se amb les lleis universals que regulen els llenguatges naturals» (Segarra, 1991b: 25).

2.5.1.4. *A què ens ha portat la simplicitat. Les irregularitats de les llengües*

El camí que hem seguit per tal de reduir a raons la idea intuïtiva de la simplicitat en la normativa lingüística, ens ha portat a la teoria i les propietats que hi ha: la coherència, la regularitat, la claredat, la lògicitat, l'explicació. Pel que fa a les llengües, hi ha irregularitats per diverses raons, una de les quals és que els fenòmens del llenguatge tenen naturaleses diferents (que es corresponen amb les parts de la teoria lingüística: sintaxi, semàntica, morfologia...), i l'aparició d'una irregularitat en una part (com ara la sintàctica: eliminació de la preposició *a* en predicatius temporals, cfr. *Vindran (a) l'estiu que ve*) pot ser l'efecte d'una simplificació en una altra part (com ara la semàntica).

He tractat la qüestió de les irregularitats en un altre lloc (Saragossà, e.c.p.c), i ací em limitaré a afirmar que, quan una llengua evoluciona des de la regularitat cap a la irregularitat, els lingüistes hem d'explicar quin guany hi han trobat els parlants d'aquella llengua; i, quan l'evolució va de la irregularitat a la regularitat, hem d'explicar per què ha deixat d'actuar la causa que en el passat va provocar l'aparició de la irregularitat que ara desapareix.

2.5.1.5. *Aplicació del criteri de la teoria o regularitat a les normatives lingüístiques*

L'aplicació de la teoria lingüística hauria de tindre un poder immens en les normatives lingüístiques, com ja hem anat introduint en les seccions anteriors. Per exemple, és gràcies a la teoria que podem acarar el perill de barrejar sistemes diferents. Per a veure aquest defecte, alguna vegada no cal preparació ni investigació (com ara el fet de mesclar *que jo diga* i *que jo digui*), però en general només podem arribar-hi per mitjà de la teoria. Per exemple, l'ús de la preposició *a* en l'objecte directe, probablement està relacionada (com hem comentat a la p. 116) amb un altre problema aparentment molt llunyà (uns usos pleonàstics determinats dels anomenats «pronoms febles»: *Li vaig dir a ton pare que...*), i, per tant, seria un error acceptar la causa (aparició de la *a* en l'objecte directe) i rebutjar l'efecte (uns usos pleonàstics determinats).

També hem comentat que, sense la teoria, sovint és tan difícil demostrar si el català ha influït sobre el castellà, com difícil és demostrar el contrari. O, el que és pitjor: sense la teoria, podem rebutjar evolucions que simplifiquen la llengua, com ara el pas de *He escrita una carta* a *He escrit una carta*.

Aquests detalls ens porten al poder més gran de la teoria: que, comprenent com és un estat de llengua determinat i en quina evolució es troba, per mitjà d'aquests factors podem prenyar la quantitat amb la qualitat (§2.3.7.1). Hem de partir, certament, de la llengua parlada (de tota la llengua parlada), però només donarem sentit i vida a aquests dos criteris amb el mitjà de l'evolució i amb allò que permet arribar a interpretar el passat o evolució per tal de comprendre el present i decidir per on volem anar en el futur: amb la teoria.

2.5.1.6. *Conclusions sobre la simplicitat*

En aquest punt, hem començat per introduir la causa que obliga els lingüistes a cercar les normes lingüístiques màximament simples (que és l'objectiu de no fer patir inútilment els parlants). Ara bé, també hem vist que no podem fer bromes superficials en la qüestió de la simplicitat. L'adjectiu *simple* només és simple quan s'aplica als elements d'una ciència, ja que significa "sense relacions, condició d'un element no relacionat, i, per tant, elemental". Fora d'això, o bé hi ha una exageració metafòrica (*Això és molt simple* =

molt elemental = molt fàcil d'entendre), o bé hi ha una ironia a causa de la impossibilitat que un element no es trobe relacionat. És a dir, aquesta segona interpretació del contingut semàntic de *simple* es dóna quan l'apliquem a una persona que és incapaç de veure les relacions en què troba tot allò que existeix. En aquest cas, passem de les coses simples o fàcils d'entendre, a les persones simplistes o ximpls, passem de la simplicitat a la ximpleria.

En realitat, darrere de la simplicitat hi ha la teoria, i, per tant, les propietats pertinents d'una norma lingüística es troben en les propietats de la teoria o ciència, bàsicament en la coherència que hi hauria d'haver, en primer lloc la interna (que no hi haja contradiccions en la formulació de cada norma, i que no hi haja cap norma que provoque efectes que contradiguen una altra norma, o els efectes d'una altra norma), i, en segon lloc, la coherència externa (que no hi haja inadequacions en l'aplicació al fenomen lingüístic normativitzat). A la coherència arribem amb el mitjà de la logicitat o intel·ligència, i produeix (com a efecte) claror o comprensió sobre l'objecte d'estudi. Finalment, la coherència és inseparable de la regularitat, ja que una irregularitat és una excepció o anomalia (aparent) de la coherència o comprensió.

L'aplicació del criteri que hi ha darrere de la simplicitat és immensa. Al capdavant, la teoria no és res més que el pensament ordenat, i, per tant, la introducció de la teoria o coherència en les normatives lingüístiques equival a la humanització o racionalització d'aquesta parcel·la de la regulació social. Tanmateix, la introducció de la coherència o regularitat en les normatives lingüístiques provoca problemes de relació de poder, qüestió que comentarem en el pròxim punt.

2.5.2. *Sobre la jerarquia del criteri de la regularitat*

2.5.2.1. *Introducció a la problemàtica*

El criteri de la simplicitat i la coherència (o la claredat i la logicitat) és tan important, que, en la ideologia de Fabra, podia modificar regles normatives tradicionals, cosa que ja hem pogut intuir en la lectura de la citació de (51b), i que podem comprovar en aquest altre fragment:

- (52) «Les habituds ortogràfiques del català modern no són tant respectables que, en nom d'elles, haguem de sacrificar una reforma racionalíssima i d'una utilitat innegable. Un respecte illimitat a les costums establertes ens hauria lligat fins al punt de no intentar cap reforma, es dir, d'acceptar integralment l'ortografia acastellanada dels primers temps de la nostra renaixença literària.
- »Més d'un cop els hem trencat el respecte; l'experiència ns ha demostrat que no són pas invencibles. En nom d'una habitud, no condemnem una reforma; mirem únicament si aquesta es bona, útil, benefactora; si ho es, adoptem-la resoludament.» (Fabra, 1906: 190-191 [27-28])

Si passem de la tradició del XIX a la grafia medieval, podem dir que el fet d'escriure *antich* també ens singularitzava, però ací hi ha el problema que la lletra *b* no hi fa cap funció, i per tant és més simple la grafia *antic*. Efectivament, la *i* de *faig* o la *y* d'*any*, sí que tenen encomanada una funció, ja que, en el primer cas, les consonants *g*, *d* i *b* poden aparèixer en final de paraula indicant un so oclusiu (*sang*, *tard*, *destorb*); és a dir, si llevem la *i* de la grafia de *faig*, diria *fak*. En el segon cas, la *y* indica que es tracta d'una consonant nasal que és palatal. Finalment, hi havia el paral·lelisme: si les altres oclusives les escrivíem sense *b* en posició final de paraula (*tot*, *sap*), per què havíem d'escriure *-ch*?⁸³

No cal dir que el principi de la simplicitat, la regularitat i la coherència actua per totes les parts de la normativa. Per exemple, Fabra es va oposar a l'ús de la preposició oriental *an* (*Li ho va donar an ell*) per la raó que hi veia una superposició de dues preposicions, *a* i *en* (Lamuela i Murgades, 1977: 78; Segarra, 1985c: 208-209, 212). Aquesta actuació tan vasta planteja una qüestió que d'entrada no és gens clara: quina relació jeràrquica hi ha d'haver entre el principi de la simplicitat i la coherència, i el altres principis. Com ara, en el pròxim capítol (§3.3) veurem que les grafies *-ig* (*goig*) i *ny* (*any*) no són homogènies i podrien simplificar-se, però, no obstant això, trobe preferible el manteniment de l'ortografia actual. Per una altra banda, en el cas que de la llengua escrita passem a la parlada, ens podem preguntar si el principi de la

⁸³ Vegeu Fabra (1906: 193-194 [32-33]), on trobareu una crítica alhora racional i sentimental contra la perduració de la grafia medieval *-ch* (i també a la p. 220 [75-76]). Pel que fa a la funció de *-ch* en la grafia medieval (plenament comprensible), vegeu Giner (1985:142).

simplicitat i la coherència implica que hem de canviar la llengua parlada sempre que siga irregular. Per exemple, com que *voler-vull-volguí-vulga-volgués* és irregular, caldria canviar la conjugació d'aquest verb? Afrontarem aquest problema en el pròxim apartat.

2.5.2.2. *Una proposta per a la jerarquia del principi de la regularitat: quan la llengua col·loquial actua uniformement*

Per començar a afrontar preguntes com les anteriors amb criteris explícits, jo proposaria que debatéssim aquesta proposta:

- (53) a. Quan la llengua parlada actua unànimament d'una manera determinada, cal respectar-la, encara que no sembla simple o lògica.
- b. Si hi ha divisió dialectal, cal mirar de potenciar les solucions més regulars i simples. Si tots els sistemes dialectals són regulars, l'opció normativa (o opcions) haurà de ser necessàriament regular.
- c. Quan s'incorporen constituents lingüístics del passat, convé que siguen màximament regulars i simples.

Pel que fa a la regla de (53a), ja l'hem exemplificada amb un fet morfològic (*voler-vull-volguí-vulga-volgués*), i ara n'hi afegirem un de Fabra, també morfològic. En una carta de 1910 adreçada a Casas-Carbó,⁸⁴ Fabra observa que en el seu dialecte hi ha dues formes de subjuntiu, *haguem-hagueu* i *hàgim-hàgiu*. De més a més (continua constatant Fabra), també hi ha les formes medievals *hajam-hajau*, i el resultat regular modern, *hagem-hageu*. D'aquesta pluralitat de quatre formes (*haguem, hàgim, hajam, hagem*), descarta *haguem-hagueu* perquè, tractant-se de formes subjuntives, solen anar amb *que*, d'on resulten les pronúncies [caguem-cagueu], que «no m'agraden gens» (diu Fabra).⁸⁵ Tenint en compte l'evolució *vejam > vegem, digam > diguem, conegam > coneguem*, etc., caldria triar (continua dient Fabra) les formes *hagem-hageu*, però aquest lingüista no coneixia aquestes formes en la llengua parlada, i en canvi sap que «a Mallorca diuen hájem, a València háchem; canvi d'accent que retrobem en el castellà vulg. háyamos». Davant d'aquesta situació, Fabra opina que «m'ha semblat que [...] calia donar

⁸⁴ Han reproduït aquesta carta Lamuela i Murgades (1984: 229-230).

⁸⁵ Quan situem aquestes formes en el funcionament lingüístic o comunicació, com que *haguem-hagueu* ha d'anar seguit d'un participi (i sovint del règim verbal), deu ser ben difícil (si no impossible) que hi haja confusió entre formes de la conjugació de l'auxiliar verbal *haver* i formes de la conjugació del verb *cagar*.

la preferència a *hàgim* malgrat la seva accentuació irregular», i en demana l'opinió a Casas-Carbó. I bé, no cal dir que la regla de (53a) porta directament, sense vacil·lacions, a la preferència de Fabra: si les formes col·loquials són planes (*hàgem-hàgim*), les formes normatives també ho han de ser, per molt irregulars que ens semblen⁸⁶ (o ho siguem).

Quan passem de la morfologia a fets més complexos (sobretot els sintàctics i els semàntics), convé ser molt prudents, i la regla de (53a) ens hi porta. Com ara, mentre algun lingüista no haja explicat seriosament per què hi ha usos de pronoms febles (o lexemes substituïdors) que semblen pleonàstics (*En aquella casa(,) hi viu un capità de vaixell*, contra *En aquella casa viu un capità de vaixell*), convindrà que mantinguem un silenci prudent i respectuós. Podrem sostenir, naturalment, una opció normativa, però el que no hauríem de fer és formular afirmacions que no podem demostrar amb coherència.⁸⁷ Per una altra banda, el que no hauria de fer mai ningú és burlar-se de la llengua parlada. Els fets lingüístics no existeixen mai perquè sí, sinó sempre per raons, i la primera obligació del lingüista és descobrir aquestes raons. Després d'aquesta investigació, ja podem opinar com convé que actue la normativa. Però l'orde hauria de ser sempre aquest (i mai l'invers): primer, explicació de la llengua col·loquial; i, després, opinió sobre les opcions normatives. En el cas que no sapiem explicar l'actuació de la llengua parlada, com que la llengua normativa pot necessitar una regla, serà ben convenient que explicitem no solament la mancança explicativa que hi ha, sinó també el fonament absolutament intuïtiu de la proposta normativa que practiquem.

Cal dir que la regla de (53a) ja l'havia enunciada explícitament Xavier Lamuela (54a), i implícitament Marià Aguiló, com veiem en l'opinió que tenia Fabra del savi i patriota erudit mallorquí (54b):⁸⁸

⁸⁶ Les formes *haguem-hagueu* deuen resultar de la reconversió al model hegemònic (i constantment en expansió) dins de la segona conjugació: si és *dic-digui-diga-digués*, doncs a partir de la dualitat *hagui-hagués*, en resulta *haguem-hagueu*. Convindria fer un estudi morfològic global sobre la segona conjugació (i verbs assimilats: *tenir, venir*), i replantejar alguna preferència (com ara la de *escriuï-escriuïs* contra *escriu-escriuï-escrigués*).

⁸⁷ Per exemple, faria el repte que no hi ha ningú que siga capaç de demostrar que en una oració com *Vaig anar a parar a un lloc que ell ja el coneixia*, hi hauria redundància entre els "pronoms" *que i el*, ja que el constituent *que* no hi és un pronom des de cap de les concepcions d'aquesta noció. Podeu consultar Saragossà (1996) sobre les deficiències que hi ha en diverses maneres d'afrontar el concepte «pronom», i com es poden solucionar aquests problemes.

⁸⁸ Fabra, que es referia a molt pocs autors, esmenta sovint Marià Aguiló, i sempre parlant-ne bé. Vegeu Lamuela i Murgades (1984: 106 n. 59 i 129 n. 89), on hi ha unes paraules de l'il·lustre mallorquí

- (54) a. «Una posició ideològica científista tendeix a afavorir aquest criteri [el de la regularitat], per tal com fa la impressió de resoldre les coses d'acord amb principis segurs, però és evident que convé de subordinar-lo al principi de diasistematicitat i a les condicions sociològiques en què s'hagi de desenvolupar el procés de vehiculació, entenent com a tals també els ressorts simbòlics que es posen en moviment.» (Lamuella, 1984: 82)
- b. «Fins quan s'equivocava —la qual cosa passa a tohom— s'equivocava en les particularitats, però no pas en l'essencial. [...] La seva divisa era aquesta: "Ningú no té raó contra la llengua", car ell creia que les llengües són forjades per la vida, no pas pels gramàtics.» (Fabra, en Bladé, 1965: 388-389).

Realment, l'únic bé que podem fer els lingüistes en la normativa és mirar d'afavorir la coordinació dels dialectes, preveure les evolucions que crearan maldecaps més grans dels que resolen, i intentar que la llengua no s'aparte inútilment del passat. Però la llengua, tota llengua, és una síntesi dels treballs, patiments, alegries i il·lusions del poble o pobles que l'han creada i que cada dia la practiquen i la renoven parcialment per adaptar-la a les necessitats vitals noves. Fins i tot podríem reformular la divisa d'Aguiló d'aquesta manera: *El poble sempre té raó, i el lingüista no en té mai (excepte quan sap explicar la raó del poble)*.

2.5.2.3. *Una proposta per a la jerarquia del principi de la regularitat: quan la llengua col·loquial actua diversament*

Pel que fa a la primera regla de (53b): «Si hi ha divisió dialectal, cal mirar de potenciar les solucions més regulars i simples», és una conseqüència de la creença que la normativa té l'obligació de coordinar els dialectes mirant de millorar-los, i sembla evident que sempre són més bones les propostes simples i regulars, que no les innecessàriament complexes i irregulars. Fabra va aplicar aquest principi en els pronoms febles, on va proposar moltes formes valencianes (*Li ho done* per *L'hi*

(adreçades a Tomàs Forteza) que no sé estar-me de reproduir, ja que, com observen Lamuella i Murgades, hi ha un «lúcid precursor» de Fabra: «Purificar, triar y ennoblir lo llenguatge corrent ab l'eczemple del bon temps de la literatura y en la llum que el llaci et dona me sembla mes el teu camí y el que tots deuriem seguir». En l'edició de Fabra de 1980, m'he apuntat referències a Aguiló a les següents pàgines: 65, 72, 84, 86, 87, 108, 109, 116, 136, 151. Vegeu també els textos fabrians reproduïts a les ps. 200-201 i sobretot 189-190 de Lamuella i Murgades (1984), i Bladé (1965: 388-390). Per una altra banda, Miracle (1976: 114) transcriu una opinió positiva d'Aguiló sobre Fabra, «paraules que van quedar gravades a la memòria de Pompeu Fabra».

done, Li'n done per L'hi done, etc.).⁸⁹

La segona regla de (53b: «Si tots els sistemes dialectals són regulars, l'opció normativa —o opcions— haurà de ser necessàriament regular») té dues finalitats bàsiques. La primera és una restricció a la complementarietat dels dialectes. Aquesta restricció s'ha d'entendre en el sentit que les regles normatives poden tindre un origen dialectal qualsevol, però el sistema normatiu global ha de ser coherent i homogeni. Per exemple, seria una incoherència voler que la forma predominant en valencià, *jo porte* (1ª persona del present d'indicatiu), es digués en el Principat i en el valencià del nord, ja que la neutralització de les *aa* i les *ee* àtones en el central, i el sufix *-e* de la tercera persona en el nord-occidental i el valencià del nord, aquestes dues propietats probablement ja serien prou per a impedir aquesta proposta.

Per una altra banda, cada regla concreta també ha de ser coherent i homogènia. Com ara, seria un error proposar un sistema de subjuntiu amb barreja de les formes en *i* (*digui*) i en *e-a* (*camine-prença*). L'Institut d'Estudis Catalans sembla que practica aquesta regla en el quart principi d'una publicació de 1993, un fragment del qual diu: «Per congruència, no podem acceptar la barreja indiscriminada d'usos, és a dir que un locutor s'ha de mantenir en el marc d'una mateixa modalitat de l'estàndard» (IEC, 1993: 9).⁹⁰ Finalment, potser no estaria de sobres que, en el futur, l'Institut donés preferències quan hi ha més d'una opció normativa i sembla evident que alguna comporta algun avantatge lingüístic. Com ara, el sistema de subjuntiu en *i* sembla superior lingüísticament al sistema en *e-a* per dues raons: perquè és més simple (ignora l'arcaisme de les conjugacions) i perquè distingeix prou més els presents d'indicatiu i de subjuntiu.

La causa de la regla de (53c: «Quan s'incorporen elements del passat, convé que siguem màximament regulars i simples») sembla

⁸⁹ Vegeu Solà (1987: 92-93), i també la citació de (22a), de Badia i Margarit (p. 60). Convé dir que l'argumentació que he seguit exigeix que es demostre que el sistema a què estem referint-nos és «innecessàriament complex i irregular».

⁹⁰ Des d'aquest punt de vista, és preocupant que, davant del model valencià hegemònic de la tercera conjugació incoativa (que és regular) *jo preferixc- tu preferixes- que jo preferixca*. la Secció Filològica de l'IEC va propugnar el dia 11 de juny de 1993, a instàncies d'una comissió valenciana, un model que és irregular per partida doble, *patisc-pat(e)ixes-patisca*, ja que a vegades hi ha una consonant alveolar (*patisc*) i a vegades és palatal (*pateixes*); i, tenint en compte que en la pràctica hom usa en els registres formals *pateixes-pateix-pateixen*, a vegades hi ha *i* i a vegades *e* (*patisc-pateixes*). Reprendrem aquest problema en §5.11, concretament en la p. 239 n. 51. Des d'aquest mateix punt de vista, també podria semblar poc adequada la dualitat *l'hi* — *li ho*, però ací hi ha més factors, ja que *li ho* és homogeni amb *m'bo-t'bo*.

òbvia, atés que es tracta d'un cas que ja hem comentat. Efectivament, de la mateixa manera que, quan la llengua col·loquial és regular, la normativa només hauria de propugnar regles regulars, doncs igualment s'esdevé quan poem constituents lingüístics del passat: si hi ha un constituent regular i un altre que és irregular, triarem, lògicament, el regular. En realitat, si furguem mínimament en el contingut semàntic de les paraules i tenim en compte que *regla* és el resultat de REGULA, ens adonarem de seguida que l'expressió *regla regular* és tan inútilment redundant com afirmar que hem fet un *redolí redó*, o un *quadre quadrat*. En efecte, les propietats inherents de la referència d'un nom no es poden expressar sense provocar el somriure burleta del receptor, i, per tant, una *regla irregular* és una contradicció tan perfecta com dir que una cosa és blanca i alhora no ho és.

2.5.2.4. *Conclusions sobre la jerarquia de la regularitat*

Podríem dir, resumint, que, pel que fa al problema de la normativa de saber quina jerarquia hi hauria entre el principi de la simplicitat i la coherència i els altres, segons les tres regles proposades la llengua parlada manaria sobre el principi de la simplicitat i la coherència o regularitat, però fora d'aquesta supeditació, la claredat i la logicitat esdevindrien un criteri bàsic i poderós. En realitat, la teoria és l'aliat més gran de la llengua parlada, ja que, davant del perill que hem introduït en §2.4.4 (que el passat es pose per davant del present), i davant de la temptació de veure la llengua parlada com a degradació constant, només hi ha dues opcions: o la defensa cega de la llengua parlada (que és una posició tan dogmàtica com la de la descomposició constant); o l'aplicació de la raó o teoria als fets lingüístics.

2.5.3. *Valoració i síntesi dels cinc criteris comentats*

Convé remarcar que la introducció del principi de la simplicitat i la coherència o regularitat en la nostra normativització lingüística, comportava la incorporació d'un factor que convindria valorar molt: la capacitat de ser crítics.⁹¹ Efectivament, ni havíem de trencar inútil-

⁹¹ No crec pas que siga casual que la paraula *crític(a)* aparega sovint a les cartes de Fabra que han publicat Lamuela i Murgades (1984). Heus-ne un exemple de 1906 (p. 228):

«Considera, ara, la tasca que m'he imposat pera aquest any: [...] un article crític que podria titular-se: El català en la Gramàtica d'en Meyer-Lübke i en el Grudriss d'en Gröber; [...] una serie d'articlets

ment amb el passat (que és el resultat a què ens abocava l'opressió nacional que patim des del segle XVI), ni havíem de reproduir acríticament tot el passat. En oposició a aquestes actuacions defectuoses, podríem proposar aquesta síntesi dels principis que hem tractat:

- (55) Mirant des del present (la llengua actual), calia partir del passat (que és una necessitat de la civilització), però calia partir-ne críticament, usant la característica inherent de la persona, la racionalitat.

Tanmateix, l'ús de la simplicitat ha de resoldre dos problemes més, com veurem en §2.5.5 i §2.5.6.

2.5.4. Aplicació del criteri de la simplicitat i la coherència a l'ortografia

L'aplicació d'aquest principi a l'ortografia va comportar la modificació d'unes quantes característiques de l'escriptura del passat. Hem esmentat la *-ch*, i podríem afegir-hi més exemples. Com ara la diferenciació entre *x* (*examen*) i *ix* (*calaix*) a partir de la pronunciació sistemàtica de la *i* en una gran part de l'occidental, i de la grafia medieval *ix* (que només apareixia en general en final de paraula, *baxar* contra *baix*, paral·lelament a *passejar-passeig* o *veja-veig*).⁹² Un altre exemple de modificació de l'ortografia medieval és la racionalització de l'ús de la lletra *b*, l'ús de la qual havia anat augmentant (assenyalament de hiat —*ahir*—, de sons desapareguts —*plaber*— i divisions sil·làbiques que no solament no tenien utilitat, sinó que damunt provocaven la divisió (*diuben* —forma majoritària— contra *dihuen*).⁹³

pera l "Poble Català". Te sembla bona l'idea d'aquestos articlets? Fóren curts, sobre punts concrets, tot lo mes clars possible... Jo crec que podrien fer un be en aquestos temps en què corre tanta barra. Serien mes que res de critica.» (Fabra, 1906)

Pel que fa a l'autocrítica, vegeu ací la n. 40 de la p. 58.

⁹² Fabra va tractar la *x* en (1906: VI. Vària) i (1917: 9-10 [112-113]). En la segona obra comenta que la normativa que ja s'havia estés aleshores (*baixa-baix*) «fins oferia l'aventatge de fer desaparèixer la incongruència que, donada la pronúncia actual, implicava escriure *baxa*, *matexa*, *conexen*, tot escrivint *baix*, *mateix*, *coneix*». Ara bé, em sembla que és més simple i coherent creure que els nostres avantpassats medievals seguien el paral·lisme que ja hem dit: *veig-veges* = *mateix-matexes*.

⁹³ Vegeu Fabra (1906: I. La lletra *b*), (1917: 11-12 [115-116]), Miracle (1976: 99, 160) i Segarra (1985: 37-41).

2.5.5. Un problema de la simplicitat: determinar el grau de precisió

Tanmateix, el criteri de la simplicitat, la coherència o regularitat, la claredat, la logicitat, d'entrada tan positiu, pot ser perjudicial en les normatives lingüístiques per aquesta raó: perquè no tothom necessita el mateix grau de precisió. Efectivament, quan un lingüista estudia de manera detallada com parla fonèticament un grup de persones d'una llengua concreta, necessita recórrer a allò que els fonetistes anomenen "al·lòfons" (que són les variants d'un fonema). Per exemple, un fonetista que estudie el valencià, s'interessarà per saber si aquesta comarca o aquella pronuncia els plurals en *-ts* amb un so més o menys palatal (és a dir, més o menys acostat al so intervocàlic de *dutxa*). Ara bé, quan una persona normal i corrent escriu una nota o un llibre, només té interès pels fonemes, i gens ni mica pels al·lòfons. És per això que una ortografia pensada per a la gent del carrer, escriurà *sang*, encara que aquesta *n* és, com ja hem dit, ben diferent de les *nn* de *nina* o *son*. En efecte, si tenim en compte que la *n* específica de *sang* no pot aprofitar per a distingir paraules perquè aquesta especificitat és una conseqüència del punt d'articulació de la consonant posterior, aleshores comprendrem que els alfabetos normatius tenen el seny de no crear un símbol que represente aquesta *n* específica, ja que actuar altrament comportaria l'absurd que hauríem creat un signe gràfic que no aprofitaria per a comunicar, és a dir, hauríem creat una inutilitat comunicativa.

A partir d'aquesta distinció entre fonemes i al·lòfons, podríem plantejar de la manera següent el problema que estem tractant: com que en les normatives contemporànies solem intervenir els lingüistes, i els lingüistes ens trobem entre les persones que més conscientment coneixen les llengües, tenim el perill de proposar normes que responguen més als nostres interessos, que no a les necessitats de la gent del carrer. En l'exemple fonètic anterior, la distinció és acceptablement clara: el fonetista també té interès pels al·lòfons (variants d'un fonema), però la gent del carrer només en té per la representació gràfica dels fonemes. Ara bé, no sempre és fàcil saber on acaben els interessos de la gent del carrer i comencen els privatisms del lingüista (com ara en la dualitat *li bo dóna / l'hi dóna*). Podem avançar que és precisament fonamentant-se en aquesta distinció entre la visió del lingüista i les necessitats dels parlants, que Joan Solà ha qüestionat el sistema d'accentuació que tenim, com veurem en el capítol cinqué.

2.5.6. Un altre problema de la simplicitat: oposició entre regularitat o raó i automatisme o rutina a causa de propietats sintètiques

2.5.6.0. Introducció

El principi de la simplicitat topa amb un altre problema en una llengua que siga més o menys sintètica. Abans de veure aquest problema, però, haurem d'introduir un parell de conceptes: què vol dir «llengua sintètica» i «llengua analítica» (§2.5.6.1), i quina funció fa la memòria visual en el domini d'una ortografia (§2.5.6.2).

2.5.6.1. Conceptes previs: trets lingüístics sintètics i analítics

Segons la concepció del llenguatge a què he arribat, una llengua té característiques lingüístiques analítiques quan a cada contingut semàntic correspon una expressió fònica, cosa que comporta que cada paraula o lexema té una forma única.⁹⁴ En canvi, una llengua té trets lingüístics sintètics quan hi ha dos continguts semàntics (o més) que s'expressen per mitjà d'una forma fònica. A vegades encara es pot distingir què correspon a cada contingut semàntic, com en el cas del nostre *pensava*, on la *v* expressa l'imperfet d'indicatiu. Però en *anà* ja no és possible fer aquesta separació, i ni tan sols en formes del mateix imperfet (com a mínim en la tercera conjugació, *preferia*).⁹⁵

En les llengües que tenen trets sintètics, hi ha sovint lexemes que tenen més d'una forma. Com ara, la nostra preposició *de* sempre té la mateixa forma, però en llatí hi havia tantes formes com genitius dins de les declinacions (-AE, -I, -IS, -US i -EI). Inversament, nosaltres (que fonem sovint els verbs i els temps),⁹⁶ com que tenim tres conjugacions, resulta que la noció de futur l'expressem per mitjà de tres formes: *pensarà*, *corr-erà*, *sent-irà*. En canvi, l'anglès (que és predominantment analític en l'expressió dels marcs temporals) només usa una forma per a qualsevol verb, *will*.⁹⁷

⁹⁴ En aquesta exposició ignoraré les variacions que resulten de la fonètica sintagmàtica (com ara que la preposició *de* perd la vocal davant d'un mot començar per vocal, *d'allí*).

⁹⁵ Podeu veure concepcions distintes de la dualitat «llengües sintètiques / llengües analítiques» en Sapir (1921: cap. 6, sobretot p. 120), en Roca-Pons (1960: 88), i en el DL (entrades 810, 811, 812, 813, 816 i 817).

⁹⁶ No cal dir que els verbs i els temps són nocions distintes: una cosa és el moviment del subjecte cap a una destinació (que anomenem *anar*), i una altra ben distinta són els temps en què aquest tipus de moviment pot existir.

⁹⁷ Aquests exemples expliciten una propietat important: que les llengües no solen ser sintètiques o analítiques, sinó sintètiques en una sèrie de mots, i analítiques en uns altres.

A banda dels temps «simples», tenim una altra deixalla important de les característiques sintètiques de fa uns quants milers d'anys, el «gènere». Les nostres gramàtiques tenen sovint la temptació de dir que els noms masculins van amb *un* o *groc*, i els femenins amb *una* o *groga*; però després diuen que *un* i *groc* són masculins, i *una* i *groga* són femenins, cosa que acaba de tancar un cercle tautològic.⁹⁸ En realitat, el «gènere» no és cap concepte sintàctic o semàntic dels lexemes nominals del català (i per això és indefinible), sinó, com hem dit, una deixalla de les declinacions llatines: l'hipotètic «femení» (*taula*) deriva de la primera declinació; l'hipotètic «masculí» deriva de la segona (*cel*), i els de la tercera s'han partit (*la font* / *el pont*).⁹⁹

Cal dir que les llengües més sintètiques són objectivament més complicades que les més analítiques per una raó tan simple com objectiva: perquè han d'usar més formes (la forma catalana *de* contra les formes llatines *-ae*, *-i*, etc.).¹⁰⁰ També hem de tindre en compte que les llengües romàniques es troben immerses en una evolució mil·lenària que va progressivament cap a les formes analítiques; en el nostre cas, les principals formes sintètiques útils que encara ens queden són el nombre en els noms, i els temps «simples» o *complexos* (*pensem*, *pensàvem*, *pensàrem*, *pensarem*..., contra *hem pensat*, *haviem pensat*, *haguérem pensat*, *haurem pensat*..., i *vam pensar*) en la conjugació dels verbs.¹⁰¹

2.5.6.2. *Memòria visual i automatisme en l'escriptura*

El fet que una llengua tinga trets sintètics crea problemes ortogràfics que segurament són irresolubles, com veurem de seguida. He observat que una quantitat significativa dels meus alumnes escriu

⁹⁸ La definició del DL és encara més deficient, però hi ha tants problemes (com a mínim sis), que ací em limitaré al més perifèric: el fet que l'afirmació que, «en el cas dels éssers animats», el «gènere masculí» s'associa generalment als mascles, i el «gènere femení» a «les femelles», té milers d'excepcions (els insectes, els rèptils, els peixos i molts ocells i mamífers).

⁹⁹ Podeu consultar les reflexions que he fet en Saragossà (1993: §2) sobre el «gènere».

¹⁰⁰ Subjectivament, però, cada parlant troba que la seua llengua és la més fàcil del món (excepte que siga un provincià), no debades és la que domina més bé. Convé dir, però, que les diferències objectives deuen tindre efectes en l'aprenentatge, cosa que hauria d'interessar les persones que treballen per la recerca d'una llengua artificial universal (com ara els esperantistes o Umberto Eco).

¹⁰¹ En aquest context, podem predir que el perfet «perifràstic» té l'èxit popular assegurat, amb inclusió de les Valls del Vinalopó i les comarques valencianes centrals, ja que anul·la les conjugacions (que són una inutilitat comunicativa actualment). En realitat, el perfet «perifràstic» o analític és més simple que el mal anomenat perfet «simple» o sintètic: la unitat *va pensar* / *córrer* / *sentir* contra la triplicitat *pens-à*, *corregu-é*, *sent-i*. És per aquesta simplicitat més gran que els castellanoparlants de les comarques valencianes centrals aprenen més prest el perfet perifràstic o analític (o això em diuen els meus alumnes d'una manera molt majoritària), malgrat la inexistència en castellà.

platjes, o *forçes* (i alguna volta *tu carreges* en compte de *carregues*). Com que en el món humà tot té una causa o explicació, aquests errors ortogràfics també n'han de tindre, i, per tal d'entendre l'actuació d'aquestes persones, considerarem dos factors: l'automatisme que hi ha en moltes accions humanes; i la memòria visual que tenim de les paraules.

Les persones fem quotidianament una quantitat enorme d'accions d'una manera inconscient, concretament les que responen a rutines que realitzem sovint. Sembla que si haguéssim de pensar totes les coses que fem en un dia (això és, si haguéssim d'aplicar la raó a totes les coses que fem), la nostra activitat seria molt reduïda. Aquest esquema general, bé que deu ser aplicable a l'escriptura, i per tant és previsible que tendim a escriure amb el mínim esforç possible, això és, tan automàticament com ens siga possible.

El segon factor que tindrem en compte per comprendre les irregularitats de les grafies *platjes*, *forçes* o *carreges*, és que les persones no solament tenim gravada a la memòria una imatge fònica de cada paraula, sinó encara una imatge visual. Fabra tenia molt en compte aquest factor, i per això va escriure fragments com els de (56a) o (56b), en el segon dels quals raona els efectes catastròfics que es produeixen quan una llengua té més d'una ortografia:¹⁰²

- (56) a. «L'únic mitjà d'evitar les grafies errònies és que els lectors no trobin absolutament mai, en llurs lectures, els mots de la llengua escrits d'altra manera que la correcta, la qual es fixa així en llur memòria. Hom troba *bora* constantment escrit *bora*: no hi ha perill que li esdevingui mai d'escriure *ora*. Hom troba, al contrari, *dansa* adés escrit *dansa* adés *dança*: en el moment d'haver d'escriure aquest mot, no serà difícil que li esdevingui d'escriure *dança* àdhuc després d'haver après, un dia, en un tractat d'ortografia, que la grafia correcta d'aquest mot és *dansa*. [Si totes les nostres publicacions tinguessen correctors] per la lectura la gent aprendria l'ortografia i arribaria a saber-la a la perfecció, com s'esdevé a tot arreu. No d'altra manera que per la lectura arriba a posseir l'ortografia de la seva llengua un francès, un anglès, un castellà.» (Fabra, Conv. Filol. 608)

¹⁰² Fabra també tracta la memòria visual dels mots en diverses Conv. Filol. (com ara la 31 —111) i en Bladé (1965: 401).

- b. «La coneixença de l'ortografia és un afer de memòria: per la lectura anem associant a cada mot la imatge visual del mot, i és solament quan tenim ben gravades a la memòria les imatges de tots els mots, que escrivim amb correcció ortogràfica. Però aquest emmagatzemament d'imatges visuals esdevé impossible si un gran nombre de mots apareixen escrits adés amb una grafia adés amb una altra. [...] El fet d'haver-hi més d'un sistema ortogràfic porta fatalment com a conseqüència que la gent no en sàpiga cap.» (Fabra, 1927: 168)

Per una altra banda, el fet que el domini d'una ortografia siga, en la pràctica o acte d'escriure, en gran part un afer de memòria visual i d'aplicació automàtica o rutinària, permet d'entendre la paradoxa que tot un elaborador de regles ortogràfiques, a vegades malparlava de les regles ortogràfiques.¹⁰³

- (57) a. «Els correctors de proves, en lloc de tenir ben gravades en llur memòria les imatges visuals de tots els mots usuals de la llengua, es plauen encara a recórrer a regles que no sempre són exactes ni d'una aplicació fàcil.» (Fabra, Conv. Filol. 30)
- b. «*Oblid* és degut a una d'aquestes regles que la gent es conjumina per tal d'alleujar el treball d'emmagatzematge de les imatges visuals dels mots, indispensable per a escriure amb correcció ortogràfica.» (Fabra, Conv. Filol. 32)

2.5.6.3. *Una explicació per a uns errors ortogràfics: platjes, forces, carreges*

La hipòtesi que emetria per explicar les grafies *platjes*, *forces* o *carreges*, seria aquesta: les persones ens gravariem una imatge gràfica de cada lexema nominal, de cada lexema verbal i de cada lexema adjectival (que són els lexemes que admeten variacions formals), i quan escrivim rutinàriament o automàticament, sense tindre en compte la regulació de l'ús de les lletres (*j + a / o / u*, *g + e / i*), com que *força* té *ç*, doncs el plural *forces* o el derivat verbal *forçejar*, també.¹⁰⁴ En paraules de

¹⁰³ Un escorcoll de les nostres gramàtiques en trobaria més exemples, com ara aquest fragment d'Enric Valor: «La *b*, que és muda, s'escriu [...] en una sèrie de mots que s'aprendran per la pràctica de la lectura i l'escriptura de l'idioma» (1977: 82).

¹⁰⁴ Naturalment, no tots els errors potencials tindran la mateixa freqüència d'aparició, sinó que els més repetits seran els que responen a usos que lògicament són regulars, encara que ortogràficament siguin incorrectes. Tractaré aquesta dualitat (*lògic* contra *ortogràfic*) en el capítol següent, i ara en posaré dos exemples perquè es pugui entendre. És evident que si escrivim *força* amb *ç*, doncs no hi ha cap raó fonètica per a canviar la grafia en el plural. En canvi, la grafia *-ig* (*goig*, *veig*) és clarament irregular, ja que no solament hi ha un «dígraf» (que és un concepte que tractarem en el capítol següent), sinó encara un dígraf

Lamuela i Murgades:

- (58) «Cal tenir present que els sistemes ortogràfics responen a un principi general de claredat que exigeix que les formes apareguin distintes i que fa, per exemple, que es tendeixi a mantenir constant la grafia d'un mot, malgrat les diferents formes fonètiques que pugui adquirir en la frase. La submissió dels sistemes alfabètics a aquest principi té com a conseqüència que es tendeixi a utilitzar-los com a sistemes ideogràfics: qui sap llegir bé reconeix directament la forma de les paraules i no lletreja eternament com aquells qui tot just n'han après. Ja es veu que l'aplicació dels criteris que hem anat definint facilita la invariabilitat no només de les paraules sinó també de les arrels lèxiques, cosa que afavoreix la lectura, per bé que multiplica les homografies i, per tant, les dificultats ortogràfiques.» (Lamuela i Murgades, 1984: 262)

Cal dir que els nostres avantpassats ja coneixien el problema que estem tractant, o això fa pensar aquest fragment de l'esborrany de 1911 de les *Normes Ortogràfiques*, publicat per Lamuela i Murgades (1984: 271):¹⁰⁵

- (59) «ge, gi. Davant e, i, s'escriurà per regla general g: *geni, gebrar, gelar, ginesta, àngel, metge, viatge...* Excepció: En els mots que tenen j en llatí, s'escriurà j: *Jesús, Jerusalem, objecte, subjecte, injectar, projecció...*

Apr[rovat] per unanimitat [de la Comissió Ortogràfica].

I en els plurals i derivats dels mots en *-ja* i en les veus dels verbs en *-jar?* (*tremuges* o *tremujes?* *menjes* o *menges?*). (Va proposar-se que fos facultatiu).»

2.5.6.4. Conclusió sobre els problemes ortogràfics de les llengües amb trets sintètics

Com a conclusió, podem dir que, si la hipòtesi que acabem d'esbossar fos certa, hauríem de deduir que una llengua sintètica es troba entre l'espasa i la paret. Efectivament, si enunciem regles

que es troba absolutament aïllat dins del sistema gràfic actual del català (com veurem en §3.3). Davant d'això, podem predir que els tres errors anteriors (*platjes, forjes* o *carriges*) seran molt més freqüents que no *voiges* en oriental o en el valencià central i meridional (en el valencià del nord i l'occidental del nord, l'aparició de la grafia *voiges* podria ser fàcil per la pronúncia, que respon en general a aquesta grafia).

¹⁰⁵ En Segarra (1985c: 209 i 212) hi ha més dades sobre com van acarar aquest afer els elaboradors de les normes ortogràfiques actuals.

ortogràfiques generals (com Fabra: *j + a / o / u, g + e / i*), tindrem en contra la flexió dels noms i dels verbs (*platjes, forces* o *carreges*) i la concordança dels adjectius i dels verbs. I, si exceptuem la flexió i la concordança, doncs hi ha excepcions. En el cas de la *j*, seria una regla com aquesta: S'escriu *j* davant de les vocals *a, o* i *u*, excepte que la paraula en què es trobe porte una *g* en un d'aquests casos: en el masculí singular si és un nom o un adjectiu; o en l'infinitiu en el cas que siga un verb.¹⁰⁶ Resulta, per tant, que, fem el que fem, sempre tindrem problemes mentre la nostra llengua tinga característiques sintètiques.

Pel que fa a un hipotètic canvi del sistema ortogràfic vigent en el sentit de fer invariable el radical de les paraules (si *menj-ar*, doncs *tu menj-es*), és una qüestió que veig molt poc clara. Des d'un punt de vista intuïtiu, em sembla que el sistema que tenim és més simple al capdavant.¹⁰⁷ Ara bé, com que estic fonamentant-me només en la intuïció, es podria treballar per tal d'exposar dades concretes, i, si aquests resultats no portaven a conclusions clares, podríem passar detalladament els dos sistemes ortogràfics (l'actual i una alternativa completament desenvolupada) als psicòlegs, els quals haurien d'investigar quina de les dues propostes provoca més pocs problemes en la gent del carrer. Finalment, en el cas que el sistema de *menj-es* fos més simple per a la psicologia humana, aleshores l'Institut d'Estudis Catalans hauria de decidir què pot ser més adequat per a la nostra societat.

2.5.7. *Conclusions sobre el criteri de la regularitat*

És ben desitjable que una normativa lingüística siga màximament simple, ja que, si no, fem patir inútilment els parlants. La simplicitat equival a la coherència de tres factors: de cada regla, del conjunt de les regles, i del conjunt dels efectes de cada regla. L'única manera d'arribar a la coherència és per mitjà de la teoria lingüística (§2.5.1.6).

El principi de la teoria lingüística en la normativització té una importància immensa. Per exemple, és només amb l'ajuda de la teoria lingüística que, durant la Renaixença, podíem reeixir en els objectius de no trencar inútilment amb el passat (que és el resultat a què ens

¹⁰⁶ Si és que la imatge visual gravada és la de l'infinitiu, i no la primera persona de cada temps.

¹⁰⁷ El sistema de *menj-es* també ens obligaria a escriure *llob-lloba, preng-prenga, dug-duga*, etc.

abocava l'opressió nacional que patim des de fa segles), i de no reproduir acríticament tot el passat. En oposició a aquestes actuacions defectuoses, Fabra va assajar el següent camí (§2.5.3): mirant des del present (la llengua actual), convé que partim del passat (que és una necessitat de la civilització), però convé que en partim críticament, usant la característica inherent de la persona, la racionalitat (que té com a conseqüència màxima la ciència o teoria).

Un altre avantatge de la teoria és que permet que introduïm la qualitat en la quantitat. Hem de partir, certament, de la llengua parlada; però després hem d'introduir-hi la teoria per veure quines evolucions incipients convé promocionar per la raó que aporten avantatges per al conjunt de la llengua (§2.3.7.1 i §2.5.1.5).

Tanmateix, el poder de la teoria no és absolut, ja que no es tracta de crear una llengua hipotèticament perfecta. Aquest objectiu és desitjable a nivell universal (crear una llengua més perfecta o simple que l'esperanto), però, a nivell local, des del punt de vista de cada llengua, l'objectiu és tot un altre: mirar d'arribar a la normativa que més convé als parlants d'una llengua d'una època determinada.

Tenint en compte aquest principi, resulta que, quan tots els dialectes d'una llengua actuen de la mateixa manera, ja es troben absolutament coordinats, i, per tant, la teoria no ha de fer absolutament res, per molt irregular que siga (o que ho semble) el que fan els parlants (53a). Les persones podem caure en l'error d'intentar ser massa llestes, i aquesta subordinació de la teoria al conjunt de tota la llengua parlada, té la finalitat d'evitar aquest excés de zel teòric. Una altra manifestació d'excés de teoria és quan proposem distincions que, en compte d'afavorir la comunicació, la dificulten (com potser s'esdevé en la major part dels accents diacrítics: *és* —verb— / *es* —pronom—, §5.16).

Reprement les limitacions del principi de la teoria, podem dir que les missions normatives dels lingüistes són, a més d'afavorir la coordinació dels dialectes d'una llengua, aquestes dues: preveure quines són les evolucions que comportaran deficiències més grans que els problemes que solucionen; i intentar que cada llengua no trenque inútilment amb el seu passat més valuós (§2.5.2.2).

Quan hi ha divisió dialectal o quan incorporem constituents lingüístics del passat, sí que és convenient (necessari en realitat) que tinguem en compte la teoria lingüística (53b-c). Al capdavall, en tots

aquests casos la teoria és, com hem dit, el factor que permet introduir la qualitat en la quantitat.

Les regles que elaborem davant de la divisió dialectal o de la recuperació de constituents del passat, convé que respecten la conveniència de ser posteriors a l'explicació (teòrica, òbviament) del fenomen lingüístic afectat per cada norma. Quan això no siga possible i la societat necessita una regla, en podem triar una, però és important que explicitem l'absència de fonament teòric que hi ha (§2.5.2.2). Les normatives lingüístiques tendeixen al conservadorisme (com la civilització en general), i, per tal d'evitar que en en futur es formen dogmes ben perjudicials, convé que explicitem el fonament de cada regla.

Podem cloure aquestes conclusions remarcant que la teoria és l'ajuda més gran de la llengua parlada, ja que, davant del perill que el passat es pose damunt del present i provoqe que la llengua parlada es veja com a degradació constant, davant d'aquesta temptació només hi ha dues opcions: o la defensa cega de la llengua parlada (normalment d'un dialecte), que és una posició tan dogmàtica com l'anterior; o l'aplicació de la raó o teoria als fets lingüístics (§2.5.2.2).

2.6. *Internacionalisme i ortografia. Un principi bàsicament aparent*

2.6.1. *Vigència i dificultat de la influència llatina*

Ja hem arribat a l'últim principi bàsic de la nostra normativa, l'internacionalisme. Dins d'aquest principi hi ha el llatí i el castellà, que són dos factors davant dels quals no és fàcil arribar a posicions equilibrades. Ja hem tractat el castellà (i, indirectament, també les altres llengües de l'entorn, §2.3.3.1), i ara reflexionarem sobre quin pot ser el punt adequat davant de l'estat de llengua de què venim, el llatí de 2.000 anys enrere. Pel que fa a aquest estat de llengua (o llengua, com l'anomenem habitualment), potser convé dir que continua immiscint-se en la nostra normativa lingüística (i per ventura més del que ens pensem). De fet, en els últims anys hi ha hagut una vacil·lació ortogràfica (el fet d'haver promogut durant uns anys la grafia *infraestructura, poliesportiu...*, contra *infraestructura, poliesportiu...*) que és una supeditació del català al llatí i al grec, afirmació que intentaré demostrar en §4.2. En aquestes condicions, convé que reflexionem per veure si podem arribar a un principi que no solament siga general, sinó encara homogeni amb la posició que hem adoptat

davant de les altres llengües de l'entorn (com ara el castellà i l'italià, el francès i l'anglès, etc.).

És molt possible que la dificultat més grossa de la sistematització normativa davant de la influència del llatí, es trobe en un fet que toca l'objecte d'estudi d'aquest treball i que comentarem en dos capítols posteriors (el tercer i el cinqué): el fet que aquesta llengua ha exercit una influència ortogràfica notable a nivell mundial. Ens centrarem, doncs, en l'ortografia, i veurem si les dades fabrianes que hi trobem ens ajuden a arribar a una posició que no solament siga general, sinó també homogènia amb els altres criteris.

2.6.2. A la recerca d'un equilibri ortogràfic davant de dues forces antagoniques

Fabra no va accentuar excessivament les característiques ortogràfiques privatives del català. Efectivament, aquest lingüista (i també Casas-Carbó, com hem vist a la n. 7 de la p. 39) separava el tractament dels cultismes del tractament de les paraules tradicionals o històriques. En les paraules tradicionals, havien de predominar els trets del català. En canvi, en els cultismes s'havien de conservar les característiques del llatí i del grec, ja que les llengües cultes del nostre entorn adaptaven les paraules del llatí o del grec mirant de modificar-les tan poc com fos possible. Per exemple, si ens guiàvem per la nostra pronúncia, hauríem d'escriure *optenir*, *opstacle*, etc., en compte d'*obtenir*, *obstacle*, etc.

Fabra va tractar en molts treballs aquesta qüestió,¹⁰⁸ i de maneres diverses: rotundament (60a), amb acritud (60b), irònicament (60c)...:

- (60) a. «Una grafia tradicional, una grafia que recolza sobre un fet de llengua, mai no hauria d'ésser modificada per consideracions de caràcter etimològic.» (Fabra, Conv. Filol. 13 —192, de 1920)
- b. «Però 'ls nostres etimologistes, prescindint de la llengua antiga, prescindint dels dialectes en els quals se manté viva la distinció de les dues *bb*, sen van a l'etimologia remota de la paraula pera fixar-ne l'ortografia, i la fal·lera etimològica 'ls porta a grafies errònies com *probar. faba. govern. caball*. Alguns cops no gosen desfigurar la paraula; llavors invoquen l'ús constant: així tenen la sort d'escapar de la llur mania etimologista *haver, devent, bevent, anava*. En Estorch, no obstant, es més rigorós: ell no admet excepcions; ell escriu

¹⁰⁸ Vegeu Segarra (1985: 12, 13) i Lamuela i Murgades (1984: 149 n. 137).

haber, debent, bebent, anaba.

«Gracies, doncs, als nostres etimologistes, una infinitat de grafies errònies s'introdueixen i s'escampen en el català modern. Y que no ha costat pas poc d'anar-les escombrant!» (Fabra, 1906: 217 [70-71])

- c. «És el mateix cas dels que, en la primera època de la renaixença, protestaven contra la grafia *treball*, defensada per Marià Aguiló, perquè, segons ells, *treball* provenia de *trabáculus* (i havia, per tant, d'escriure's *travall*!).

»Marià Aguiló objectava, amb raó, als seus adversaris que cap valor no podia tenir per a la recta escriptura de *treball* que aquest provingués de *trabáculus*, si en català antic apareix constantment escrit *treball*, i així, i no pas *travall*, és com sona en tal i tal regió on no són confosos els sons *a* i *e* i els sons *b* i *v*. Però després resultà, encara, que *treball* no provenia de *trabáculus*!» (Fabra, Conv. Filol. 11 —174, de 1920)

Pel que fa als cultismes, tractats en els treballs de 1907, 1917 o en les converses filològiques 325-331, convé ressaltar que, encara que Fabra intentava corregir els errors del castellà,¹⁰⁹ va escriure, en el pròleg del *Diccionari de Medicina* (1936), que en aquesta operació havíem d'anar «tan sols fins on sigui possible, puix que no és d'aconsellar de fer tals rectificacions en aquells mots que han esdevingut populars en llur forma errònia (*quist*, per ex.)».¹¹⁰

Aquesta distinció entre paraules tradicionals i préstecs cultes començava a fer possible que arribéssim a un equilibri entre dues forces ben antagoniques, les quals han provocat molts maldecaps al llarg de la nostra història ortogràfica.¹¹¹ Efectivament, la llengua medieval no havia actuat homogeniament davant de la grafia de les consonants oclusives en final de paraula, on els sons [k] i [t] apareixen grafats sistemàticament com a *-ch* i *-t* (*humit, groch, sanch*), i, diversament, el so [p] apareixia grafat com a *-b* si era un verb i en la conjugació hi havia *b* (*reeb, sab, cab*, contra el nom *cap*). Aquesta discrepància va facilitar que durant el segle passat es fessen diverses propostes de representar els sons [t, k, p] en final de paraula com a *d*, *g* i *b* respectivament. Ara bé, aquestes propostes eren malmirades pels escriptors, que tendien a defensar la grafia que responia a la llengua parlada, i per tant tendien

¹⁰⁹ Aquests errors a vegades són escandalosos, com ara el fet d'ignorar que tots els mots francesos són aguts, i per tant l'accent del mot *imbécile* només pot indicar l'obertura de la *e* (Conv. Filol. 65 —453).

¹¹⁰ Han reproduït aquest pròleg Lamuela i Murgades (1984: 207-208).

¹¹¹ Els lectors trobaran tracrada aquesta qüestió en Segarra (1985: 21-24).

a rebutjar les lletres que representaven les consonants sonores.¹¹² Per una altra banda, però, hi havia la fidelitat al llatí, que ben sovint demanava el contrari del que volien les característiques de la nostra llengua, la qual ja feia set-cents anys que havia ensordit en final de paraula les consonants sonores oclusives (de *llób* a *llóp*), fricatives (de *préz* a *prés*, participi de *prendre*) i africades (de *fútg* a *fútx*, del verb *fugir*).

Després de moltes provatures, una proposta prou equilibrada va consistir a dir que després de vocal hi hauria en general la consonant sorda, la qual cosa posava el català per damunt del llatí.¹¹³ Complementàriament, es va introduir la proposta que després d'una consonant s'escriuria d'acord amb els derivats (*tard-tardar*), que és una convenció que va clarament contra el català. Aquesta regla llatinitzant es va completar amb unes quantes excepcions de la primera regla, sobretot la que es refereix als adjectius plans acabats en [ɾ], com ara *sòlid*, *àvid*, etc.¹¹⁴

En resum: la convenció internacional de respectar la grafia llatina s'oposava a la necessitat de tenir una grafia per al català. Davant d'aquestes forces antagoniques, el camí que va triar Fabra va ser enunciar dues regles generals, una de les quals respectava una gran part de les grafies tradicionals (en general les que acabaven en vocal més una consonant), i l'altra era favorable al llatí, però posava el català al costat de les altres llengües europees, ja que un mot com *tard* té *d* en italià, en castellà, en francès, etc.; o, segons ens recorda Fabra (1917: 17 [122-123]), el francès havia canviat les grafies medievals *lonc*, *borc*, *grant*, *froit*, *chaut*, etc., per *long*, *bourg*, *grand*, *froid*, *chaud*, etc.

2.6.3. Una proposta per a la jerarquia del llatí

Cal dir que, dins de l'ortografia, la subordinació al llatí té més incidència de la que hem tractat fins ara (com veurem en §3.1), i s'hi

¹¹² Solà (1987: 17) comenta que el sistema ortogràfic del diccionari d'Esteve, Belvitges i Juglà, possiblement no el va seguir ningú perquè *escrivia cobard, tossud, amic i mitj*.

¹¹³ Alguns havien volgut que després de vocal s'escrigués segons els derivats, però això portava a una absurditat. **Efectivament**, com que hi havia aquests tres fets: les consonants sordes intervocàliques del llatí s'havien sonoritzat en el llatí vulgar (de LUPU a *llobu*); el català havia perdut la *u* i la *e* en final de mot (de *llobu* a *llob*); i les consonants sonores que s'havien quedat en final de mot, en general s'havien ensordit (de *llob* a *llóp*); a conseqüència d'aquestes tres evolucions, la regla llatinitzant d'escriure segons els derivats, acabava en la paradoxa que molt sovint anava contra el llatí i contra el català, com ara en LUPU-*llob-lloba*, ja que la grafia *llob* va contra la nostra llengua i contra el llatí.

¹¹⁴ Perquè els lectors es facen una idea de la importància que tenia la grafia dels cultismes, podem dir que dels vint-i-quatre punts que hi ha a les *Normes ortogràfiques* de 1913, catorze eren sobre l'adaptació d'aquestes paraules (Segarra, 1985: 14-15).

ha d'afegir que també és possible que aparega en les altres parts de la normativa. Davant de l'hegemonia llatina, l'actuació de Pompeu Fabra anava en general en la direcció de defensar el sistema català de l'absorció del sistema llatí. Per exemple, en §4.1.2 veurem que aquest lingüista fa un raonament perfecte en què acaba dient que la paraula *incògnit* és un compost en llatí, però no en la nostra llengua. Podríem dir que el lingüista de Gràcia deixava la normativa catalana sota la llatina quan fer el contrari implicava apartar molt el català de les altres llengües europees. No obstant això, els lingüistes actuals hauríem de veure si, per ací o per allà, hem posat la nostra normativa sota els peus del llatí. Per exemple, em sembla que el sistema normatiu de les oracions de relatiu té factors llatinitzants (encara que no tot hi és llatí, ni de bon tros —com ha dit algun lingüista).

Ara bé, les observacions anteriors sobre la concepció de Fabra són massa vagues. Efectivament, com podem mesurar la separació d'una norma catalana respecte a les llengües de l'entorn? Tenint en compte que l'aparença internacional és bàsicament gràfica, podríem debatre aquesta possibilitat (que s'inspira en l'actuació de Fabra, vegeu ací §4.1.2): si ens convé seguir la regla jeràrquica de fer que el llatí no siga el model a seguir en la normativa sintàctica, semàntica, de formació de paraules, morfològica, retòrica i fonètica. És a dir, fora de l'ortografia no hi hauria gens de supeditació al llatí; i en l'ortografia caldria anar amb peus de plom per tal que la subordinació al llatí fos tan reduïda com fos possible.

A la resta del llibre, he seguit aquest camí, i crec que m'ha donat bons resultats a l'hora de justificar actuacions de la nostra normativa lingüística i a l'hora de plantejar i resoldre uns quants problemes. Concretament, en §4.1.2 seguirem el camí d'apartar-nos del domini llatí en la delimitació de la composició catalana i les conseqüències ortogràfiques que té aquesta operació; en §5.6 justificarem una actuació de Fabra per mitjà del principi que acabem d'enunciar; i en §5.15 reflexionarem sobre la subordinació gràfica al llatí que impliquen les grafies *fluid* i *circuit*.

Resulta, per tant, que la proposta a què hem arribat seguint les petjades de Fabra fa una excepció per al llatí, però redueix l'excepció al mínim: a l'ortografia dels mots cultes (i limitant encara aquesta supeditació al fet que totes les llengües de l'entorn actuen de la mateixa

manera). Ara bé, fora d'aquesta mitja excepció, el llatí seria com qualsevol altra llengua, i per tant no tindria més valor que el purament orientatiu en aquells problemes que la investigació dels lingüistes encara no hagués reduït a la raó.

2.6.4. *Conclusions sobre el criteri de les llengües de l'entorn*

Segons hem comentat en a les p. 93-94, només hauríem de prendre en consideració l'actuació normativa de les llengües de l'entorn després d'haver descrit i estudiat tot el català col·loquial, l'evolució en què es troba, i com actuava la llengua medieval (això és, després d'aplicar els cinc criteris primers).

Dins d'aquest panorama, hi ha un cas especial, el del llatí. La proposta a què hem arribat seguint Fabra, fa una excepció per a aquesta llengua, però redueix l'excepció al mínim: a l'ortografia dels mots cultes (i limitant encara aquesta supeditació al fet que totes les llengües de l'entorn actuen de la mateixa manera). Més enllà d'aquesta anomalia, el llatí seria com qualsevol altra llengua, i per tant només tindria el valor d'orientar en aquelles qüestions problemàtiques que els lingüistes no hem aclarit encara (§2.6.3).

2.7. *Emmarcament social de la normativa*

2.7.1. *Criteris sociolingüístics i ortografia*

Solà (1987: 27-31) també considera uns criteris distints dels que hem tingut en compte ací («Una llengua moderna de cultura», «Una llengua referencial»), els quals ja no són lingüístics sinó sociolingüístics. Aquests criteris tenen una gran importància, no debades aprofiten per a entendre els altres, els que hem estudiat en les seccions anteriors d'aquest capítol (cfr. Lamuela, 1994: 122, on comenta la concepció d'Haugen). En realitat, els objectius sociolingüístics també tenen implicacions en la fixació de les regles concretes de la normativa lingüística, com veurem de seguida.

Sembla evident que una persona pot situar-se entre dues posicions sociolingüístiques bàsiques: primera, voler que una llengua tinga un ús social absolutament normal (i per tant voldrà que aquesta llengua siga l'habitual d'una comunitat lingüística determinada); i, segona posició, voler que una llengua esdevinga morta (i per tant desitjarà que arribe el dia en què aquesta llengua no la parli ningú). I bé, la posició

que adopte cada persona davant de la normativa d'una llengua, estarà molt condicionada per l'ús sociolingüístic que desitge aquesta persona. En posarem un exemple que afecte el nostre objecte d'estudi. Una persona de València que estiga contra l'ús culte i responsable de la llengua dels valencians, defensarà el dígraf *ch* (*chiquet*, *archiu*) per raons eloqüents:

- (61) a. Primera raó: perquè aquesta grafia ens separaria als valencians de la major part de la producció medieval que pot tindre més incidència en l'actualitat (com ara Ausiàs March) i que pot ajudar a fer que el poble valencià veja d'una manera més digna la seua llengua.
- b. Segona raó antivalenciana per a defensar la grafia *chiquet*: que d'aquesta manera es pot intentar trencar la unificació ortogràfica que el món cultural valencià va aconseguir fa més de mig segle quan un conjunt d'escriptors i de valencians patriòtics que representaven totes les tendències valencianistes que hi havia aleshores, va firmar a Castelló de la Plana les *Normes d'Ortografia* (1932), ja que la unificació ortogràfica és molt important per a normalitzar una llengua, com hem comentat a les ps. 27-28 i en la citació de (56b) (p. 132). Resulta, conseqüentment, que un enemic de la normalització social d'una llengua, buscarà o que no hi haja cap sistema ortogràfic, o que n'hi haja una pluralitat.
- c. I tercera raó: perquè si damunt d'intentar trencar la unificació aconseguida, i damunt de voler separar-nos de la nostra tradició literària més important, resulta que ens acosten a la llengua que aquestes mateixes persones desitgen que elimine la llengua dels valencians, què més poden demanar?
- d. Conclusió. Vet ací, doncs, quina jugada més maquiavèlica: l'afirmació que volen «defendre el valencià del català» té la finalitat de clavar-li al valencià el punyal per l'esquena.

Ja que hem posat un exemple sobre com influeixen els objectius sociolingüístics o normalitzadors sobre els objectius lingüístics o normativitzadors, podríem fer una comentari sobre la paradoxa de Milà i Fontanals. És comú oposar Fabra (o el Modernisme) a la Renaixença (com ara Lamuela i Murgades, 1984: 22-23, 106-107; o Solà 1987: 27-28). El darrer autor oposa el pensament sociolingüístic i lingüístic de Fabra a persones del segle passat, concretament a Milà i Fontanals i a Maragall. Pel que fa a Milà, ens recorda a través d'unes paraules del mateix Fabra, que els objectius sociolingüístics que perseguia el

lingüista de Gràcia eren molt més amples que no els de Milà:

- (62) «En contrast amb la immensa majoria dels seus contemporanis, i en concret amb els prohoms del segle XIX, Fabra va reivindicar per al català i es va proposar de retornar-li l'antiga funció de llengua de cultura i de situar-la amb tota dignitat a la vora de les altres llengües modernes. "En Milà li negava tot altre camp que no fos el de la poesia lírica o còmica de caient popular", ens recorda, i hi afegeix que aquell savi i tots els qui "li suposaven interdita per sempre més l'expressió de 'pensaments filosòfics, cosmopolites i universals', no podien imaginar que un dia havia de pretendre elevar-se a llengua nacional de Catalunya, i que, com a tal, l'hauríem de voler totalment descastellanitzada i en possessió de tot el seu tresor lèxic, llavors malmès i mig perdut".» (Solà, 1987: 27-28; les dues citacions de Fabra —entre cometes— corresponen a 1918: 141-142).

Aquesta informació és, òbviament, certa, però convindria evitar que la llegíssem des del punt de vista actual, ja que hauríem de valorar el pensament sociolingüístic de Milà des de la situació sociolingüística en què la nostra llengua vivia en el seu temps, i encara des de la seua evolució personal. Les reflexions que segueixen intenten ser una síntesi de Jorba (1984: 144-185, 188-189, 218-220 i 307) i d'un treball de Solà que es va publicar el 1991 (Solà, 1991: 143-148), però que estava escrit des de 1984.¹¹⁵

Tenint en compte la prostració progressiva del català sota el castellà que hi havia hagut a partir del segle XVI, la recuperació ideològica no es podia produir de sobte. Calia, exactament com ha explicat Lluís V. Aracil per als nostres dies, imaginar i assajar noves situacions sociolingüístiques. Per exemple, no és fins als anys quaranta i cinquanta que l'acció de Joan Fuster i d'uns altres joves, modifica substancialment la visió que els valencians preocupats pel país en què vivim teníem sobre nosaltres mateixos, i sobre com ens havíem de relacionar amb els altres catalanoparlants. En aquesta recuperació progressiva d'una ideologia nacional, quan uns objectius ja s'han assumit, es veuen tan clars que semblen evidents, però aquesta evidència és una fal·làcia (com passa sovint en la visió dels fenòmens

¹¹⁵ Vegeu Solà (1991: 132).

socials), ja que, darrere d'un objectiu social, sempre hi ha l'esforç de generacions anteriors i les modificacions qualitatives que promouen minories preparades.

Des d'aquest punt de vista, el fet que un home tan savi i internacional com Milà estigués prou al costat d'una llengua tan empobrida i local com era aleshores el català culte, ja era ben positiu. Per una altra banda, hauríem de veure si en les seues paraules hi havia odi o, contràriament, dolor, ja que segons que hi haja l'un sentiment o l'altre, anirem a parar a resultats oposats. Aquesta qüestió l'haurien d'aclarir els historiadors de la literatura, però tenint en compte el temps que Milà va dedicar a estudiar la nostra història i la nostra literatura medievals, el temps que va dedicar a participar en els moviments catalanistes del seu temps, i a estudiar la llengua actual i la literatura popular, tenint en compte tot això, costa poc decantar-se cap a una lectura més aïna adolorida.¹¹⁶ De fet, Milà va acabar escrivint investigació en català, i quan una persona tan sàvia escrivia investigació en català, no solament desmentia en la pràctica o realitat l'afirmació anterior de la por o irrealitat, sinó que també demostrava que l'esforç individual pot transformar elements de la pròpia ideologia que són una conseqüència d'un entorn social temut i indesitjat. Ben mirat, les persones i els pobles arriben a ser el que volen ser.

Podríem resumir dient que Casas-Carbó (vegeu ací la n. 7 de la p. 39), Fabra i els altres joves de *L'Avenç* van fer un salt qualitatiu ben important en la visió sociolingüística del català, com mig segle més tard, a València en farien un altre Manuel Sanchis Guarner, Enric Valor, Joan Fuster, Vicent Ventura i uns altres joves. Ara bé, aquest salt qualitatiu no hauria estat possible sense un treball previ i uns altres salts qualitatius, i, per tant, les lloances que fem a Fabra o a Fuster, no poden comportar un retret directe o indirecte contra els antecedents. Tornem a la de sempre: la civilització comporta continuació, adaptació i (si convé) modificació o incorporació; i no la genialitat deïficada que s'assenta en el buit.

Per una altra banda, convé dir que Pompeu Fabra, que entre els vint i els quaranta anys s'havia oposat racionalment i fogosament a la

¹¹⁶ En un text de Fabra de 1934 que han reproduït Lamuela i Murgades (1984: 199 i ss.), el lingüista de Gràcia atribueix a Milà aquestes paraules, dites en el discurs presidencial dels Jocs Florals de 1859: «"Amb entusiame barrejat d'un poc de tristesa, li donam aquí, a aquesta llengua, una festa, li dedicam un filial record, li guardam almenys un refugi».

pràctica ortogràfica del XIX, en treballs de la maduresa va parlar sobre la Renaixença en termes ben positius, com veiem a les citacions de (63a-b). Aquest punt de vista també apareix en un escrit que valdria la pena reproduir-lo sencer, el «Discurs del president» dels *Jocs Florals de Barcelona* de 1934 (transcrit en Lamuela i Murgades, 1984: 199-206); en (63c) n'hi ha uns pocs fragments:

- (63) a. «Nosaltres havem de saber infinitament grat als escriptors de la renaixença, als quals devem que el català hagi reviscut com a llengua literària.» (Fabra, 1915: 139)
- b. «Per bé que en aquell llenguatge [de la renaixença] s'hi haguessin escrit belles poesies, els escriptors actuals, tot sentint un agraïment pregon envers aquells primers autors de la renaixença, no podien pas acceptar llur català, on l'obra de depuració es troba just iniciada; i la millor manera d'ésser-ne els dignes successors era, segurament, de prosseguir llur tasca descastellanitzadora.» (Fabra, 1918: 143)
- c. «És gràcies a la instauració dels Jocs Florals que el nombre escassíssim dels conreadors de la llengua catalana veié augmentar-se i s'assegurà la continuïtat del seu conreu, sense la qual l'obra de redreçament avui acomplerta no hauria pogut mai realitzar-se. [...] Els homes dels Jocs Florals [...] la iniciaren [l'obra sistemàtica de depuració i fixació del català] en reconèixer que calia alliberar la llengua escrita de les tares que havia contret durant els segles de decadència i en pressentir que això solament era realitzable mitjançant la coneixença de la llengua antiga i la de totes les varietats de la llengua parlada. [...] Entre [aquestes persones] excel·leix Marian Aguiló. [...] Calia formar, per damunt dels dialectes, una llengua escrita única, la mateixa per a tots els catalans, i no tardà a alçar-se, dins els Jocs Florals, una veu propugnand la formació d'aquesta llengua: fou la d'un altre mallorquí, Jeroni Rosselló, que, en el seu discurs presidencial, l'any 1873, retraient l'existència d'una llengua única a l'edat mitjana, declara que no fóra pas "de bon seny fer-ne tantes com són les corrupcions en què els diferents pobles la desfiguraren", i assenyala el camí a seguir per a evitar-ho: "Triem tots amb ull clar i bon juí —diu— vulguem acollir totes les riqueses que siguin de bona mena d'onsevulla que vinguin i rebutgem sense mirament tot allò que entela el clar espill on es mira la gentil aimia". La via bona a seguir restava assenyalada.» (Fabra, 1934)

2.7.2. *Control social de la normativa*

En la secció anterior, hem comentat que la causa primera d'una normativa lingüística es troba en la visió sociolingüística que tenen els promotors d'aquesta normativa. Al capdavant, la llengua no solament és un fet social, sinó encara el fet social que potser és més bàsic, ja que sense llengua no és possible la societat. Tenint en compte això, és ben comprensible que la societat siga no solament l'origen de la normativa lingüística, sinó encara la destinatària, i, per tant, n'hauria de ser l'ama.¹¹⁷ Així hauria de ser, i així va actuar Fabra, com veurem de seguida.

El lingüista de Gràcia, certament, va reconèixer l'èxit de la proposta normativa, com veiem en aquestes paraules:

- (64) «Creuen alguns que, si intentem alliberar la llengua de totes les defectuositats que la deturpen, anirem necessàriament a la formació d'una llengua massa artificiosa, erigida de dificultats i gairebé intel·ligible. A aquests, però, convé de recordar l'aptitud sorprenent que té el català parlat per a assimilar-se les innovacions operades en la llengua escrita. Avui constatem en la llengua parlada tota mena de mots i girs introduïts un dia artificialment en la llengua escrita, els quals han penetrat talment en aquella que ningú no diria que trenta anys endarrera hi eren completament desconeguts.» (Fabra, 1924: 163)¹¹⁸

Però també va fer una operació molt més important. Efectivament, quan Fabra, acceptat i reconegut socialment (i solitari com a lingüista),¹¹⁹ es va veure en la responsabilitat que la seua opinió equivalia si fa no fa

¹¹⁷ No cal dir que aquesta afirmació no autoritza els usos demagògics que s'han fet a València i a Palma. La societat és l'ama de la normativa lingüística de la mateixa manera que ho és de qualsevol altra normativa. Ara bé, en els països seriosos l'elaboració i el manteniment de les normatives depèn d'institucions (els parlaments i els tribunals en el cas del dret; uns sectors socials, uns llibres i uns mitjans de comunicació determinats en el cas de la normativa lingüística anglesa; una institució lingüística en el cas del francès; etc.).

¹¹⁸ Hi ha una altra valoració semblant en Fabra (1927: 172):

«Amb la mateixa facilitat que la sintaxi i el lèxic sofriren nombrosos canvis sota l'acció pertorbadora d'una llengua estranya, ara són dòcils a una acció renovadora. En tenim l'experiència: la majoria de les innovacions introduïdes en la llengua escrita han estat incorporades o estan en camí d'ésser incorporades a la llengua parlada.»

No n'hi ha exemples en cap de les dues valoracions.

¹¹⁹ Pel que fa als "tres becaris" (Manuel de Montoliu, Mossén Griera i Pere Barnils), podeu consultar Bladé (1965: 393-400). Segons Lamuela i Murgades (1984), també Casas-Carbó l'hauria abandonat, però em sembla que aquesta opinió no és segura; trobe que una font per a precisar aquesta qüestió són les cartes que Fabra va adreçar a Casas-Carbó. Lamentablement, els pocs lingüistes que teníem (com ara Anfós Par o Josep Calveras) van agrupar-se al voltant de l'*Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*.

a la de la normativa lingüística catalana, va tractar repetidament un aspecte nou: el del control social de la normativa. Lluny de confondre la crítica amb les qüestions personals i fer mostres d'humilitat falsa (tan coenta), Fabra, en el treball *L'obra de depuració del català*, no solament afirma que la crítica «és necessària», sinó que també reconeix que en la tasca de recuperació s'havien «comès grosses errades»:

- (65) «No havem, però, de doldre'ns que les innovacions trobin una certa resistència a llur admissió: no sempre seran encertades, i una crítica d'elles és necessària a fi que solament triomfin les que efectivament impliquen una millora, i encara una millora que sigui viable. Recordem que, en l'obra de depuració, s'han comès grosses errades.» (Fabra, 1924: 161)

En aquesta citació ja hi ha una llavor que després va fructificar: que les «millores» havien de ser «viables», és a dir, que fossen assimilables per la societat. Aquesta opinió la formula clarament en un altre treball important, *De la depuració de la llengua literària*:

- (66) «L'acceptació d'una innovació per una gran part de la massa parlant és un fet d'una importància cabdal. Aquesta acceptació pot fer bona àdhuc una innovació perfectament arbitrària; en canvi, un gir antic caigut en desuetud no pot ésser en rigor considerat de nou com a català sense aquella acceptació. Tota provatura en vista a una millora és lloable; no seria lloable, però, que el propugnador d'una innovació s'entossudís llarg temps a mantenir-la davant la seva inacceptació per part de la massa parlant, i ja és un indicatiu d'aquesta inacceptació que la majoria dels bons escriptors no s'hi adhereixin. [...]»
 «En general, [...] cal esperar llur adhesió [dels escriptors], la qual és una garantia d'encert, d'encert no solament quant a la bondat intrínseca de la nostra innovació, sinó quant a la seva viabilitat dins la llengua comuna.» (Fabra, 1927: 173-174)¹²⁰

¹²⁰ Encara que no és qüestió de demostrar-ho ací, voldria opinar que no és possible que una regla siga bona intrínsecament i que, això no obstant, no siga viable socialment (amb el benentès que el poble vulga enriquir i perfeccionar la seua llengua: si no hi ha aquesta voluntat, totes les propostes fracassen). En canvi, sí que estic d'acord amb aquesta formulació:

«Pensem que el sol fet d'haver ella [una proposta normativa] guanyat l'adhesió d'una forta majoria d'escriptors, és una garantia de la seva bondat intrínseca, de manera que, amb la nostra adhesió, no és de témer que contribuïm a la implantació d'una norma absolutament equivocada.» (Fabra, «La normalització de la gramàtica», 1929 [1980: 177])

Ara bé, aquest control social tenia un filtre de selecció molt més immediat, com hem vist en la citació anterior: «els grups i les classes que se serveixen habitualment d'aquest estadi superior de la llengua» (Lamuela i Murgades, 1984: 37), els escriptors per a Fabra. En realitat, els escriptors no eren merament uns comprovadors de les normes, sinó que Fabra els veia com a uns grans col·laboradors de la normativa lingüística. Vet ací com segueix la citació de (66):

- (67) «L'existència d'un grup nombrós d'escriptors amatents a col·laborar en l'obra de redreçament de la llengua, és d'una importància inapreciable. Gràcies a ella, hom pot llançar-se més ardidament a l'assaig de qualsevol innovació, puix que en el cas d'anar errat, no ha de trigar a adonar-se del seu error. Qualsevol innovació és, així, immediatament contrastada, i el qui l'ha suggerida veurà aviat si cal renunciar-hi o si, al contrari, pot confiadament erigir-la en regla.
»En apreciar la viabilitat d'una innovació, un sol pot equivocar-se més fàcilment que molts.» (Fabra, 1927: 174-175)

De fet, Fabra ja feia molt de temps que insistia en la necessitat que els lingüistes i els escriptors fossen carn i ungla: com a mínim des de *Literats i gramàtics* (1915) i *Filòlegs i poetes* (1918).¹²¹ Vet ací un fragment ben eloqüent de la segona obra:

- (68) «Els escriptors actuals, benauradament, lluny d'acontentar-se dels resultats obtinguts per llurs antecessors, s'esforcen a escriure un català cada dia més pur i perfecte. Descobrir un per un tots els castellanismes que infesten la nostra llengua, arribar a la coneixença perfecta de la llengua vivent amb totes les seves varietats dialectals i a la coneixença perfecta de la llengua antiga, això és una tasca de filòleg; però després ha de venir, encara, el treball de remeiar els castellanismes denunciats i d'enriquir la llengua aprofitant els materials aportats pel filòleg, i això és la tasca del literat: un treball delicadíssim de selecció; car no tots els arcaïsmes són acceptables, i menys encara tots els mots i expressions que ens ofereixen els dialectes. I en aquest treball de selecció excel·leixen els escriptors actuals, assabentats de les descobertes dels filòlegs i animats d'un esperit de col·laboració i disciplina sense precedents dins la nostra literatura.» (Fabra, 1918: 143)

¹²¹ Lamuela i Murgades (1984: 120-121) assenyalen que també Mathesius, de l'Escola de Praga, remarcava la necessitat d'interrelació entre els escriptors i els lingüistes.

Podríem resumir dient que en la ideologia de Fabra hi havia un factor que condicionava fortament la fixació de les regles normatives, ja que aquest lingüista no creia que l'última paraula normativa la tingués la institució normativitzadora, l'Institut d'Estudis Catalans, sinó, de fet, la societat per mitjà dels bons escriptors (i ara hauríem d'afegir-hi els ensenyants, els correctors i totes les classes de locutors). Fabra cercava la col·laboració dels escriptors, una de les missions dels quals era assajar les propostes de l'Institut d'Estudis Catalans i veure si eren vàlides en la pràctica comunicativa o realitat lingüística suprema. Només si hi triomfaven es podia considerar que la norma havia passat de la provisionalitat a la consolidació. Però, si en l'assimilació social hi havia problemes, Fabra pensava que l'Institut d'Estudis Catalans havia de retirar la norma i estudiar les causes dels problemes.

2.7.3. Conclusions sobre l'emmarcament social de la normativa

La comunicació lingüística és sempre un fet social, i, per tant, és ben lògic que els principis més bàsics de les normatives lingüístiques deriven de criteris sociolingüístics, com hem comentat en §2.1.4 i les referències que s'hi citen. Un d'aquests principis derivats és que una persona que vulga que un poble use la seua llengua, buscarà que aquesta llengua tinga una bona normativa. Contràriament, aquells que s'oposen a una llengua intentaran que no hi haja una normativa general, o que, si n'hi ha, que siga tan deplorable que impulse els parlants d'aquesta llengua, no a adherir-s'hi més, sinó a abandonar-la.

La societat no solament és l'origen de les normatives lingüístiques, sinó encara la destinatària. Tenint en compte això i afegint-hi que les normatives lingüístiques són sempre regulacions socials, esdevé ben comprensible que, en tota normativa lingüística que tinga cara i ulls socials, hi ha d'haver un control social.

Aquest vessant social de la normativa lingüística, també apareix en la ideologia i en la pràctica de Fabra. Concretament, aquest lingüista no solament buscava que hi hagués una bona col·laboració entre els agents normativitzadors (els lingüistes i els escriptors a primeries del segle xx), sinó que també posava l'última paraula normativitzadora, no en la institució que té el poder legislatiu (de la qual ell formava part), sinó en l'acceptació social. Enfront del formalisme, l'aparença i l'en-

gany (tan abundants en les anomenades *democràcies formals*), tota una lliçó de democràcia real.

2.8. Apèndixs

2.8.1. *Novetats en la codificació ortogràfica*

Després de Fabra, pràcticament no hi ha hagut res de nou: *annex*, *racó*, *tennis*, *nouvingut*, per *anex*, *recó*, *tenis*, *nou vingut* (Solà, 1987: 141). O, com ens recorda Ruaix (1984: 50 n. 8), la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans ha canviat els noms cultes en *-as* per *-es*: de *pàncreas* a *pàncrees*, de *Messias* a *Messies*, etc. Per una altra banda, no hi ha hagut massa lingüistes que hagen estudiat problemes ortogràfics: Coromines (1971), Solà (1973), Ruaix (1989, 1994 i 1995) i poca cosa més.

2.8.2. *Una nota particular sobre el present: els puristes i els «lights»*

El fet d'haver defensat la llengua parlada com a primer criteri normatiu, podria induir a pensar que sóc un dels partidaris del «català *light*». Tanmateix, per ara no m'he sentit identificat amb aquestes persones, potser perquè m'ha semblat veure en els seus escrits un miqueta massa de superficialitat. En canvi, sentimentalment m'he vist identificat amb una part dels puristes, encara que el meu parlar discrepe del d'aquestes persones en uns aspectes determinats. He de dir, però, que, quan prenc la determinació de no usar una construcció, paraula o forma determinada, és en general perquè tinc indicis de la teoria lingüística que m'hi porten. Com ara, jo use ben poc el pretèrit perfet «simple» (i això tant quan parlo com quan escric), però aquesta exclusió no té res a veure amb els partidaris del «català *light*», sinó amb les raons que he exposat succintament a les ps. 129-130 i n. 101. I amb el benentès que la construcció, paraula o forma alternativa ha de ser normativa. Per exemple, a causa de les raons que ha exposat Solà (1994: §1) i d'unes altres, crec que la invariabilitat del verb *haver-hi* (*Allí hi havia moltes persones*) és contrària als interessos de la major part de la llengua dels nostres dies (si no vaig errat —i en contra de les aparences—, amb inclusió del mallorquí). Ara bé, la meua obligació és actuar d'aquesta manera: primer, demostrar les afirmacions que acabe de dir; en segon lloc, passar l'estudi a l'Institut d'Estudis Catalans

perquè dictamine; i, finalment, en el cas que l'Institut variés la normativa actual, ja podria usar jo les formes *hi han-hi havien*, etc.¹²²

Vet ací que hem arribat on m'interessava: la meua obligació com a lingüista no és xarrar, ni més poc encara barallar-me a crits i contribuir a augmentar la inseguretad social (ja ben gran). Contràriament, la meua obligació és fer *estudis* sobre aspectes poc clars de la normativa actual per tal que l'Institut d'Estudis Catalans pugui prendre decisions més fàcilment, i tot això mirant d'augmentar la confiança dels nostres pobles en ells mateixos. A la resta d'aquest llibre intentaré començar a executar aquest programa, tant en l'aspecte de la investigació (capítols 4, 5 i 6) com en el de la confiança (capítols 3, 5 i 6).

Pel que fa als puristes i als *lights*, podeu consultar Lamuela (1984: 185-188), Polanco (1990: 41-43) i (1996), Murgades (1996: 95-111) i el *Debat sobre la normalització lingüística*, del qual en reproduesc uns fragments (69a):

- (69) a. «Algunes de les polèmiques antinormativistes que s'han suscitat entre nosaltres pateixen d'aquest mal [interessar-se per «les varietats dialectals» qüestionant sistemàticament «la varietat literària comuna»] i al seu origen hi ha un planteig incorrecte del problema que pretesament volen resoldre. [...] No és pas estrany que la llengua catalana presentés certes mancances funcionals en el moment de recuperar certs àmbits o d'ocupar-ne d'altres per primera vegada. Mancances com ara la d'un registre periodístic que fos alhora genuí, modern i eficaç. Aquest era un problema real, que demanava un desenvolupament lingüístic oportú. Desviar aquest problema cap a un qüestionament de la llengua normativa ha tingut com a efecte, entre altres, l'increment de la inseguretad en el domini de la normativa i la irresolució del problema real en no haver-lo sabut identificar amb precisió.

»La situació de conflicte lingüístic en què, en termes objectius, ha viscut i viu encara la nostra comunitat [...] ha dut els uns a extremar la vigilància en la varietat formal i literària de la llengua comuna, els altres a justificar tota descurança. [...] Tant els uns com els altres mostren una desconfiança sistemàtica cap a la capacitat innovadora dels parlants [...], i cap a llur capacitat d'adaptació de manlleus i de modificació d'usos lingüístics i recuperació de formes lingüístiques [...].

¹²² Si use formes, mots o construccions que no són normatius o recomanables, no és per indisciplina, sinó per ignorància (que en tinc molta).

»Dos són, doncs, els errors de què ens cal fugir respecte d'allò que aquí es debat: el de creure que allò que s'esdevé en una varietat del repertori verbal o en un grup de la comunitat afecta tota varietat del repertori o tot grup de la comunitat, i el de creure que el context sòcio-cultural d'un moment donat és una dada objectiva de la natura, independent de nosaltres mateixos, i davant la qual no hi ha altra conducta raonable sinó la d'adaptar-nos-hi sense miraments.» (IEC, 1991: 15)

- b. «Una relaxació en la norma o normes d'una llengua i una correlativa gran tolerància a certs trets d'altres varietats —des de l'acceptació indiscriminada de manlleus a la reducció de matisos expressius de tota mena— poden ser un índex inequívoc de *substitució lingüística*, és a dir de retrocés en l'ús social en benefici d'una altra llengua o varietat. És per això que certes manifestacions d'*antinormisme*, sota la capa de populisme demagògic [...], poden encobrir el reforçament de tendències que menen a la desaparició de la llengua o varietat en qüestió. Un cert grau de *purisme*, per tant, [...] sembla doncs indispensable, i en dos sentits que convindria no confondre: d'una banda preserva les *qualitats* estrictament lingüístiques que permeten a les varietats d'una llengua funcionar en tots els àmbits amb amplitud de recursos propis; de l'altra, qualsevol *purisme* ja posa en pràctica, *per se*, tot i que sols a un cert nivell, la funció discriminant necessària a qualsevol llengua per a assegurar el seu manteniment.» (Polanco, 1996: 27)

2.9. *Conclusions generals*

2.9.1. *Descripció, causa i efectes dels criteris comentats*

2.9.1.1. *La llengua parlada: el punt de partida*

El primer criteri de Fabra era mirar d'acostar màximament la normativa lingüística a la llengua parlada, de tal manera que la llengua col·loquial pogués passar tota la seua vida al català comú, i que, recíprocament, la llengua col·loquial pogués anar assimilant els beneficis que anés obtenint la formació de la llengua comuna.

La causa de la prioritat de la llengua parlada es troba en la justícia social. Efectivament, la normativa lingüística té com a destinataris tots els parlants d'una llengua, i, per tant, ha d'intentar fonamentar-se en tots els parlants si volem evitar el domini bestial dels uns sobre els altres.

Per una altra banda, el fet d'intentar basar-se en tots els parlants, comporta que les institucions normativitzadores han de tindre en compte la viabilitat social de cada norma que proposen.

Ara bé, la prioritat de la llengua parlada no implica que cada constituent lingüístic que pertany a la llengua col·loquial pugui considerar-se automàticament com a pertanyent al català comú. La raó d'aquesta contrarietat es troba en el fet que la normativa lingüística no respon només al principi de la llengua parlada.

En realitat, els criteris bàsics de la nostra normativa estan relacionats els uns amb els altres, i per tant no podem aplicar un principi a banda dels altres, sinó que els hem d'aplicar tots. De més a més, les mateixes relacions que hi ha entre els principis, ens diuen en quin orde els hem d'aplicar.

2.9.1.2. *La complementarietat dels dialectes: com traure guanys lingüístics i sociolingüístics de la diversitat*

La causa de la complementarietat dels dialectes és la mateixa que hem comentat en el criteri de la llengua parlada, la justícia social. Efectivament, si hem de tindre en compte tots els parlants en l'elaboració de la normativa lingüística, com que els parlants s'agrupen en dialectes, se'n derivarà que haurem de considerar tots els parlars.

Davant de la realitat dialectal, és molt fàcil caure en la temptació de donar privilegis a algun dialecte, privilegis i allò que comporten inevitablement els privilegis lingüístics: les garrotades. Realment, no podem privilegiar un dialecte sense humiliar els altres, excepte que les diferències dialectals siguin tan grans (com ara en italià) que siga inevitable privilegiar-ne un (sobretot en la morfologia).

Fabra va acarar el problema dels dialectes de l'única manera objectiva que es pot fer: elaborant criteris. Per exemple, l'ortografia havia de respondre a la pronúncia d'aquells dialectes que coincidissin amb la pronúncia de l'època en què encara no hi havia divisió dialectal. O, en el lèxic, tenint en compte que pràcticament no hi havia descripcions lèxiques dels parlars que fossin acurades i fiables, Fabra partia de l'ús dels bons escriptors.

Per mitjà del camí de buscar criteris objectius, el lingüista de Gràcia va desembocar en la composicionalitat, la qual no solament fa

que cada dialecte pugui sentir-se representat en la normativa lingüística (amb l'ajuda del polimorfisme), sinó que també permet que arribem a una llengua comuna més ampla i precisa que la de cada dialecte. Vet aquí quins avantatges més bons que podem assolir buscant la coordinació dels nostres dialectes: evitar la repressió; aconseguir la identificació de cada dialecte amb la llengua comuna; i facilitar l'enriquiment de la llengua comuna.

L'Institut d'Estudis Catalans ha propugnat recentment un criteri quantitatiu per tal d'augmentar l'aplicació dels criteris de la llengua parlada i de la complementarietat dels dialectes: quan un tret lingüístic pertany a dos o més dels cinc dialectes més importants (septentrional, balear, central, nord-occidental i valencià), es considera que forma part de la normativa lingüística.

2.9.1.3. La llengua medieval: símbol de la civilització dels nostres pobles

El fet de posar la llengua col·loquial i la coordinació dels dialectes com a criteris bàsics, no comporta gens de menyspreu per la llengua medieval, ans al contrari, ja que permet aquests dos avantatges: que donem a aquella elaboració lingüística el valor que li correspon (el de símbol de la civilització dels nostres pobles); i que la tractem com convé tractar-la. Efectivament, atés que només els necis trenquen inútilment amb el seu passat, calia que no ens allunyéssem inútilment de la llengua medieval. Per una altra banda, com que només els estúpids poden ignorar les seues riqueses, resulta que tenim dret a usar recursos lingüístics medievals (o dels dietaristes i dels juristes dels segles XVI-XVIII).

Ara bé, la prolongació de trets lingüístics del passat ha de respectar la llengua col·loquial, i, per tant, les recuperacions de l'edat mitjana o dels segles XVI-XVIII s'han de posar al costat dels constituents lingüístics actuals, sense que els substituïsquen (com a mínim a la curta). I quan hi ha incompatibilitat entre la solució antiga i l'actual, ha de prevaldre la dels nostres dies. Ara, però, ja estem entrant en el principi de l'evolució.

2.9.1.4. *El rent estructurador de la normativa lingüística: l'evolució i la teoria lingüística*

El fet de veure la llengua col·loquial com a realitat i la llengua medieval com a símbol, comporta que hem d'acceptar totes les evolucions que s'han donat en tot el nostre domini lingüístic. Davant dels canvis que només s'han produït en una part dels nostres dialectes, cal arribar a saber, per mitjà de la teoria lingüística, quines evolucions simplifiquen el nostre sistema lingüístic, i quines el compliquen (o no el simplifiquen tant).

En realitat, si els criteris de la llengua parlada i dels dialectes representen el respecte cap a la quantitat, podem dir que l'atenció cap a les evolucions simplificadores representa la consideració de la qualitat. En els fets socials, l'anàlisi (necessàriament qualitativa) és tan indispensable com la constatació quantitativa, ja que altrament anirem a parar o bé a les tiranies dels grupets d'espavilats, o bé a la tirania de l'absència de raó o estupidesa.

L'explicació de l'evolució d'una llengua és tan important, que no faríem una afirmació massa exagerada si déiem que, més enllà del lèxic "obert", els problemes que tenim en la normativa (sintàctics o semàntics, morfològics o fonètics, derivatius o compositius) s'han de solucionar precisament des de la parella quasi omnipotent que formen l'evolució i la teoria lingüística.

Una altra funció bàsica de l'explicació de l'evolució lingüística és impedir que el present (que és la vida) acabe supeditant-se al passat (que és mort). En efecte, si es relaxa l'exercici de la capacitat entenedora de la persona (o capacitat crítica), els mateixos trets inherents de la civilització fan que el passat, de ser el mitjà de comprendre el present, es transformi finalment en l'assot de la vida. Probablement, aquesta deformació es troba per ací o per allà en qualsevol llengua culta, però això només vol dir que els lingüistes hem de ser ben conscients que, dins del sac de les obligacions que portem penjat al muscle, hi ha la gran responsabilitat d'evitar-ho.

2.9.1.5. *Les llengües de l'entorn: ni per dalt ni per baix*

Qualsevol situació social té problemes i avantatges. Els pobles envellits per l'orgull, es queden embadalits mirant les seues perfeccions hipotètiques, alhora que els seus problemes, reals, van rosegant-los

els peus adormits per l'embadaliment. I els pobles envellits pels complexos d'inferioritat, veuen tant de mal dins d'ells, que, passius, finalment acaben morint. En canvi, els pobles vigorosos pel treball i per la reflexió pública, busquen, des de la matriu de l'autoestima prudent, les deficiències que tenen, i, aprenent dels encerts i dels errors dels altres pobles, miren d'avançar cap a la justícia social.

Des d'aquest punt de vista, no té sentit voler que la nostra llengua siga més o menys que una altra. L'únic objectiu que té sentit és que cerquem, cada u des del seu ofici, la llengua que potenciarà més la vida dels nostres pobles.

Pel que fa al domini social del castellà i del francès, Xavier Lamuela i Josep Murgades han expressat d'una manera insuperable com hem d'actuar: la consideració dels cinc criteris que hem comentat (tota la llengua parlada, la llengua medieval i la comprensió de l'evolució que hi ha hagut), és a dir, «la visió global de la pròpia llengua», «és el recurs bàsic contra la subordinació a una llengua forastera». O el que és el mateix: el castellà o el francès no demanen un criteri específic, sinó solament el principi general que siguem conseqüents amb allò que la nostra història fa entenedor: amb la nostra manera de ser.

2.9.2. *Avaluació dels criteris (i dels resultats) de Fabra*

2.9.2.1. *El passat: una valoració global*

Fabra formava part d'un grup de persones (en què destacava Casas-Carbó) que volien sintetitzar l'experiència de la segona meitat del segle XIX: calia respectar el passat evitant els trencaments que fossen inútils per al present; però calia, simultàniament, no sotmetre's al passat, ja que també era necessari no trencar amb la llengua actual, la qual, però, no es podia reduir a l'entorn local de l'escriptor. Per una altra banda, era important procurar que el català culte no desentonés en l'entorn cultural europeu. En paraules de Fabra:

- (70) «Els nostres escriptors es trobaren, en iniciar-se aquesta renaixença, amb una llengua empobrida, deformada, mal-mesa per innombrables castellanismes, la qual no podien pas adoptar com a llengua literària sense tractar de depurar-la, d'enriquir-la, de realçar-la. I això no es podia realitzar sense una coneixença perfecta de la llengua antiga i dels dialectes

actuals, que ens guiés en la tasca difícilíssima de descobrir i remeiar les desviacions sofertes per la llengua; no es podia realitzar sense una coneixença exacta de les lleis de l'evolució del llenguatge i de la història de les altres llengües literàries.» (Fabra, 1915: 135-136)

Finalment, el resultat havia de ser una llengua normativa tan «perfecta» com fos possible «per a facilitar el seu coneixement y la seva adopció», ja que la finalitat d'aquella llengua era «servir per totes las manifestacions escrites de la nacionalitat» (Casas-Carbó).

Aquest programa, però, no era gens fàcil de realitzar, no era gens simple passar de les idees generals a les propostes normatives concretes, ja que hi havia tres parells de principis clarament antagònics: uns certs interessos del català contra unes certes limitacions de l'entorn cultural internacional; unes necessitats determinades de la llengua actual contra uns interessos determinats de la llengua del passat; i, finalment, la necessitat d'una llengua comuna única contra la diversitat dialectal. Sense menystenir les propostes que es van fer el segle passat, el mèrit d'arribar a un sistema normatiu bastant equilibrat entre tres parells de forces antagòniques (§2.9.1), sí que és en bona part de Fabra. I encara un altre mèrit: a banda de la intervenció política decisiva de Prat de la Riba, calia arribar a un consens amb els altres denou membres de la Ponència Ortogràfica.

Efectivament, la proposta ortogràfica era substancialment vàlida per a tots els dialectes. De més a més, no es trencava ni amb la grafia medieval (i per això podem llegir els textos medievals amb pocs problemes ortogràfics) ni amb la llengua parlada actual, alhora que la proposta era supradialectal.¹²³ Pel que fa al tercer antagonisme (orto-

¹²³ Convé tenir en compte que havíem arribat a grafies considerablement locals, com veiem en aquests dos fragments orientals que reproduïx Solà (1987: 14), el primer, de Menorca (1891), i el segon, de Perpinyà (1890); l'autor de Menorca transcriu la *ə* neutra com a *e*, i el de Perpinyà, com a *a*; en el text rossellonès, el signe *ou* equival a una *u*:

(i) Es llenguatje de se [la] luquelihood el fa, es trattu [tracte] de se gént des peis [país] en [amb] se qui 'l frecuente y se qu elle va e [a] frecuente; resultant e vegades, tant distint des qui li son més eprucsimads, que no 's fícil ejuntarlos per molt qu' es vulgui. — Es llenguatje neccional es aquell que correspon perlar, tant e nes [als] qui pertenenen e se necció, com e nets [als] estrengés qui se vòlen relectuar emb élls. — Pusant pués, es llenguatje lucal d'ermunie emb es neccional, s' escurse quemí y s' edelante.	<p>Tu que estimes l'alè de la rosa fresqueta,
tu que t'agradas dins dels plors
del lliri, del violer i de la margarideta,
parpalloulet, bè n'ets d'hourós!</p>
<p>(ii) Tou qu'astímas l'halè de la rosa fresqueta,
Tou qua t'agradas din dals plous
Dal llíri, dal bioulè y da la margridetta,
Parpalloulet, bè n'ets d'hourós!</p>	<p>Tu que estimes l'alè de la rosa fresqueta,
tu que t'agradas dins dels plors
del lliri, del violer i de la margarideta,
parpalloulet [papalloneta], bè n'ets d'hurós [feliç]!</p>

grafia dels cultismes i necessitats del català), tan difícil de resoldre, Fabra va arribar a una proposta que sembla el menor mal dels possibles.

En la valoració de l'obra normativa fabriana, és indispensable que ens referim a allò que dóna sentit i vida a les normatives lingüístiques: l'entorn social. A banda de la coordinació dels dialectes i de cercar l'equilibri entre la llengua actual i la llengua del passat, Fabra, que ja de jove havia parlat de la necessitat de considerar la viabilitat social de cada norma lingüística, quan va veure que la seua opinió equivalia pràcticament a la força de la llei, en compte d'enfortir-se dictatorialment en aquest poder, va fer el contrari: insistir que l'última paraula no la tenia la llei, sinó la reacció social davant de cada norma lingüística.

2.9.2.2. *Acostament cap al futur. Una opinió sobre Fabra com a lingüista*

Ja hem valorat en §2.5.1.6 el paper de la teoria lingüística dins de les normatives lingüístiques, i ara no cal repetir-ho. En canvi, voldria expressar el sentiment que, per la raó que diré de seguida, sent satisfacció de tindre Pompeu Fabra entre els meus avantpassats. Tothom és un animal racional, però no era gens fàcil aplicar la raó dins de les teories lingüístiques que hi havia a darreries del segle passat i primeries de l'actual, massa poc clares. Tanmateix, Fabra va reeixir a actuar-hi d'una manera que sobrepassa notablement la dignitat. La demostració d'aquesta afirmació correspon a la reivindicació de Fabra com a teòric o lingüista, objectiu que ja he encetat en diversos treballs, però que no és adequat que tracte ací.¹²⁴ Ara bé, com a mínim voldria exposar que, com a aprenent de lingüista i com a aspirant a intentar perfeccionar o ampliar la nostra normativa lingüística, estic satisfet de poder partir dels pilars teòrics i normatius de Pompeu Fabra.

2.9.2.3. *El futur: obligacions dels lingüistes catalanoparlants*

Des d'un punt de vista intern, diria que la proposta normativa de Fabra és, en general, acceptablement sòlida i clara. Hi ha, com és

¹²⁴ Vegeu la n. 51 de les ps. 67-68. No és tampoc adequat que tracte ací l'afirmació que el segle xx ha empitjorat la situació d'alguns conceptes bàsics de la lingüística (com ara "pronom", cfr. Saragossà, 1996).

inevitable, problemes nous, ja que la llengua col·loquial ha canviat, com tota llengua parlada. També hi ha detalls que Fabra no va tractar i que ens correspon a nosaltres estudiar-los; qualsevol llengua és una infinitat de propietats lingüístiques, i, a causa de les interferències entre les llengües i a causa de la influència (a voltes excessiva) del passat sobre el present, sempre hi ha detalls que els lingüistes hauríem d'estudiar (com ara la posició dels adjectius qualificatius). I, finalment, també hi ha detalls ja estudiats però que convé revisar, com passa en qualsevol normativa lingüística que dispose d'ulls crítics i, conseqüentment, alternatius o constructius.

Des del punt de vista que acabem d'introduir, la realitat actual és poc satisfactòria. Efectivament, més enllà del lèxic "obert" (que han treballat lingüistes com Joan Coromines, Joan Veny, Germà Colon, etc.), hi ha molt pocs lingüistes que s'hagen dedicat a treballar problemes com els següents: el lèxic "tancat" (com ara saber de quines propietats semàntiques depén l'ús del verb *deure*, o de les preposicions *per* i *per a*); les construccions sintàctiques (com ara si és preferible *Ens han informat que...* o *Se'ns ha informat que...*, *Vindran a l'any que ve* o *Vindran l'any que ve*, etc.); per què hi ha tants problemes col·loquials dins de la morfologia de la segona conjugació; etc. Dins d'aquest camp, crec que només podem destacar dos noms, Joan Solà i Josep Ruaiç.

La introducció del català a les seues pròpies universitats és prou recent, però em pareix que aquest fet temporal (que a hores d'ara ja és prou relatiu) no justifica el distanciament tan gran que hi ha entre les dotzenes i dotzenes de lingüistes universitaris catalanoparlants, i els treballs d'investigació que tenen com a finalitat aclarir problemes de la nostra normativa, que són ben escassos. Ben mirat, hi ha unes altres absències importants. Per exemple, en els departaments de Filologia Catalana hi ha línies d'investigació sobre moltes coses, però em sembla que no n'hi ha cap que tinga com a objecte central l'estudi i l'actualització de la normativa. Podríem dir que qualsevol de les línies lingüístiques d'investigació que hi ha pot tindre teòricament repercussions sobre la normativa lingüística, però en la pràctica o realitat hi ha ben poc d'això. De fet, una conseqüència d'aquesta situació és un esdeveniment ben trist: que les *Jornades d'estudi de la llengua normativa* s'hagen exhaurit a la tercera convocatòria (1983, 1985 i 1987).

Davant d'aquest panorama, crec que hauríem de prendre les tres

mesures següents. Primera: que hi haja línies d'investigació en què es capgire la relació actual (això és, que la finalitat bàsica no siga desenvolupar tal o tal altra escola lingüística o part de la teoria lingüística, sinó que l'objectiu primer hauria de ser afrontar els problemes de la nostra normativa des de les teories lingüístiques que hi ha en circulació, les quals es podran perfeccionar —o qüestionar— a partir de l'estudi de problemes concrets de la nostra normativa). Segona mesura: que hi haja reunions periòdiques que tinguin com a objectiu debatre ponències o comunicacions sobre problemes de la normativa (això és, que les *Jornades d'estudi de la llengua normativa* tinguin una continuïtat estable). I tercera mesura: que revistes com *Caplletra* (que ha tingut l'encert de dedicar cada número a un tema monogràfic), també dediquen números a tractar exclusivament problemes de la nostra normativa lingüística (si no és preferible que l'Institut d'Estudis Catalans hi dedique una revista concreta).

2.9.2.4. *Una nota humana sobre Pompeu Fabra*

Voldria cloure aquest capítol remarcant una altra propietat positiva de l'obra fabriana. Sembla que les persones tenim el perill d'imitar aquells que ens volen dominar, però Fabra no solament va evitar el camí del centralisme davant de la realitat dialectal i buscà el camí humà de la complementarietat (§2.2), sinó que també va evitar les imposicions fredes del dictador, i va cercar el camí càlid de la confiança en els nostres pobles per mitjà de la col·laboració dels escriptors (§2.7.2), una confiança que ja s'havia manifestat en la defensa de la llengua col·loquial (§2.1) i d'unes certes evolucions (§2.3.1.2 i §2.3.1.4).

El nostre repte, ara que en som molts més i que tenim molts més mitjans que durant el primer terç del segle xx, és que sapiem continuar aplicant aquesta ideologia (i que sapiem continuar aplicant-la desenvolupant el programa que hi ha esbossat en el punt anterior: mirant de ser lingüistes al servei de la nostra llengua —per mitjà d'estudis lingüístics i de la solució de problemes normatius—, i mirant de ser lingüistes al servei de la humanitat —per mitjà del desenvolupament de la teoria lingüística i de l'aplicació a les necessitats socials pertinents, com ara l'ensenyament de llengües).

CAPÍTOL 3. PROBLEMES ORTOGRÀFICS ACTUALS EN EL VALOR DE LES LLETRES

3.0. Introducció

Cap a l'any 1000 abans de Crist, els fenicis van arribar a un alfabet fonològic,¹ i, sense entrar ara en detalls, podem dir que l'alfabet llatí també tenia la propietat altament desitjable que hi hagués una correspondència biunívoca entre fonemes i lletres: que cada fonema tingués com a representació una sola lletra; i que cada lletra correspongués a un sol fonema. És a dir, les lletres *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *f*, *g*, etc., representaven respectivament els fonemes /a/, /b/, /k/, /d/, /e/, /f/, /g/, etc. (representació d'—1a), i, per tant, no hi havia relacions com les representades en (1b): que una lletra (X) pugui representar més d'un fonema (A i B); i que un fonema (C) pugui tindre més d'una lletra com a representació gràfica (Y i Z):²

(1)	<u>a. Fonemes</u>	<u>Lletres</u>	<u>b. Fonemes</u>	<u>Lletres</u>
	a	_____ a	A	} X
	b	_____ b	B	
	k	_____ c		} Y
	d	_____ d	C	
	e	_____ e		
	f	_____ f		Z

¹ Ver ací la definició de Badia: «Quan diem d'una llengua que té una ortografia fonètica, expressem que la seva ortografia ha estat establerta sota el signe de fer correspondre una lletra a cada so, i no més d'una» (Badia i Margarit, 1964: 80).

² Hi ha lingüistes que usen l'etiqueta *grafema* en compte de *lletra*. Ara bé, no he vist fins ara que ningú explique quins problemes té la paraula tradicional (i popular) *lletra*, i com que convé oposar-se a qualsevol canvi terminològic injustificat, ignoraré el terme *grafema*, i continuaré usant el tradicional i popular, *lletra*. Per una altra banda, l'etiqueta *grafema* (amb la mateixa terminació que *fonema*, *semema*, *monema*, etc.) pot donar a entendre que darrere de la grafia lingüística hi ha una part de la teoria lingüística, mentre que aquesta part és, bàsicament (com hem raonat en el capítol primer), una porció de la Fonètica, concretament la fonològica.

Les llengües romàniques han seguit l'alfabet llatí en la representació dels seus fonemes, i moltes altres llengües de tot el món també han practicat aquest camí. No cal dir que aquesta decisió hauria de ser molt positiva, ja que comporta que hi ha un alfabet que cada volta és més internacional. Ara bé, perquè aquest camí fos realment fructífer no solament en el vessant internacional, sinó també en el vessant de cada llengua particular, s'hauria de donar la condició que es partís d'un alfabet que fos apte per a representar qualsevol llengua humana, o com a mínim una gran majoria. L'alfabet llatí, però, es troba ben lluny d'aquesta situació (com veurem en la pròxima secció), i a causa d'això es formen molts problemes.

En aquest capítol, començarem per introduir els tipus de deficiències ortogràfiques generals de les llengües romàniques per mitjà del nostre idioma. És a dir, les classes de problemes ortogràfics que veurem, no solament existeixen en català, sinó també en les altres llengües romàniques. Per una altra banda, faré una anàlisi purament qualitativa, i per tant no esmentaré tots els problemes ortogràfics, sinó solament els tipus de limitacions, amb un exemple de cada una. Potser convindrà advertir que la problemàtica que els lectors veuran en la pròxima secció, no solament és pràcticament inevitable, sinó que, damunt, si l'haguéssim evitada hauríem caigut en inconvenients tan greus com la problemàtica evitada. O com a mínim això intentaré demostrar en la segona secció d'aquest capítol.

3.1. Problemes internacionals per la subordinació al llatí: heterogeneïtats, contradiccions i diverses rareses («lletres mudes», «signes diacrítics» i «dígrafs»)

3.1.1. La formació dels problemes bàsics, amb un exemple de cada un

Els sons en contacte poden influir-se, i un canvi general que hi ha hagut en l'evolució del llatí a les llengües romàniques, és que una consonant velar³ en contacte amb una vocal anterior ([i] i [e]), va anar canviant el punt d'articulació fins a la part anterior del paladar, ja que d'aquesta manera els parlants havien de fer un esforç més petit: en compte de posar primer la llengua en el vel del paladar (pronúncia de la consonant velar) i després portar-la cap a la banda oposada del

³ Les consonants velars són les que es pronuncien a la part posterior del paladar, anomenada "vel del paladar". En la nostra llengua, hi ha dues consonants velars, la inicial de *gat* i les dues de *cuc*.

paladar (pronúncia de la *e* o de la *i*), el parlant portava directament la llengua a la banda anterior del paladar i hi pronunciava els dos sons. És així com vàrem passar de la pronúncia llatina (*guens*), a l'actual (*gens*).

Quan es va formar l'escriptura de les llengües romàniques, entre els segles *x* i *xiii*, es va voler mantenir la grafia llatina (*gendre*, *girar*) malgrat l'evolució fonètica que hi havia hagut, i, a causa d'això, ens hem vist obligats a abandonar el principi elemental d'"escriure com es parla", això és, el principi que a cada fonema només ha de correspondre una lletra, i una lletra ha de representar només un fonema.⁴ Efectivament, la lletra *g* ja no representa només el fonema velar sonor (*gat*, *got*, *gust*), sinó que, de més a més, també representa un fonema palatal sonor: *girar*, *gendre*, *germà*, *gimnàsia*, etc. Resulta, per tant, que ja hem arribat a l'estat indesitjable en què una lletra pot representar més d'un fonema. Aquesta variació no és lliure, ja que depèn de la vocal que segueix a la consonant. Ara bé, aquesta restricció no lleva pas la variació. Vet ací, doncs, que estem passant d'un sistema gràfic homogeni (un alfabet fonològic) a un sistema heterogeni (un alfabet fonològic deformat). Més exactament: estem passant de la grafia a l'ortografia (absència de generalitat, i, per tant, presència d'excepcions o irregularitats, §1.1.1).

Seguim avant. No és gens rar que els problemes apareguen units, ans tot al contrari: és ben habitual que un conflicte provoqui l'aparició d'un altre conflicte. I això és el que ha passat ara. Efectivament, com que després de l'evolució fonètica que va consistir a passar de pronunciar *guens* a pronunciar *gens*, les llengües romàniques van incorporar paraules que tenien la consonant velar sonora davant de [e] o [i] (com ara *guerra* o *guisar*), resultava que no convenia escriure aquestes paraules amb la grafia de *girar* o *gendre*, ja que això hauria portat a una conseqüència altament indesitjable: que, davant d'una grafia com *gerra*, no sabríem si llegir-la com a *la guerra dels salvatges*, o com a *la gerra de les olives*.⁵

⁴ Fabra buscava esporàdicament aquest ideal:

«Si tenim *set vocals toniques perfectament distintes*, hem de disposar de *set signes diferents* pera la llur representació. Que la nostra riquesa en sons vocalics traspui en l'escrit! Fins suara, gracies a la deficiencia de la nostra escriptura, tenint *set vocals, set assonancies*, fèiem com si no n tinguessim sinó *cinc*, tothom rimava les *æ* tancades amb les obertes, i les *oo* tancades amb les obertes.» (Fabra, 1906: 208 [57])

⁵ Com és sabut, aquesta ambigüitat existeix en anglés, ja que hi ha prou paraules en què *ge* o *gi* s'han de llegir com a [ge] i [gi] respectivament, com ara *get*, *gear*, *geuse*, *geld*, etc., *gibbon*, *gift*, *gig*, *gill*, etc.

Per solucionar aquest problema tan desagradable, les ortografies de les llengües romàniques han recorregut a «lletres mudes»: *g* + «lletra muda» + vocal. La finalitat d'aquesta lletra muda és advertir el lector que no ha de llegir la *g* precedent com la de *gent* o *girar*, sinó com la de *gat-got-gust*. Davant d'aquestes «lletres mudes», ens podem fer diverses preguntes, com ara si aquesta expressió és coherent. La resposta es troba, com sempre, en la definició dels conceptes que usem. Si diem que una lletra és un signe gràfic que representa un fonema,⁶ aleshores haurem d'arribar a la conclusió que les «lletres mudes» són unes lletres que no són lletres, ja que no representen cap fonema. O, dit altrament: una lletra muda és un signe gràfic que representa un fonema que és mut. Resulta, per tant, que l'heterogeneïtat (abandó parcial de l'escriptura fonològica) ens ha portat a unes lletres tan excèntriques, que arriben a la negació de les lletres, això és, a la contradicció de no representar cap fonema.

L'italià, que ha eliminat les *hb* etimològiques, ha triat aquesta lletra inútil per a alertar els lectors que la lletra *g* s'ha de llegir com en *gat*, però nosaltres (acompanyats per castellans i francesos —entre altres), hem triat com a «lletra muda» una lletra normal o *sonant*, la *u* (*guerra*), la qual cosa ens ha portat més problemes. Efectivament, com que tenim paraules en què la paradoxal «lletra muda» havia de sonar, no hi ha hagut més remei que o bé acceptar la indeterminació (com ara en francès, on no hi ha cap regla que diga que la *u* de *linguistique* sona, però no la de *langue*), o bé introduir un signe estrany («diacrític»),⁷ el qual té la missió d'avisar els lectors que aquella *u* sí que sona: *ungüent*, *lingüística*.

Vet ací, doncs, com el sistema ortogràfic de les llengües romàniques anava complicant-se progressivament: lletres amb més d'un valor fònic (*g*), lletres sense valor fònic (*g + u + e / i*), i «signes diacrítics» que assenyalen excepcions de les paradoxals «lletres mudes» (*g + ü + e / i*). Més exactament: la irregularitat de no donar un valor general a la lletra *g*, obliga a una altra irregularitat o excepció, ja que no tenim més remei que definir la lletra *u* d'aquesta manera: Representa el fonema /u/, excepte en tal i tal situació, on només té la funció de tal i tal. I, finalment, com que hi ha paraules en què la *u* sí que sona sobre trobar-

⁶ El DGLC defineix *lletra* com a «cadascun dels signes que representen els sons d'un llenguatge».

⁷ El DGLC fa aquesta proposta: *diacrític* és un «punt, traç, etc. afegit a una lletra, per. ex., la dièresi, el traç que distingeix la *ç* de la *c*».

se en la situació excepcional (*lingüística*), doncs convé introduir una excepció (*lingüística*) de l'excepció (*guerra*) si volem evitar la indeterminació del francès. Vet ací que hem arribat a una excepcionalitat o irregularitat recursiva (fenomen amb què toparem una altra vegada).

Passem a uns altres problemes. El llatí era una llengua en què la geminació o llargària tenia molta importància en general, en les vocals i en les consonants. Per exemple, en aquella llengua hi havia cinc vocals, però cada una es podia pronunciar breu o llarga, la qual cosa tenia valor distintiu en la diferenciació de les paraules, exactament com en l'anglès actual. En l'evolució a les llengües romàniques, però, la llargària ha tendit a perdre's, i en canvi han aparegut moltes consonants palatals, les quals (atenció) eren inexistents en llatí. Concretament, en la nostra llengua tenim aquestes vuit consonants alveopalatals: les que representen els subratllats de *any*, *moll*, *duixa*, *caixa*, *potser* i les corresponents sonores de les tres darreres. Imagineu-vos en quina situació ens trobem: volem representar els nostres fonemes (on n'hi ha vuit que són alveopalatals) amb l'alfabet llatí (que no tenia consonants palatals). Davant d'aquesta situació, podem suposar quins maldecaps ortogràfics degueren patir els nostres avantpassats, els quals, forçats a haver de resoldre o dissoldre un problema gràfic irresoluble o insoluble, van crear una altra estranyesa: els «dígrafs».

Com ja vénen a dir els components d'aquesta paraula impopular, els «dígrafs» són dues (*di-*) grafies o lletres que no representen dos fonemes, sinó solament un. I en italià arriben als «trígrafs»: fonèticament, la nostra *pa-ll-a* és idèntica a la italiana, però gràficament és *pa-gli-a*. Hem arribat, per tant, a una altra irregularitat de les ortografies de les llengües romàniques: l'existència d'unes lletres (amagades darrere del rètol *dígrafs*) que tornen a vulnerar la simplicitat del sistema gràfic fonològic, en aquest cas en la direcció oposada a la lletra *x* de les paraules *exacte*, *text* o *linx*, que és una lletra que hi representa dues consonants (*gz* o *ks*).

Ara ja estem arribant al final dels problemes, però encara hem de comentar dues irregularitats més de les ortografies de les llengües romàniques. D'un sistema de deu vocals que tenia el llatí (cinc breus i cinc llargues), les llengües romàniques han passat en general a un sistema de set vocals tòniques, les que hi ha en el català general. Ara bé, com que el llatí només tenia cinc lletres per a representar les vocals,

hem d'escriure de la mateixa manera la reducció de *colp*, *cop*, i el nom de la canya especial que s'usa per collir figues, *el cop* (que té l'extrem en forma de *copa*, detall que fa comprendre'n la denominació).⁸ Resulta, per tant, que tornem a arribar a la situació en què una lletra pot representar més d'un fonema. Ara, però, hi ha la novetat de la indeterminació. Efectivament, no hi ha res en la grafia *peu* que ens diga que la *e* que hi ha representa una *e* oberta. A causa d'això, hem hagut d'incorporar dos tipus d'accents en diverses llengües romàniques: l'agut i el greu. Per una altra banda, des d'un punt de vista dialectal l'*e* oberta del valencià, del tortosí i del balear podria estar més prop de la *a* que de la *e* tancada, contra el que fa pensar la grafia.

Finalment, hi ha el cas de les lletres inútils. Per exemple, l'anglès, el francès, l'occità, el català i el portugués han conservat la grafia *c + e / i*, tot i que el so que representa és [s] (i a vegades un altre en anglès, com ara *pacient*, amb una consonant palatal fricativa sorda). Un altre exemple de lletra inútil és el cas d'una consonant llatina que ha deixat de pronunciar-se però que les llengües romàniques segueixen escrivint (excepte l'italià i el romanés). Efectivament, la *b* de paraules com *home* només vol dir que fa uns quants mil·lennis els llatins hi pronunciaven un so. Tenint en compte la decisió romànica de representar un fonema que fa mil·lennis que no existeix, no és estrany que el castellà escriga *haba* per indicar que fa uns quants segles els castellans pronunciaven [fab]. Una cosa semblant fa l'ortografia del francès, encara que no usa una lletra, sinó un signe diacrític: l'accent circumflex de *fenêtre* indica que abans hi havia, després de la vocal accentuada, una *s*, consonant que nosaltres pronunciem (*finestra*).

Podem dir, per tant, que la limitació de les llengües romàniques a l'alfabet llatí, i la subordinació a la grafia d'aquesta llengua, han provocat diverses irregularitats o excepcions dins d'un alfabet originàriament fonològic: heterogeneïtats (*gat-got-gust / gendre-girar*), contradiccions («lletres mudes», *guerra*) i uns altres destorbs («dígrafs», «signes diacrítics» —*ungüent, peça, pèrdua / església*—, indeterminacions —*peu*— i signes gràfics inútils —*cedra, haba, fenêtre*).

Davant d'aquest panorama ortogràfic de les llengües romàniques, tan tèrbol, em ve a la memòria que encara en els anys 60 (i sembla

⁸ La forma normativa és *cóp*, que és un problema ortogràfic que comentarem en §5.16 (l'accentuació dels homògrafs).

que també ara), hom no dubtava a escampar entre els escolars l'afirmació que el castellà era una llengua superior, ja que «s'escriu com es parla». Realment, la cara i creu de l'imperialisme i el provincianisme no té ni vergonya ni sentit del ridícul. Al pol oposat hi ha l'actuació de Fabra, el qual, després de dir en §1 d'*Ortografia Catalana* (1927) quantes lletres hi ha en l'alfabet català, dedicà les quatre parts següents (§§2-5) a explicar irregularitats de la nostra ortografia. La mateixa actuació hi ha a la gramàtica pòstuma, on Fabra comença el «recte ús de les lletres» dedicant quasi una pàgina a advertir els lectors dels problemes que trobaran. En transcriu el principi i el final:

- (2) «El recte ús de les lletres en l'escriptura dels mots catalans ofereix dificultats degudes al fet que molts sons poden escriure's de dues o més maneres distintes (el so que té la *s* en el mot *savi*, per exemple, pot ésser escrit *s*, *ss*, *c*, *ç*, *sc*: *saber*, *passar*, *plaça*, *ceba*, *escena*), al fet que s'escriuen lletres que no representen cap so (per exemple, la *h* de *hora*) o al fet que existeixen, en el parlar de molts, pronúncies defectuoses sobre les quals no es pot recolzar l'escriptura (per exemple, *sona* en lloc de *zona*).
- »[...] Aquestes regles [sobre usos parcials de les lletres, com ara *força-forces*, *raó-córrer*] ajuden indubtablement a l'aprenentatge de l'ortografia, però la coneixença d'aquesta no es pot aconseguir sense practicar assíduament la lectura de bons textos.» (Fabra, 1956: 7-8)

3.1.2. Síntesi dels problemes

El sistema gràfic fonològic és molt simple, però la subordinació de les llengües romàniques al llatí ha portat a una complicació notable, la qual és la primera causa que obliga les llengües romàniques a necessitar una «normativa ortogràfica». Aquesta complicació és el resultat dels problemes bàsics que ja hem vist, i que ara sintetitzarem.

El primer problema bàsic és que un fonema es pot representar de diverses maneres, i una lletra pot correspondre a diversos fonemes (diagrama d'—1b). N'hi ha tants exemples, que una enumeració detallada podria fer que un lector poc format perdés la confiança que té en el sistema ortogràfic de la seua llengua. Efectivament, encara que darrere de les anomalies ortogràfiques de les llengües romàniques hi ha tants problemes, els usuaris no en són conscients en general, la qual

cosa és un bon índex de com de potent és la nostra memòria visual de les paraules, i de com tendim a l'escriptura automàtica (§2.5.6.2). Tornant a la pèrdua de confiança, trobe obvi que, davant d'aquesta possibilitat destructora, no dec analitzar detalladament la nostra ortografia sense analitzar la de llengües que tenen darrere el suport incondicional d'un estat (com l'italià, el castellà o el francès).

En aquesta introducció ortogràfica, em limitaré a dir que, deixant de banda els dígrafs, en català només tenim deu lletres que compleixen el requisit *a cada fonema una lletra, i una lletra per a cada fonema* (*a, f, i, l, m, n, p, t, u* i *z*); les altres tretze lletres no compleixen aquesta exigència (*b, c, d, e, g, h, j, o, q, r, s, v* i *x*). Des d'un punt de vista balear o valencià meridional, podríem dir que caldria excloure la lletra *v* de les irregularitats, però des d'aquest mateix punt de vista, podríem qüestionar la posició de la *f* a través de pronúncies valencianes com *matalap* o *Rafelguarap* per *matalaf* o *Rafelguaraf*, extensibles a tota la llengua (*Josef* > *Josep*). També he ignorat l'ús de la *u* «muda» (*guerra, guisar*) i la *e* neutra, la qual cosa faria passar les lletres *u* i *a* a la llista de les irregularitats. Recordem, finalment, que el problema bàsic que estem comentant comporta diversos problemes derivats: «lletres mudes» (*guerra*), «signes diacrítics» (*ungüent, peça, pèrdua / església*) i indeterminacions (*peu*).

Abans de passar al segon problema, convé dir que, si la situació de les ortografies de l'italià, del català i del castellà és sorprenent a primera vista, la problemàtica ortogràfica del francès i de l'anglès deu ser, senzillament, inimaginable. Com a anècdota, podríem tindre en compte una informació que dóna Solà (1989: 46): que el francès pot representar la *o* tancada de vuit o nou maneres, i que la representació dels fonemes /é/ i /è/ supera de molt les vuit o nou maneres.⁹ En català, un fonema es pot representar de dues maneres, alguna vegada de tres (/k/ = *c, qu* i *g*), i rarament passem d'ací (representació de la /s/). Tornant a Solà, aquest lingüista opina que «l'enrevessament del francès només és superat per l'anglès, que també participà de les modes esmentades i que, segons un autor [Burney, 1967: 104], se serveix de l'ortografia probablement pitjor que sigui imaginable».

El segon problema bàsic que hi ha en les ortografies de les llengües romàniques és la presència de lletres inútils (és a dir, que no tenen valor

⁹ Segons Solà (1973: 27), Burney (1967: 38) parla de 24 maneres de representar la *e* oberta.

fònic, o amb un valor fònic que correspon bàsicament a una altra lletra). El cas més esmentat és la *b* etimològica llatina, però n'hi ha més, com ara *ce-ci* en català i moltes més llengües, que té el valor bàsic de *se-si*; o l'accent circumflex del francès. Un altre exemple és la *y* en el català anterior a Fabra. Efectivament, com va notar Fabra (1917: 8-9 [111] i 15 [119]), en la representació de la *u* consonàntica usàvem la lletra *u* (*quatre, neu, cauën*), però en la representació de la *i* consonàntica no actuàvem de la mateixa manera (*may, desmayar*), cosa inconseqüent. En aquesta situació, era lògic que prenguéssim un d'aquests dos camins: o bé que introduíssem una lletra per a la *u* consonàntica (com ara *w*), o bé que eliminéssim la *y*, que és la decisió que va prendre Fabra. De més a més, Giner (1985: 141-142) ha observat que el signe *y* no era a l'edat mitjana una lletra específica, sinó una variant contextual de la lletra *i*.

Cal dir que a vegades hi ha problemes ortogràfics que impliquen alhora aquests dos problemes bàsics. Per exemple, l'ús de la lletra *j* representa en català una mescla de duplictat i inutilitat. En efecte, aquesta lletra no s'usa davant de les vocals *e* i *i* més enllà d'excepcions gregues o hebrees (*jerarquia, Jesús*), i per tant és en part una lletra inútil; i, complementàriament amb la deficiència anterior, el fonema que representa la lletra *j* també el representa *g+e/i* (*gendre, girar*). El «signe» *q(u)*¹⁰ és un exemple sense excepcions del que acabem de dir, encara que la problemàtica ortogràfica d'aquesta «lletra / dígraf» és tan específica, que hi dedicarem una secció sencera d'un altre capítol (§5.12).

Finalment (i ignorant la *x* d'*examen*), el tercer problema bàsic de les ortografies de les llengües romàniques és que ens hem vist obligats a crear «dígrafs», això és, a representar fonemes per mitjà de dues lletres. Des del punt de vista del dialecte oriental (i obviant una duplictat, la de *tg* i *ig*), podem dir que en català hi ha bàsicament deu dígrafs: *tx, tg, tz* i *ts; ig* i *ix; ll* i *ny; ss* i *rr*.

3.2. La paradoxa que els problemes ortogràfics internacionals són una conseqüència de la civilització

Davant del panorama que hem dibuixat en la secció anterior, bé que podem entendre aquesta opinió de Solà:

¹⁰ Aquest «signe» és ambigu, ja que *qu* és un dígraf quan després hi ha una *e* o una *i* (*què, qui*), però quan va seguit d'una *a* o una *o*, *q* és una lletra simple, ja que aleshores la *u* hi representa una consonant (*quatre, quota*).

- (3) L'alfabet fonològic, «però, sorprèn que no hagi evolucionat pràcticament gens des de la data esmentada [l'any 900 a.C.]. Diem que sorprèn perquè malgrat que en teoria és un sistema perfecte, en la pràctica ofereix considerables i fins enormes i escandalosos trencacolls a la humanitat. Aquests trencacolls s'anomenen *ortografia*.» (Solà, 1989: 45)

Podríem afegir-hi la matisació que no és que no hi haja hagut «evolució», sinó que hi ha hagut *involució*. Ara bé, caldria observar que els problemes que tenim en les ortografies de les llengües romàniques, no són pas una conseqüència de l'alfabet fonològic, sinó del fet d'haver-se sotmés a l'alfabet llatí i a la grafia llatina. Com hem dit a la p. 115, la teoria i la pràctica han d'anar agafades de la mà, i mai enfrontades, excepte que la teoria siga errònia (o com a mínim incompleta).¹¹

Vet ací que hi ha hagut involució per la limitació a l'alfabet llatí i per la reproducció de la grafia llatina. Tanmateix, cal dir ben clarament que els problemes ortogràfics més bàsics de les llengües romàniques, no són solament inevitables, sinó encara producte de la mateixa civilització. Aquesta paradoxa (que la civilització haja causat una involució en la grafia d'unes llengües determinades) s'explica pel fet que hem comentat a la p. 109: que només poden trencar amb el seu passat les persones que no es comporten com a persones (entre els quals hi ha els dominats).¹² La civilització, en canvi, mira de partir sempre del passat immediat, i intenta adaptar-lo al present introduint-hi les millores que es puguin. Des d'aquest punt de vista, és inimaginable que les persones més cultes de l'any 1.000 o 1.200 poguessen trencar amb el passat ortogràfic llatí, i, per tant, eren inevitables els problemes ortogràfics que hem vist.

En realitat, la mateixa causa bàsica que hi havia en la formació de l'ortografia de cada llengua romànica (segles x-xiii), ha continuat actuant posteriorment (segles xiv-xx). Efectivament, l'afany de separar-se tan poc com siga possible de l'escriptura del passat (que és una

¹¹ Hi ha un cas en què l'error pot trobar-se en la pràctica: quan percebem un miratge (com ara l'aparença que el sol volta la terra).

¹² Fa feradat veure que hi ha habitants de la ciutat de València que ignoren tant el passat d'aquesta ciutat (amb inclusió de la segona meitat del segle XX), com familiar els resulta Madrid o Sevilla. Complementàriament, Palma i Barcelona és com si no existissen (ni Castelló, Alacant, Gandia, Elx, Vila-real o Alcoi). La intemporalitat de València es deu compensar amb la temporalitat d'una Espanya separatista que tanca els ulls davant dels pobles que no són castellanoparlants. No cal dir com de necessari és analitzar i divulgar l'actuació dels successius governs espanyols davant dels diversos pobles de l'estat.

constant en qualsevol normativa), tendeix a fer perdurar distincions gràfiques que tenien correspondència fonètica en èpoques anteriors. Per exemple, la pronúncia de la [v] ja és minoritària en el català actual, i tenint en compte la pronúncia de les consonants oclusives com a aproximants en uns contextos determinats, deu ser tan difícil que la [v] es recupere en el futur, com fàcil deu ser que s'extingisca. I bé, com que aleshores serà ben difícil que es bandege la lletra *v*, tindrem que l'evolució catalana estarà produint els mateixos efectes essencials que l'evolució llatina: tindrem dues lletres, *b* i *v*, per a representar el fonema /b/. La diferència més important entre l'evolució catalana i la llatino-romànica és només de quantitat: que la segona evolució (que inclou la catalana) és molt més llarga i molt més forta, i per tant hi ha moltes més diferències. Però, qualitativament, hi ha la mateixa causa: la continuació que comporta la civilització.¹³

Des d'aquest punt de vista, les ortografies de les llengües que han tingut una evolució fonètica molt forta (com ara el francès i l'anglès), es mereixen un silenci respectuós, ja que, per una banda, l'acostament de la grafia a la parla implicaria un trencament dolorós amb els seus documents del passat, que esdevindrien intel·ligibles; i, per l'altra banda, el manteniment de la grafia arcaica implica un patiment enorme per als parlants actuals.

Potser és ací, en les llengües que han arribat a una situació desesperant, on eixirà alguna proposta que intente millorar la grafia universal dels pròxims mil·lennis. Aquesta proposta podria consistir en un període llarg en què convisquessin les ortografies actuals i una convenció alfabètica feta amb mires universals (això és, que contemple moltes més vocals i consonants que les que tenia el llatí). Aquest alfabet realment internacional (que hauria d'evitar els dígrafs i els diacrítics i que hauria d'implicar una relació biunívoca entre fonemes i lletres)

¹³ Hi ha una causa diferent que també obliga a assumir els problemes ortogràfics de les llengües romàniques: la necessitat de ser coherent. En la valoració de les normatives, no és difícil adoptar un punt de vista determinat en el comentari de la norma X, i el punt de vista oposat davant de la norma Y, la qual cosa porta a la incoherència de l'autor, i també a la conseqüència d'aquesta heterogeneïtat: la creació de confusió en els lectors. Doncs bé, aquest procés incoherent s'ha esdevingut en la valoració de l'ús de l'alfabet llatí. Efectivament, si cadascuna de les llengües romàniques hagués inventat un alfabet fonològic, avui en dia tindríem molta grafia (una transcripció prou simple) i poca "ortografia" (encara que, quan miràrem un text castellà, occità, francès o italià, ens passaria com quan mirem un text en àrab: que no hi veiem lletres sinó dibuixos). I bé, tenint en compte que hi ha una satisfacció prou estesa davant de l'extensió de l'alfabet llatí per Àfrica, per Àsia o per Amèrica perquè implica una internacionalització de la grafia, cal dir que no podem caure en la incoherència de tenir aquesta opinió i alhora criticar els problemes gràfics que provoca l'adopció de l'alfabet llatí.

també tindria el risc de la involució que hi ha hagut a Europa durant el segon mil·lenni després de Crist, però seria molt més difícil, ja que les llengües actuals que sociolingüísticament són *normals*,¹⁴ tenen tants mitjans de control, que possiblement l'evolució fonètica serà molt més lenta que en el passat. I, en el pitjor dels casos, sempre evitariem les equivocitats, els dígrafs i uns altres destorbs, i viuríem durant molts segles amb molta *grafia* i molt poca *ortografia*, ja que l'ortografia es limitaria a la conseqüència de les pronúncies no generals o dialectals (*tg-g* en occidental, *a-e-o* àtones en oriental).

Contràriament, em sembla que els intents locals per arribar a una grafia lingüística coherent (com ara el de Mosterín per al castellà) són un luxe poc productiu en el món actual. Cal qüestionar l'alfabet llatí, però amb mires universals: assenyalar-ne les mancances i completar-lo amb dades fonològiques de moltes llengües humanes. Actuant així, servirem a la nostra llengua particular i servirem a la humanitat en general, que és un dels objectius socials a assolir: contra el domini lingüísticocultural d'uns pobles sobre uns altres i una de les moltes conseqüències que comporta, el provincianisme o vergonya alienant de ser com s'és, contra aquestes deformacions humanes, cal buscar que el local i l'universal vagen harmònicament agafats de la mà, cal cercar que la comprensió de fets locals ens aprofite per enlairar-nos en l'univers, i que aquesta perspectiva universal ens afavoresca l'arrelament local.

3.3. Propostes ortogràfiques per al català

La necessitat d'una proposta alfabètica universal torna innecessàries les petites modificacions que podrien millorar un poc el nostre sistema ortogràfic. Per exemple, Fabra va conservar la convenció medieval de representar el so palatal africacat en final de paraula per mitjà del dígraf *ig* (*goig, lleig, fuig, desig*), però tenint en compte la grafia medieval *yl* (que Fabra volia recuperar), podríem formular aquesta hipòtesi de treball:

- (4) En els dígrafs del català, el signe *y* indica la propietat general que la lletra següent representa una consonant palatal.

¹⁴ Això és, les llengües que disposen de mitjans de comunicació com la televisió, la ràdio i la premsa, i que tenen un àmbit geogràfic d'ús privatiu o clarament hegemònic.

Aquesta proposta no solament és avantatjosa perquè és simple i general, sinó també per més raons: perquè permetria, com veurem de seguida, que evitéssim una heterogeneïtat ortogràfica actual, i que recuperéssim no solament el dígraf *yl*, sinó també *ll* amb el valor d'ela geminada (que era un objectiu ben buscat per molts autors del segle passat, amb inclusió de Fabra).¹⁵

Efectivament, com que l'enunciat de (4) ens faria recuperar la grafia medieval *yl*, alliberaríem la grafia actual *ll*, la qual podríem destinar al mateix ús que *nn* o *mm* en els cultismes: una consonant llarga o geminada (*innecessari*, *imminent*). De més a més, aquesta primera conseqüència de la regla de (4), té aquests tres efectes positius: en els cultismes, representaríem les consonants geminades de la mateixa manera (*ll*, *mm*, *nn*); ens alliberaríem de la incomoditat tipogràfica local que és la grafia *l·l*;¹⁶ i acostaríem la nostra ortografia a la lògica (una consonant llarga es duplica gràficament) i a l'ortografia internacional (francés, italià, anglés, etc.).

Finalment, una altra conseqüència de la regla de (4) és que hauríem d'escriure les paraules *coll*, *faig*, *calaix* i *any* com a *coyl*, *fayg*, *calayx* i *ayn*.¹⁷ Aquest quart efecte fa mala impressió a la vista per la raó que sempre és rar tot allò que s'aparte de l'ortografia o costum actual. Ara bé, si usem la raó, podem dir que l'ortografia catalana contemporània és prou heterogènia, ja que usa tres mitjans distints en la representació de quatre consonants palatals: *ll*, *ig*, *ix* i *ny*. Això és, usem quasi tants mitjans com consonants, enfront de la simplicitat que hi ha en la generalitat de la regla de (4): *yl*, *yg*, *yx* i *yn*. I quan passem a les llengües de l'entorn (castellà, francès o italià), el panorama és ben semblant. Per exemple, el castellà usa una simbologia diferent en cada consonant palatal (*charco*, *año*, *bello*), exactament com el francès (*chien*, *agneau*, *paille*, *givre*).

Diguem de passada que l'homogeneïtat que hem introduït seria digna d'unes altres homogeneïtats que ja tenim: l'africació que indica *t* davant d'una lletra que representa un so fricatiu (*tx*, *tg*, *ts* i *tz*), i la

¹⁵ Vegeu Segarra (1985: 32-36) i (1985c: 204, 220 i 221). La grafia d'aquests sons va provocar moltes vacil·lacions; vegeu també Miracle (1976: 211 n. 55 i 249-250 i n. 18).

¹⁶ Vet ací què n'opinava Fabra: el símbol *l·l* «solament pot admetre-s com un recurs desesperat pera conservar la *l* doble catalana avui, [...] però no com una convenció definitiva» (1906: 196 [37]). Vegeu també les dades que hi ha en Lamuela i Murgades (1984: 273-274) i en Segarra (1985c: 204 i 220).

¹⁷ Fabra (1906: 196-198 [36-39]) va relacionar les grafies de les consonants palatals d'*uyyl* i *any*, i l'homogeneïtat que resultava en la trinitat *intelligència-immens-innat*.

geminació que indica davant d'una consonant nasal o lateral en paraules tradicionals (*tm*, *tn*, *tl* i *tll*).

Si volíem que la nostra ortografia fos més coherent, també podríem proposar d'escriure *pes-pesar* i *pass-passar*. Efectivament, com que distingim *despatx* i *desig* per la raó que pertanyen a famílies derivatives diferents; i com que també distingim *bruns* (plural de *bru*) i *brunz* (del verb *brunzir*), doncs també podríem fer el mateix en el cas de les paraules que tinguen en final de mot una [s] que pertanya al radical de la família derivativa (*pes / pass*). Ara bé, els canvis ortogràfics comporten un trasbals social considerable, i, per tant, només n'hauríem de proposar quan haguéssim demostrat per mitjà d'estudis que els catalanoparlants hi guanyarien molt.

La representació gràfica dels nostres fonemes no és òptima (ni pot ser-ho pels condicionants històrics que hem analitzat en §3.1), però mentre estudis específics no demostren el contrari, opine que la nostra normativa és acceptable pel que fa a l'ús de les lletres. Com ja hem comentat, les persones tenim una memòria visual immensa, i em sembla que aquesta capacitat pot suplir d'una manera no traumàtica les irregularitats que hi ha en la nostra ortografia. De fet, abans de la preparació d'aquest llibre tenia la intuïció que, més enllà d'algun detall,¹⁸ els usos catalans de les lletres eren acceptablement bons, i només he vist problemes greus quan hi he hagut de mirar i remirar intentant usar la raó.

Voldria insistir en el fet que no estic proposant un conformisme estèril, sinó assenyalant la conveniència que els esforços tinguen una direcció universal (i que comencen a aplicar-se allà on en tenen més necessitat: en el francès i en l'anglès). Tenint en compte això, em sembla que no val la pena introduir unes quantes millores en la nostra ortografia, les quals, a més d'apartar-nos de la grafia medieval, sempre es quedarien ben lluny de l'objectiu: un alfabet fonològic, i, per tant, sense irregularitats ni dígrafs ni diacrítics.

3.4. *Sobre com traure bé del mal*

En un treball no publicat sobre la nostra normativa sintàctica, he intentat demostrar que els sistemes lingüístics són tan extraordinaris, que poden traure suc del suro. Concretament, he intentat explicar l'ús

¹⁸ Com ara l'antipàtic *frnd*, o l'adjectiu *fluid*, que tractarem en §5.15.

d'adjectius «determinatius» o restrictius com a predicatius (cfr. «l'antipàtic *fred*» en el text de la n. 18) per mitjà de la propietat que el sistema lingüístic aprofitaria irregularment els buits que deixa la regularitat del mateix sistema. I bé, una cosa un poc semblant hi ha en les nostres deficiències ortogràfiques. Un bon exemple el tenim en la grafia *e*, com veurem de seguida.

Ja hem comentat que darrere d'aquesta lletra hi ha dos fonemes distints, un dels quals (la /è/ oberta) podria estar més prop de la /a/ en balear, en valencià i en tortosí. Ara bé, dins del mal de no disposar de dues lletres per a aquests dos fonemes, hi ha una sort. Efectivament, és ben sabut que hi ha una quantitat notable de paraules que tenen una [é] en occidental, una [è] en el central, i una [ə] en el balear, i, per tant, si tinguéssim aquestes dues lletres (que n'haurien de ser tres en realitat), no tindríem més remei que plantejar-nos quina grafia havíem de seguir en la normativa (o introduir una multiplicitat de grafies). En canvi, el sistema actual és considerablement còmode, ja que la diferència moltes vegades no es representa gràficament, i, quan es representa, és només per mitjà de l'accent. Per una altra banda, arrecerats en aquesta unificació ortogràfica, podem reflexionar sobre les possibilitats d'arribar a una unificació fonètica (cfr. el capítol sisé).

Un altre exemple de deficiència ortogràfica de què també hem tret benefici, és el cas de les lletres *b-v*. En aquest cas, la conservació de la lletra *v* permet que els parlants que encara pronuncien el fonema /v/, s'adheresquen a la proposta normativa de l'Institut d'Estudis Catalans; i els parlants cultes que no la pronuncien, saben que la distinció ortogràfica *b/v* es manté en qualsevol llengua romànica, siga quin siga l'estat de la llengua parlada. Més encara: hi ha la possibilitat que un parlant que ignore la [v], en veure que la seua grafia té vida en els llavis balears i valencians meridionals, pot identificar-s'hi, i, per tant, pot augmentar la nostra cohesió social interna.

3.5. Problemes dialectals

En la nostra ortografia hi ha uns quants problemes que no són generals de les llengües romàniques, sinó específics del català. Ara bé, com que l'abast d'aquests problemes és més aviat reduït, no els tractarem ara, sinó en el capítol cinqué, on també analitzarem si una grafia com *guia* és ambigua [gía o gú-ja]. Ara, doncs, ens limitarem a

problemes no generals, és a dir, a problemes dialectals.

El principal problema ortogràfic del dialecte oriental és, sense dubte, el de les vocals àtones, a causa del tancament de la [o] àtona en [u], i de la transformació de [a] i [e] àtones en [ə]. Deixant de banda unes quantes excepcions (*tu tusses/tu tossies*, paral·lelament a *tu tinys/tu tenyies*), el problema és fàcil de solucionar quan el parlant pot recórrer a formes del mateix paradigma o de la mateixa família derivativa. Com ara, si és *córrer*, doncs ha de ser *corria*, i no *curria*; si és *caure*, doncs ha de ser *cauré*, i no *queuré*; si és *ombra*, doncs ha de ser *ombrívol*, i no *umbrívol*; si és *pare*, doncs ha de ser *padrastré*, i no *pedrastré*. Aquest recurs soluciona una part dels problemes, però hi ha moltes *aa* i moltes *ee* que no esdevenen mai tòniques, com ara les de *paret* i *botó*. En aquests casos, el problema es pot solucionar per mitjà de la memòria visual (que ja hem vist que és ben potent): fent que en el record no hi haja solament la pronúncia [butó], sinó també la grafia *botó*. En realitat, és desitjable que el mecanisme de la memòria visual també s'aplique a *tossies*, *tenyies*, *corria*, *cauré*, etc.

Un altre problema típic d'una gran part de l'oriental és el fet que la llengua comuna s'ha decantat per la grafia que correspon bàsicament a l'occidental: *coll* i *palla*. A causa d'això, els parlants orientals que pronuncien [koll] i [paia], han de gravar la imatge visual de les paraules que no responen a la seua fonètica (com ara *ull* o *genoll*, contra *mai* o *desmai*). En canvi, ja no es problemàtic el fet d'haver d'escriure la *i* de *caixa*, ja que es tracta de grafiar una *i* en uns contextos ben determinats: en oriental, sempre que es pronuncia una consonant palatal fricativa sorda després d'una vocal altra que *i*, s'escriu *ix*.¹⁹

El problema occidental més estès és una conseqüència d'haver fet confluïr els sons de les grafies *g* i *tg*, de tal manera que la *t* del dígraf *tg* no representa cap tret fonètic per a un occidental. Una gran part de les paraules que tenen *tg* són les que s'acaben en *-atge* i *-etge*, però més enllà cal memoritzar-les visualment, amb inclusió dels mots que no tenien *t* a l'edat mitjana, com ara *mitja* (Coromines, 1971: 260). Un problema molt estès és la pronúncia de les paraules que normativament comencen per les síl·labes *es-*, *en-* i *em-*, les quals es pronuncien en una gran part

¹⁹ Entenc que la definició dels conceptes "vocal" i "consonant" ha de ser sintagmàtica (i no paradigmàtica): una vocal és el nucli d'una síl·laba, i en una síl·laba només és possible que hi haja un nucli. Això implica que mots com *rauxa* no són excepcions a la regla que acabe de formular, ja que la *u* hi és consonàntica.

de l'occidental amb un so relaxat que s'acosta a una [a].²⁰ Aparentment, també és un problema la distinció gràfica *x* / *tx* (*punxa* / *dutxa*), ja que en occidental hi ha el mateix so, palatal africacat. Tanmateix, aquesta coincidència fonètica no és problemàtica en la pràctica ortogràfica, atès que *tx* i *x* s'escriuen en contextos complementaris en les paraules patrimonials: *x* només pot aparèixer en principi de mot i després de consonant altra que [j]; i *tx* només pot aparèixer després de vocal (*dutxa*, *despatx*), i de les consonants [j] i [w] (*cautxú*), on s'oposa a la consonant fricativa (*caixa*, *calaix*, *Flix*, *ix* —d'eixir—, *rauxa*).²¹

²⁰ Lacreu (1990: 32) dona *enamorar* i *enemic* com a dues excepcions de la tendència a obrir la síl·laba inicial *en-*. Tanmateix, un parlant que pronuncia [anténdre] però [elefánt], diria que és incapaç de pronunciar [anamorát], ja que aquesta paraula i *enemic* no comencen per la síl·laba *en-*, sinó per *e-*. És possible que l'origen de l'error es trobe en el fet que en aquests mots hi ha una derivació i una composició respectivament: "en+amor+ar" i "IN+AMICU > EN+EMICU". Ara bé, el fet que estem tractant és fonètic, i per tant hem de mirar les paraules *enamorar* i *enemic*, no des d'un punt de vista derivatiu o composicional, sinó des d'un punt de vista fonètic. Per una altra banda, aquest fet empíric apunta cap a la següent sospita: que, encara que els parlants són capaços de reconèixer construccions derivatives i de crear-ne, aquests constituents no funcionen com a construccions, sinó com a unitats o elements, això és, com a paraules o lexemes. Eixint-nos-en de la derivació, podem constatar que en moltes comarques valencianes es diu [anténdre] però [en té tres], [sancer] però [se'n va], etc., la qual cosa implica que, per molt atons que siguem els anomenats «pronoms febles», per al parlant hi ha una combinació de lexemes (el pronom *en*, el verb i opcionalment més pronoms). Aquest resultat quadra amb la definició de "pronom" que he proposat en Saragossà (1996), i discrepa del tractament de Mascaró (1985), autor que inclou els pronoms febles (i encara els «determinants, preposicions, conjuncions i auxiliars») dins de la Morfologia. Cal dir que el predomini del mot resultant en la derivació, podria ser significatiu a l'hora d'entendre les irregularitats semàntiques que sembla que hi ha en aquesta part de la teoria lingüística.

²¹ Com ja hem dit, aquesta regla només s'aplica a les paraules patrimonials, però no als topònims i antropònims estrangers: *txac*, *Txàkbov*, *la Xina*. Encara que, ben mirat, hauríem d'estudiar aquesta convenció, ja que *tx* en principi de paraula és una violentació en català oriental, de la mateixa manera que *Xina* (amb *x* fricativa) és una violentació en nord-occidental (però en principi no ho és en una gran part del valencià, com comentarem en aquesta nota: *Xàtiva*, *Xixona*, etc.).

Pel que fa al fragment *aux*, cal dir que és problemàtic en tota la llengua, atès que una grafia com *auxiliar* sembla ambigua. La solució del problema exigeix saber totes les paraules que tenen *aux*, però d'entrada trobe atractiva l'opció d'aplicar-hi la regularitat, i, per tant, aquest aplec s'hauria de llegir com a [awks] fora de les tres excepcions *nauxer* (mot medieval), *rauxa* i *disbauxa*. El problema específic de l'occidental és si la consonant palatal ha de ser fricativa o africada en aquestes tres paraules. Els dos mots *rauxa* i *disbauxa* són pràcticament orientals, ja que sembla que només és viu *disbauxa* a la ciutat de Lleida segons el DCVB, on es pronuncia amb fricativa segons aquest diccionari. Sanchis Guarner (1950: §136), parlant de la consonant fricativa, també dona el topònim *Lleuxa*, que és un despoblat morisc de l'Alt Millars segons la GEC, no contingut en l'*Onomasticon Cataloniae*. També hi dona *auxar*, que deu ser el verb derivat "a+uixar" (que tractarem en §5.4) i *auxili* (segurament per error). La meua intuïció de parlant occidental em diu que la consonant palatal fricativa sorda demana una *i* vocàlica o consonàntica precedent, amb inclusió de "u + x fricativa" (*bruixa*, *ruixar*, *fluix*, *dibuix*, etc.). Si aquesta possibilitat fos certa, no solament seria explicable la tendència a africacat la *x*, que en valencià és fricativa en posició inicial en uns quants mots (arreglats per Sanchis, 1950: §85; *xaloc*, *xeringa*, *xarop*...), com ara *Xúquer*, sinó també la regularització que porta a *Eixàtiva*, que Sanchis atribueix a l'àrea on abunden els topònims amb *x-* fricativa (*Xeresa*, *Xeraco*, *Xàtiva*, *Xaló*, *Xàbia* i *Xixona*): *Txàtiva* (que diuen alguns joves) i *Eixàtiva* serien dos resultats de la regularització de *Xàtiva*. Diguem de passada que l'estudi d'aquesta problemàtica podria ajudar a conèixer l'evolució de la pronúncia de la *x* en principi de mot i darrere de consonant, ja que, a l'edat mitjana, *nauxer* s'escrivia ben sovint com a *nautxer-notxer*.

Més enllà d'aquests problemes, n'hi ha uns altres que tenen una incidència geogràfica diversa: la dualitat gràfica *b / v* més enllà del valencià meridional, el balear i la regió de Valls, Reus i Tarragona; la caiguda de la [d] a les terminacions *-ada* i *-ador* en quasi tot el valencià; la caiguda de la [t] en les terminacions *-lt*, i *-nt* (*molt*, *pont*) en una gran part de la llengua (i parcialment també en *-rt*, *fort*); la grafia *lll* (com ara en *ratlla*), estranya a la fonètica del valencià i del balear.

Entre els qui parlen apitxat, no és difícil trobar l'opinió que aquesta manera de parlar el català és un gran obstacle per a dominar l'ortografia. És indubtable que un catalanoparlant apitxat té més dificultats que un catalanoparlant que no apitxe, però en aquesta queixa hi ha una exageració. Efectivament, si una persona aprén les poques paraules usuals que tenen *tx*, podrà saber perfectament que ha d'escriure *caixa* o *calaix* contra *veja* o *veig*, ja que les dues primeres consonants les pronuncia fricatives (*caixa*, *calaix*), i les dues darreres, africades (*veja*, *veig*). El problema, doncs, es redueix al principi de paraula (*xulla*, *gendre*) i després de consonant en posició interna (*punxa*, *penjar*), on deu predominar molt l'ús de *j / g*. En realitat, els problemes ortogràfics que té un apitxat són molt més reduïts que els que té un anglòfon o un francòfon, i deuen ser per l'estil dels que té un oriental davant de la reducció de les vocals àtones *o*, *a* i *e* a una *u* i una *e* neutra. Tot plegat, qüestió de lectura i el que en resulta, memòria visual.

A propòsit de l'apitxat, podem fer una observació que és extensible a totes les altres parts del català: que és necessari que no tinguem por d'escriure en la nostra llengua, ja que aquesta por és fonamentalment una conseqüència de la inseguretad que ens provoca l'opressió nacional que patim. Per exemple, mentre treballava en una oficina bancària vaig veure moltes voltes que no pocs valencians, serens, omplien un xec en castellà fent moltíssimes faltes ortogràfiques. Ara bé, si a alguna d'aquestes persones els preguntaves que per què no omplien el xec en la seua llengua, era molt fàcil que et diguessen que no ho feien perquè tenien por de fer moltes faltes. En castellà, doncs, no tenien por, però, en la seua llengua, sí. Cal tirar al dret i no tindre por de fer faltes, ja que la qüestió bàsica és usar la teua llengua en tots els ambients i circumstàncies del teu país, i les altres coses ja vindran a poc a poc, amb inclusió de la correcció, car l'escriptura d'una llengua, fonamentalment s'aprén escrivint-la i volent escriure d'una manera

clara i coherent (aprenentatge que no es redueix a l'aspecte ortogràfic, sinó també a qualsevol altre vessant, sobretot els més bàsics, el lèxic i el sintàctic).

3.6. Una proposta sobre la grafia dels cognoms

Aprofitant que hem introduït la qüestió dels problemes ortogràfics dels dialectes, convindria fer una referència als cognoms. Des de primeries de segle, hi ha la posició de deixar aquesta qüestió en mans de cada persona (Segarra, 1985c: 213 i n. 67). Ara bé, sense renunciar a aquesta llibertat individual, potser també hauríem de parlar dels drets col·lectius, ja que una altra exigència de la civilització és que arribem a un equilibri entre els drets individuals i els drets col·lectius. Jo proposaria que debatéssim aquesta proposta:²²

- (5) a. Convé respectar la grafia dels cognoms sempre que responga a alguna pronúncia dialectal. Com ara, es poden mantenir grafies com *Gené, Genés, Giner, Giné, Ginés, Janer, Jané, Janés*. Tanmateix, quan una grafia dialectal provoqe que un parlant d'un altre dialecte haja de fer una pronúncia anticatalana, convindria evitar (o rectificar) aquesta grafia. Per exemple, la forma *Fàbregas* té com a conseqüència que un occidental pronuncie un cognom català amb una pronúncia estranya al català. Mentre hi haja aquestes grafies irregulars, és recomanable que els parlants afectats eviten la pronúncia anticatalana (és a dir, convé que un occidental pronuncie [fábregues] davant de la grafia *Fàbregas*).
- b. Els cognoms que responguen a grafies medievals, poden conservar aquesta grafia, com ara *Antich, Rexach, Abuir*.
- c. En canvi, seria desitjable que prenguessen mesures adequades les persones que tenen cognoms catalans escrits amb una grafia que no respon ni a l'ortografia medieval ni a l'actual. Com ara, *Chiner* hauria de passar a *Giner*, ja que en aquest cas hi ha un cognom nostre que s'escriu amb una grafia aliena. Mentre no es produeixen aquestes rectificacions, hauríem de pronunciar correctament, i, per tant, convindria pronunciar [ginér / giné] davant de la grafia *Chiner*.
- d. Els lingüistes haurien d'investigar les deformacions acastellanades o afrancesades que s'han produït, com ara passar de *Çaragoçà* o *Saragossà* a *Zaragoza* (amb inclusió del canvi de la síl·laba tònica).²³

²² Hi ha unes altres regles sobre la grafia dels cognoms en Miracle (1989: 225-226).

²³ He posat el meu cognom com a exemple perquè tinc dades que em fan creure que també s'ha deformat

- e. També convindria rectificar aquelles grafies que no responen a la pronúncia real, com ara *Masià* per *Macià* o *Massià*, *Saval* per *Savall*.
- f. Les autoritats polítiques haurien de facilitar al màxim els tràmits legals que permeten la dignificació dels cognoms de les Illes Balears, de València i de Catalunya, sensiblement deformats com a conseqüència del procés històric castellanitzador per què hem passat (i francesitzador a la Catalunya Nord).

en l'accent en persones d'Alcalà de Xivert (el Baix Maestrat; vegeu els *Saragosses* de la GEC) i de la Vila-Joiosa (la Marina Baixa); en canvi, a València i en general a l'Horra es manté la síl·laba tònica en el lloc. Per una altra banda, si algun dia trobàvem convenient escriure *xer* (en compte de *txer*), i arribàvem a la conclusió que *rauxa-disbauxa-nauxer* han de tindre una consonant palatal africada en occidental, aleshores hauríem de regularitzar la grafia de *cauxú* (que hauria de ser *cauxú*, amb una consonant fricativa en oriental).

CAPÍTOL 4. PROBLEMES I PROPOSTES EN LA PREFIXACIÓ

4.0. *Introducció*

En la primera secció d'aquest capítol (§4.1), veurem exemplificada una propietat important: que els problemes normatius difícils solen tindre darrere conceptes lingüístics difícils, i l'aclariment de la normativa exigeix l'aclariment previ de la conceptualització lingüística. En realitat, quan apliquem el rigor de la ciència a l'elaboració de la normativa lingüística, les regles que en resulten solen simplificar-se prou, com veurem en el segon bloc temàtic d'aquest capítol (§4.2).

Tornant a la dependència que la normativa ha de tindre respecte a la teoria lingüística, cal dir que aquesta subordinació comporta que els lingüistes que estem interessats per les dificultats de la nostra normativa, no podem desentendre'ns de la teoria lingüística. Encara que, ben entés, tampoc no hauríem de fer el contrari: centrar-nos en la teoria i oblidar els problemes normatius de la nostra llengua (§2.9.2.3). En realitat, qualsevol bon lingüista hauria de ser capaç de conjuminar el desenvolupament de la teoria lingüística, i l'aplicació d'aquest corpus teòric als problemes de la normativa lingüística del seu poble, ja que hi ha aquests dos principis: el principi científic que la teoria i l'aplicació de la teoria han de ser inseparables; i el principi moral que tothom té obligació de mirar pel benestar del seu entorn social.

4.1. *La prefixació en la derivació i en la composició*

4.1.0. *Introducció*

La nostra normativa diferencia entre els dos casos exemplificats en *racó-arraconar* i *simetria-asimetria*, ja que en la paraula *arraconar* hi ha coincidència entre la pronúncia i la grafia, però en el cas d'*asimetria* hi ha discrepància entre el fonema (essa sorda intervocàlica) i la grafia (una

sola essa entre vocals). Tanmateix, les nostres gramàtiques expliquen molt poc aquesta dualitat (i de manera molt poc precisa). Començarem aquesta secció mirant de fonamentar teòricament l'actuació de la nostra normativa, ja que aquest lligam entre la teoria (lingüística) i la pràctica (normativa) no solament ens aprofitarà per a justificar l'actuació de l'Institut d'Estudis Catalans, sinó també per a intentar simplificar la divulgació de la normativa (§4.1.1), i encara per a proposar uns canvis petits que pretenen augmentar la coherència d'unes normes ortogràfiques determinades, com ara si hem de separar *l'an-arquia* o *s'en-amora*, o bé *l'a-narquia* o *s'e-namora* (§4.1.3).

4.1.1. Un intent de fonamentar l'arraconament de la asimetria

Per tal que el llenguatge siga adequat a les seues tres finalitats individuals bàsiques (expressar les recepcions dels nostres sentits, expressar els nostres sentiments, i conformar els nostres pensaments), els pobles han creat molts mitjans, i un d'aquests mitjans és conegut en la teoria lingüística com a "derivació". Aquest procés consisteix a formar una paraula nova a partir d'una paraula preexistent i d'un afix, el qual, en la nostra llengua, és en general un sufix. Per exemple, a partir del verb *complir*, podem formar el nom *compliment* i l'adjectiu *complidor*; o a partir de l'adjectiu *gran*, podem formar els noms *grandària* i *grandesa*, i el verb *engrandir*. Quan formem verbs a partir de noms i d'adjectius, a vegades només hi afegim el sufix que indica la conjugació verbal, com ara en *garbell-garbellar*. Però molt sovint també hi afegim un prefix, sobretot *a* i *en*: *arraconar*, *arrecerar*, *apamar*, etc.; *engabiar*, *empresonar*, *ennuvolar-se*, *ensabonar*, el ja esmentat *engrandir*, etc. Aquests dos prefixos no volen dir res semànticament,¹ i quan van al davant d'un nom que comença per *s* o *r*, aquesta consonant es dobla: *racó-arraconar*, *seré-asserenar*, *raïm-arraimat*.

¹ Que no vulguen dir res semànticament, no implica que no facen cap funció lingüística, car si fos així no els hauríem creat. Efectivament, en el llenguatge no es crea res que siga inútil. Tota una altra cosa és que una creació pot esdevenir inútil si la causa que la va motivar desapareix. A partir d'aquest quadre, podem deduir que els pobles no creen mai inutilitats lingüístiques, però sí que és possible que hi haja inutilitats (com ara el fet de tindre diverses conjugacions en les llengües romàniques; vegeu §2.5.6.1 —«proprietats sintètiques» i «proprietats analítiques»— i la n. 101 de la p. 130), la qual cosa desemboca en aquest resultat: un canvi o evolució en pot provocar uns altres.

Pel que fa als prefixos que estem comentant (*en-sabonar*, *a-pamar*), els lingüistes hauríem d'arribar a respondre diverses preguntes: primer que res, per quina raó els hem creat; en segon lloc, quin és més antic, per què apareix el segon, i per quina raó sembla que en la llengua actual predomini *en-* sobre *a-*; i, en tercer lloc, hauríem de veure si la causa de la creació continua tenint vigència.

Un concepte triplement distint de l'anterior és el de "composició per prefixació". La primera diferència, òbviament, és que no hi ha mai sufixació, sinó sempre prefixació; la segona variació és que el prefix ha de tindre un contingut semàntic; i el tercer canvi és que la paraula composta pertany en general a la mateixa categoria sintàctica. Com ara, a partir del verb *fer*, podem arribar al contingut semàntic oposat per mitjà del prefix *des-*, *desfer*; i amb l'ajuda del prefix *re-*, *refer*, podem tornar a l'origen (encara que, secundàriament, aquest verb també significa "recuperar-se —un ésser viu—"). Podríem resumir la visió anterior de la derivació i de la composició per prefixació d'aquesta manera: en la derivació hi ha una paraula que canvia de categoria sintàctica, però semànticament no hi ha cap variació més enllà de la que produeix el canvi de categoria sintàctica;² en la composició per prefixació, en canvi, hi ha un element o unitat lèxica que és modificada per una altra unitat lèxica.³

Cal dir que la concepció que acabe d'esbossar apareix en Fabra (1956: 142). En efecte, després de presentar uns quants exemples de composició i de derivació, aquest autor fa una generalització inductiva en la qual afirma que, en la composició, «ambdós elements constitutius són mots» (concretament noms, adjectius, verbs i preposicions), mentre que en la derivació «un sol del seus components és un mot». Finalment, Fabra adverteix que, «quan el primer element constitutiu d'un mot compost és un adverbi o una preposició, aquest element és considerat com un prefix».⁴

Aquesta caracterització teòrica permet de fonamentar l'actuació

² És a dir, *roig* i *enrogir* tenen el mateix contingut semàntic, amb la diferència que el primer mot és un adjectiu, i per tant s'aplica a propietats accidentals de referències nominals (això és, propietats accidentals d'entitats); i *enrogir* és un verb, i indica una de les dues possibilitats d'existència que ha d'indicar tot verb (un procés de canvi per mitjà del qual el subjecte esdevé roig). He tractat la dualitat verbal "canvis i permanències" en Saragossà (1994: §6.3 i §6.4, sobretot ps. 152-153 i n.). Per una altra banda, a causa de les raons adduïdes en la nota següent, ací no puc tractar exemples com els de *roca-rocam*, *ploma-plomall* o *ferra-ferrer* (que són tres casos distints).

³ L'enfocament teòric que he donat ací difereix prou de les aproximacions més habituals. No desenvoluparé ací aquesta qüestió per la raó que aquest llibre no s'adreça als lingüistes només.

⁴ En un treball monogràfic sobre la derivació i la composició, convindria completar aquesta observació en dues direccions. Per una banda, convindria trobar més rastres d'aquesta concepció dins de les gramàtiques tradicionals (com ara en la de Marvà). I, per una altra banda, convindria veure com els autors que treballen en aquesta concepció tenen problemes de coherència. Per exemple, en el cas de Fabra, el segon paràgraf de §152 no solament acosta en la pràctica (més enllà de la teoria) la composició i la derivació d'una manera molt perillosa, sinó que, com a conseqüència d'aquesta operació atèdrica, hom acaba introduint en la composició unes paraules que no responen a la definició donada. Un efecte d'aquest problema és que hom acaba tractant en la derivació un derivat verbal com *garbellar*, mentre que els derivats *apilotar* i *embutsacar* apareixen dins de la composició.

de la nostra normativa en particular, i algunes altres en general (la francesa —*asexu  / assurer*—, la italiana —*asimetria / assordire*). Efectivament, en la derivació hi ha una paraula o lexema que canvia de categoria sintàctica, i aquest canvi el representa una variació fonètica (de *racó*, nom, a *arraconar*, verb). I bé, aquesta variació fonètica dins d'una paraula o lexema, s'ha de representar gràficament: si pronunciem [aseren r] i [arracon r], doncs caldrà escriure *asserenar* i *arraconar*, ja que hi ha una essa sorda i una erra vibrant entre vocals.

En canvi, com que en la composició hi ha una procés que, en el fons, no és derivatiu sinó sintàctic, doncs actuem de la mateixa manera que en els processos sintàctics. Aix   s, de la mateixa forma que en l'oració * s un bolic*, la *s* de la paraula sintètica * s* esdevé sonora perquè es troba en contacte amb una vocal d'una altra paraula, resulta que en el procés de composició que hi ha en *desadherir*, la *s* esdevindrà sonora. Complementàriament, de la mateixa manera que en les construccions *una sabata* o *una raó*, la *s* es manté sorda i la *r*  s vibrant, resultarà que en els adjectius compostos *asimètric* i *arítmic*, la *s*  s sorda i la *r*  s vibrant. Finalment, aquesta concepció permet d'entendre que la *s* de *transatlàntic* siga sonora.⁵

Em sembla que aquest quadre és molt coherent i simple, però planteja aquest problema bàsic: si en la composició hi ha un procés sintàctic, per quina raó no actuem com sempre, separant els lexemes?: *a simetria, des fer, a rítmic*.⁶ La resposta d'aquesta pregunta (que és ben

⁵ Abans n'hi havia tres excepcions, *arrítmic*, *birrem* i *trirrem*, però ara el DLC transcriu *arítmic*. Les altres dues excepcions són anòmales des del punt de vista semàntic, ja que no volen dir "que té dos o tres remes respectivament", sinó "que té dues o tres fileres de remes", i també són tipus de vaixells. No obstant això, el francès escriu *bireme*, i nosaltres potser el podríem seguir, m s que res perquè d'aquesta manera no solament deixariem de tindre dues excepcions a una regla, sinó sobretot perquè són dues excepcions que coneixen ben poques persones i que, aix  no obstant, cal dir i repetir en moltes gramàtiques.

⁶ L'augment de la separació ortogràfica dels lexemes deu ser paral lela de l'evolució cap a formes analítiques: *TABULAE* (nom en genitiu) contra *de taula*; *anem-anàrem* contra *hem anat - vam anar*. Des d'aquest punt de vista, és positiu que les preposicions febles (*a, de, en, per* i *amb*) s'escriuen en general entre buits gràfics, i que separem els pronoms febles i l'article del verb i del nom respectivament (amb buits gràfics, amb apòstrofs o amb guionets). En canvi, no és immediatament clar que convinga mantenir la separació entre els membres de les «preposicions compostes», com a mínim quan el valor semàntic és diferent de cada un dels membres que hi ha (*cap a, per a, com a* contra *dins de, damunt de*, etc.); no veig com a evident que *a prop de* i *al davant de* siguem el mateix cas que *dins de*). En realitat, semblen essencialment idèntics *sobretot* i *cap a*. Vet ací com de discutible és l'esbombada (i que jo s pia no demostrada) «convencionalitat de la grafia». El dia que algú estudie aquest problema ortogràfic, podria tindre en compte que Fabra comença a passar de *pera* (que probablement hauria de ser *però, cap , comú. com però, sinó, perquè*) a *per a* devers 1911 (vegeu les  limes línies de Lamuela i Murgades, 1984: 253), i que el 1919 encara escrivia *en front de* ( dem, p. 184); vegeu també Segarra (1985c: 209 i n. 55, 212 i n. 62, i 221), i Miracle (1976: 211), el qual, comentant el *Tractat d'ortografia* de Fabra, de 1904, esmenta que escrivia la preposició *per a* «igual que el mot substantiu *pera*», homofonia en què difícilment pensaria cap valencià (o Joan Solà, que el 1987 parlava a classe de «la preposició [però]»).

pertinent) deu trobar-se en el fet que la composició que hem tractat (que no és l'única: *maldecaps*, *somiatruites*) deu ser un fenomen tan llatí com poc català (i poc romànic en general), i, conseqüentment, els constituents subordinats que hi ha, conserven propietats bàsiques de fa dos mil anys. Com ara, la construcció llatina EX-IRE (que ha esdevingut el nostre verb *eixir*) és equivalent de la construcció *anar fora*, però l'orde llatí (preposició + verb) és justament l'invers del nostre (verb + preposició), ja que en l'estadi lingüístic del llatí el verb apareixia en general després del règim verbal, mentre que nosaltres solem posar-lo davant.

Vet ací que la composició amb «prefixos» i paraules deu ser un fenomen d'un estadi lingüístic que per a nosaltres és arcaic, i, com a conseqüència, hi ha dues propietats anòmals: l'orde (que ja hem comentat) i el fet que qualsevol catalanoparlant, si li diem *poc*, ho entendreà, però si li diem *re o des*, probablement no entendreà res, tot i que aquests prefixos probablement són els més populars i dels més productius (*desfer* i *refer*). El que per a nosaltres és productiu no és *re-* (que no podem aplicar a molts verbs: **reentrar*, **retirar* "tornar a tirar", **remolestar*, **reacompanyar*...), sinó la construcció "tornar a + infinitiu" o l'ús de la construcció *ics vegades* en el predicat (*Pintar tres voltes una porta*).

I bé, a partir de la justificació que hem fet de la normativa actual, podríem redactar aquesta proposta de divulgació:

- (5) a. Quan ens trobem que una paraula catalana (com ara l'adjectiu *renal*) satisfà aquestes tres condicions:
- (i) que va precedida d'una unitat lèxica que modifica el seu contingut semàntic (per exemple *suprarenal*, "damunt del renyó");
 - (ii) que, encara que el parlant coneix aquesta unitat lèxica modificadora, resulta que no és un nom del català, ni una preposició, un adjectiu o un verb (*supra* no és cap preposició del català); i
 - (iii) que, conseqüentment amb la definició dels conceptes "nucli" i "modificador",⁷ la construcció resultant té la mateixa naturalesa categorial que el lexema de partida (*renal* és un adjectiu, i *suprarenal* també),
- aleshores hem d'escriure les dues unitats lèxiques plegades i sense fer cap modificació gràfica: $a + simetria = asimetria$, bi

⁷ He tractat aquests dos conceptes en Saragossà (1993) i (1994b).

+ *segmental* = *bisegmental*; *antireligiós*, *contrarevolució*. Encara que aquest procediment s'aplica essencialment a manlleus llatins i grecs, també es pot aplicar a noms, adjectius i verbs tradicionals del català: *contrasentit*, *incopsable*, *rexopar*.

- b. En canvi, quan la unitat lèxica de partida va precedida d'un fragment fònic que no té contingut semàntic (i per tant no pot modificar la paraula que hi ha immediatament després), aleshores hem d'escriure d'acord amb la pronúncia: *a + racó*
+ *ar* = *arraconar*, *a + seré + ar* = *asserenar*.

Potser convé subratllar que la segona part de la regla de (5b) sembla aplicable fora de la derivació catalana: *saltar / assaltar*, *sortir / assortir*... Per una altra banda, no he vist que les nostres gramàtiques contemplin la possibilitat d'obtenir la construcció "prefix + mot començat per x", però la llengua real (*Plovía molt, i per això vaig arribar-hi xopat i rexopat*), la coherència (aplicació de la proposta de —5) i la generalitat, sembla que obliguen a admetre la grafia *rexopar*. De més a més, no solament hi ha coherència, sinó encara avantatges dialectals, ja que la grafia *reixopar* no seria vàlida per a l'occidental a causa de la *i* i de la pronúncia fricativa de la *x*, i la proposta *retxopar* no seria vàlida per a l'oriental a causa de la *tx*, representació d'una consonant africada. Finalment, la regla de (5) també és aplicable al problema de *transigir*, encara que primer convé que introduïm el criteri normatiu que tractarem en el pròxim apartat.

4.1.2. Un criteri normatiu davant la colisió del català i el llatí

Solà (1973: 23), davant d'un problema que afecta l'ús de la dièresi i que és aplicable a *arítmic* i *asimètric*, ha comentat que «avui la majoria dels usuaris no saben quantes síl·labes hi ha a *reivindicar*». Jo afrontaria aquest problema amb unes paraules de Fabra. Concretament, després d'explicar que un sufix culte com el dels mots *immoral*, *il·legal* o *infidel* pot arribar a aplicar-se a paraules tradicionals catalanes (com ara en *incopsable*), cosa que comporta que es torna «un prefix català», Fabra continua expressant aquesta opinió: «Però no poden considerar-se com a composts catalans, tot i contenir un prefix esdevingut català, mots com *incògnit*, *inaudit*, *innocent*, en els quals el segon component (*cògnit*, *audit*, *nocent*) no és un mot català» (1956: 149). Això és, Fabra no es tanca davant la possibilitat d'enriquir la nostra llengua per mitjà del llatí, sinó tot al contrari. Al que sí que es tanca, però, és a subordinar el català al llatí, i per això, encara que *in* ja seria un prefix nostre, resulta

que *incògnit* seria un compost llatí, però no pas català.⁸

Si apliquem aquesta ideologia a *reivindicar*, haurem de dir que, com que en la nostra llengua no existeix *ivindicar*, doncs haurem de llegir *reivindicar* amb un diftong (*rei-vin-di-car*) *qualsevol que fos la pronúncia llatina*. Ara bé, aquesta manera de veure el català i el llatí (que és la deu d'on ha eixit el pensament de les últimes paraules de §2.6.3), també és aplicable a més qüestions, una de les quals és l'objectiu de regular la separació sil·làbica en les paraules formades per derivació o per composició. Anem-hi.

4.1.3. Cinc problemes ortogràfics en la separació sil·làbica dels mots

Les nostres gramàtiques no solen justificar que els signes gràfics *qu*, *gu*, *ny* i *ll* no es poden separar, mentre que la separació a final de línia és de realització obligada en el cas de *ss*, *rr*, *l·l*, *ts*, *tg*, etc.⁹ Quan un lector veu aquesta distinció, pot intuir que en els quatre casos primers (*qu*, *gu*, *ny* i *ll*) hi ha «dígrafs purs» (com en la *gn* del francès, o la *ch* d'aquesta llengua), mentre que en els altres casos, o no són realment dígrafs (*l·l*, que és idèntic a *en-nu-vo-lar* o *im-ma-dur*) o no és massa clar que ho siguen, ja que les dues lletres de *ts* o *tg*, bé que podrien representar les dues parts que hi ha en una consonant africada: la lletra *t* indicaria el tancament del conducte bucal; i la segona lletra indicaria la fricció posterior, alveolar en el cas de *s*, i palatal en el cas de *ge* / *gi*.¹⁰ Finalment, la separació *cai-xa* comporta la pronúncia occidental, ja que si apartàvem la *i* de la vocal precedent (*ca-ixa*), el lector podria introduir una

⁸ A la conversa filològica 8 (244, sense data), Fabra ja havia introduït aquest punt de vista, atès que hi distingeix entre «derivats» (*fillada, fillet, fillol, fillastre, afillar; lleter, alletar; fruiter, fruitar; milè, miler; boqueta, bocada, abocar*) i «pseudo-derivats» o «falsos derivats» (*filial, lacti, fructuós, mil·lèsim, bucal*). Els derivats vénen de mots catalans (*fill, llet, fruit, mil, boca*), i els altres només són derivats «falsos» en català, però no, òbviament, en llatí.

⁹ Fabra va justificar la separació de *ss* i *rr* en les Conv. Filol. 48 i 49 (320 i 321), de 1923:

«Res no ens obliga, en casos com *dosser* o *terra*, a rompre amb el bon costum antic de separar les consonants duplicades, que evita de començar una síl·laba gràfica (i qui diu una síl·laba diu una ratlla) amb un grup de lletres desusat en posició inicial. Podem, així, no solament conservar l'habitud de partir un mot com *dosser* en *dos* i *ser*, sinó reprendre la de partir un mot com *terra* en *ter* i *ra*, com ho havíem fet fins a l'hora en què els espanyols tingueren la pensada, poc feliç certament, de partir *tierra* en *tie* i *rra*».

És a dir, la raó de separar *ter-ra* i *as-saonar*, és que en principi de paraula no pot aparèixer *rriu* o *ssaó*, i per tant faria lleig començar una línia amb la grafia *rredor* (de *corredor*). En canvi (podríem afegir-hi nosaltres), *cor-redor* equival fonèticament a *corredor*, igual com *as-saltar* equival a *assaltar*, ja que tota *s* en principi de paraula o posterior a una consonant representa una essa sorda, de la mateixa manera que tota *r* en principi de paraula o posterior a una consonant representa una erra vibrant.

¹⁰ Aquesta dualitat dels sons africats podria clarificar un comentari de Fabra. Parlant de les diferències que hi ha entre les síl·labes fòniques i les separacions gràfiques, el lingüista de Gràcia opina que en la pronúncia de *tz* (com ara en *dotze*), «el trànsit de la primera síl·laba fònica a la segona, té lloc dins la *t*, no darrera la

síl·laba nova (de dues síl·labes, [cai-xa], a tres, [ca-i-xa]).

El que m'interessa, però, és una altra qüestió, que introduïrem a través d'un exemple: si hem de separar *s'en-amora*, *s'en-orgulleix*, o *s'enamora*, *s'enorgulleix*. Els nostres lingüistes proposen unànimament la primera possibilitat, siga implícitament (Fabra, 1918: 20, i 1956: 164; Badia, 1962 I: 120) o siga explícitament (Fabra, 1927b: 9; Sanchis Guarner, 1950: §153; Marvà, 1968: §374; Valor, 1977: 49; Ruai, 1984: 61; Badia, 1994: 80). Ara bé, aquesta opció no solament no es raona d'una manera explícita, sinó que porta a problemes de coherència, com veurem tot seguit. Començarem per reproduir les dades, i tot seguit n'analitzarem els punts més bàsics.

Fabra (1918: 20) i (1927b: 9), després de dir com s'han de separar les síl·labes, hi introdueix una excepció que formula d'una manera poc precisa, sense exemplificació en la primera obra (6a), i amb els exemples *des-eixir* i *en-asprer* en la segona. Aquest autor enumera els prefixos a l'apèndix VI de la gramàtica pòstuma, i hi afegeix un parell de mots catalans, *nos-altres* i *vos-altres* (6b).¹¹ Sanchis (1950: §153) tracta amb precisió la separabilitat de tots els aplecs consonàntics, ordena alfabèticament els prefixos i introdueix una objecció indirecta a la doctrina (6c), detall que comentarem després. Badia (1962 I: 120) repeteix el camí de Fabra (1956). Finalment, Marvà (1968: §374) introdueix exemples (6d), Valor (1977: 48-49) millora la pedagogia,¹² Ruai (1968: 47) fa canvis molt importants (6e) (els quals s'han mantingut fins ara, 1984: 61), Badia (1994: 80) torna a les primeres obres de Fabra, i Mestres i altres (1995: §vi) donen, bàsicament, informació internacional.¹³

t (dot-ze).» (conv. 321 —ed. de Rafel—, de 1923). Aquesta concepció podria ser la raó de l'etiqueta "nexe", que Fabra (1927b: 7) aplica a *tz*, *ts*, *tj*, *tg* i *tx* (i també, però, a *-ig*: *maig*, *passeig*). És a dir, si la *t* fos «el trànsit de la primera síl·laba fònica a la segona», resultaria que seria un "nexe sil·làbic".

Deixant ací de banda que la dualitat articulatòria dels sons africats remet a la problemàtica de saber si hi ha un fonema o dos, cal dir que convindria que disposéssim d'una terminologia clara i homogènia, ja que altrament podem caure en incoherències (com ara col·locar *l·l* entre els dígrafs, però no *nn*, *mm*, *tn*, *tm*, *tl* i *tl*); vegeu Sanchis (1950: 110) i Valor (1977: 19-20 i 28).

¹¹ Fabra (1918: 20) és molt precís en la separació dels dígrafs: no n'hi ha en *gu*, *qu*, *ny* i *ll*, i sí en «els altres». Tanmateix, l'obra de 1956 redueix la separació als dígrafs *ix*, *rr* i *ss*, que són els que va exemplificar en l'obra de 1918. Marvà (1968: §374) (que usa mots idèntics —*respectar*, *integritat*— i el mateix orde que Fabra —que no és l'alfabètic) repeteix aquest error.

¹² Però no inclou el prefix *con-*, que Sanchis (1950) no va incorporar a la llista de prefixos. Això fa pensar que Valor degué partir de Sanchis en aquesta qüestió, però l'orde de Valor (*ad-*, *an-*, *en-*, *in-*, *des-*, *sub-*, *trans-*, *ex-*) no és ni el de Sanchis (*an-*, *des-*, *en-*, *ex-*, *in-*, *sub-*, *trans-*, *ad-*) ni el de Fabra (*an-*, *con-*, *en-*, *in-*, *des-*, *ex-*, *sub-*, *trans-*, *ad-*). Valor també degué tindre en compte la informació de Sanchis en la qüestió de l'abast del concepte "dígraf" (vegeu ací la n. 10).

¹³ Convindria fer una comprovació històrica per corroborar, precisar o modificar la línia cronològica que hi ha en (6).

- (6) a. «Fa excepció a les regles 1 i 2 la consonant de certs prefixos (*des, en, &c.*), la qual és considerada com a formant síl·laba amb la vocal anterior» (Fabra, 1918: 20).
- b. «Amb tot, és respectada la integritat dels prefixos *an, con, en, in, des, ex, subs*¹⁴ i *trans*, i també *ad* davant *h* i els elements constituents dels pronoms *nos-altres* i *vos-altres*» (Fabra, 1956: 164)
- c. «No s'han de separar les lletres dels prefixos *an-*, *{con-}*, *des-*, *en-*, *ex-*, *-in-*, *sub-* i *trans-*, encara que seguixca vocal, ni tampoc les de *ad-* davant *h*. Es pot doncs, escriure *an-arquia*, *con-hort*, *des-aplicat*, *en-amorat*, *ex-acerbar*, *in-humà*, *sub-altern*, *trans-acció*, *ad-hesió*, etc., encara que generalment es procura trencar darrere la síl·laba següent com *anar-quia*, *ena-morat*, etc.» (Sanchis Guarnier, 1950: §153).
- d. «Quan dins l'escriptura cal TRENCAR UN MOT AL FINAL D'UNA RATLLA, hom separa els dos elements dels **digrafs** o **grups de lletres ix, rr i ss** : *rei-xa*, *cor-re*, *pas-sa*; i respecta la integritat dels prefixos *an, con, en, in, des, ex, sub, trans* : *an-hidre*, *con-hort*, *en-asprar*, *in-alterable*, *des-eixit*, *ex-ornar*, *sub-altern*, *trans-acció*. Igualment el prefix *ad* davant *h* : *ad-hesió*, *ad-herència*. També separarem els dos elements dels pronoms *nos-altres* i *vos-altres*.» (Marvà, 1968: §374)
- e. Cal «destriar els elements que integren un compost, com es veu en els exemples: *àd-buc...*, *anti-bigiènic*, *ben-estar*, *bes-avi*, *circum-esofàgic*, {...} *inter-atòmic*, {...}, *pan-hel·lènic*, *re-integrar*, *super-abundant*, {...} *ales-hores*, *al-hora*, *cap-alçar*, *mil-homes*.» (Ruaix, 1968: 47)

Davant d'aquest panorama, plantejarem tres problemes bàsics i dos interrogants menors.

Si davant de dos fenòmens que tenen una naturalesa teòrica diferent, la derivació i la composició per prefixació, adoptem una representació gràfica per a la derivació (*arraconar*, *assaonar*) i una altra per a la composició (*asimetria*, *arítmic*), després haurem de ser coherents, i, conseqüentment, haurem de seguir aquesta mateixa concepció en la separació de paraules. Resulta, per tant, que, de la mateixa manera que hem de desjunyir les construccions lingüístiques *arraconar* i *asimetria* com a *ar-raconar* i *a-simetria* per la raó que en la derivació hi ha un sol lexema i en la composició n'hi ha dos, doncs hauríem de destriar les construccions lingüístiques *enamorar* i *desinteressar* com a *e-namorar* i *des-interessar*, però no és coherent

¹⁴ Error d'impremta per *sub*.

dividir *ar-raconar* i *en-amarar*.¹⁵

No cal dir que el problema de fons deu trobar-se en les deficiències que hi ha en la definició de la derivació i de la composició, les quals no solament porten a la incoherència teòrica (n. 4), sinó també a situar *garbellar* en la derivació, i *enamorar*, *aclarir* o *arraconar* en la composició. En aquesta situació, és lògic que propugnem *en-amarar* i *a-clarir*, exactament com en els altres compostos (*a-simetria*). Ara bé, també hauríem de propugnar *a-rraconar*, conseqüentment amb *a-clarir*. Tanmateix, com que ací hi ha una regla ortogràfica que ens obliga a separar *rr* i *ss*, no tindrem més remei que actuar heterogèniament davant d'*ar-raconar* — *as-saonar* i *en-amonar*. En canvi, la proposta teòrica que hem fet en §4.1.1, ens obliga a incloure *garbellar-enamorar-arraconar* en la derivació, i per tant no tindrem cap conflicte amb la regla que obliga a separar *rr* i *ss* dins d'un mot, ja que les formes *assaonar* o *arraconar* seran precisament un mot cada una.

Un altre problema bàsic és si hem de fer una separació en síl·labes a la catalana o a la llatino-grega. Si volem anar vagament pel segon camí, ja estem bé com estem, però si volem seguir el camí de la jerarquia que hem assenyalat en §2.6.3 (això és, el criteri que acabem de veure en §4.1.2), haurem de reflexionar.¹⁶ Per exemple, és evident que el 99,99 % dels catalanoparlants no sabem que *anarquia* és un mot compost en la llengua que el va formar, i per tant separaríem *a-nar-qui-a*. Tenint en compte això, és comprensible que Sanchis diga «que generalment es procura trencar darrere la síl·laba següent com *anarquia*, *ena-morat*». Aquest lingüista devia sentir-se incòmode davant del detall normatiu que estem comentant, i per això intentà esquivar els problemes (*ena-morat*). Em sembla que el fet de separar en final de línia *bes-avi*, *in-humà*, *bon-estar*, *inter-atòmic*, no solament és lícit, sinó encara coherent; però allà on no hi ha composició catalana, hauríem de separar seguint la fonètica: *tran-si-gir*, *tran-se-ünt*, *cons-tric-ci-ó*.¹⁷ O, més ben dit, separaríem aplicant la regla de (5). Efectivament, com que *igir* i

¹⁵ Una proposta ben feta no introdueix solament regles lligades, sinó també la conseqüència d'aquestes regles. És justament quan actuem així, que arribem a concepcions tan simples com compactes. En canvi, les pinzellades intuïtives i aïllades solen acabar ràpidament en l'enfrontament de la contradicció.

¹⁶ El camí etimològic és inevitablement vague, ja que la precisió ens portaria a divisions tan estranyes com *sub-strat*, *in-spi-rar* i *re-spi-rar*, *con-stric-ci-ó*, etc.

¹⁷ El meu col·lega Antoni Viñas, llatísta, m'ha manifestat el seu acord amb aquesta concepció. Per una altra banda, aquesta proposta també podria tindre conseqüències ortoèpiques: [tranz-acció] però [tran-seünt].

eiint no són cap paraula catalana, no podem aplicar la regla de (5) a les paraules *transigir* o *transeüint*, i, per tant, aquests mots no seran compostos en català. Exactament com no ho és *rei-vin-di-car* (p. 187).

Un problema menor però molest és saber com hem d'actuar davant de les irregularitats. Com ara, *deseixir* (que apareix primer en Fabra com a compost, i després en Ruaiç) no és l'antònim d'*eixir*. Em sembla que ací ja tenim un bon antecedent: si escrivim *reüll*, deu ser perquè aquest mot no indica un ull doble o un segon ull; o, si escrivim *reix*, deu ser perquè aquest verb no implica una segona eixida. En aquesta situació, bé que haurem de separar *una persona de-seixida*. Això és, el factor que hauria de manar no és l'etimologia i la irregularitat, sinó la generalitat de la llengua contemporània, el saber que hi ha en la ment de la major part dels catalanoparlants actuals, que és el contingut de la regla (5) (si més no com a hipòtesi): si *des-* no modifica *eixir* amb el valor semàntic de *des-*, el verb *deseixir* no compleix els requisits demanats. Aquest cas també seria aplicable a *no-sal-tres* (que vol dir una cosa *altra* que "nós *altres* o diferents").

Ací podríem pensar si no seria més adequat donar la regla que, en veure *des*, el parlant separés aquesta part, sense tindre en compte res més. Tanmateix, aquesta facilitat aparent esdevé finalment dificultat per diverses raons: perquè aquest camí suposa llistes i memòria (que és un problema que tractarem dos paràgrafs més avant); i perquè no exclou les vacil·lacions (*trans-igir?*, *re-spirar?*), les quals s'han de solucionar exactament igual com les persones solucionem els dubtes: pensant (concretament aplicant regles que siguen mínimament clares i coherents). En realitat, només podrem solucionar els problemes que estem tractant en aquesta secció (i els que apareixeran en la següent: *infraestructura* o *infraestructura?*) si actuem d'una manera que expliciti la definició dels conceptes usats, i que siga mínimament ordenada.

Un altre problema menor és *l'ad-hesió*. Supose que en l'origen hi hauria l'intent d'evitar la grafia "consonant + *h* + vocal" (*a-dbe-sió*), que és inexistent en català. No cal dir que el maldecap no existiria si no tinguéssim la lletra inútil *h*, però ara, què hem de fer? És ben sabut: morta la cuca, mort el verí; i, inversament, mentre viurà la cuca, mourà la cua. Potser no seria res de l'altre món preferir una grafia estranya a un conjunt de "subregles" (que sovint vol dir excepcions): *co-nhort*, *a-lho-ra*, *a-le-sbo-res*. Per una altra banda, aquesta mesura no exclouria

que igualéssem el que, en el fons, ja és exactament idèntic, atés que les dues formes *aleshores* i *llavors* provenen de la mateixa construcció, *AD ILLAS HORAS*; això és, podríem veure si ens convé eliminar la *h* en les paraules que són una creació catalana, i en aquelles altres que no són cultismes internacionals: *alesores*, *alora*, *àduc*.

El tercer problema bàsic que tractarem és l'enumeració dels prefixos. Aquest mitjà no solament pot portar fàcilment a errors diversos (com hem vist al voltant de —6), sinó que probablement serà inexacte, ja que és ben factible que enfora de la llista que hàgem elaborat n'hi haja més. Per una altra banda, aquest camí és molt costós per a la memòria de la gent del carrer. Tenint en compte això, bé que hauré de dir que veig l'opció de Josep Ruaix com a simple i formidable: enuncia una regla tan elemental com precisa (s'han de «destriar els elements que integren un compost»), i tot seguit l'exemplifica abundantament. La simplicitat d'aquest camí només té una exigència: que ens comprometem en la definició dels conceptes que usem, sobretot quan són problemàtics (en el cas d'ara, "mot compost").

4.1.4. Conclusions

L'esbós d'una concepció teòrica (en el procés de composició hi ha dos lexemes, i en el de derivació n'hi ha un només), a banda de justificar dues regles ortogràfiques (*arraconar* / *asimetria*) i intentar que la divulgació de la normativa esdevinga més fàcil (regla de —5), ens ha permès veure que no actuem homogèniament quan proposem que hom separe *enamorar* i *arraconar* com a *en-amorar* i *ar-raconar*. Per una altra banda, l'explicitació d'un criteri normatiu (la composició que interessa als catalanoparlants és la catalana, no la llatinogrega), ens ha portat a concloure que, quan els catalanoparlants actuals tenen en la ment dues unitats lèxiques (*des* + *interessar*), les haurem de separar a final de línia (*des-interessar*); però quan només en tenim una (*transigir*, *inspirar*), haurem de fer la separació sil·làbica atenent-nos exclusivament a la fonètica (*tran-si-gir*, *ins-pi-rar*). Si *-igir* no és res per al parlant, poques vacil·lacions li produirà la proposta de (5) en la separació sil·làbica. I si *deseixir* no vol dir el contrari d'*eixir*, resulta que aquesta paraula no és realment cap compost en la llengua contemporània, diguen el que diguen les aparences. De més a més, aquesta concepció és coherent amb les grafies actuals *reüll* i *reix* (les quals, remarquem-ho, deixen de ser

excepcions).

Aquesta proposta implica, naturalment, la intervenció dels lingüistes, ja que caldrà estudiar en quins casos la intuïció dels parlants veu un «prefix» determinat (*des-interessar*) i en quins casos no (*reeixir*, *retirar*, *reüll*), i per quines raons hi ha aquesta intuïció. Concretament, caldrà fixar un valor semàntic per a cada prefix de la composició (o comprovar-lo, o revisar-lo), i separar la generalitat o regularitat (*refer*, *redir*) de la marginalitat o *irregularitat sincrònica*.¹⁸ També és un inconvenient la necessitat de variar la normativa quan canvie la concepció dels parlants sobre un mot concret. Ara bé, aquests dos disturbis tenen com a contrapartida un avantatge immens: que la normativa mira d'acostar-se màximament a la llengua col·loquial. Enfront d'aquest guany tan beneficiós (i tan conseqüent amb els principis que hem tractat en el capítol segon), els lingüistes bé que ens hem d'alegrar de fer qualsevol treball, per pesat i poc definitiu que siga.

La tercera conseqüència de l'esbós teòric i el criteri normatiu, és que podem justificar l'actuació de Ruaiç, el qual, davant de l'enumeració de prefixos (que és un mètode no solament car per a la memòria, sinó damunt inexacte per a la precisió), fa el que toca: donar una regla general (hem de «destriar els elements que integren un compost») i exemplificar-la. En realitat, la normativa sempre es veu abocada finalment a aquesta dualitat: o busca la intel·ligència dels conceptes o regles (els quals demanen als usuaris cultes esforç de comprensió, i tot seguit aplicació mitjançant l'exercici de la intel·ligència); o busca llistes del que siga sense definicions o regles (la qual cosa demana només un esforç memorístic, i comporta una aplicació mecànica). No cal dir que, en aquest segon cas, hi ha memòria sense intel·ligència, i per tant degradem els parlants a la condició de màquines o esclaus. Les llistes són inevitables quan hi ha irregularitats, i quan els lingüistes encara no hem comprés un fenomen lingüístic determinat, però hem de tindre en compte que l'ideal és prescindir-ne.¹⁹

¹⁸ Diacrònicament, tot és regular o explicable, però sincrònicament, no (i justament aquesta anomalia és un dels motors de l'evolució de les llengües).

¹⁹ Potser convé aclarir que no es tracta gens ni miqueta de fer que tothom tinga molts coneixements lingüístics. L'únic objectiu és *possibilitar* una bona formació en normativa a qui vulga tindre-la (com ara als autors de manuals gramaticals divulgatius de la normativa, o als bons escriptors, o als correctors competents). Per una altra banda, potser també convé dir que el millor antídote contra el perill del dogmatisme (que és una negació de la intel·ligència, i que és un risc tan gran en les normatives

Finalment, la decisió de fer que la nostra normativa estiga centrada en nosaltres (i no en el llatí), permet que plantegem el problema de *conhort* i d'*alhora* de manera que els catalanoparlants, conseqüentment amb les idees anteriors, no hagen de fer reflexions etimologicistes: si d'entrada no és gens clar que *alhora* siga *al+hora*, convindrà separar com a *a-lbo-ra* (o com a *a-lo-ra*, si arribéssim a la conclusió que és convenient l'eliminació d'aquesta *h*).

En la pròxima secció, veurem que encara no hem exhaurit els beneficis del camí teòric i normatiu que hem seguit.

4.2. Un cas particular de composició: quan el segon lexema comença per "s + consonant" en llatí o en grec

4.2.0. Introducció

El document de l'Institut d'Estudis Catalans que tracta els compostos que tenien una *s* líquida en llatí o en grec, fa un comentari inicial digne d'elogi: «l'ortografia es basa en uns criteris que convé fer explícits i publicar, perquè no solament han de servir en la confecció dels diccionaris, sinó també en els neologismes que es creen incessantment» (IEC, 1992: 87). Efectivament, convé explicitar i fer públics els criteris normatius per moltes causes i finalitats, especialment perquè els autors de manuals, els bons escriptors i els correctors competents tinguen una formació en la normativa que siga sòlida i intel·ligent.

Per una altra banda, aquesta divulgació de les raons de la normativa dificulta que es produeixen deformacions (concretament encarcaraments i dogmatitzacions), cosa que, com és sabut, ha passat en la nostra normativa durant la darrera dictadura espanyola.²⁰ Finalment, l'explicitació dels criteris normatius també dificulta que fem vaivens, que és l'actuació que hem tingut en la qüestió que tractarem: primer *infraestructura*, després *infraestructura*, i, en tercer lloc, una altra vegada *infraestructura*. A més d'analitzar les dues propostes bàsiques de criteris que tenim, intentaré demostrar que, si haguéssim conegut els principis que degué usar Fabra en la confecció del DGLC, possiblement no hi hauria hagut la vacil·lació que hi ha hagut.

lingüístiques) és intentar que la normativa de cada llengua siga tan intel·ligent com permeta la teoria lingüística en vigor.

²⁰ Per exemple, vegeu la «Introducció» de Joaquim Rafel a la seua edició crítica de les *Converses Filològiques*.

4.2.1. Dues propostes diferents: la de Lluís Marquet i la de l'Institut d'Estudis Catalans

A setembre i octubre de 1972, el senyor Lluís Marquet va publicar dos articles en *Serra d'Or* sobre «la catalanització dels mots amb S líquida inicial». En l'article de setembre (p. 607), Marquet fa comentaris generals sobre l'adaptació de mots estrangers, i en el del mes següent (p. 664), es centra en la qüestió que ens interessa. Vet ací una síntesi de la causa (7a), la proposta (7b) i un segon avantatge (7c):

- (7) a. Fabra no va actuar sempre de la mateixa manera: al costat d'*esfera* i *troposfera-hemisferi*, *eslau* i *Iugoslàvia*, hi ha *semiesfera*, *antiespasmòdic*.
- b. Per tant, «convindria seguir un criteri uniformador i fixar tots aquests mots sense la e», que és el criteri «adoptat d'una manera total a la *Gran Enciclopèdia Catalana*». Exemples: *antiespasmòdic*, *infraestructura*, *parastatal*, *polisportiu*.
- c. Aquesta proposta també «té l'avantatge d'acostar les formes catalanes a les de les altres llengües».

Marquet va tindre en compte la font (les llengües d'origen) i les normatives del nostre entorn (coses ben importants), però em sembla que en les seues reflexions hi ha una absència destacable, que podríem formular per mitjà d'aquestes tres operacions: com actua la nostra normativa en els compostos en general; com convé que actue; i, com a conseqüència de les dues operacions anteriors, com hem d'actuar en els compostos amb una s líquida etimològica. Si no tenim en compte els nostres interessos, supeditarem el nostre idioma a les llengües més poderoses de l'entorn. De fet, la proposta de Marquet es redueix bàsicament a dir que ens hauríem de subjectar a la grafia llatina o grega (encara que no explica —ni investiga— una qüestió imprescindible: com hem de trobar la frontera entre les paraules tradicionals del català i els cultismes: *parastatal* o *paraestatal*, *superspècie* o *superespècie*, etc.).²¹

Per una altra banda, l'heterogeneïtat de Fabra és certa des del

²¹ En aquest treball em limitaré a introduir aquest factor bàsic, però si miràvem dues raons secundàries que dóna Marquet, continuariem arribant a la mateixa destinació. Concretament, el fet que hàgem de pronunciar [infraestructúra] no comporta que no hàgem d'escriure *infraestructura*, ja que, com ha observat Cabré i Monné (1993: 107) a propòsit de la grafia dels mots compostors, en la nostra normativa són molt freqüents els casos en què hi ha elisions vocàliques que no es representen gràficament (com ara en *mitj(a) hora*). Per una altra banda, la forma dels pronoms febles (per exemple *no em dóna*) és un altre cas dels anteriors: s'ha de pronunciar [nom dóna], però s'escriu la e. Reprendrem aquesta qüestió en §4.2.3.

punt de vista d'unes certes llengües estrangeres. Ara bé, això no és pertinent. En efecte, la qüestió pertinent és saber si Fabra va actuar coherentment des del punt de vista de la normativa fabriana. Aquesta incògnita només es podria aclarir amb una certesa total si Fabra hagués explicat els criteris que seguia en l'adaptació dels cultismes, però podem intentar deduir aquests principis a partir de les propostes ortogràfiques que va fer (que és l'operació que possiblement ha realitzat ara l'Institut d'Estudis Catalans).

El 17 de gener de 1992, la Secció Filològica de l'Institut va aprovar una proposta que consta de dues parts: els «criteris generals» (IEC, 1992: 87-88), i un «annex» on hi ha centenars d'exemples i un parell d'observacions (ps. 87-96). En reproduesc els criteris:

- (8) «S'escriuen sense *e* protètica:
- a. »El segon element de compostos i derivats que com a tals han penetrat en el català i hi han estat incorporats procedents del grec, del llatí o, menys freqüentment, d'altres llengües. {...} *Circumspecte, constel·lació, inscriure, substrat, {...}*
 - b. »El segon element dels termes científics i tècnics, compostos i derivats, no existents com a tals ni en grec ni en llatí, però que han estat formats amb mots grecs i llatins i seguint les normes de composició d'aquestes llengües. El català adapta els compostos i derivats així formats globalment i no cadascun dels elements separatament. {...} *Cardiospasmè, megàspora, {...}* Cal tenir en compte, però, el que es diu en el punt (9c).»
- (9) «Mantenen la *e* protètica:
- a. »Els derivats i compostos els dos elements dels quals són catalans. *Barbaespès, benestar, desesperança, guardaespalles.*
 - b. »Els mots derivats de mots catalans mitjançant prefixos o formes prefixades d'origen culte però molt freqüents i productius en català, com *anti-*, *in-*, *infra-*, *macro-*, etc. *Antiesportiu, contraespionatge, inestable, poliesportiu, telespectador.*
 - c. »Semblantment, en la terminologia tècnica i científica apareix una *e* protètica en compostos i derivats cultes, quan el segon element coincideix amb un mot existent en català i el primer és un prefix o una forma prefixada no aliens al català. *Antiespasmòdic, infraestructura, neoescolàstica, semiesfèric* — però *hemisfèric* (derivat d'*hemisferi*) —, *subespècie.*»

Aquesta proposta es pot mirar des de dos punts de vista: des de les necessitats que tenen els adaptadors de mots grecs o llatins al català (cfr. Alberich i Ros, 1993, i Riera, 1992); i des de les necessitats internes del català. En aquest treball, adoptaré exclusivament el segon punt de vista.

D'una manera general, podem dir que la proposta de l'Institut segueix el camí de Fabra (*semiesfera* i *hemisferi*), i per tant s'aparta de la proposta de la Gran Enciclopèdia Catalana i de Marquet. Per una altra banda, em pareix que la proposta de l'Institut hauria de ser més simple per tal d'augmentar-ne l'eficàcia comunicativa (com intentaré demostrar en el pròxim apartat). És molt probable que darrere d'aquesta proposta hi haja les deficiències dels conceptes "composició" i "derivació" (§4.1.1), la qual cosa ha comportat efectes negatius tant en detalls com en l'estructura global. Per exemple, en detalls hi ha la dualitat quasi constant «compostos i derivats», la qual es redueix una vegada a la composició (8b: «compostos i derivats [...] seguint les normes de composició»), i una altra vegada a la derivació (9b: «Els mots derivats mitjançant... *Antiesportiu, contraespionatge* {...}»). Pel que fa als problemes de l'estructura global, em sembla que hi hauria d'haver hagut una explicació més clara de les raons que determinen l'aparició o no de la *e*, com veurem en el pròxim apartat. De fet, la resposta de Marquet (que analitzarem de seguida) deu haver estat possible per aquesta ambigüïtat fonamentalment.

4.2.2. Anàlisi bàsica de la resposta de Marquet, i matisacions a la proposta de l'Institut

El 25 d'octubre de 1993, el sr. Marquet va escriure una carta al president de la Secció Filològica, el sr. Badia i Margarit, en què critica la proposta de l'Institut. Sintetitzaré primer els arguments de Marquet, tot seguit els comentarem, i, mentre fem aquesta operació, intentarem simplificar la proposta de l'Institut. Vet ací un resum dels seus raonaments (sense alterar l'orde de la carta):

- (10) a. El criteri de la GEC «ha estat adoptat, de fet, a tot arreu d'una manera unànime».
- b. «Preocupa extraordinàriament [...] la transcendència de l'aplica[c]ió estricta del document», ja que «la norma establerta per la Secció Filològica resulta tan andòmla que

- en molts casos no condueix a res més que a confusió i contradiccions parents».
- c. «Resulta sorprenent [...] que un document referit a un tema tan complex tingui només un parell de planes d'explicació teòrica [...] i nou planes amb exemples concrets de la teoria exposada anteriorment. Una de dues: o la teoria ja és prou clara i aleshores no s'entén per[#]què calen tants exemples concrets [...] o és que la realitat és més complexa i per això demana una gran quantitat d'exemples [...]. Però en aquest supòsit, cal reconèixer que l'exposició dels criteris teòrics no es pot enllestir amb quatre ratlles».
 - d. «Els punts (8b) i (9b) són contradictoris».
 - e. Marquet demostra d'una manera clara que la grafia *infrascrit* (que proposa l'IEC) contradiu les regles de (9b-c).
 - f. Intenta rebatre l'afirmació que és més fàcil escriure *infraestructura* que no *infraestructura*. Fonament: la segona grafia coincideix amb la forma parlada. Conclou que la grafia de l'Institut obliga a saber llatí: «els mots en *s* líquida llatina prenen en català una *e* i aquesta *e* l<a> hem de mantenir en aplicar un prefix al mot. És a dir que per a recordar que s'ha d'escriure *infraestructura* és QUAN CAL SABER PRECISAMENT LLATÍ!».
 - g. «Em consta que molts científics catalans opinen el mateix sobre aquest punt».
 - h. La regla de (9b) i sobretot la de (9c) «no són acceptables de cap manera», ja que «els exemples indicats no fan sinó corroborar les grans contradiccions d'aquest punt. Només cal recordar mots com ara *biosfera*, *angiospasmè*, *microspora*: és que *esfera*, *espasmè* o *espora* no són mots catalans? Per què *angiospasmèdic* però *antiespasmèdic*? Per què *endosquelet* i *infraestructura*? És que és més català *estructura* que *esquelet*? Per què *rescrit* i *restrènyer* però *reescalfat*? Per què *astàtic* i *electroestàtic* però *antiestàtic*? Per què *astable* i *metastable* però *monoestable* i *biestable*?».
 - i. Amb aquestes raons, «queda clar el confusionisme a què m'he referit més amunt» (10b).

Em pareix que l'observació de (10a: la hipotètica adopció unànime de la proposta de la GEC) no és una argumentació. Efectivament, si hi ha un conflicte normatiu entre dues opcions gràfiques (ara *infraestructura* / *infraestructura*), hem de col·locar cada opció dins de l'entrellat de la nostra normativa, i hem de cercar-hi raons lingüístiques (de coherència, de facilitat per als parlants...) a favor i en contra. Davant d'un dilema normatiu, quan hom recorre d'entrada a l'ús,

podem intuir que el debat no serà llarg ni profund, ja que possiblement eixiran poques argumentacions lingüístiques.

Diria que no és tampoc una argumentació l'observació de (10g: els científics pensarien com Marquet). En efecte, el factor que importa a un científic no és que aquesta persona o aquella estiga a favor o en contra d'una proposta (que és una qüestió de dogma o autoritat), sinó les raons per les quals u està a favor o en contra (que és una qüestió, òbviament, de raó). Pel que fa a la fonamentació en arguments, convé recordar que la proposta dels articles de Marquet es limita bàsicament a seguir el llatí (encara que sense dir com hem de trobar la frontera entre el català i el llatí: *parastatal-superspècie* o *paraestatal-superespècie*).

En canvi, ja és una argumentació el comentari de (10c: quan hi ha molts exemples, podem sospitar que la teoria no serà gaire clara), i, de més a més, quasi tota la citació és un raonament rotund. L'única matisació que hi faria és en relació a l'extensió. El problema de la proposta de l'Institut no és que siga més o menys curta, sinó que siga més o menys aplicable.²² Tanmateix, malgrat la pertinència de l'observació sobre l'abundància d'exemples, em sembla que una gran part de les raons que dona Marquet per demostrar la sospita que formula, no són realment coherents. A la proposta de l'Institut hi ha uns quants problemes, però són bàsicament distints dels que assenyala el sr. Marquet. Vegem d'un en un tots els problemes concrets que hi ha assenyalats en el resum de (10).

La primera crítica concreta és la de (10d: «Els punts —8b— i —9b— són contradictoris»). Ací podríem preguntar per quina raó específica hom ha triat (9b), i no (9c). En realitat, aquestes dues regles (—9b— i —9c) són idèntiques en el fons (i per això la segona comença per un «semblantment»), ja que l'única diferència és que (9c) es refereix a la terminologia predominantment científica, i (9b), al lèxic predominantment comú. Feta aquesta observació, cal dir que la proposta de l'Institut no és contradictòria subjectivament (per als autors), car la regla de (8b) s'acaba amb aquesta observació: «Cal tenir en compte, però, el que es diu en el punt (9c)».

²² De fet, la proposta a què arribarem en aquest treball és extraordinàriament curta (concretament: màximament curta per una raó que explicaré més avant). Per una altra banda, quan atribuïm l'adjectiu *complex* a un fenomen empíric, és molt sovint perquè no el comprenem, i molt poques voltes perquè demane definicions extenses. Podeu consultar l'exposició que he fet en Saragossà (1992: 252-253), i podeu aplicar-la al resultat a què arribarem en aquest apartat.

Resulta, per tant, que els membres de la Secció Filològica saben que hi ha una oposició problemàtica entre les regles de (8b) i (9c). En realitat, la proposta de l'Institut arriba a donar el criteri que permet superar els problemes que trobem en l'aplicació de les regles (8b) i (9c): hi ha adaptació al català (aparició de la *e*) «quan el segon element coincideix amb un mot existent en català i el primer és un prefix o una forma prefixada no aliens al català». És a dir, cal escriure *telescopi* perquè *escopi* no és «un mot existent en català»; en canvi, cal escriure *teleespectador* perquè *espectador* sí que és «un mot existent en català». Complementàriament, escrivim *teleespectador* però *cardiospasme*, ja que *tele* «és un prefix o una forma prefixada no aliens al català», mentre que *cardio* no ho és, per molt col·loquial que siga el mot *espasme*.

L'observació que sí que podríem fer a la Secció Filològica de l'Institut, és que hauria estat convenient que establís explícitament una jerarquia entre les regles de (8b) i (9c). També podríem preguntar quins són els criteris que permeten de saber quan es dóna la propietat que «un prefix o una forma prefixada» no és «aliena al català». Per una altra banda, la distinció «mots predominantment científics / mots predominantment col·loquials» té poc d'interés de cara a l'afer ortogràfic que estem estudiant, i, per tant, les regles de (9b) i (9c) es podrien fondre en una. Semblantment, també té poc d'interés la distinció que un mot grec o llatí ja existís fa dos mil anys (regla de —8a) o que siga una creació recent (8b), i, per tant, també podríem fondre aquestes altres dues regles.

Tenint en compte les observacions anteriors, si hi afegim la proposta que un prefix és català quan apareix en mots que coneixen la major part dels catalanoparlants (és a dir, mots que són col·loquials), i hi té sempre un valor semàntic constant i “conegut” per la majoria dels parlants,²³ aleshores podríem simplificar la proposta de l'Institut d'aquesta manera:

- (11) En la composició de paraules (cultes o no), quan el segon constituent és un mot que existeix en català, i el primer constituent és un prefix que apareix en un o diversos compostos d'ús general (i per tant té un contingut semàntic conegut

²³ Sembla evident que, si els parlants no “coneguessen” la seua llengua, no podrien parlar, però aquest coneixement lingüístic és predominantment “inconscient” o “preconscient”: intuïtiu al capdavant (i per això he usat les comes en “conegut”).

col·loquialment), el compost resulta de la suma gràfica dels constituents. Altrament, cal respectar la grafia de la llengua d'origen.

Ara bé, quina novetat incorpora aquesta regla respecte a la que hem donat en (5) (p. 185)? Jo n'hi veig cap, i, conseqüentment, haurem de concloure que la regla d'(11) és absolutament inútil. Diguem-ho d'una manera més clara: la grafia d'*infraestructura* no necessita cap norma específica, ja que la regla general sobre la composició catalana per prefixació, ja ens diu com hi hem d'actuar. Vet ací, doncs, que hem arribat a un punt en què podem explicar alhora els tres casos de *la infraestructura de la asimetria contrarítmica*, i, per tant, hem de dir que estem simplificant la nostra normativa. O, més ben dit dit: estem simplificant les raons que expliquen la nostra normativa, car la normativa és bàsicament la mateixa que va establir Fabra. Per una altra banda, ara ja podem comprendre per què he dit que fariem una proposta màximament curta per a *infraestructura*: tan curta, que no hi necessitem cap regla específica.

4.2.3. Més problemes i encerts de la proposta de Marquet

A partir de la situació en què ens trobem, podem deduir que, més enllà de detalls (que n'hi ha), les altres raons de Marquet no poden ser correctes. Efectivament, la complexitat superficial de la proposta de l'Institut ha fet que aquest autor busque incoherències on realment no n'hi ha. Per exemple, la forma *biosfera* no contradiu la forma *semiesfera* (10h), ja que és ben habitual en la llengua actual parlar de *semigelat*, o un formatge *semicurat*; en canvi, són molts els milers de catalanoparlants que desconeixen el contingut semàntic de *bio*, encara que ausades que han sentit en els anuncis de la televisió *biodegradable* i *biològic*.²⁴ Un altre exemple: és *angiospasmòdic* però *antiespasmòdic* perquè *angio* no és res en la llengua col·loquial, però *anti-* té amb els noms el mateix contingut semàntic que *des-* amb els verbs (indicador d'antonímia). Etc. Resulta, per tant, que la «confusió» i les «contradiccions» de la

²⁴ Si *biologia* significa "ciència de la vida", hauríem de deduir que un *detergent biodegradable* és una substància capaç de provocar una degradació de la vida? Per una altra banda, a partir de l'eixida recent d'un producte d'una casa catalana que no s'anuncia en català en Canal 9, Danone, estic començant a sentir usos de *bio* que remetent, no a un nom (com en els exemples anteriors), sinó a un adjectiu: *Vols un bio?* (amb el valor d'un *iogurt bio*).

proposta de l'Institut no són «patents» (—10b— i —10i), sinó més aviat aparents.

Per una altra banda, em sembla que les dues afirmacions de (10f) deuen haver-se format a partir de no tindre en compte que estem parlant de mots compostos. Efectivament, quan el sr. Marquet afirma que és més fàcil escriure *infraestructura* que *infraestructura* perquè la primera grafia coincideix amb la forma pronunciada, es fonamenta purament en la fonètica. Ara bé, ja hem comentat en §4.1.1 que en la composició hi ha un procés sintàctic, i de la mateixa manera que probablement no seria més fàcil escriure *un orella* que *una orella*, doncs igualment en *infraestructura*. Com que convé pronunciar [ínfraestructúra] i [únorélla], podem recomanar que, en el cas de vacil·lacions ortogràfiques, hem d'aplicar la lògica o sentit comú: si *orella* és femení, tots els adjectius que en depenguen, també adoptaran la forma femenina (*una orella ferid-a*); i si [ínfraestructúra] és *infra* + *estructura*, doncs s'escriurà *infraestructura*, ja que les elisions vocàliques han anat reduint-se (Segarra, 1985c: 209), i les úniques que es representen finalment en l'ortografia contemporània, són les de l'article (*l'*), la preposició *de*, les contraccions *al*, *del* i *pel*, i en els pronoms febles (*me'l*, *me l'havia donat*, *l'havia vist*).

Finalment, l'afirmació que la grafia *infraestructura* obliga a saber llatí, no és certa, ja que la regla que acabem de proposar en (11) (que es fonamenta en el català només, i per tant no esmenta el llatí) porta a la grafia suara reproduïda. És possible que Marquet arribés a aquesta deducció perquè segurament no tenia en compte, com ja hem dit, l'estructura interna de la normativa catalana dels mots compostos, sinó solament l'ortografia llatina, com es veu en la seua descripció del fenomen estudiat: «els mots en *s* líquida llatina prenen en català una *e* i aquesta *e* l<a> hem de mantenir en aplicar un prefix al mot» (10f).

Ara bé, en la crítica de Marquet hi ha problemes que són objectius o reals. Ja hem comentat l'abundància d'exemples (10c), i ara hem de referir-nos a *infrascrit* (10e). Efectivament, si la major part dels catalanoparlants saben què vol dir *valorar* i *infravalorar*; i si *escriure* és una paraula catalana, resultarà que haurem de grafiar *infrascrit*. La Secció Filològica ja ha rectificat una grafia del DGLC, *sotascrit* (que ha passat a *sotaescrit*), i n'hi ha més que convindria rectificar si no hi ha raons particulars (que convindria explicitar i publicar). Concretament,

sigués quina siga l'etimologia, convindria grafiar *reescriure*, atés que el contingut semàntic d'aquest mot es defineix com a «Escriure de nou» (DGLC). Semblantment, convindria grafiar *reestablir* per al contingut semàntic «Tornar a establir (alguna cosa)» (DGLC), però en canvi proposaria que s'escrigués *restablir* quan significa "refer-se, recuperar les forces o l'estat usual".

És possible que aquesta dualitat no agrada a algú, però si volem enunciar regles i aplicar-les sistemàticament, em pense que hi hem d'anar a parar.²⁵ Com ara, *restrényer* seria una grafia coherent, atés que és sinònim d'*estrényer*. En canvi, *subscribeure* no pot ser *subscriure*, atés que no significa "escriure (per) sota", sinó "apuntar-se a, donar suport a", i per tant no és *sub* + *escriure*; o el contingut semàntic de *prescriure* es troba ben lluny de *pre* + *escriure*, i per tant és coherent l'ortografia. De la mateixa manera, els conceptes lingüístics *substrat* i *superstrat* no són *sub* + *estrat* i *super* + *estrat*, i per això no podem aplicar el resultat a un *estrat* que es troba sota un altre o damunt d'un altre.²⁶

Convé dir que aquest camí podria evitar algun error. Per exemple, si tenim en compte que *fel sobreeixit* o *icterícia* significa «malaltia deguda a la presència de la matèria colorant de la bilis [= *fel*] en la sang [...]» (DGLC), haurem de dir que hi ha el valor regular de *sobre* + *eixir*, i per tant seguirem la grafia del DGLC (*sobreeixir*) i no pensarem en *sobreixit* (IEC, 1992: 82).

4.2.4. Un comentari bibliogràfic breu

Abans del document de la Secció Filològica de l'IEC (1992), s'havien fet diverses manifestacions contra les grafies sense *e* de la GEC (*superstructura*), entre les quals hi ha les de Ruaix (1986: 73-76; 1989: 163-167) i Cabré i Monné (1993; del Col·loqui de l'AILLC de 1991); i, després del document de la Secció Filològica, Ruaix (1995-12-15). Aquests treballs no caracteritzen la composició catalana amb prou precisió, la qual cosa té dues conseqüències negatives: en primer lloc, que no tracten el problema de trobar la frontera que separa la composició catalana de la composició grecollatina, i quina jerarquia hi

²⁵ Deixeu-me opinar que les simplificacions puntuals (adoptar sempre la grafia *rescriure*, siga quin siga el contingut semàntic) poden portar a la llarga a desgavells generals.

²⁶ És possible que un *repàs* de cada mot de la llista que ha publicat l'Institut d'Estudis Catalans, *arribés* a la conclusió que convingués *revisar-ne algun altre, com ara immunostimulant o micròspora*.

ha d'haver (això és, els interessos de quina llengua han de predominar sobre els altres); i la segona deficiència que hi ha en aquests treballs és que no analitzen si l'actuació de Fabra va ser coherent no solament amb les regles que podem induir de la seua praxi, sinó també en cada una de les grafies del DGLC (objectiu que, com hem vist en els apartats anteriors, no és gens fàcil d'assolir, ja que demana la realització prèvia d'estudis semàntics sobre els prefixos de la composició i sobre moltes paraules compostes).

Aquestes deficiències generals provoquen que Cabré afirmi que els «possibles contraexemples de Fabra» (com *sotascruiure*) «tenen una explicació» (1993: 105 n. 10), però no diu quina és. I Ruaiç (1995: 13-14), fonamentant-se en la «tradició», veu «amb sorpresa» que l'Institut d'Estudis Catalans ha modificat el DGLC en *reescalçar*, *sobreescruiure*, *sotaescruiure* (i *telespectador*, etc.). Per una altra banda, la concepció d'aquest autor porta indistintament a *infraestructura* i *infraestructura* (1995: 14) a causa de no marcar la jerarquia que hi ha d'haver entre la composició catalana i la grecollatina.²⁷

4.2.5. Conclusions sobre la normativa

A causa de l'absència de criteris explícits, una part dels catalano-parlants amb formació lingüística es va apartar, durant els 70, d'unes certes propostes ortogràfiques de Fabra (de *semiesfèric-hemisfèric* a *semisfèric-hemisfèric*). S'esdevé sovint que els canvis que es produeixen en la normativa no tenen darrere raonaments justificatoris, però en aquest cas en tenim, sortosament. El benemèrit Lluís Marquet va defensar la grafia *semisfèric* fonamentant-se en l'etimologia, en les llengües de l'entorn i en la fonètica, però no va tindre prou en compte com havia actuat Fabra en l'ortografia dels mots compostos.

²⁷ Pel que fa a Ruaiç, potser convindria comentar que aquest lingüista és un dels pocs que estan completant i perfeccionant la nostra normativa més enllà de la fonètica i el lèxic "obert" (fet que els professors universitaris de menys de quaranta-cinc anys no solament no hauríem d'ignorar, sinó que també ens hauria de fer reflexionar per quines raons està contribuint molt més Ruaiç que tants professors universitaris). Ara bé, perquè l'actuació d'aquest lingüista fos més fructífera, opine que hauria d'evitar les crítiques superficials o infundades (especialment contra la Secció Filològica de l'Institut). Per exemple, en el cas que estem comentant en aquesta secció, Ruaiç (1995: 12-15) no analitza gens la proposta de la Secció Filològica (reproduïda ací en —8— i —9—), però, no obstant això, a més de posar aquesta proposta dins de l'«aplicació precipitada de propostes infundades» (ps. 5 i 12), afirma que els membres de la Secció Filològica «posen la e epentètica [...] en algun cas en què no caldria, i viceversa» (p. 12).

Recentment, quan l'Institut d'Estudis Catalans ha tractat aquesta qüestió, ha tornat a Fabra, però les raons que ha expressat no han estat rotundament clares. En aquesta situació, és ben comprensible que els usuaris més conscients de la grafia *semisfèric* s'hagen sentit molestos. De més a més, el senyor Marquet ens ha donat una lliçó de valentia, ja que, en compte de malparlar pels corredors, ha exposat el seu punt de vista per escrit. Una bona part dels problemes que assenyala són una conseqüència del grau de precisió de la proposta de l'Institut, no tan alta com convindria, i, gràcies a la seua crítica, podem perfeccionar la nostra ortografia en uns quants detalls (*infrascrit*, i potser *micròspara*).

En aquesta secció, hem mirat d'explicitar més la proposta de l'Institut, alhora que intentàvem simplificar-la. Finalment, però, l'argument més important que hem intentat mostrar a favor de la proposta de l'Institut, és que no necessitem cap regla per a la grafia de la dualitat *semiesfèric-hemisfèric*, ja que n'hi ha prou amb la norma general de la composició. Efectivament, la regla que explica *la infraestructura de la asimetria aritmica* és la mateixa.

4.2.6. *Conclusions sobre la teoria*

A partir d'aquest resultat, la conclusió més important que podem extraure és el fet d'haver comprovat empíricament com d'important és l'afirmació que tota teoria ha de ser un conjunt de conceptes encadenats jeràrquicament: el segon concepte d'una teoria, B, s'ha de definir fonamentant-se en el primer, A; el tercer, C, s'ha de definir fonamentant-se en el segon, en el primer o en tots dos; i així successivament. En efecte, quan mirem de posar cada peça en el lloc de l'estructura explicativa que li correspon, s'esdevé sovint que la teoria lingüística (o l'aplicació a la normativa) es simplifica extraordinàriament, ja que la teoria (bàsica) que ja hem fet, ens diu per on hem d'anar en la investigació de tal o tal altre fenomen empíric (més complex que la teoria ja elaborada). De més a més, passa no poques voltes que allò que semblava terriblement complex o fosc abans de ser investigat, esdevé radiantment simple o clar en acabar la investigació.

En canvi, quan les definicions són independents les unes de les altres (cosa que passa a vegades en les teories lingüístiques actuals), anem a parar a una bona quantitat de conceptes desconexos, a un camp

de runes arqueològiques, on hi ha moltes intuïcions o pedres, però pocs edificis i estances: pocs conceptes enllaçats que formen realment una teoria estructurada. En aquestes condicions, la teoria lingüística pot esdevenir molt difícil (més: insuportablement complexa), i no és difícil que els lingüistes ens contradiguem.

CAPÍTOL 5. PROBLEMES I PROPOSTES EN L'ÚS DE L'ACCENT I LA DIÈRESI

5.0. Introducció

La revista *L'Avenç* va introduir, fugint del castellà, un sistema d'accentuació que seguia el de l'italià (Fabra, 1906: 205 [51]). Tanmateix, com que «es indubtablement una deficiència de l'escriptura que no indiqui l'accentuació de les paraules» (p. 204 [50]), Fabra no va vacil·lar a seguir la proposta castellana. Ara bé, calia evitar el servilisme que hi havia hagut fins aleshores. Contràriament, seguint el camí que havia fet Gonçalvez Viana per al portugués, era necessari adaptar les regles del castellà a les propietats fòniques del català (p. 206 [52]).

Després d'aprovar les normes de 1913 i de publicar el *Diccionari ortogràfic*, hi havia tres adaptacions concretes de les regles castellanes. La primera modificació consistia a seguir el costum d'usar dos accents (l'agut i el greu) per indicar subalternament l'obertura de les *ee* i de les *oo*.¹ La segona modificació era considerar que, més enllà de les consonants velars (*quatre guants*), la *i* i la *u* entre consonant i vocal no formaven mai diftong, ja que aquesta convenció es troba més prop que la del castellà (sempre diftong) de les propietats fòniques predominants en català, com veurem en §5.3. Per una altra banda, aquesta mesura davant de la *i* i la *u* no solament adequava més les regles d'accentuació al nostre sistema fònic, sinó que, de més a més, evitava una excepció del castellà. Efectivament, en considerar trisíl·labes paraules com *pèr-du-a* o *llú-dri-a*, no tenim per què accentuar excepcionalment paraules com *carnisseria*, *valentia* o *tu evacues*, mentre que la convenció castellana (*con-cien-cia*) comporta l'ús d'algun signe diacrític en *valentia* per evitar la lectura

¹ La funció primària de l'accent gràfic és assenyalar la síl·laba tònica, i només secundàriament indica l'obertura vocàlica. Aquesta supeditació explica que no assenyalem l'obertura en les paraules que no accentuem (*peu, pedra...*).

[valéntia]. Finalment, com que l'objectiu és assenyalar la síl·laba tònica usant mínimament l'accent i la dièresi (Fabra, 1906: 205 [50]), doncs és ben lògica la tercera adaptació: que aquest autor modifiqués alguna regla del castellà. Per exemple, el fet de no accentuar una paraula com *aniran* i sí una com *òrgan*, és una conseqüència del fet que tenim milers de paraules agudes acabades en *-an* (la tercera persona del plural del futur de qualsevol verb de qualsevol conjugació), però de plana no en tenim quasibé cap.² Trobareu més informació sobre l'accentuació en Fabra (1906: 204-212 [50-63]) i Segarra (1985: 75-87).

Joan Solà ha qüestionat el sistema de l'ús de l'accent i la dièresi en un article juvenil donat a conèixer el 1968, publicat el 1973 i reeditat el 1990 en *Lingüística i normativa: «Ortografia i gramàtica catalanes»*. Reproduiré en una primera secció els problemes més importants que assenyala Solà sobre les regles d'accentuació, i després intentaré aprofundir aquesta aportació. La resposta tindrà dues parts, l'una, breu i bàsicament intuïtiva o subjectiva (§5.2), i l'altra, llarga i tan precisa o objectiva com he pogut (§5.3—§5.16).

Abans d'entrar-hi, però, voldria fer uns comentaris sobre Solà. En un panorama desolador per les conseqüències de la dictadura espanyola del general Franco, Solà ha representat una de les poques veus crítiques que hem tingut dins de la lingüística catalana, i pràcticament ha estat l'únic lingüista *modern* (conexedor de les teories «estructuralistes») que ha publicat treballs sobre problemes de la normativa sintàctica (1972-73, 1987b i 1994). Només per aquestes tres obres, ja li estaria molt agraït. De fet, li he dit una lloança que, des del punt de vista de la ciència, no és fàcil de superar.³ Ara bé, de la mateixa manera que l'admiració que sent per Fabra no pot fer que amague allò que em semblen problemes o deficiències (com he fet en diversos llocs, i continuaré fent —vegeu en l'índex temàtic *Fabra-discrepàncies*), doncs igualment he d'actuar amb Solà

² De fet, una paraula com *òrgan* va tan en contra de les propietats fòniques del català (especialment de l'occidental) per la *o* i per la *n* final, que hi ha professors de biologia que usen instintivament la forma tradicional *orgue* (cfr. *El cor és un orgue molt important*). La paraula anterior i les que s'acaben en *-on* àton (*telèfon*, *àton*...) són cultismes en què hi ha hagut una tendència europea a respectar la grafia llatina (§2.6).

³ És la dedicatòria del primer llibre que he escrit:

«Dedique aquest treball a la memòria dels escrits lingüístics (1967-1972) de Gabriel Ferrater (1922-1972), manifestacions escadusseres d'una formidable primavera que no arribà a l'estiu. I a Joan Solà, del qual he après principis imprescindibles de la investigació, sobretot la necessitat de practicar persistentment la raó, la qual desdogmatitza tantes creences i ens permet d'avançar en allò que encara no sabem.» (Saragossà, 1992: 5)

(i he de desitjar que així actuen amb mi els meus col·legues i les generacions que puguen). De fet, un dels deures dels lingüistes catalanoparlants és millorar la nostra normativa, i em sembla que només podem perfeccionar-la de tres maneres bàsiques: ampliant les qüestions normativitzades, sobretot quan són problemàtiques en l'ús lingüístic de la nostra societat; analitzant treballs dels nostres avantpassats o coetanis; i proposant canvis normatius perquè la llengua parlada haja canviat i convinga seguir-la.

No es tracta de fer el cul gros a ningú, ni de segar l'herba sota els peus de ningú, sinó que, lluny d'aquestes dues mesquineses (cara i creu de l'egoisme), es tracta d'intentar millorar la nostra civilització procurant que les condicions d'existència d'aquesta societat (les materials i sobretot les intel·lectuals) siguin cada dia més justes i afavoridores de la *generalitat* o poble pla.

5.1. *Uns quants dels problemes que assenyala Solà (1973)*

Un dels problemes que assenyala Solà en aquest article primerenc, és que no podem representar gràficament pronúncies com [gú-a], [gu-i-e-nès] ni [gu-yə-nès] (p. 17), i, al llarg de l'article, apareixen més casos, com ara [ar-gu-ír]. En aquesta paraula, Solà assenyala dues qüestions: que hi ha hiat popularment i etimològicament; i que també la grafia medieval *argubeixen* (de Sor Isabel de Villena) fa pensar en la mateixa pronúncia (*ar-gu-e(i)-xen*); i hi afegeix que la grafia d'aquesta paraula també és problemàtica en francès (p. 19). Per una altra banda, els gramàtics solen dir que el català no té diftongs creixents més enllà de *qu* i *gu* (*quatre, guant*), però quan hi ha "consonant + *i* + vocal", Solà afirma que la *i* fa diftong si la síl·laba és posttònica (*gàbia, ràbia, gràcies, glòria*) (p. 18). Vet ací, doncs, que el nostre sistema d'accentuació tindria dos problemes: incapacitat per a transcriure unes grafies determinades, i ocultació d'una propietat fonètica de la llengua col·loquial (problema que també té el castellà: *camión, viuda*).

D'una manera general, Solà opina que el castellà tindria unes regles d'accentuació més simples que les nostres, i sembla que insinue que les hauríem de seguir (ps. 20-26). Pel que fa a l'aplicació de la nostra normativa, «l'ús de la dièresi i dels accents és un neguit constant per als usuaris» (p. 19), ja que seria (sempre segons Solà)

complex (p. 20),⁴ i, de més a més, no aconseguiria precisar la pronúncia (p. 21) per raons com aquestes quatre:

- (1) a. Les excepcions que Fabra va introduir en l'ús de la dièresi (com ara en *produir*) són «raonables i simples», però, actuant així, Fabra «desorganitzava el sistema i el convertia, d'alguna manera, en més complex; i al mateix temps, el dubte que havia volgut evitar persistia en moltes paraules. La taula de la pàgina 22 il·lustra el que hem dit fins aquí» (p. 21).⁵
- b. El *Diccionari ortogràfic* de Fabra (1917) divideix *hiatus* en dues síl·labes (*hia-tus*), contra les tres que té etimològicament (*hi-a-tus*). Solà pensa que la raó deu ser que les nostres regles d'accentuació no poden grafiar pronúncies com [í-o, i-ó] tal com estan formulades. Podríem superar aquest problema (proposa Solà) grafiant *iò, ió* (p. 23).
- c. Hi hauria «imprecisions» i «faltes d'harmonia» en les dualitats *egoisme* contra *proïsme*, *paisatge* contra *país*, *proteic* contra *proteïna*, *fluid* contra *fluïdesa*, *heroi* contra *heroïna*, i en la comparança entre el català *país / països* i el castellà *país / países* (ps. 23-24).
- d. «Fora del subjuntiu en -i, el català no fa servir la dièresi en aquests casos [*sou, rei, creï, sui* —subjuntiu de *crear* i *suar*]. Aquest fet d'ús no està formulat enlloc; de manera que ens podríem estalviar l'excepció de les terminacions llatines -us i -um {*Pius*}.» (p. 24)

Finalment, després de donar exemples de «les situacions possibles de dues vocals en relació amb l'accent tònic» (p. 24), Solà opina que aquesta exemplificació «mostra concretament» aquests tres problemes:

- (2) a. «Que és difícil, i conseqüentment potser no pertinent, precisar l'articulació quan el grup és posttònic [*glòries, ambigua, rèquiem, dues*] o pretònic [*guionet, ensaimada, traïdor, reunió, circuíció*]; el castellà no en veu la necessitat.»
- b. «Que dues vocals tancades [contacte de *i + u* o *u + i*] mereixen un estudi a part; el castellà les considera, "para la práctica de la escritura, com diptongo en todos los casos" (Seco), però en català la casuística és més subtil, almenys a *fluid-canviï, conduïu, esquiïu* (i potser a *acuiïtat / acuitat*).»
- c. «Que, suposant que arribem a concloure que, estructuralment, és indiferent d'articular *glò-ri-es* o *glò-ries, a-vi-at* o *a-viat*,

⁴ La causa de la complexitat es trobaria en el fet de voler precisar, a més de la situació tònica (*vef.*), també l'àtona (*veïnat*, p. 20).

⁵ Solà no esmenta exemples concrets. Els tres problemes següents (1b-d) pertanyen a aquesta taula.

diurn o *diurn*, potser no ho és des del punt de vista dels trets originals de la llengua, suposant que els coneguéssim una mica millor que avui.» (p. 26).

En aquest llibre, no faré una anàlisi detallada de totes aquestes raons, sinó que em limitaré a les més bàsiques.

5.2. Una resposta intuïtiva a l'opinió de Solà

La primera impressió que he rebut de la lectura d'aquest treball juvenil de Solà, és de torbació. En aquest detall o aquell, podia estar d'acord o no amb l'autor, però era incapaç d'assimilar la globalitat de l'article, i per tant no podia emetre una opinió general. Un poc més avall, miraré d'explicar quina raó concreta em dificultava l'avaluació de la proposta global de Solà, i ara, continuant en el comentari subjectiu o sentimental, afegiré que la torbació anava barrejada amb desfici. Efectivament, no em feia gens de gràcia la sospita que les regles d'accentuació de la meua llengua (tretes de l'ortografia del castellà) eren, segons l'opinió de Solà, un niu de problemes, i, en canvi, les regles del castellà eren «harmòniques» i «simples».⁶

En realitat, el nostre ús de l'accent i de la dièresi és simple i coherent (i per tant fàcil) en un percentatge molt alt de les paraules que hi ha en un diccionari del català; i, en aquella part restant en què és difícil, són predominantment paraules estranyes a les necessitats normatives de la llengua col·loquial. Aquesta opinió també la tenia Fabra pel que fa a l'accentuació: «Tant com és difícil l'ortografia de lletres, donades les circumstàncies en què havem d'aprendre,⁷ és fàcil l'accentuació gràfica, que obeeix a regles fixes no gens complicades» (Conv. Filol. 34—413, de 1923); «les regles d'accentuació gràfica [...] són ben fàcils» (Conv. Filol. 35). Miraré de demostrar l'afirmació anterior i unes altres en les seccions següents, i ara voldria opinar que la raó per la qual em costava tant valorar globalment el treball de Solà, és que aquest autor no hi fa una crítica sistemàtica de la proposta normativa de Fabra sobre l'ús de l'accent i la dièresi. Efectivament, de detalls n'hi ha molts (cosa ben positiva), però no hi he vist un punt de

⁶ En una nora (p. 26), Solà diu que el castellà també té deficiències, però no n'explica cap als lectors, i quan parla de la normativa d'aquesta llengua, sempre és a favor.

⁷ Aquestes «circumstàncies» s'expliquen en una altra conversa que havia publicat dos dies abans. Vegeu la conversa 412 de l'edició de Rafel.

partida i un encadenament lògicament explicat. Si Solà hagués seguit aquest camí, potser la mateixa crítica l'hauria portat a donar una alternativa concreta a la normativa actual.

Per una altra banda, quan es parla d'aquesta qüestió de l'ús de l'accent i la dièresi, sovint hi ha absent un fonament indispensable, cosa que diu ben clarament Solà: el fonament d'«els trets originals de la llengua, suposant que els coneguéssim una mica millor que avui». Com que un sistema d'accentuació s'ha d'adequar a la llengua a què s'aplique, abans de parlar sobre la coherència o incoherència de les regles d'accentuació de Fabra, comentarem unes quantes propietats fonètiques de la nostra llengua.

5.3. Tres diferències bàsiques entre la diftongació catalana i la castellana

Hom ha comentat moltes vegades que el comportament de les vocals *i* i *u* és molt diferent en català i en castellà, com ara en aquest fragment de Fabra:

- (3) «El sistema d'accentuació gràfica adoptat provisòriament per l'Institut, en accentuar els mots com *refia*, *traspua*, i deixar d'accentuar els mots com *memòria*, *àrdua*, desconeixia un fet important de la prosòdia tradicional catalana, pel qual aquesta es separa profundament de la castellana. Mentre que en castellà la *i* i la *u* febles en contacte amb una altra vocal formen diftong amb aquesta tant si la segueixen (*bai-le*, *pau-ta*) com si la precedeixen (*tie-ne*, *pue-de*), en català la *i* i la *u* febles formen diftong decreixent amb una vocal precedent (*bei-na*, *creu-re*), però no formen diftong creixent amb una vocal següent (*ri-e-ra*, *cu-e-ta*); mots com *memòria*, *àrdua*, són, així, plans en castellà (*me-mó-ria*, *ár-dua*) i esdrúixols en català (*me-mò-ri-a*, *àr-du-a*).» (Fabra, 1917: 19 [125]).

Ara bé, aquesta argumentació té el problema que ha assenyalat Solà, que ha corroborat Recasens (1991: 157) i que Fabra ja havia indicat (Conv. Filol. 70): que quan hi ha “consonant + *i* + vocal” després de l'accent, el català col·loquial actual tendeix a diftongar.⁸ Davant d'aquests diftongs creixents, podem recórrer a una hipotètica influèn-

⁸ Rafel (1991: 218 i 223) dona la informació que, en diversos treballs (entre els quals hi ha la gramàtica de 1891 —p. 12— i la gramàtica oficial de 1918 —p. 22), Fabra va assenyalar que la llengua parlada tendia a diftongar principalment en aquests casos: quan la *i* i la *u* anaven amb una *a* o *e* posttòniques (*còpia*,

cia del castellà, la qual, tanmateix, no es demostra, i potser per això Lamuela i Murgades (1984: 147) n'han dubtat:⁹ «Cabria discutir el paper de la interferència de l'espanyol en el procés de reducció de hiatus que comentem». En aquesta situació, els nostres fonetistes també podrien recórrer un altre camí, que mirarem d'esbossar de seguida.

Hi ha diverses dades que fan pensar que els diftongs creixents podrien ser una evolució genuïna de la nostra llengua en uns certs contextos fònics. Per exemple, els nostres sufixos *-ença* i *-ança*, no són una simplificació de les pronúncies [èn-sja] i [án-sja]? Algunes d'aquestes evolucions podrien ser molt antigues, però unes altres no ho deuen ser tant, ja que hi ha actualment *creença* i *creència* segons el DCVB. Per una altra banda, hi ha les formes *conscència*, *pacència* en no pocs dialectes, i *aciençat* en la llengua comuna. Si volem, podem dir que hi ha una «dissimilació» en aquests casos, i una «assimilació» en *relijó* (*religió*). Però no sé què direm davant de la pronúncia valenciana *quet* (*quiet*, Sanchis Guarner, 1950: 76).¹⁰ En compte de decantar-nos a buscar tantes explicacions com paraules, potser hauríem de veure si el fenomen que hi ha no és una tendència a diftongar en unes situacions fonètiques determinades (que els nostres fonetistes haurien de precisar), i, posteriorment, aquesta diftongació es decantaria cap a la simplificació i perdria la *i* consonàntica.¹¹

Ara bé, aquesta insinuació que els diftongs creixents podrien ser una creació catalana genuïna, no implica pas que no hi haja divergències entre el comportament català i el del castellà davant de la pronúncia de “consonant + *i* / *u* + vocal”:

- (4) a. «Els castellans han adoptat la solució que s'avé millor amb el geni de llur llengua.
»En català, al contrari, la solució més d'acord amb la seva prosòdia, és la segona, i per això entre accentuar *història* o *vaqueria*, hem de preferir d'accentuar *història*. Això fins

espècies, contínues) o pretòniques (*societat*); i quan la *i* va amb la *o* «procedente del sufixo latino -io» (*acció, flexions, comissionista, religió*).

⁹ Rafel (1991: 218-219) esmenta que, a primeries del segle xx, el fonetista Arteaga Pereira també en dubtava.

¹⁰ Solà (1973: 15) transcriu la pronúncia de *quietud* com a bisíl·laba.

¹¹ Una part de l'explicació podria trobar-se en aquest paral·lelisme: de la mateixa manera que la *u* ha tendit a diftongar quan segueix a les consonants més semblants a la *u*, les velars (*quatre guants*), la *i* podria tendir a diftongar quan segueix a les consonants més semblants a la *i*, les palatals (*religió*), i també les alveolars (*estació*), tan pròximes en la nostra llengua a les palatals (*siprer > xiprer, sorriquer > xorriquer*; la tendència *tots > totx* en valencià).

prescindint del fet que els mots com *història* són tots antigament esdrúixols i que la pronunciació actual vacil·la encara en molts d'ells entre la pronunciació esdrúixola i la plana; mentre que els mots com *vaqueria* han estat tot temps plans, i mai ningú no pensarà de tractar-los altrament que com a plans.» (Fabra, Conv. Filol. 38 —232, de 1920)

- b. «Suposem que adoptem el sistema castellà i que, tenint en compte la repugnància del català pels diftongs creixents (*ia, ua, etc.*), considerem els mots *acadèmia, història, etc.* com a dàctils i els accentuem.» (Fabra, 1906: 206 [53])

En la qüestió que estem comentant, en realitat no solament hi ha diferències i aquestes diferències són importants, sinó que, de més a més, em sembla que la causa que les explica és ben simple. Efectivament, el castellà ha diftongat les *ee* i les *oo* obertes en [jé] i [wé] respectivament (de *sète* i *pònte* a *sié-te* i *puén-te*), i, per tant, té centenars i més centenars de diftongs creixents. En aquestes condicions, és ben previsible que aquesta llengua tendesca amb molta facilitat a formar nous diftongs creixents en les paraules que va incorporant (com ara *camión, piá-no, etc.*).¹²

Inversament, el català degué partir d'una situació en què potser no hi havia diftongs creixents més enllà de *gu* i *qu* (*quatre guants*), i per tant és lògic que l'augment fos lent i molt reduït contextualment (com ara en contacte amb una consonant alveolar —CRE-DE-N-TI-A > *cre-èn-cia* > *cre-en-ça*—, exactament com en els nostres dies —*es-ta-ció*). Realment, el hiat té molta força en la llengua col·loquial, i per això hi ha no poques paraules més o menys recents que s'hi pronuncien, com ara *avió, piano, camió*.¹³ Diguem de passada que l'estudi dels contextos en què el català ha tendit (*-ença, -ança*) i tendeix a diftongar, podria tindre implicacions en l'actitud de l'Institut d'Estudis Catalans davant de l'ortoèpia o normativa fonètica (com ara en la pronúncia [sjó] en final de paraula).¹⁴

Podríem resumir aquesta diferència entre el vocalisme del català

¹² Les diferències amb el francès encara són més grans, com veurem a la p. 227 a través d'un detall: que l'estructura fònica que hi ha representada en el mot francès *aujourd'hui* és impossible en el català actual.

¹³ O així es pronuncien a València entre les persones de la meua generació. Potser convindria revisar les afirmacions que fa Recasens (1991: IV i VII.13) sobre el valencià. Un dels perills dels treballs de dialectologia és elevar l'anècdota individual, local o lexical, a la generalitat d'un dialecte.

¹⁴ En l'estudi i decisió d'aquesta qüestió, podríem considerar les constatacions i reflexions de Fabra (com ara la Conv. Filol. 70 i 1918b: 22: «La pronunciació monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronunciació disil·làbica») i de Ruaiç (1984: 63), molt permissives.

i el del castellà tal com segueix. L'exigència que l'emissor ha de comunicar al receptor els seus pensaments d'una manera simple, clara i breu, deu afavorir a través dels segles la formació de diftongs, ja que d'aquesta manera s'elimina una síl·laba: de *pa-ci-èn-ci-a* (cinc síl·labes) a *pa-cèn-cia* (tres síl·labes). El castellà té moltíssims diftongs creixents per raons clares (*sie-te puen-tes*), però el català no en té tants, i, conseqüentment, és explicable que el castellà tendesca a tocar el *pia-no* mentre nosaltres exportem amb *ca-mi-ons* per l'autopista de peatge que diuen que és la més cara d'Europa. En aquestes condicions, és lògic que la situació dominant del castellà pugui accelerar desmesuradament l'evolució interna del català, i per tant és comprensible que l'Institut d'Estudis Catalans adopte una actitud crítica contra un virtual augment precipitat de diftongs creixents en la llengua col·loquial. Tal com han dit Lamuela i Murgades (1984: 147), «la interferència de l'espanyol [...] afavoreix sens dubte aquest procés [de formació de diftongs creixents] fornint un model i, fenomen més interessant, inhibint l'actuació de models cultes catalans». L'única matisació que hi podríem introduir és que els nostres fonetistes haurien d'estudiar si hi ha contextos fònics en què fos convenient que l'ortoèpia acceptés el diftong.

Una altra diferència important entre la diftongació del català i la del castellà, es troba en el comportament de la *u*. En efecte, les paraules tradicionals castellanes sembla que pràcticament no contenen diftongs decreixents amb *u* (*jaula*), mentre que en l'evolució catalana n'han aparegut una quantitat extraordinària i en uns contextos fònics molt variats: després de qualsevol vocal (*jou, moure, au, peu, meu, niu*), en moltes classes de síl·laba (*pou, prou, mous, mouen...*) i davant o darrere de moltes consonants. La [w] és fins i tot la marca de la segona persona del plural de qualsevol verb de qualsevol conjugació en qualsevol temps «simple»: *penseu, treballàveu, anàreu, correreu, valdríeu, que preferiu, que llegísseu*; això és, multiplicant per set els tres o quatre mil verbs bàsics que hi ha en la nostra llengua, en resulten prou més de vint mil paraules sintètiques.

Aquesta altra diferència entre el català i el castellà podria ser important per a explicar diverses dades, com ara que un castellà vacil·le davant d'una paraula com *Feliu*. Efectivament, si en aquesta llengua no hi ha pràcticament mots tradicionals que continguin diftongs decrei-

xents formats amb [w], comença a ser comprensible que els castellans vacil·len davant de l'antropònim *Feliu*. Un poc més avant acabarem d'explicar la raó d'aquesta torbació castellana, i ara mirarem d'entendre una dada del català. Si els diftongs decreixents són molt importants (sobretot “vocal + [w]”, *caure*) però els creixents ho són ben poc (bàsicament *quatre guants*), comença a ser comprensible que la nostra llengua haja tendit des d'èpoques arcaïques a simplificar *quaránta* en *coránta*, *guáita* en *gòita* i *Pásqua* en *Pásco* (o les metàtesis d'*egua* a *euga*, *aigua* a “*auia*”,¹⁵ més la simplificació d'*aiga*), ja que és possible que es tractés de caminar cap a l'eliminació de tot diftong creixent, alhora que deixàvem oberta la porta dels decreixents (*caure*, *mai*). Paradoxalment, la batalla normativa contra la simplificació de [gwá-gwa i qwá-qwa] en [gò-go i kò-ko], devia potenciar al llarg de la nostra història la formació de diftongs creixents amb [j] (*pa-cièn-cia*).¹⁶

La tercera diferència bàsica amb el castellà que comentarem, és la combinació “*u + i*” i “*i + u*”. Sembla que el castellà vacil·la, però que la tendència predominant és diftongar prenent com a nucli sil·làbic el segon fonema. Ben mirat, és lògic: què havia de fer una llengua amb molts diftongs creixents ([sjé-te pwén-tes]) i pocs de decreixents amb [w] en els mots tradicionals? La resposta previsible només pot ser aquesta: tendir a fer diftongs creixents ([jú, wí]). Ara ja podem explicar del tot per què un castellà no sap pronunciar espontàniament *Feliu*: perquè el diftong [íw] no solament no existeix en la seua llengua, sinó que damunt s'oposa a les propietats generals de la diftongació castellana.

El català actua quasi a la inversa del castellà: o fa un diftong que té el nucli en el primer fonema ([íw, új], *viu*, *lluïta*), o fa hiat (*diürn*, *Lluís*). El diftong [íw] és tan nombrós i important en la nostra llengua, que una gran part dels estudiants de València pronuncien el diftong anglés [jú] (com ara en la paraula *new*) a la catalana, fins i tot quan són només castellanoparlants.¹⁷ Inversament a la importància del diftong [íw], el hiat és quasi inexistent (*diürn*, *diürètic*). En l'altre orde (*u + i*),

¹⁵ En la pròxima secció, comentarem la grafia de la pronúncia [áw-ja].

¹⁶ En el segle XV, el valencià Bernat Fenollar i el barceloní Jeroni Pau estaven contra la monofongació de [wa], i l'existència d'ultracorreccions (escriure *quantra* per *contra*, *qual* per *coll*, etc.), fa sospitar que la lluita culta contra la simplificació existeix des de fa mil anys. Vegeu Badia (1950-1953), Duarte i Alsina (1984: 98) i Saragossà (1992b: 91).

¹⁷ La influència del català també és remarcable en el dialecte castellà que es pot sentir a València. Per exemple, costa prou trobar un valencià que pronuncie parlant en castellà [bjúda], *viuda*, encara que siguin només castellanoparlants.

el cas important és el hiat (com ara tota la conjugació de *produir* i de tots els verbs que s'acaben en *-duir*), i el cas escadusser és el diftong [új]. És precisament ací, en la marginalitat, on tenim alguna divergència dialectal.¹⁸ Realment, és sorprenent que dues llengües tan pròximes geogràficament com el català i el castellà, siguen tan diferents en la diftongació (i en la resta de la fonètica segmental, tant paradigmàticament com sintagmàticament).¹⁹

¹⁸ Prescindint ací de matisacions comarcals (com ara la varietat que hi ha a la Vall d'Albaida), em sembla que els valencians no poden canviar a curt terme la pronúncia de les paraules *cuidar*, *avui*, *vuit*, *buit* i *cuína* i derivats (pronunciats predominantment amb [wí]), però sí que convindria que pronunciessin els mots normatius que vagen assimilat (*lluïta*, *fruita*, *fuïta*, *fui* "vaig ser") de la mateixa manera que pronuncia el valencià col·loquial qualsevol *úi* davant de la palatal fricativa sorda (*cuíxa*, *fluix*, *bruixot*, *ruixar*, etc.) o les formes verbals col·loquials *jo muïc*, *que jo muïga*, del verb *morir*. Efectivament, pronunciar [kújna] és pràcticament impossible per a un valencià normal i corrent, però en canvi és fàcil introduir les pronúncies [fúj], [fújta], etc.: només cal tindre en compte que la pronúncia de *fui* és semblant a la de *full*, però sense que el dors de la llengua arribe a tocar el paladar. Vegeu Colomina (1996) sobre una causa de *wi*.

¹⁹ A propòsit de les diferències que hi ha entre el català i el castellà, trobe ben oportú que transcrivim la Conv. Filol. 576 (141, de 1920), en la qual, després de comentar uns quants aspectes de la castellanització, Fabra, sense deixar-se atuir per aquesta influència, fa una valoració general sobre les enormes diferències que hi ha entre el català i el castellà; i, finalment, després d'insistir en la conveniència de divulgar aquestes divergències, fa un comentari sobre una qüestió que encara està tractant-se en els nostres dies, la classificació del català i del castellà dins de les llengües romàniques:

(i) «Els lectors habituals d'aquestes converses poden haver-se format una idea de l'estat de castellanització a què era pervinguda la nostra llengua, del qual tot just comença a desèixer-se. Si parem essent en el seu lèxic, hi constatem un nombre enorme de mots presos al castellà i de perturbacions semàntiques produïdes per la influència castellana. També és gran el nombre de construccions que havem manllevat a la llengua oficial d'Espanya. Si estudiem el llenguatge dels poetes de la renaixença, hi constatem una pronúncia tota castellana de les combinacions vocàliques. L'ortografia de la decadència ens ofereix un bon nombre de regles i una infinitat de grafies preses de la llengua dominant.

»Però, malgrat aquesta forta castellanització del català modern, aquest continua essent una cosa essencialment distinta del castellà. Cap aciençat no podria prendre'l mai com una variant del castellà, del qual difereix pregonament per una infinitat de trets fonètics i morfològics i àdhuc sintàctics i de lèxic. Naturalment que nosaltres no ens podem conformar amb les deformacions de tora llei que la nostra llengua ha sofert sota la influència castellana i les havem de combatre a ultrança; però, encara que aquelles persistissin, el català estaria lluny d'ésser respecte al castellà el que és l'andalús o el mateix bable. No és un de tants *dialectos españoles*, com alguns pretenen, sinó una llengua perfectament distinta de la castellana.

»Nosaltres creiem que covindria que tots els catalans fossin assabentats dels principals trets pels quals la nostra llengua es separa de la castellana, per tal que poguessin contestar degudament a aquells que pretenen que català i castellà són més que germanes bessones dins la família de les llengües novillatines, quan en realitat, si agrupàvem aquestes tenint en compte llurs analogies i diferències, el català no entraria pas en el mateix grup que el castellà, del qual, per certs trets fonètics i morfològics importantíssims, difereix més que cap altra llengua romànica. Això farà que dediquem algunes d'aquestes converses a assenyalar algunes de les diferències essencials que separen la nostra llengua de la llengua espanyola.» (Fabra, Conv. Filol. 576 —141, de 1920)

Porser hauríem d'insistir en la conveniència que algú fes un bon llibre sobre les diferències fonètiques, morfològiques, lèxiques, sintàctiques i derivatives que hi ha entre el català i el castellà. La finalitat d'aquesta obra seria, ultra augmentar el coneixement de la nostra realitat lingüística, ajudar a augmentar la nostra autoestima (i per tant la confiança en nosaltres mateixos). En realitat, aquestes diferències interlingüístiques s'haurien de tractar en l'ensenyament mitjà, ja que una part ben majoritària dels meus alumnes (sobretot els que no han de fer Filologia Catalana) pensen que el català i el castellà són llengües molt paregudes.

5.4. Sobre la simplicitat del sistema català d'accentuació

Durant el curs 1994-95, davant del fet que els meus alumnes de cursos anteriors no dominaven l'accentuació gràfica, els vaig fer una explicació en relació al contacte de vocals (que és on hi ha problemes), la qual es correspon bàsicament amb les parts (5a-b) i (5k) d'aquesta proposta:

- (5) a. Les regles d'accentuació de les paraules agudes i de les planes són complementàries, i per tant només cal saber-ne unes, les de les agudes. Per exemple, com que el perfect *ella passà* porta accent perquè és mot agut i s'acaba en vocal, el present pla *ell passa* no n'ha de portar. Inversament, com que el futur *passarem* (que és mot agut) no porta accent perquè no s'acaba ni en vocal, ni en vocal més essa ni en *en-in*, doncs el passat pla *passàrem* n'ha de portar. Si vacil·leu en l'accentuació d'un mot pla (que és on sol donar-se el dubte), apliqueu aquesta regla i resoldreu de seguida la vacil·lació: la paraula [áton] no portaria accent si fos aguda; com que és plana, en porta, *àton*.
- b. Els fonemes /i/ i /u/ poden funcionar de dues maneres: com a nucli d'una síl·laba (això és, com a vocals) i com a perifèria d'una síl·laba (això és, com a consonants). Conseqüentment, el verb de *vosaltres aneu* no s'acaba en vocal, sinó en una *u* consonàntica. Pel que fa als conceptes, és ben comprensible la distinció "diftongs creixents" (la boca fa un moviment d'obertura: *Pas-qual*) i "decreixents" (la boca es tanca: *Vinga, au!*), però no he comprés la utilitat de les etiquetes (que no s'expliquen en general) «*u* semivocal, semiconsonant i consonant».²⁰
- c. L'ús de l'accent i de la dièresi depén en general de l'estructura fonètica de la llengua col·loquial, i, per tant, cal saber dividir la cadena fònica en síl·labes; com a conseqüència, la primera operació que hem de fer és separar les síl·labes d'una paraula.²¹ Pel que fa a la grafia, quan hi ha una *i* o una *u* consonàntica entre dues vocals, si escrivint tallem la paraula a final de línia, hem de posar aquesta *i* o *u* amb la segona vocal

²⁰ Encara que no és massa freqüent, sí que es pot trobar en la lingüística catalana la marginació o oblit de les «semivocals» i «semiconsonants». Concretament, Fabra (1956: 2) iguala la *i* i la *u* de *gairrell* i *quant*, atès que aquestes dues lletres pertanyen a una síl·laba en què ja hi ha una vocal, i es comporten «com si fossin consonants». En realitat, com he comentat a la n. 19 de la p. 172, opine que el concepte "fonema" és paradigmàtic, i els conceptes "vocal" o "nucli sil·làbic", i "consonant" o "perifèria sil·làbica" són sintagmàtics. El problema és que tendim a confondre aquests dos camps fònics per la raó que la majoria dels fonemes només funcionen sintagmàticament d'una manera.

²¹ Una immensa majoria dels alumnes universitaris divideix bé. Si erren, convé ensenyar-los a quina pronúncia respon la divisió que han fet. Per exemple, si un alumne separa *dúieu* com a "du-ie-u" (cosa que m'ha passat), és convenient fer una pronúncia en què els alumnes perceben el hiat entre la [e] i la [u].

- per convenció; si no sou fonetistes, no hi cerqueu raons fonètiques: *ca-uen, ve-uen, fe-ia, fe-ies, fé-iem*.²²
- d. Feta la separació sil·làbica, començarem pel final o dreta per la raó que hi ha en la nota 26. La *i* o la *u* s'han de trobar immediatament després d'un altre fonema que siga vocàlic: *mai, traïm* (amb inclusió d'ells mateixos, *iu i ui: viu, diluim*). Si hi ha l'orde invers (*avió, suar*), s'ha de considerar automàticament que no hi ha diftong, independentment de la pronúncia (que a vegades no serà clara: *và-lu-a* o *và-lua?*).
 - e. Si aquesta *i* o *u* no és el nucli d'una síl·laba, no ha de portar ni accent ni dièresi: *a-neu, pas-sà-veu, en-fei-nat, ve-ia, ve-iem, vé-iem, ca-uen, dú-ieu, viu-da*.
 - f. Si la *i* o la *u* és el nucli d'una síl·laba, hem de veure si li correspon accent per les regles d'accentuació: *ve-í, pro-du-í, ma-le-í*. Si la resposta és negativa, cal posar dièresi automàticament, sense pensar en res més: *ve-í-na, pro-du-í-a, ma-le-í-en, ve-í-nat, vel-le-í-tat, menys-pre-í*. Quan una *i* o una *u* són nucli sil·làbic, es comporten com qualsevol nucli sil·làbic, i per tant poden anar soles (*ma-le-í-a*) o amb consonants (*pro-du-ís, di-ürn*). La descripció de l'operació de *d* implica que, quan hi ha en contacte una *i* i una *u* (o al revés, *u + i*) i no són totes dues vocàliques, és consonàntica (començant per la dreta) la primera (*dú-iem, viu* —fònicament [víw]).
 - g. En el cas que després de fer les operacions de *d-f* hi haja una segona *i* o *u* davant d'un altre fonema que siga vocàlic, cal seguir exactament el mateix procés: *fé-ieu, dú-ieu, con-du-í-eu*.
 - h. Dos fonemes *i* es poden trobar en hiat (*canvií, estudií, canvií, estudií*) o formar diftong decreixent (*fii, conii* en bona part de l'oriental; *jo estudií* en balear).²³ Dos fonemes *u* poden formar

²² M'han dit unes quantes vegades que, quan hi ha una *i* o una *u* consonàntica entre vocals, és evident que formen síl·laba amb la segona vocal, però jo continue sense veure-ho. Potser no sóc l'únic, ja que els nostres avantpassats solien escriure *diuben, trauben, couben* (Segarra, 1985: 39), la qual cosa fa pensar que hi veien *diu+en*. És possible que hi pugui influir l'estructura ("forma de la tercera persona del singular + la terminació del plural"), però jo no descartaria la fonètica. O com a mínim això fa pensar l'opinió de Fabra. Efectivament, en una carta a Casas-Carbó de 1910 (reproduïda en Lamuela i Murgades, 1984: 239-240), Fabra es decanta cap a *vei-a*, encara que observa que un amic seu (que Lamuela i Murgades valoren a la p. 258 n. 39) pensa el contrari: «Jo crec *noi-a* més acostat a la pronunciació (*noi-'a*) que no *pas noi-ia*; però l'Arteaga creu el contrari. Resolou sota.l punt de vista tipogràfic. I com separeu una *veu* com *cauen?*». En realitat, en una llengua en què hi ha molts diftongs decreixents i pocs de creixents, i en què hi ha masculins i femenins del tipus *meu / meu+a*, noms i verbs derivats com el *cau / en+cau+ar*, i singulars i plurals com *diu / diu+en*, en aquesta llengua, el fet de separar en final de línia agrupant la *i* o *u* consonàntica amb la vocal anterior (*dú-i-eu, fé-i-eu, con-en, meu-a, pou-a*), potser no solament no seria una excentricitat, sinó que encara seria una coherència múltiple (més l'avantatge ortogràfic que *cau* —de *cau-en*— no és cap raresa gràfica, però sí que ho és *uen* —de *ca-uen*—, vegeu la n. 9 de la p. 187: *ter-ra* per *?rra*). Al capdavant, la separació *diu-ia* potser només té a favor una raó (la qual, tanmateix, deu ser de pes): que la divisió sil·làbica "[consonant + vocal] + [consonant + vocal]" deu ser més fàcil que "[consonant + vocal + consonant] + [vocal]".

²³ En present de subjuntiu (*canvií*) i en perfet (*canvií*), el hiat deu ser una conseqüència del fet que la primera *i* pertany al verb, mentre que la segona pertany a una altra unitat lèxica, a l'expressió del temps i el mode.

diftong decreixent (*ell duu, jo suu* —de *suar*— en balear, *mouràs* en oriental).²⁴

- i. Un cas d'ús de la dièresi que és regular però que convé explicitar és el que tractarem ara. Quan un fonema que pot ser vocàlic pot formar diftong amb un fonema immediatament precedent, i aquest segon fonema també pot formar diftong amb un tercer fonema immediatament precedent (això és, quan hi ha una de les quatre possibilitats “vocal + *i* + *u*,” “vocal + *u* + *i*,” “vocal + *i* + *i*,” o “vocal + *u* + *u*”), si el fonema de la dreta forma diftong amb el del mig, aleshores aquest pot ser nucli sil·làbic: *benaiïrat* i tots els mots d'aquesta família derivativa medieval (entre els quals hi ha el cognom *Aüir*, grafiat en general a la medieval, *Ahuir*), *aiïxar* (en occidental), *Aüira*, *Alcaraiïa*.²⁵ També és possible, però, que el fonema del mig siga consonàntic, i aleshores el fonema de la dreta és nucli sil·làbic: *que jo encaui*.²⁶ Una combinació fònica que deu ser única en català és la metàtesi d'*aigua*: [aw-ja]. En aquest cas, el fonema /u/ forma diftong amb la vocal de l'esquerra, i aleshores la *i* actua com si estigués en principi de mot (vegeu §5.6).²⁷

En present d'indicatiu, en canvi, no és clar que hi haja temps (Serbat, 1981: 9), i, en qualsevol cas, és el temps no marcat (concretament, el temps en relació al qual es defineixen els altres); en el present de subjuntiu, en canvi, és al revés: indica un temps la referència del qual depèn de la referència d'un altre temps. Vegeu, però, la dualitat [es-pla-ï / en-ca-ui] dues notes més avant. Quant al fet de considerar que en les formes de la conjugació hi ha dos lexemes, vegeu els conceptes “trets sintètics” i “trets flexius” a les ps. 125-126.

²⁴ A la n. 53 de la p. 248 remarcarem que també hi ha hiat i diftongs creixents en el central: *jo evacuo* [e-va-kú-u], *jo adeqio* [a-dè-kwu]. També hi hauria d'haver diftong creixent en la construcció *llengua* + *-ut* = *llenguut*, però el DCVB només arplega *llengut* (i *llenguerut* —no *llengüerut*—, i fins *llengot*, *llengota* i derivats, malgrat que hi ha *lingüodental*; en aquest treball usaré la forma regular *llenguota*). Pel que fa a la conjugació de la primera persona del present d'indicatiu en balear, podeu consultar les normes de l'Institut (IEC, 1992: 97-100).

²⁵ La primera part d'aquesta regla podria explicar la simplificació del present de subjuntiu dels verbs acabats en [-jár]. Efectivament, l'aplicació d'aquesta regla fonètica a la construcció “*esplai* + *i* = *esplaii*” (radical + fonema del present de subjuntiu) és *esplaii* (grafia que correspon a la pronúncia [es-plá-ij]), i la posició àtona del diftong [ij] hauria comportat la simplificació en [i]: *es-pla-ï*. Tanmateix, caldria justificar per quina raó s'hauria aplicat la primera part de la regla a *esplaiar*, i la segona al present de subjuntiu del verb *encauar* (que seria [en-ca-wi]). En realitat, la forma *esplai* podria ser una simplificació de *esplaii* (grafia que correspon a la pronúncia [es-plá-ji]), de la mateixa manera que la pronúncia oriental de *llenilla* ([len-tí-ja]) s'ha simplificat en *llen-ti-a*. Per una altra banda, cal dir que les paraules considerades en (5i), a més de ser-ne molt poques, també deuen ser heterogènies (com ara, *esplai* + *ar*, *a* + *üixar* i *aiïr* podrien ser tres casos distints), i, damunt, hi podria haver divergències dialectals (per exemple, *Emili Casanova* m'ha comunicat que el cognom *Ahuir* es pronuncia [awír] en valencià). En aquestes condicions, convindria fer un estudi monogràfic sobre les paraules que hi ha en aquest grup, i sobre els fonaments de les dues regles de (5i).

²⁶ En la representació gràfica de la pronúncia [encáwi] s'ha de començar per l'esquerra: l'absència d'accent i dièresi sobre la lletra *u* indica que és consonàntica, i per tant la *i* posterior ha de ser vocàlica. Sempre s'hauria de començar per l'esquerra, arés que aquest orde espacial simbolitza en l'escriptura europea el principi temporal de la tira fònica. La raó que m'ha portat a propugnar la dreta, és remarcar el cas gràfic que és important per a la nostra llengua (el de *veina*), i bandejar l'inútil (el de *Viena*).

²⁷ No tenim grafia per a [awja], atés que la grafia *auia* s'hauria de llegir com a [aw-i-a] per la regla que impedeix que una *i* o una *u* entre consonant i vocal pugui formar un diftong creixent. Per una altra banda,

- j. Conclusió. Si adoptem el punt de vista dels lectors, la dièresi assenyalada que la *i* o la *u* que la porta, és nucli sil·làbic. I si adoptem el punt de vista de l'escriptor, la dièresi s'ha d'usar quan el fonema /i/ o /u/ apareix en la cadena fònica després d'una altra vocal (opcionalment seguida d'una altra vocal) i no pertany a la síl·laba d'aquesta vocal (o vocals).
- k. Resum. Si fem la vista una miqueta grossa, aquestes regles es poden simplificar molt: si una *i* o una *u* és consonàntica, no ha de portar res; i si és vocàlica i va precedida de vocal, ha de portar accent o dièresi.

Les regles anteriors (com ara la de —5k) s'aparten del que solen fer els nostres lingüistes, els quals diferencien en general dues posicions: quan la *i* / *u* va després d'una vocal (*vei*) i quan va entre vocals (*coia*). Actuen així Fabra (1918: 19; 1956: 5), Sanchis (1950: 112), Marvà (1968: 401), Valor (1977: 47), etc. Ara bé, fins ara n'he vist tres excepcions, que vénen de Fabra. Efectivament, en una conversa de juliol de 1923, aquest lingüista unifica les dues possibilitats en una (6a), que és el que hem fet en les regles de (5f-g). I cinc mesos més tard hi insisteix (6b). Aquesta concepció prové de les *Normes Ortogràfiques* de 1913, com veiem en un fragment de la introducció del *Diccionari ortogràfic* (1917; —6c) i en la reproducció de la regla 5 de les *Normes Ortogràfiques* (6d). Tenint en compte aquest origen, no sorprén que aquesta manera d'actuar també aparega en les *Normes Ortogràfiques de Castelló*, de 1932 (6e):

- (6) a. «Una *i* o una *u* que van, dins un mot, immediatament darrera una altra vocal, per regla general o formen un diftong amb aquesta vocal (*flaire, rauxa*) o són consonants formant síl·laba amb una vocal següent (*noia, cauén*).
 »Quan això no succeeix, ço és quan una *i* o una *u* precedida de vocal és el so culminant d'una síl·laba (per exemple, en *ve-i-na, clo-i-a*), pot ocórrer: [...]» (Conv. Filol. 41 —414).
- b. «Una *i* o una *u* precedides de vocal que no formen síl·laba amb aquesta vocal ni amb una vocal següent, deuen marcar-se amb una dièresi si ja no han de portar accent gràfic per alguna de les tres regles d'accentuació dels polisíl·labs.» (Conv. Filol. 42 —489)

la regla fonètica general podria ser aquesta: els fonemes /i/ i /u/ poden anar seguits infinitament sempre que siguin vocàlics o l'un vocàlic i l'altre consonàntic; quan n'hi ha dos seguits que són consonàntics, és perquè el primer té immediatament abans una vocal, i el segon en té una altra immediatament després (cas de [awja]).

- c. «Resultat d'aquest estudi eren l'adopció de la dièresi per a indicar que una *i* o una *u* no formen diftong amb una vocal precedent (Norma [de 1913] 5).» (Fabra, 1917: 14 [119])
- d. «Per indicar que una *i* o una *u* precedides de vocal no són consonants (com ho són en *noia*, *cauen*) ni vocals subjuntives (com ho són en *feina*, *causa*), hom les escriu respectivament *i* i *ü*, posat que no hagin ja de portar l'accent agut per alguna de les tres regles [d'accentuació] del §3. Exemples: *atribuïa*, {...} *veïna*, {...} *creï*, {...; *heroïtat*.»
- e. «S'escriu la dièresi (ü) sobre la *i* i la *u* quan no porten accent, segueixen una altra vocal i pertanyen a síl·laba distinta (*deduïa*, *diürnal*).» (Regla núm. 27 de les *Normes de Castelló*)

Per una altra banda, la regla de (5i) permetria de resoldre la vacil·lació que hi ha hagut en la grafia del verb *aüixar*, que és una paraula simple en la pronúncia oriental (exactament com *peüc*), però no en l'occidental. Sanchis Guarner (1950: §136), fonamentant-se en el grup de *disbauxa*, hi inclou la grafia *auxar*. Ara bé, aquesta grafia tindria el problema que no respon a la pronúncia per dues raons: diftonga *au*, i elimina la *i* consonàntica de l'occidental. Potser per això, el DCVB remet la grafia *auxar* a la forma considerada bàsica, *abuixar*. Aquesta grafia (que s'aplica, lògicament, a tota la família derivativa, i a la de *abuir*) té el problema que respon a una ortografia que hem deixat enrere, la medieval. Aquesta possibilitat seria coherent si no poguéssim usar la dièresi, però com que podem aplicar la primera part de la regla de (5i) dins d'*a-ui-xar*, hauríem de preferir com a bàsica la forma secundària del DCVB, *aüixar* (i hauríem de rectificar la grafia medieval *aüir* a *aüir*, que és el que han fet Coromines —DECLC, *aüir*— i Ruaix —1984: 66, *alcarauïa*, *Aüira*, *benauïrat*). Vet ací, doncs, que la grafia *aüixar* permet que els orientals i els occidentals puguin grafiar d'acord amb la seua pronúncia particular. Finalment, convé que explicitem el problema que té una grafia que apareix repetidament en el DECLC i en el DCVB (*auia*, *aujada*, *auiaeres*, *auiaers*, *auiamoll*, *auiardent*, *auiatge*, *auieres*), com hem fet ací a la n. 27.

I bé, al cap de deu minuts de fer pràctiques amb l'explicació de (5a-b) i (5k) (i usant uns exemples progressivament més complicats fins arribar al cas extrem de quatre lletres seguides que poden ser vocals, *féieu*, *coïeu*, *dúieu*, *conduïeu*), els meus alumnes del curs 1994-95 em van comunicar que era ben fàcil usar l'accent i la dièresi, i que si ells

no ho dominaven, era perquè abans no els ho havien explicat així.

Davant d'aquesta situació, jo conclouria que, si volem defensar que les regles d'accentuació del castellà són més fàcils que les del català, haurem de demostrar-ho exposant les regles castellanques que fan passar de la parla a l'escriptura, i de l'escriptura a la parla (tal com hi ha en la regla de —5j), i comparant aquestes regles amb les que hem donat.²⁸ Per una altra banda, a partir de la proposta que hem fet en (5) i de les propietats que hem observat en §5.3, podem comentar que la casuística ortogràfica davant de “*u + i*, o *i + u*”, no seria subtil (Solà, 1973: 24), sinó clara normativament, i prou unificada dialectalment. En canvi, la casuística que deu ser delicada és la realitat dels dialectes castellans (i fins l'ortogràfica, atès que darrere de la grafia *uy* —*muy*— sembla que hi ha predominantment, no una vocal i una consonant [múj], sinó el contrari del que diu la grafia, una consonant i una vocal [mwí]).

Pel que fa a l'ús de la dièresi en síl·laba pretònica, és cert que el parlant té més dificultats en l'anàlisi dels hiats àtons que en la dels hiats on hi ha una vocal tònica (Solà, 1973: 21), i, per tant, si pronúncies com *vei-nat* augmenten molt, potser convindria revisar la normativa de l'ús de la dièresi en posició pretònica. En un treball quasi coetani del de

²⁸ Rafel (1991: 216-226) ha intentat demostrar que Fabra sempre hauria pensat que era millor seguir el sistema del castellà en la dualitat *pèrdua-valentia*, però no hi he sabut veure les raons positives. Deixant de banda que no dubte gens de la disciplina de Fabra, voldria comentar que la deducció que he fet de la lectura d'aquestes pàgines és que Fabra no va rebutjar mai la diftongació col·loquial en un mot com *esta-ció*. Ara bé, una cosa és com hem d'actuar ortoèpicament davant d'una evolució que ja ha començat (formació de diftongs creixents) però que encara es troba lluny d'arribar al final (abundància de mots com *riera*, *camió*, *piano*, etc.); i una altra cosa diferent és com hem d'actuar gràficament. En aquesta segona qüestió, com que la llengua es troba enmig d'una evolució, o ens situem al principi (més enllà de *qu i gu*, considerem que no hi ha cap diftong creixent) o al final (considerem que en la construcció fònica “consonant + *i / u* àtones + vocal” hi ha sempre un diftong creixent). Tenint en compte aquest condicionant, trobe coherent el camí que va triar Fabra per tres raons: perquè evitem la irregularitat castellana de la *gallardía*; perquè, globalment, devem trobar-nos més prop de l'inici de l'evolució que del final, diversament del castellà (on hi ha la diftongació de *sié-tepuén-tes*) i del francès (que pot dir *aujourd'hui*, §5.6); i perquè la fidelitat ortogràfica a la llengua parlada té la conseqüència de ressaltar gràficament una diferència fònica amb el castellà. Finalment, potser convé esmentar que, anant per aquest camí, no cal buscar en l'obra de Fabra concessions recòndites, actuacions fetes a contracor i elegàncies intel·ligents, sinó unes propietats que em semblen més importants en la ciència: la coherència de la proposta feta i la sinceritat de l'autor. Efectivament, el camí que estem proposant comporta que a les citacions que hem vist ací en (3) o (4a-b) (ps. 208-210), que van de 1906 a 1920, Fabra s'hauria expressat amb sinceritat, que em sembla que és una propietat que cal pressuposar en qualsevol treball d'un científic. Potser el fons de la qüestió es troba en les ps. 206-207 [53-54] del treball de 1906, on Fabra es decanta per la grafia del castellà *historia-estudia* per raons tan extralingüístiques com transitòries, mentre que, des d'un punt de vista lingüístic, ja destaca *historia* (vegeu ací la citació de —4b). En aquesta situació, no és especialment estrany que Fabra, desapareguts aquests condicionants extralingüístics transitòris (o davant de la possibilitat que desapareguessin a curt terme), i afegint-hi la possibilitat d'integrar una proposta d'un enemic tan cridaner com Jaume Nonell, finalment acabés decantant-se per la proposta gràfica que estava més d'acord amb les propietats fonètiques de la nostra llengua.

Solà, Coromines (1971: 62-66) s'adhereix a la proposta de Moll que convindria eliminar una gran part de les dièresis pretòniques (quan una bona part de la llengua actual diftonga). I, anant més enllà, potser les podríem eliminar totes. Per exemple, Coromines argumenta que tothom pronuncia *ruïnós*, *gratuitat*, *lluïment*, i per tant ací convindria mantenir la dièresi. Ara bé, si tenim en compte la regla que hem tractat en §5.3 (el hiat en l'orde *u + i*), potser també podríem eliminar totes aquestes dièresis i introduir a les gramàtiques normatives els mots (potser escassos) en què caldria posar cura (com ara *acuïtat* ≠ *acuitat*). Lògicament, caldria fer llistes exhaustives i estudiar-les, ja que altrament no podem arribar a cap conclusió segura. També convindria estudiar detalladament la proposta de Coromines d'incrementar les excepcions (concretament als participis), ja que si la dificultat és algun cas com *beneït* / *beneït* o *circuit*, bé que podríem buscar algun mitjà. Per exemple, si l'Institut d'Estudis Catalans acceptés la proposta que farem en §5.15, només hi hauria *beneït*, i en aquest cas podríem mantenir la dièresi quan hi hagués perill d'ambigüitat.²⁹

Tanmateix, enfront d'aquesta visió, també és factible aquesta altra: «Sembla mil vegades preferible tolerar tota classe d'omissions en l'escriptura manuscrita, que renunciar en l'imprès a un bon sistema d'accentuació pel fet d'exigir molts accents» (Fabra, 1906: 209 [58]). Això és, també podríem encaminar-nos cap a una concepció en què ningú no suspenga un examen per una dièresi, però on la llengua pública o de les impremtes marque els hiats. Podríem resumir dient que, sense dades exhaustives, és ben aventurat extraure cap conclusió en les dièresis pretòniques i l'augment de les excepcions. Com que aquestes dades avui són possibles gràcies a la informatització que està fent l'Institut d'Estudis Catalans, més enllà de detalls puntuals (com ara el de *circuit* / *circuit*), tota proposta de canviar aspectes de les regles d'accentuació hauria de tindre darrere l'anàlisi de totes les paraules afectades.

²⁹ Aquest camí també demanaria la revisió del mot medieval *salconduit*. Com a il·lustració de la reacció popular, puc dir que, en uns premis literaris de Picassent de 1995, vaig veure en un conte (molt ben escrit) *salconduit*, no debades *conduir* (i tots els altres verbs que s'acaben en *-duir*) té el participi *conduït*. En aquestes condicions, potser no seria res de l'altre món elevar a normatiu allò que, malgrat la grafia normativa, tendim a fer espontàniament en l'escriptura.

5.5. Un ús de la dièresi que és una irregularitat d'una irregularitat

La proposta que hem fet en (5) és aplicable als casos en què els nostres joves solen dubtar, però no és aplicable a casos fàcils, com ara l'ús de la dièresi en la paraula *lingüística* (*gü* + vocal). Efectivament, les regles de (5) no són generals, però he deixat a banda les propietats del cas d'*ungüent* (i uns altres, que tractarem en §5.6) no solament perquè són absolutament diferents de les propietats anteriors, sinó també perquè l'ús d'*ungüent* és problemàtic per una raó que hem vist en §3.1: perquè la nostra grafia és molt irregular a causa de la subordinació al llatí. Realment, si nosaltres escriguéssim *ofegar* i *ofegues* de la mateixa manera (*ofegar* i *ofeges*), també escriuríem de la mateixa manera *quant* i *ungüent* (*quant* i *unguent*). Però com que tenim la irregularitat d'*ofegar-ofegues*, no hem tingut més remei que recórrer a una altra irregularitat: assenyalar per mitjà de la dièresi que la *u* d'*ungüent* no és una «lletra muda» excèntrica.

Vet ací, doncs, que la dièresi té dues finalitats absolutament diferents, i per això els nostres lingüistes solen fer dues explicacions distintes, com ara Fabra, (1956: §6 i §7):

(7) «*Continuïtat, vacuïtat, al costat de ambigüïtat, obliquïtat, s'expliquen pel fet que, en català, la dièresi és usada amb dos valors diferents.*

»La dièresi serveix, en efecte, per a indicar que una *u* situada entre una *g* o una *q* i una *e* o una *i*, no és muda com ho és en *guerra, quitrà*. Així, escrivim *següent, freqüent*. I cal notar que aquesta *ü* és precisament asil·làbica (*se-güent*), cosa que no és la *u* en mots com *influent (in-flu-ent), congruent (con-gru-ent)*.

»Però la dièresi serveix també per a indicar que una *i* precedida d'una vocal no forma diftong amb aquesta vocal: *cuinar* té dues síl·labes (*cui-nar*) *ruïnós* té tres síl·labes (*ru-ï-nós*).» (Fabra, Conv. Filol. 43).

Aquesta distinció és elemental, però és molt convenient actuar com va actuar Fabra (en realitat, és indispensable). Efectivament, a causa de les irregularitats que hi ha en el nostre sistema ortogràfic, els parlants cultes (amb inclusió dels lingüistes) tenim el perill d'oblidar les regles elementals i acabar enunciant regles gràfiques que són estranyes a la nostra ortografia. En §5.7 veurem materialitzat aquest perill, i ara els lectors podrien començar a pensar en un problema que

haurem de resoldre en §5.8: quin dels dos valors de la dièresi és prioritari sobre l'altre.

5.6. Sobre "i / u àtones + vocal" en principi de mot: funcionament general

És cert, com ha observat Solà (1973: 23), que Fabra va alterar l'etimologia de la paraula *hiat* o *hiatus* en el *Diccionari ortogràfic* (de tres síl·labes, *hi-a-tus*, a dues, *hia-tus*),³⁰ però jo defensaria l'actuació de Fabra en nom de la llengua col·loquial. En efecte, Recasens (1991: 157) informa que hi ha una tendència en tot el català a diftongar quan una paraula comença per *i* àtona més vocal (*hialí*, *hieràtic*). De fet, ja a la p. 156 havia parlat de [ju] i [wi] en principi de mot, i dóna l'exemple de *iuca*, al qual podríem afegir *ingoslau*. Aquesta exemplificació ve bé per veure que les regles generals del català sobre el comportament de la *i* i de la *u*, ací fallen, i com que el diftong [iw] té tanta força en la nostra llengua, podem deduir que la tendència a diftongar "i / u àtones + vocal" en principi de mot, ha de ser realment forta.³¹ Finalment, Recasens encara torna a la p. 158 sobre [w + vocal] i [j + vocal] en principi de mot per mitjà dels exemples *iogurt* i *ionosfera*. I bé, si un catalanoparlant actual, davant de qualsevol paraula començada per "i àtona + vocal" pronuncia una *i* consonàntica, per què hauríem de doblegar la nostra llengua al llatí o al grec i proposar una estructura fonètica que potser molts catalanoparlants no sabrien pronunciar?³² De més a més, hi ha els principis que hem comentat en §2.1 (predomini de la llengua parlada) i §2.6.3 (més enllà de la grafia dels cultismes, supeditació del llatí al català).

Realment, trobe més bo el camí de Fabra, i per tant caldria canviar les grafies de Solà *l'hiat*, *d'hiat*, *de l'hiat* per *el hiat*, *de hiat*, *del*

³⁰ Fabra es va reafirmar en aquesta opció en (1927b: 9).

³¹ Els exemples *sant Iu* i la interjecció *ui!* amb la pronúncia [íw, új] (que apareixen en Solà, 1973: 25), no són excepcions a la regla que he formulat, ja que la *i* i la *u* hi són tòniques. Pel que fa a la causa d'aquesta propietat, es podria trobar en l'estructura sil·làbica, la qual pot ser "vocal sola", "consonant + vocal", "consonant + vocal + consonant", però sembla que més difícilment "vocal + consonant".

³² Recasens encara dóna una quarta dada: que les síl·labes tancades afavoririen la diftongació (*iòt*, *iam-be*), mentre que les obertes i els bisíl·labs afavoririen el hiat: *i-ò* (p. 154). Caldria veure com es conjuminen aquestes dues propietats amb les anteriors, però, siga com siga, voldria exposar a favor de Recasens una dada del valencià. L'ús bàsic del pronom feble *en* és perfecte en valencià, però n'hi ha una excepció, el verb *haver-hi*, que sol portar el pronom *en*, toque o no toque dir-lo: *Bon dia! N'hi ha farina?* L'única interpretació que fins ara he pogut fer és que la introducció del pronom permet pronunciar còmodament un hiat ([niá, niavía, niagé], etc.), mentre que l'absència promou el diftong ([já, javía], etc.). Aquesta tendència a passar de [i-á] a [já] i el recurs a frenar aquesta evolució mitjançant la introducció de la *n* [ni-á], fa més explicable la divergència entre Sanchis Guarner (1950: §97) i Giner i Marco, el primer dels quals propugna la pronúncia hiàtica, i el segon propugna la diftongació (Ferrando, 1993: LIV).

hiat, ja que, significativament (com raonarem de seguida), l'article o la preposició *de* no poden apostrofar-se davant d'una paraula que comença per una *i* consonàntica. Semblantment, un valencià és incapaç de dir *d'hui* o *l'huít* ([dwí, lwuít]). Ara bé, aquesta incapacitat no és una conseqüència de la causa en què solen pensar els meus alumnes de la Facultat de Filologia de València: una impossibilitat fonètica objectiva (que el fonema /u/ hi és consonàntic). Efectivament, la causa no es pot trobar per ací, no debades els francòfons poden dir *aujourd'hui*. L'explicació no rau en les característiques físiques universals del paladar o de la llengua, sinó en una propietat estructural o psíquica (local) del sistema fònic de la nostra llengua. Concretament, jo proposaria que si un valencià no pot fer la pronúncia [dwí], deu ser com a conseqüència de la propietat que els diftongs creixents ([dwí]) tenen una volada ben curta en l'estructura fònica del català. I la mateixa explicació, lògicament, és aplicable al rebuig intuïtiu que qualsevol catalanoparlant sent per la pronúncia [lját].

Podríem resumir dient que les regles de §5.4 són aplicables en interior i en final de paraula, però no en principi si la *i* o la *u* és àtona. És possible que, en aquesta particularitat, hi haja influències de les llengües de l'entorn (amb inclusió de l'anglès, on [wi-] és tan abundant), però també podria haver-hi força catalana, car ja fa segles que les paraules *jo* i *ja* es pronuncien en una gran part de la llengua com a [jò o jó i já]. Per una altra banda, hem apuntat que la raó podria trobar-se en l'estructura sil·làbica: "consonant + vocal" seria més normal que "vocal + consonant". Els fonetistes hi tenen matèria de reflexió.

5.7. Dues potencialitats del sistema català d'accentuació: püedo i ïons

Conseqüentment amb l'actuació davant del mot *hiat*, Pompeu Fabra no va preveure pronúncies com [i-ó, í-o].³³ Efectivament, si aquest lingüista es negava a admetre la pronúncia [i-át], és lògic que no es preocupés per cercar la grafia d'aquesta pronúncia o de les que assenyala Joan Solà. Pel que fa a aquest autor, ens podríem preguntar en nom de quina regla introdueix grafies com *ïó* i *ïo* en (1973: §14). No hi he vist aquesta regla, i la norma que hi ha (reproduïda ací en la n. 34) no justifica pas aquestes grafies, com veurem de seguida.

³³ D'acord amb aquest fet, ens hauríem de plantejar si convé mantenir la pronúncia que constata Ruaiç (1984: 62): *i-ó*, *i-onitzar*, *i-ònic*. Si fos aconsellable el manteniment per raons internacionals, en aquesta secció arribarem a un mitjà que en possibilitaria la representació gràfica.

He trobat catalanoparlants cultes que pensen que la funció de la dièresi és assenyalar hiats, i, des d'aquesta concepció, la grafia *ions* és ben regular. Solà també expressa implícitament aquesta idea en §10-§11 i §13 (línies 6-8). Tanmateix, la representació gràfica *ions* no respon a cap regla de la nostra normativa. En efecte, quan els nostres lingüistes parlen d'un dels dos usos de la dièresi (el de *veïnat*), sempre diuen (amb inclusió de Solà)³⁴ que es tracta d'un hiat entre una vocal qualsevol i una *i* o una *u* immediatament posterior. Vegeu per exemple les tres citacions de Fabra que hi ha reproduïdes en (6) (ps. 217-218).

Podríem pensar que aquesta qüestió té poca importància, però en unes ortografies tan irregulars com les de les llengües romàniques, només evitarem errors no poc greus si actuem ordenadament, amb sistematicitat. I no es tracta pas de premonicions: en aquest capítol, ja n'hem vist, d'errors, i n'apareixeran prou més. I bé, la finalitat d'aquesta secció és estudiar com podríem justificar la grafia *ions* per si hi hagués col·lectius que, malgrat les raons que hem comentat en §5.6, defensuessin la pronúncia [i-ons].

Des del punt de vista del lector, la nostra normativa ortogràfica pressuposa que tota *i* o *u* posterior a una altra vocal (amb inclusió de les dues parelles *ui* i *iu*), forma diftong excepte que l'accent o la dièresi diga el contrari: *mai* / *veï*, *feïna* / *veïna*, *aïna* / *eina* (citació de —6a). Resulta, per tant, que la funció de la dièresi és capgirar la pressuposició general: del diftong es passa al hiat. Quan les vocals *i* i *u* són anteriors a una altra vocal (excepte les dues parelles *ui* i *iu*), es pressuposa que no hi ha mai diftong (encara que la llengua parlada pot apartar-se'n o vacil·lar en algun cas: *con-fi-ar* i *a-vi-at* ("preparat per a anar-se'n") a València, però, segons Recasens, *con-fiar* i *a-viat*).³⁵ I bé, com que la funció de la dièresi és invertir la pressuposició general, si en l'orde "consonant altra que *g* o *q* + *i* / *u* + vocal altra que *i* / *u*" pressuposem hiat en la nostra ortografia, vol dir que si hi usem la dièresi, indicarà diftong. És a dir, el nostre sistema ortogràfic té potencialment la capacitat de representar la pronúncia castellana [pwé-do] com a *piüedo*.

Naturalment, l'actualització d'aquesta potencialitat dependrà de la institució que legisla sobre la nostra normativa, l'Institut d'Estudis

³⁴ «Quan el català vol marcar l'hiat, posa sempre dièresi a la segona vocal, però només si aquesta és una *i* o una *u*» (Solà, 1973: 21).

³⁵ Tampoc no sóc conscient d'haver sentit en el meu entorn la pronúncia *veï-nat*, que Fabra diu que és freqüent (Conv. Filol. 54).

Catalans. Per una altra banda, és obvi que la grafia “consonant altra que *g* o *q* + *ü* + vocal” no val per al lèxic català, però sí que pot ser útil en l'ortografia dels topònims i antropònims estrangers.³⁶ Finalment, no ens hauríem d'estranyar davant del fet que la dièresi indicaria just el contrari en els dos usos exemplificats en *püedo* i en *veïna*, ja que en el nostre sistema actual ja hi ha aquesta oposició, com hem vist en la citació de (7): «I cal notar que aquesta *ü* és precisament asil·làbica (*se-güent* [mentre que la de *pe-üc* és sil·làbica]), cosa que no és la *u* en mots com *influent* (*in-flu-ent*)». Tota una altra cosa és que no en siguem conscients en general, però això deu ser una altra manifestació de la mecànica tan memorística que hi ha en l'escriptura.

Seguim avant. Com que en principi de paraula una *i* seguida de vocal indica una *i* consonàntica segons l'actuació implícita de Fabra i les observacions empíriques de Recasens (*io-de*, *hiat*, *io-gurt*), si hi introduïm la dièresi, comportarà que aquesta *i* serà nucli de síl·laba, és a dir, hi haurà hiat. Vet ací, doncs, que ja hem justificat la grafia de Solà *ïo* (*i* el plural de *ió*, *ions*). Lògicament, convindria que l'Institut d'Estudis Catalans transformés l'opinió implícita de Fabra en una norma explícita, i, semblantment a la grafia *püedo*, es podria introduir la grafia “*i* + vocal en principi de mot” si els científics que usen paraules com *io* / *ions* consideren que cal anar contra les propietats generals de la llengua actual i pronunciar [i-ó] / [i-óns].

Voldria insistir en una afirmació anterior: que el fet que el nostre sistema d'accentuació comporte una sèrie de potencialitats gràfiques, no implica gens ni mica que les hàgem de practicar en paraules del lèxic comú. Jo hi seguiria el camí de Fabra per les raons dites en §5.6 (l'actuació de la llengua col·loquial), i per tant no modificaria *hiat* en *hiat*. Opine que aquestes dues potencialitats de les nostres regles d'accentuació i ús de la dièresi, només poden ser adequades en la representació de topònims, antropònims o semblants (com ara en les traduccions gregues).

Per una altra banda, em sembla obvi que si l'Institut d'Estudis

³⁶ Sembla a primera vista que aquesta convenció també podria aprofitar per a transcriure la pronúncia valenciana col·loquial de les paraules que tenen *-jecc-* o *-ject-* després de consonant: *inïectar*, *inïuació*. Ara bé, aquesta grafia tindria la divisió sil·làbica [i-nïec-tar, i-nïec-ci-ó]. Un repte que es podrien plantejar els lingüistes que es troben centrats en el castellà, és a través de quines regles concretes i ordenades podrien explicar l'ús de la lletra *y* en general, i en especial justificar que la grafia *inyectar* s'ha de llegir com a [in-jec-tár]. Hi haurien d'incloure el que hem comentat a la p. 223 sobre la relació inversa que hi ha entre la pronúncia i l'escriptura castellana de la paraula *iny*.

Catalans transformés les dues potencialitats en propietats del nostre sistema ortogràfic, aleshores l'explicació d'aquestes dues possibilitats no hauria de figurar en les gramàtiques normatives normals, sinó solament en els tractats en què fossen útils: un manual sobre traducció del grec; o sobre l'adaptació de topònims i antropònims; o sobre la química (si és indispensable que hi haja lèxic químic amb aquestes característiques). Els manuals adreçats a la gent del carrer, només han de contenir les regles essencials (com ara —5k— en l'ús més difícil de la dièresi), aquelles que és segur que el lector ha d'usar quan escriga o vulga parlar ajustant-se a la normativa (que és l'actuació que sol tindre un manual com el de Valor, 1977); i, encara, unes regles essencials que s'expliquen amb poques i clares paraules, i seguides d'una exemplificació abundant que ajude a desenvolupar la intuïció dels lectors i a completar aquells aspectes normatius que l'autor coneix, però que només expressa implícitament per mitjà de l'exemplificació.

En aquest afer de les gramàtiques normatives, convindria que distingíssem entre aquelles obres que tenen com a destinataris els lingüistes, els estudiants universitaris de Lingüística i els autors de manuals divulgatius (que també poden ser lingüistes, naturalment), i aquelles altres que s'adrecen als catalanoparlants de cultura mitjana. En les adreçades als especialistes, no hi hauria d'haver intuïció, i per tant és una deficiència important no explicitar ordenadament (i justificadament) tot el saber de l'autor sobre els conceptes bàsics de la disciplina (que són, en general, els que després més necessitaran els autors dels manuals que s'adrecen a la gent del carrer). En els llibres de divulgació, en canvi, és ben lícit transformar el saber explícit i ordenat de l'autor en guiatge intuïtiu del lector. En realitat, diria que aquesta transformació és una de les funcions d'un bon pedagog.

5.8. *Són ambigües les grafies guia i guix?*

Hom ha dit que grafies com *guia*, *guix* o *argüir* són ambigües en català (com ara Solà, 1989: 52), ja que a més de la lectura habitual ([gí-a, gíx]), també es podrien llegir com a [gú-ja] i [gú(j)x].³⁷ Ara bé,

³⁷ Tractarem el mot *argüir* en §5.9. Per una altra banda, l'afirmació de Solà de 1989 s'oposa al que va afirmar en l'article de 1973: que «el català posseeix les sèries *kw- / ku- / gw-*, però no hi ha *gu-*», ja que l'escriptura d'aquesta pronúncia «no està prevista» (1973: 17 n. 11). En efecte, si no podem representar ortogràficament [g + u + vocal o j / w], caldrà concloure que *guia* o *guix* no es poden llegir com a [gú-ja] o [gú(j)x]. La qüestió de fons, naturalment, és aclarir per què no podem representar la pronúncia [g + u + vocal o j / w].

no he vist fins ara que es demostre aquesta afirmació. Convé dir que només hi ha una manera clara de demostrar si aquesta opinió és certa o és falsa: explicitant en quina concepció ortogràfica ens fonamentem, i aplicant aquestes regles a les grafies *guia* i *guix*. Per exemple, davant de la grafia de les tres primeres lletres de *guia* i de *guix*, podríem apel·lar a tres regles distintes, les quals ens portarien a tres lectures distintes:

- (8) a. *gui*: Per la regla que diu que una *u* o una *i* entre consonant i vocal no forma mai diftong, arribem a la lectura bisil·làbica [gu-i].
- b. *gui*: Per la regla que diu que una *i* o una *u* posterior a qualsevol vocal és consonàntica si no porta dièresi, arribarem a la lectura monosil·làbica diftongada [gúj].
- c. *gui*: Per la regla que diu que $g + a / o / u = \{g\}$, i $gu + e / i = \{g\}$, haurem de llegir [gi], una síl·laba sense diftong.

Ara bé, una teoria o una proposta ortogràfica coherent no pot ser mai un grapat de conceptes o regles aïllats, desconnexos i rebolicats (cfr. §4.2.6), sinó que hi ha d'haver necessàriament orde i relació entre les nocions, i, per tant, jerarquia. Vet ací, doncs, que davant de les tres hipotètiques lectures que tindria la grafia *gui*, hem de demanar que hom es pronuncie sobre el lligam i jerarquia de les tres regles usades. Si no fem aquesta operació, no estem demostrant ni explicant, sinó que estem limitant-nos a sorprendre els lectors, que es troben indefensos davant de la lectura [gú-ja] i [gú(j)x]. En aquesta secció, mirarem d'aclarir en quines condicions ortogràfiques no hi hauria ambigüïtat, i en quines altres sí que n'hi hauria.

Per tal de tirar fora una pilota inútil, començarem per dir que el camí que hem seguit per veure que la dièresi admet, dins del nostre sistema ortogràfic, més usos dels que té (*püedo*, *ions*), aquest camí, dic, no és aplicable a l'ús "irregular" de la dièresi (a l'ús d'*ungüent*, §5.5). En efecte, com que la dièresi indica el contrari del que es pressuposa quan n'hi ha absència; i com que en l'ús d'*ungüent* indica que la *u* deixa de ser muda i esdevé consonàntica, resulta que davant de la grafia *güant*, com que en *guant* sona la *u*, hauríem de deduir que la *u* de *güant* és muda. Però, lògicament, tenim una grafia molt més simple per a representar aquesta pronúncia: *gant*. Vet ací, doncs, que la senda anterior esdevé inservible en l'aplicació "irregular" de la dièresi.

El camí que hem de fer ara respon a aquesta pregunta: si tenim dues aplicacions distintes de la dièresi (*veïna* / *ungüent*), haurem de veure quina és prioritària; i la mateixa operació haurem de fer davant de les diverses regles que podem aplicar a la grafia *gui*. La resposta implícita que hi ha en les nostres gramàtiques és que té prioritat la regla de *ga-go-gu* / *gue-gui* sobre la formació de diftongs i hiats; i la regla d'*ungüent* en té sobre la de *veïna*. Aquesta concepció implícita comença a verificar-se en el fet que un catalanoparlant alfabetitzat possiblement només llegiria *gue* i *gui* com a [ge] i [gi]. No sabria dir per què (o ho trobaria obvi, però sense saber dir per què), i si li preguntàvem si podia llegir-ho com a [gu-e], [guj] o [gu-i], probablement ens miraria amb cara de pomes agres.³⁸ Aquesta jerarquia implícita continua verificant-se en el fet que Fabra (1954) i molts altres lingüistes han tractat primer l'ús "irregular" de la dièresi (el d'*ungüent*), i, després, l'altre.³⁹ Efectivament, aquest camí permet d'exposar l'ús de la dièresi en els diftongs decreixents sense recórrer a excepcions.⁴⁰

En realitat, aquesta manera d'actuar és, dins de la presó en què es troben les ortografies del francès, del castellà i del català, la millor de les possibles. Realment, com que l'accentuació i la dièresi s'apliquen a lletres, la coherència més elemental obliga a tractar primer l'ús de les lletres (quin fonema representa cada una); i, després, tractarem els signes diacrítics, ja que altrament aplicaríem l'accent i la dièresi al no-res.⁴¹ Per una altra banda, com que la lletra *g* no té una relació biunívoca amb un fonema, haurem d'explicar el trio *ga-go-gu* / *ge-gi* / *gue-gui*.

En arribar ací, haurem de deduir que, com que en les grafies *gue-gui* hem emmudit una lletra fent la *guerra* per lligar-nos al passat (§3.2), resulta que el nostre sistema ortogràfic no pot, lògicament, representar

³⁸ Els parlants creuen sovint que la manera de parlar i d'escriure és «natural», pràcticament com una característica inherent de la persona i de la societat. Des d'aquest punt de vista, qüestionar aspectes del llenguatge equival a qüestionar aspectes de la «personalitat» del parlant.

³⁹ Només n'he vist una excepció, la de Sanchis Guarner (1950: §111), que tracta la dièresi en aquest ordre: *raim, conduïa, qüestió*.

⁴⁰ Quan Fabra afirma que «la *i* i la *u* seguides d'una consonant formen generalment un diftong amb la vocal precedent (diftong decreixent)» (1954: 5), un lector despistat podria dir que aquesta afirmació és falsa, ja que la paraula *guist* respon a aquesta a descripció, però no es llegeix pas com a [kújst]; i el mateix podria dir en *guitarra*, que no es llegeix com a [guj]tarra. Ara bé, un lector atent no faria pas aquesta objecció, atès que Fabra havia tractat cinc línies més amunt les *figues* i les *llengües*, l'*antiguitat* i l'*ambigüitat*.

⁴¹ Probablement per una raó simple, els nostres lingüistes solen actuar al revés: perquè en l'ús de les lletres solen aparèixer paraules accentuades. Un manual que vulga ser coherent i no usar conceptes que encara no s'hagen tractat, començarà per l'ús de les lletres i evitarà els exemples que tinguen accents, dièresis, apòstrofs i tots els signes gràfics que encara no haja explicat.

la fonètica d'aquest emmudiment, ja que el contrari seria màgia. Vet ací per què no podem expressar les pronúncies [gu-e, gu-i i guj]. Encara que no és indispensable, una volta que hem començat a tractar l'heterogeneïtat de *gat* / *gerra* / *guerra*, és convenient acabar-la, i aleshores podrem seguir aquest camí:

- 1) Explicar el concepte “diftong”;
- 2) Seguirem per dir que podem sonoritzar la lletra emmudida quan hi ha un diftong creixent: *ungüent*, *lingüística*.
- 3) A continuació, igualarem *güe-güi* a *gua-guo* (*quant-llenguota*).
- 4) L'operació anterior comporta que no podem representar les pronúncies [gu-a] i [gu-o], ja que hem reservat les grafies *gua-guo* per a les pronúncies [gwa-gwo].
- 5) Finalment, en el moment més adequat podrem explicar, per mitjà de l'oposició “absència de signe / presència de la dièresi”, la representació ortogràfica dels diftongs decreixents (*ai, ei, oi...*), i la dels hiats respectivament (*ai, ei, oi...*).

Hi ha coses que són evidents quan ja les has vistes, i, per si ara ens trobem en un d'aquests casos, presentaré l'argumentació del paràgraf anterior d'una altra manera. De més a més, el camí que farem ara ens permetrà introduir una de les vies per a solucionar deficiències de les ortografies de les llengües romàniques. En una bona *Conversa Filològica* (la 59 —250), Fabra explica com s'ha format el dígraf francès *gn*, que equival al final de *Cassany*. Com que nosaltres hem recorregut a una lletra que no existeix en el nostre alfabet, la *y*, el dígraf *ny* no ens causa ni un problema ni mig. En canvi, com que el francès ha recorregut a dues lletres del seu alfabet per expressar la nasal palatal representada en la nostra llengua per *ny*, resulta que ha mort o inutilitzat *gn* com a [gn], i, per tant, si volen que la seua grafia siga unívoca, no poden llegir la paraula llatina *ignis* com es llegeix en llatí o en català. Hi ha una altra opció (que és la que han agafat): que *agneau* s'haja de llegir com a *anyó*, i *ignition* com a *ig-ni-tion*, la qual cosa (observa Fabra) ha donat «lloc a vacil·lacions en la pronunciació, a faltes de lectura». Doncs bé, com que nosaltres hem fet que la grafia *gue* no represente la pronúncia [gu-e], sinó [ge], resulta que no podem representar la pronúncia [gu-e] si volem evitar grafies equívocues o ambigües. En canvi, els italians no tenen el forat ortogràfic de [gu-e], ja que han recorregut a una altra

lletra inútil, la *b*, i per tant poden representar còmodament la pronúncia [gu-e] com a *gbue*.

Cal tindre ben clar que si decidim (explícitament) que reservem les grafies *guo*, *gua*, *gue*, *güe*, *gui* i *güi* per a les pronúncies [gwo, gwa, ge, gwe, gi i gwi], obtindrem un avantatge important, però també una implicació negativa que hem de conèixer per a no embolicar-nos i embolicar la gent del carrer. L'avantatge és que els lectors catalanoparlants no dubtaran mai davant de les grafies *guo*, *gua*, *gue*, *güe*, *gui* i *güi*, cosa que és d'agrair. És a dir, hi haurà una relació biunívoca entre pronúncia i grafia, sense ambigüitat, sense que una grafia es pugui llegir de dues maneres distintes: unes pronúncies determinades impliquen unes grafies determinades, i viceversa. La implicació negativa és que la nostra ortografia no podrà expressar d'una manera regular aquestes combinacions (amb la vocal [u] com a tònica o com a àtona): [gu-o, gu-a, gu-e, gu-i, guj].⁴²

5.9. El problema d'argüir. Quatre propostes per a un forat ortogràfic

La situació a què hem arribat en la secció anterior, permet d'entendre l'actuació de Fabra davant de la paraula *argüir*. Efectivament, si aquest autor havia adaptat el mot *hiatus* a la nostra fonètica (de [i-á-tus] a [já-tus]), bé que podia tornar a repetir l'operació: de [ar-gu-ír] a [ar-gwír]. Dit d'una altra manera: el nostre sistema fònic permet la pronúncia [ar-gu-ír], però el nostre sistema gràfic no permet la representació d'aquesta pronúncia. Per tant, només hi ha en principi dues eixides: o creem una grafia irregular que excepcionalment denote la pronúncia [ar-gu-ír], o actuem com va actuar Fabra, transformant la pronúncia de manera que la puguem representar gràficament d'una manera regular. El que no hauríem de fer és escriure grafies que segurament som incapaços de justificar (ni de comprendre), com la que ha arrellegat Solà, *guiànès*.

Independentment del detall de la pronúncia d'*argüir*, la qüestió general que es planteja a l'Institut d'Estudis Catalans és la grafia de les paraules que tinguen les pronúncies [gu-o, gu-a, gu-e, gu-i i guj]. Com ara, la darrera pronúncia ([guj]) apareix en gran part de l'oriental en el mot *agulla*, que solem grafiar com a *aguia* (un exemple en Recasens,

⁴² No passa el mateix en l'ús de la *qu* per les raons que veurem en §5.12.

1991: 322). Ruaix (1984: 65 n. 21) en dóna tres exemples: el nom propi *Gui* (llegit com a [guj]), el resultat de la caiguda de la fricativa del mot *agusar*, *aguar*, i el nom de peix mallorquí *gúiola*. Notem que, en aquesta darrera paraula, l'accent és meravellós, car indica que el mot ha de ser esdrúixol, i que la vocal tònica és *u*, i, en aquestes condicions, la *i* següent ha de ser consonàntica per les regles de (5d-e).

Més enllà de l'aparició regular de l'accent, mirarem d'analitzar tot seguit quatre possibilitats generals, és a dir, pensant en qualsevol paraula nova que l'Institut d'Estudis Catalans es veja en la necessitat d'acabar algun dia. Una opció és usar l'accent per a indicar una excepció en l'ús de *gu*: *gúo*, *gúa*, *gúe*, *gúi* i *gúi*. Aquesta proposta ja la va usar Fabra en el DGLC, *gúa*, i el DLC continua usant aquesta grafia. El problema que té aquesta possibilitat és que l'accent no indicaria pas tonicitat, la qual cosa pot comportar tres problemes distints segons siga l'estructura fònica de la paraula concreta. Per exemple, en el cas que l'Institut d'Estudis Catalans decidís reconsiderar la pronúncia [ar-gwír] i recomanés la popular, [ar-gu-ír], caldria escriure grafies que comportarien aquests tres problemes: *argúeixes* (la síl·laba tònica no és la que porta l'accent); *argúim* (la lectura —[ar-gu-ím]— és quasi la inversa de la que suggereixen l'accent i la dièresi); i *argúiem* (un mot amb dos accents). Ruaix proposa que escriguem el verb *aguar* amb accent quan la *u* siga tònica (*tu agúes*) i sense accent en els altres casos (*aguar*, *nosaltres aguem*), però convé cercar regles generals, i només en el cas que no en trobem podrem usar propostes parcials.

La possibilitat de recórrer a la dièresi em sembla que és molt dolenta. Efectivament, si l'accent (que només té una funció bàsica en la nostra ortografia) ja crea tres problemes, quants problemes no deu crear l'ús d'un signe, la dièresi, que no solament ja té ara dues funcions distintes, sinó encara oposades (diftong creixent contra hiat, *ungüent / veïns*). Renuncie a investigar tal possibilitat, i m'aconforme recordant que Solà no estava segur de com s'havia de llegir la grafia *guienès*.⁴³

⁴³ No cal dir que Solà tenia tota la raó (excepte, potser, en el fer de no dir que tal grafia era estranya al nostre sistema ortogràfic). Segons les potencialitats que hem introduït, la grafia *guienès* s'hauria de llegir com a [gje-nès]. La lectura de Solà, [gu-i-e-nès], és una conseqüència de no tenir en compte la univocitat de les grafies *guia* i *guix*, i d'aplicar la funció de *veïnat* a *guienès*. Ara bé (i deixant de banda que aquesta possibilitat no la contempla el nostre sistema), el resultat és estrany, car implica que la fonètica occitana, tan germana de la nostra, tindria ací una diferència important, ja que nosaltres no tenim (si no vaig errat) la possibilitat que el fragment "vocal + *i* / *u* vocàliques + vocal" siga àton; és a dir, tenim *conduia*, però no una forma com *conduiaré*. Crec que és més factible que en occità hi haja tres síl·labes: [gu-je-nès].

La tercera possibilitat és recórrer a algun mitjà que separe *gu* de la vocal següent, amb la qual cosa els lectors ja sabrien que han de llegir com en *gust*. Aquest signe podria ser un apòstrof, o, encara millor, una *h*, ja que d'aquesta manera usariem un mitjà que ja existeix en la llengua actual (*ahir*) i que era ben important en el nostre passat: *guha*, *arguhir*.⁴⁴ De fet, aquesta grafia no és res més que tornar a la forma medieval *argubeixes*, que ja hem citat. Em sembla que l'únic desavantatge que tindria la possibilitat anterior és que ens apartariem de la grafia etimològica. Ara bé, aquest problema sembla relativament poc important, ja que no menys greu és apartar-se alhora de la llengua col·loquial i de la pronúncia original: o modifiquem la grafia, o modifiquem la pronúncia (en els cultismes, car seria ben violent dir als balears que pronuncien [agwar], problema que no té la grafia *agubar*).

Encara que, mirat i debatut, hi ha una altra possibilitat. Efectivament, si llengües com l'anglès o el castellà precisen molt menys que nosaltres la pronúncia dels diftongs i dels hiats, pel fet que tinguem unes quantes excepcions en la nostra ortografia (una de les quals, la d'*argüir*, també l'ha de tindre el castellà, el francès, etc.), doncs no passa absolutament res. Podem introduir una observació a les gramàtiques, i prou: *Nota: les paraules tal, tal i tal es pronuncien així, així i aixà*. I els diccionaris podrien incloure entre parèntesis la pronúncia: si els francesos i els anglesos es veuen obligats a transcriure la pronúncia de cada paraula, i nosaltres només ho fem en unes quantes, l'esforç és ben baix.

D'entrada podríem pensar que grafies com *gua* = [gú-a] o *argüir* = [ar-gu-ír] serien confuses, però tenint en compte el poder tan gran de l'escriptura purament memorística, no crec que les grafies irregulars anteriors siguin tan problemàtiques. De fet, quants habitants de *New York* deuen haver pensat que la lletra consonàntica *w* del nom de la seua ciutat representa un fonema vocàlic, i la lletra vocàlica *e* representa un fonema consonàntic, *New* = [njú]? I podríem estendre aquesta pregunta a tots els anglòfons i l'adjectiu *new*. Realment, una persona que veja representada cinquanta vegades la pronúncia [gú-a] com a *gua*, és ben possible que acabe *sentint* que aquesta grafia és *natural*, i que s'ha de llegir, lògicament, com a [gú + a].

Per una altra banda, veurem en la pròxima secció que la nostra

⁴⁴ En el cas que el dialecte occità s'haja de pronunciar [gu-je-nés], la grafia seria *gubienés*.

ortografia ja ha agafat el camí de les irregularitats, les quals (remarquem-ho) no sembla que hagen creat malentesos. Com ara, no deuen ser massa (si n'hi ha) els catalanoparlants alfabetitzats que troben ambigües les grafies irregulars *pròdig* i *fix*, malgrat *desig* i *ix* (d'eixir). Ben mirat, el factor que té més importància no és aquesta o aquella irregularitat ortogràfica, sinó que els lingüistes siguem conscients de les limitacions de l'ortografia catalana, i que els lectors cultes puguem consultar alguna publicació si volen conèixer objectivament la seua ortografia. Podria semblar que aquesta consciència és òbvia, però, si ho fos, ni hauria circulat la grafia *guienès*, ni haurien passat unes altres coses que han passat. De fet, jo (un professor universitari) només tenia quatre vaguetats ortogràfiques en el cap abans d'elaborar aquest llibre, i em sembla que el meu cas no deu ser excepcional.

5.10. Uns quants forats i superposicions de l'ortografia catalana

En català no podem representar ortogràficament paraules que comencen per una erra simple, atés que tenim la irregularitat de *riure*. Efectivament, com que l'oposició fonètica "r / rr" només es dona en posició intervocàlica (*fera* / *ferro*), en principi de mot hem decidit «simplificar» la grafia introduint una irregularitat. És la mateixa operació que van fer els nostres avantpassats medievals quan escrivien *luna*, *lepar*, *luent*, i que nosaltres no podem fer per les *laques* i els *licors* que han anat impregnant-nos: els estrangerismes que violen la propietat catalana que encara sura quan alumnes universitaris valencians parlen, *llògicament*, de la *llingüística*, la *lliteratura* i la *llectura* (paraules relacionades amb la *llengua*, les *lletres* i l'acte de *llegir*).⁴⁵

Ara bé, el fet de no poder representar una erra no vibrant en principi de mot no és especialment problemàtic, ja que no tenim cap paraula que hi comence. El que més importa, com hem dit, és que sapiem quines són les pronúncies que no podem representar d'una manera simple o regular amb les ortografies de les llengües romàni-

⁴⁵ En la Conv. Filol. 312 (550, de 1924), Fabra atribueix a la influència del castellà formes com *llingüística* o la caiguda de -n en els cultismes. Ara bé, tenint en compte que la palatalització de /- no es fa sempre (*laca*, *licor*, etc.), jo recorreria a una explicació purament interna: que un tret del català és la inexistència pràctica de /-, i, per tant, si damunt hi ha mots amb ll- (com en *llengua*), el parlant tendeix naturalment a fer prevaldre els trets del seu sistema lingüístic. El mateix deu passar en les paraules que s'acaben en vocal tònica: quan un parlant diu *camió* o *pantaló*, la pronúncia [camión] o [pantalón] la troba, senzillament, anticatalana. En aquest cas, és comprensible que en molts llocs es diga *robogan* (allà on diuen *fon* o *sal* per *font* o *salt*), però que això també passe a les comarques valencianes centrals (on es pronuncia *font* o *salt*), és alarment: és senyal que un tret de la llengua comença a deixar de ser-hi actiu.

ques, cosa que no és massa òbvia que passe, com hem vist en l'ús de la dièresi.

A banda de no poder expressar l'obertura de les *ee* i de les *oo* en tots aquells mots que no porten accent gràfic, només tenim dues lletres realment conflictives: la *g* i la *x*. És a dir, els signes gràfics que usem en la representació de consonants palatals (les quals eren inexistents en llatí) i que no són dígrafs. Hi podem afegir la “lletra / dígraf” *q / qu*,⁴⁶ la complexitat de la qual és una conseqüència de *ce-ci*, que en una època anterior també era una consonant palatal (com en l'italià actual, *pace* “pau”, pronunciat [patxe]). Tractarem *q(u)* dues seccions més avant, i ací ens limitarem a les lletres *g* i *x*.

En §5.8 no hem exhaurit els problemes de la lletra *g*, ja que hi ha la qüestió de *pròdig*. Adoptant un punt de vista superficial, podem dir que la grafia *-ig* en posició final de mot representa una consonant palatal africada sorda tant en posició tònica com àtona: *desig*, *goig*, *veig*, *Càlig*. Resulta, per tant, que els cultismes com *pròdig* són grafies irregulars. És molt probable que tots o la majoria dels mots que s'hi troben tinguen un bon senyal per al parlant: la família derivativa. Efectivament, si hi ha *prodigar*, l'adjectiu *pròdig* bé que tindrà una consonant velar. També hi ha el problema de *migdia / amígdales*. En realitat, l'explicació que farem en el funcionament de la representació de la lletra *x* és aplicable també al dígraf *ig* (reduït a *g* després de la vocal *i*, *desig*): aquest aplec consonàntic representa una consonant palatal en final de síl·laba, tant si és final de mot (*goig*) com si no (*migdia*).

A primera vista, sembla que la representació fònica de la lletra *x* tinga una complexitat considerable, però en el fons no és tanta la varietat que hi ha. Deixarem de banda les qüestions menors de *rauxa / auxiliar* (que hem esmentat a la n. 21 de la p. 177) i alguna heterogeneïtat escadussera (*fax / facsímil*, *sacsar*, *dacsa*), i ens centrarem en el problema bàsic. El fet que hi haja molts cultismes com *examen* ha obligat a abandonar el paral·lelisme medieval de *veja / veig* i *baxar / baix* (n. 92 de la p. 127). Efectivament, la grafia *baixar* aconseguia simultàniament dos beneficis: distingir gràficament la pronúncia “doble” (*examen complex*) de la “simple” (*faixa, calaix*); i respondre a la pronúncia occidental majoritària. Valia la pena, doncs, apartar-se de la

⁴⁶ Recordem que, quan escrivim els pronoms *qui*, *què*, hi ha un dígraf, ja que la consonant velar la representem amb dues lletres. Però en *qua-tre quo-tes* hi ha una lletra simple, ja que la *u* hi representa una *u* consonàntica.

representació gràfica medieval.

Una forma molt simple de descriure el valor fònic de la lletra *x* seria la següent: aquesta lletra representa la pronúncia velar quan va precedida de qualsevol vocal que no siga *i*; altrament representa una consonant palatal sorda. En efecte, aquest enunciat tan simple justifica *xafar*, *punxar*, *ponx*, *faixa*, *calaix* i *perplex(itat)*. Aquesta proposta comporta unes excepcions o irregularitats poc importants des del punt de vista quantitatiu: *esfinx* i *prolix*, i les poques paraules que s'hi troben (*linx*, *fix(ar)*...).

Des d'un punt de vista qualitatiu, es podria creure que l'excepció del tipus *mixt-Calixt* (en situació implosiva i no final de mot) és important, ja que sembla que no hi és possible la consonant palatal. Aquesta opinió, però, tindria dos problemes. En primer lloc, caldria fer una proposta que s'acostés mínimament a la simplicitat de la regla proposada ací.⁴⁷ I, en segon lloc, ens trobaríem el problema (secundari però problema) que només tindríem en compte el català normatiu actual. Efectivament, si entenem com a *català* tot el nostre patrimoni històric i dialectal, l'excepció de *Calixt* deixa d'importar qualitativament, ja que hi ha aquests quatre fets: tenim grafies històriques (i literàries —Roís de Corella i altres) com *prefereixca*; una gran part del valencià té no poques pronúncies com *vixca*, *naixc*, *preferixca* (forma usada per Sanchis Guarner en la seua *Gramàtica valenciana*, tan important des de diversos punts de vista); en la toponímia hi ha noms com el port de *Bixquert* i la serra de *Buixcarró* (la Costera); i, finalment, hi ha el paral·lelisme amb *ig*, on hi ha *migdia*. Ara bé, la qüestió que acabe d'encetar (si en català poden aparéixer consonants palatals en posició implosiva dins de mot) és tan important, que hi dedicaré una secció, encara que em limitaré a la morfologia verbal, i per tant deixaré de banda la fonètica general (com ara *Ulldecona*, *ull de poll*, *Buixcarró*, etc.).

5.11. Consonants palatals en posició implosiva dins de mot. Un intent d'explicar (i per tant dignificar) un "vulgarisme" del valencià col·loquial

Alguns valencians cultes (fins i tot lingüistes) solen reaccionar d'una manera apassionada (i fins visceral) contra grafies com *prefereixca*-

⁴⁷ Es podria investigar si el fet de limitar-se a la vocal anterior (i per tant ignorar la part posterior a la *x*), té alguna relació amb l'operació (idèntica) que hem fet en l'ús de la dièresi "regular" (la de *veinat*).

preferixca. Concretament, m'han dit més d'una vegada que «Això no és català, ja que en català no pot aparéixer una consonant palatal davant d'una altra consonant». Quan una persona reacciona així, li hem de lloar el zel patriòtic, però també li hem de dir que, a més de no tindre en compte *Ulldecona* o *migdia*, està confonent la normativa actual (on, efectivament, una consonant palatal fricativa sorda no apareix en general davant d'una altra consonant) amb la llengua. Vet ací com va reaccionar Fabra davant d'una actuació idèntica a la que hem esmentat:

- (9) «[...] aquest vell català oriental, que precisament nosaltros hem sigut els primers en no considerar com fill de causes de corrupció recents [...]. En nom d'aquesta tradició [literària], el senyor Ferrer ens diu que no pertanyeixen a la llengua catalana la preposició *am* [= *amb*] i el pronom reflexiu *es*. Doncs a quina? La majoria de catalans diem aquestes dugues paraules. No hi fa res: *am* i *es* no són catalanes perquè no hi ha cap llei que expliqui com la preposició llatina *ab* s'ha convertit en *am*, i el reflexiu *se* en *es*. Les lleis de transformació! ¿Com s'han establert aquestes lleis? Observant els fets, en vista dels quals s'han formulat. ¿Que les lleis establertes no expliquen certs fets? Senyal que no són bones. No: *ens* no es diu, no és català, perquè no sé per què ni com el *nos* llatí s'ha pogut convertir en *ens*. El cas és que s'hi ha convertit. ¿Qui el nega aquest fet, que els catalans diem *ens*? I que no ens cal pas dir que *ens* i *es* no són mots estrangers, que són fets aquí, mots catalans, ben catalans. Senyor Ferrer, això de negar un fet!...» (Fabra, *L'Aveng*, 1892, ps. 93-94)⁴⁸

Les regles que miren de facilitar la comunicació supradialectal dins d'una llengua són, òbviament, molt importants, però aquestes normes no ens han de portar mai a menysprear la llengua col·loquial, ja que quan caiem en aquest error estem menyspreant el nostre poble, i per tant ens estem menyspreant a nosaltres mateixos.

L'intent de negar fets lingüístics té diverses ramificacions, i ací em limitaré a una que m'afecta professionalment. Com hem comentat a la p. 123, la primera obligació d'un lingüista és mirar d'explicar per què la gent del carrer parla com parla, i l'ideal seria que només emetéssem judicis de valor després de proposar hipòtesis explicatives. No sempre podem arribar-hi, però com a mínim cal intentar-ho. Des

⁴⁸ Ha reproduït aquest fragment Miracle (1976: 171-172), d'on l'he copiat.

d'aquest punt de vista, la primera cosa que hem de fer els lingüistes és intentar raonar les pronúncies valencianes *naixc-preferixc*. Una resposta gairebé òbvia és que hi ha d'haver un procés de generalització: si hi ha les tres formes de *preferixes*, *preferix* i *preferixen* (i encara més les cinc formes de *naixes-naix-naixem-naixeu-naixen*), no té res d'estrany que es propague aquesta estructura fònica a l'illot de *preferisc* (i al roc de *nasc*). I una vegada que hi ha hagut aquest procés, tenint en compte que el subjuntiu deriva de la primera persona del present d'indicatiu en les conjugacions segona i tercera, és lògica la propagació *preferixc-preferixca* i *naixc-naixca*. En realitat, aquesta regularització és, des d'un punt de vista qualitatiu, idèntica a la de *neixes-neixo-neixi*: de la diversitat o irregularitat medieval (*naixes-nasc-nasca*) a la uniformitat o regularitat.

Davant d'aquest panorama, ens podem preguntar per quina raó la llengua era irregular en el passat. La resposta sembla molt simple: perquè en llatí no hi havia consonants palatals, i l'evolució fonètica del llatí al català ens va donar un paradigma morfològic irregular (*preferesc / prefereixes*, etc.). Ara bé, tenint en compte l'augment espectacular de consonants palatals en l'evolució romànica en general i en la catalana en particular (*any, ull, feix, mig, juny, metge*), no és sorprenent l'evolució valenciana. De fet, formes fòniques com *naixc-preferixc* no es troben gens aïllades, sinó ben acompanyades de les altres consonants palatals, com veurem de seguida.

Per exemple, l'anomalia de *fényer-fenc-fenys-fenga* s'ha resolt a favor de la regularitat de *fényer-fenyc-fenys-fenyga*, no debades és ben normal en la fonètica del català el contacte d'una nasal palatal amb una velar (*L'any que ve plourà molt*), i la pronúncia alveolar seria un barbarisme (*l'an que ve*, cfr. *fenga*). Per una altra banda, aquesta evolució no solament porta de l'anomalia a la regularitat, sinó que també fa desaparèixer superposicions curioses: la de la dualitat *atényer-atenc-atenga* i *atendre-atenc-atenga*; o la de *fendre-fenc-fenga* i *fényer-fenc-fenga*.

Un altre exemple de regularització: de la mateixa manera que l'homofonia medieval *jo cull - ell cull* s'ha resolt a favor de *jo cullo - ell cull* en una gran part de la llengua, també hi ha hagut en valencià la mateixa evolució: diferenciació de les dues persones recurrent a un senyal tan català com "-c": *jo cullc - ell cull*. No cal dir com de normal és la *pell groga*. Finalment, també la palatal africada ha augmentat

l'aparició en la conjugació dels verbs: *jo fuigc - ell fuig* al costat de *jo fujo - ell fuig*. A partir d'ací, és ben normal la dualitat *vullc - vullga*.⁴⁹ En realitat, és convenient remarcar que Barcelona i València sembla que han tingut exactament la mateixa evolució: tendir a apartar pràcticament les mateixes irregularitats i homofonies de la llengua medieval (encara que els mitjans emprats no han estat, desgraciadament, els mateixos).

En aquesta situació, podríem recordar moltes paraules de Fabra. Com ara que, en el treball de 1907, assenyalava la importància morfològica que tenia la conjugació dels verbs (p. 93),⁵⁰ i com una part dels escriptors d'aleshores rebutjaven absolutament les formes vives del dialecte central (i fins arribaven a dir que no eren catalanes, o, senzillament, que no existien, com hem vist en la citació de —9). També podríem recordar que, en el treball de 1927, Fabra oposava l'estètica a l'estructura, i, en aquest acarament, subordinava, lògicament, la bellesa (que és subjectiva) a l'eficàcia (que és objectiva):

- (10) «Hi haurà segurament pocs escriptors a qui no desplaguin les formes verbals en *o* (*canto, penso*), estranyes al català antic i àdhuc als parlars balears i valencians. Molts desitjarien sens dubte de veure'n alliberada la llengua literària; però ens atura d'adoptar decididament les formes antigues desproveïdes de desinència (*cant, pens*) la consideració de la resistència enorme, potser invencible, que oferiria a llur restabliment la llengua parlada de Catalunya; perquè no seria qüestió solament de practicar l'omissió d'una *o* final, ans, en molts verbs, caldria modificar el radical verbal, la forma nova allunyant-se sovint del mateix verb. Cal renunciar a les formes sense desinència? Cal assajar-les? Jo no gosaria respondre a aquestes preguntes; però em decanto a creure que, durant molt de temps almenys, no cal pensar en la possibilitat d'eliminar de la llengua les formes verbals terminades en *o*.» (1927: 171-172)

⁴⁹ En aquesta contextualització fonètica i morfològica de les formes *preferixc*, els fonetistes haurien de veure si les observacions que fa Recasens (1991) sobre la *l* valenciana davant d'una consonant palatal (com ara en *Elx*), no són un factor més. També hi podríem posar una evolució que finalment no ha quallat: la palatalització de la *s* davant de consonant velar: *caiscar* > *caixcar*. No cal dir que en una llengua sense consonants palatals, és impossible *caixcar*, però en una llengua amb moltes consonants palatals, l'evolució a *caixcar* podria ser semblant (però de signe contrari, òbviament) a l'evolució llatinoromànica *GENS* > *gens*. Els nostres fonetistes podrien veure si el fracàs de *caixcar* és una conseqüència de la fonematització de les consonants palatals en posició implosiva (com ara *és* ≠ *eix* —demostratiu i nom—, *atenyc* ≠ *atenc*).

⁵⁰ Parlant de l'època en què Fabra va treballar en la seua primera gramàtica (cap a 1884), Miracle afirma que «el que més obsessionava a Pompeu Fabra era la conjugació dels verbs» (Miracle, 1976: 101-102).

Encara que, ben mirat, les paraules que més recordaria, són uns mots de joventut que ja hem vist en la citació (4) de la p. 40, i que ara repetesc:

- (11) «Para mí, para mis compañeros de *L'Avenç* es más conveniente, mucho más patriótico no menospreciar el idioma que hablamos, y estudiarlo con cariño; procurar dar á conocer toda la regularidad de su sistema gramatical; no consentir que se substituyan sus formas, hijas de leyes fijas y características, por otras arcaicas.» (article de premsa, de 1892)

Voldria acabar aquesta secció remarcant que les observacions anteriors només aboquen a una destinació: a la conveniència que algú faça un estudi profund i clar (com ara una tesi doctoral) sobre la morfologia verbal valenciana. Davant de l'absència d'estudis, és emotivament lloable l'esforç normatiu que va fer Enric Valor en *La flexió verbal* (repetit en Lacreu, 1995), però ara que la llengua catalana comença a deixar enrere la vergonya de viure expulsada de les seues universitats, és hora que actuem com Déu mana: precedint les propostes normatives de treballs descriptius (o constatadors) i explicatius, i acompanyant les propostes de pros i contres. En el cas d'ara, només un irresponsable podria proposar canvis en la conjugació normativa d'un verb com *nàixer*, excepte que s'haguessen donat aquestes dues condicions: haver estudiat l'evolució que va del segle xv a l'actualitat; i, sobretot, haver estudiat cada un dels verbs de la segona conjugació i dels de la tercera que es conjuguen segons el model «pur» (*tossir — jo tus, sentir — jo sent*).⁵¹

⁵¹ La decisió que va prendre la Secció Filològica de l'Institut l'11 de juny de 1993 a instàncies d'una comissió valenciana (*servisc-serv(e)ixes-servisca*), a més de comportar la doble irregularitat que hem observat a la n. 90 de la p. 125, no ha anat acompanyada de raons lingüístiques. De fet, una de les fonts hipotètiques d'aquesta comissió (Lacreu, 1990: §XVI.1.4.1), en primer lloc atribueix *patisc-patixes-patisca* al valencià col·loquial; i, en segon lloc, no esmenta les formes *patix-patixca*, que en la llengua escrita van des del segle xv fins a Sanchis Guarner. Per una altra banda, potser convé dir que en aquesta qüestió hom ha invocat la "tradició" d'Enric Valor per a oposar-se a *patix-pateix*. Ara bé, deixant de banda que la tradició valenciana del període que va de 1960 a 1990 no és *patisc-patix-patisca*, sinó *patisc-pateix-patesca* (i deixant també de banda que abans de 1960 sí que era *patix-patix-patixca*), podríem tenir en compte aquestes paraules de Fabra:

«Les habituds ortogràfiques del català modern no son tant respectables que, en nom d'elles, haguem de sacrificar una reforma racionalíssima i d'una utilitat innegable. Un respecte illimitat a les costums establertes ens hauria lligat fins al punt de no intentar cap reforma, es dir, d'acceptar integralment l'ortografia acastellanada dels primers temps de la nostra renaixença literària.

»Més d'un cop els hem trencat el respecte; l'experiència ns ha demostrat que no son pas invencibles. En nom d'una habitud, no condemnem una reforma; mirem únicament si aquesta es bona, util, benefactora; si ho es, adoptem-la resoludament.» (Fabra, 1906: 190-191 [27-28])

5.12. Per què els problemes de *gu* no apareixen en qu

Diversament de la sèrie *gua-guo*, etc., en la sèrie *qua-quo*, etc., no tenim cap buit ortogràfic. L'objectiu d'aquesta secció és explicar-ne la causa, ja que aquesta operació ens permetrà insistir en la importància que té la imatge visual en l'acte d'escriure. Quan representem ortogràficament les pronúncies [ga, go, gu] (12a), [ʒe, ʒi] (12b), [ge, gi] (12c), [gwa, gwo] (12d) i [gwe, gwi] (12e), usem els símbols següents:

- (12) a. Gat, got, gos, gust
 b. Gel, gent, giny
 c. Guerx, guepard, guix
 d. Guaix, llenguota, linguodental
 e. Güelf, güell, pingüf

En canvi, quan escrivim les pronúncies [ka, ko, ku] (13a), [se, si] (13b), [ke, ki] (13c), [kwa, kw] (13d) i [kwe, kwi] (13e), usem aquestes altres grafies (deixant de banda l'ús de la lletra *s* —*sa, ser, sis, suc*, etc.):

- (13) a. Car, cor, cóp, curt
 b. Cel, cent, cim
 c. Què, quest, qui
 d. Quart, quota, quocient
 e. Qüern, qüestió, obliquïtat

Si comparem les llistes de (12) amb les de (13), veurem que en la primera sèrie hi ha sempre la mateixa lletra, *g*, mentre que en la segona n'hi ha dues, *c* i *q*. El fet d'usar ara dues lletres, permet que les pronúncies que no podem representar per mitjà de *g* (14a), sí que les podem representar ara. Efectivament, els sons de (14b) els podem representar sense cap problema per mitjà de la lletra *c* (14c):

- (14) a. [gu-o, gu-a, gu-e, gu-i, guj]
 b. [ku-o, ku-a, ku-e, ku-i, kuj]
 c. Cuota, cua, cueta, acuítat, acuitat

Per tal que ens puguem fer una idea de quina irregularitat estem trepitjant, convindrà dir que no usem les grafies *qa*, *qo* i *qu*, cosa ben important. En efecte, si nosaltres (i les llengües de l'entorn en general) escriguéssim les paraules de (13a) com hi ha representat en (15a), i les de (13c) com hi ha en (15b):

- (15) a. Qar, qor, qóp, qurt
b. Qè, qest, qi

ni necessitaríem la lletra modificada ç ni la dièresi “irregular” d'*ungüent*, ja que no caldria escriure *caçar* per la raó que la lletra *c* representaria constantment una essa sorda, i per tant escriuríem *qacar*. Pel que fa a la dièresi, no caldria escriure-la, ja que hi hauria el paral·lelisme *qar-qè* / *quart-quern*.

Anant més enllà, encara tindríem un altre avantatge si acceptàvem les potencialitats que hem vist en §5.7 (*piüedo*), ja que aleshores podríem eliminar definitivament el quist irregular que representen en la nostra ortografia les lletres *gu* i *qu*. En efecte, l'ús de la dièresi seria absolutament homogeni, ja que desapareixeria l'ús excepcional de l'*ungüent*; i no hi hauria dues excepcions a l'afirmació general que en català no hi ha diftong en el context “consonant + *i* / *u* + vocal”, ja que escriuríem *qüatre* i *qua* (l'actual *cua*). Per una altra banda, els cinc forats gràfics que tenim ([*gu-o*, *gu-a*, *gu-e*, *gu-i*, *guj*]) es reduirien a tres, ja que les grafies *gua* i *guo* representarien les pronúncies bisil·làbiques [*gu-a* i *gu-o*].

Aquesta simplificació de la nostra ortografia seria realment extraordinària, encara que als lectors, probablement els semblarà ara un bullit, tan poderoses són les *memoritzacions visuals* (que no *assimilacions racionals*) que hem fet de les ortografies profundament irregulars de les llengües romàniques. Tanmateix, m'he d'afanyar a dir que totes les possibilitats gràfiques que acabem de veure són «somnis i quimeres de la cuina de ca n'Amador», ja que la racionalització de l'ortografia (el pas de l'ortografia —grafia més irregularitats— a la grafia) no s'hauria de fer a nivell local, sinó, com hem dit en el capítol tercer, a nivell europeu.

5.13. Síntesi sobre l'ús de la dièresi

Gairebé tots els nostres lingüistes tracten primer la dièresi d'*ungüent* que la de *veïna*, segurament per dues raons: perquè l'explicació de l'ús de les lletres ha de precedir l'explicació dels signes diacrítics, i és convenient tractar conjuntament la sèrie *gat-gerra-guerra-ungüent-guant* (§5.8); i perquè aquest camí permet de fer una descripció més simple de l'altra dièresi, la de *veïna* (n. 40 de la p. 232). Ara bé, aquesta manera d'actuar implica que posem en el cim de la jerarquia l'ús de la

dièresi que es fonamenta en una irregularitat (§5.5). De fet, la intuïció dels catalanoparlants és que l'ús important de la dièresi és l'altre, el de *veïna* (primer paràgraf de la p. 228), que no solament és el que apareix més sovint, sinó també el que obliga a pensar en la seua aplicació (o obliga a pensar més). Aquesta anomalia en què allò que importa més (*veïna*) es troba subordinat a allò que importa més poc (*ungüent*), podria explicar que Sanchis Guarner (1950) hagués invertit l'orde més habitual, ja que va tractar primer la dièresi de *veïna-conduïa*, i després la d'*ungüent*. Per una altra banda, Fabra, que coneixia bé la paradoxa que hi havia (citació de la p. 225), davant d'una definició tan apropiada com una de les marginals del contingut semàntic de l'adjectiu *doble* («En què es manifesta una dualitat, esp. dit del qui es mostra d'una manera i és realment d'una altra», DGLC), inclou l'exemple de la dièresi: *El doble ús de la dièresi en català*.

La funció bàsica de la dièresi d'*ungüent-lingüística* és assenyalar que la *u* que va entre les lletres *g / q* i una *e / i* no és muda. Ara bé, d'una manera secundària també assenyala, com va observar Fabra (citació de la p. 225), que forma diftong (*se-güent* ≠ *in-flu-ent*). La funció bàsica de la segona aplicació de la dièresi és precisament la contrària: que hi ha hiat. Aquest ús oposat no provoca confusió perquè s'aplica en dos casos absolutament distints (“consonant velar + [w] + vocal” contra “vocal + [i] o [u] (+ vocal)”), i s'explica perquè hi ha dues pressuposicions contràries: entre consonant i vocal, la *i* i la *u* no formen diftong; i després de vocal (opcionalment seguides d'una altra vocal), en formen sempre. La grafia *guiènès* vulnera, entre altres, aquests dos principis, ja que la *u* hi ha de ser muda, i aleshores la *i* no pot formar diftong amb la *e*, i no pot portar dièresi.

L'actuació de Fabra davant de la paraula *hiat(us)* i les dades fonètiques de Recasens (1991) fan pensar que convindria explicitar que el català col·loquial té unes regles de combinació dels fonemes /i/ i /u/ (en qualsevol orde) quan aquesta combinació no es troba en principi de mot, i unes altres regles quan s'hi troba i el primer fonema és àton. En el primer cas (§5.3), o hi ha hiat bàsicament (orde *u + i*: *conduïa*) o hi ha diftong bàsicament (orde *i + u*: *niu*). En principi de mot, una *i* o una *u* àtones seguides de vocal, fan diftong creixent (*iode*, *iuca*, *wisky*). Si es fes aquesta explicitació, aleshores no serien possibles grafies com *els ions*, *l'ió*, sinó solament *els ions*, *el io*.

5.14. Una vacil·lació en la conjugació dels verbs adequar i evacuar

Un tema que Fabra va normativitzar aviat és el de la síl·laba tònica dels verbs que s'acaben en "consonant + *i* + *ar*". Per exemple, en (1906: 206 [53]) esmenta la vacil·lació col·loquial entre *estudia* / *estúdia*, i atribueix la pronúncia *estúdia* a la influència del castellà; o una conversa filològica de 1920 (la 66 —136) s'hi centra. Ben mirat, és tan comprensible que el castellà tendesca a dir *yo estudio* com que el català es mantinga en *jo estudié*. Efectivament, si tenim en compte que en els verbs de la primera conjugació hi ha una sèrie de persones (1^a, 2^a i 3ª del singular, i 3ª del plural dels presents d'indicatiu i de subjuntiu) en què l'accent es troba en la darrera síl·laba del radical (si és *péns+ar*, doncs serà *jo péns+e*, *que tu péns+es*), resultarà que una llengua que pronuncie *can-vi+ar*, es mantindrà en *jo can-ví+e*, però una llengua que pronuncie *cam-biar*, és comprensible que tendesca a *jo cámbio*.

Hom ha parlat de l'existència de noms (*cámbio* - *yo cámbio*), però això deu ser un factor subaltern. De fet, sembla que en castellà no es diu *yo fábrico*, malgrat la *fábrica*, i, complementàriament, no sempre hi ha noms, com en els verbs *confiar* i *saciar*, cada un dels quals es conjuga d'una manera (*yo confío* / *yo me sácio*). Pel que fa a la influència del castellà, pareix ben clara, atés que quan el verb català no té un homòfon en castellà, hi ha la conjugació genuïna: *jo estalvie*, *jo somie*, *jo balafie*.

Vet ací, doncs, que la gran freqüència de *puén-tes* i *sié-tes* en castellà, podria haver afavorit la formació de diftongs creixents en verbs de la primera conjugació (*cam-biar*), i aquesta evolució podria haver tendit a alterar la conjugació en unes persones determinades (de *yo cambío* a *yo cámbio*). Contràriament, en català hi ha dos factors (el manteniment d'*es-tal-vi-ar* o *so-mi-ar* i la baixa freqüència dels diftongs creixents) que fan improbable l'evolució castellana.

El quadre anterior també és aplicable, lògicament, a la *u*. Per exemple, si és *a-va-lu-ar*, doncs serà *jo a-va-lú-e*. Ara bé, aquesta vocal té una diferència amb la *i*: que en el cas de la *u* sí que és possible l'existència de diftongs creixents quan la consonant precedent és velar. Resultarà, per tant, que, si és *a-de-quar*, com que la grafia dels cultismes té repercussions ortoèpiques,⁵² haurem de conjugar *jo a-dè-*

⁵² «Anàlogament, davant *ua*, *ue*, *ui* i *uo* calia escriure *c* o *q* segons l'etimologia (Norma 10) i a l'ortografia consegüent subordinar la pronúncia: *obliquitat* pron. *o-bli-cui-tat*, *innocuitat* pron. *in-no-cu-i-tat*» (Fabra, 1917: 11 [114]).

quíe; però, com que és *e-va-cu-ar* (com remarca la Conv. Filol. 53 de Fabra —337), haurem de dir *jo e-va-cú-e*.⁵³ En el meu entorn social hi ha vacil·lació en la forma de conjuguar aquests dos verbs, i la causa deu trobar-se en el castellà. Efectivament, com que l'ortografia castellana no pot grafiar les pronúncies [ku-a, ku-e, ku-o, ku-i, kuj] pel fet d'haver abandonat la grafia romànica de *quatre*, ha hagut d'adaptar de la mateixa manera aquests dos verbs (*adecuar, evacuar*), i la conjugació *yo adecuó* deu ser la causa de la pronúncia catalana *jo a-de-cú-e*.

Ja que aquest llibre està dedicat a la normativa, deixeu-me dir que la conjugació normativa de verbs com *apreciar, odiar, associar, iniciar, acariciar, conciliar, copiar, apropiat*, etc., no és tan dura com sembla a primera vista. Des del punt de vista de l'emissor, la "interiorització" de la regla "*pens-ár* → *péns-e*, i per tant *es-tal-vi-ár* → *jo es-tal-ví-e*" porta a dir automàticament (sense ser-ne conscient, sense haver-ho pensat) *jo t'aprecie*. I, des del punt de vista del receptor, no deu cridar massa l'atenció la conjugació normativa, atés que al cap de dos mesos d'estar dient a classe oracions com *Això es pronuncia així*, resulta que només un cinc o sis per cent dels meus alumnes que no són de Filologia Catalana són conscients que el professor usa a classe la conjugació normativa.

5.15. Sobre fluid-fluir-fluïdesa i circuit-circuir-circuïció

5.15.1. Sobre la pronúncia de fluid i circuit

En dues converses filològiques que només s'han tornat a publicar en l'edició de Rafel, les núm. 460 i 472 (de 1923), Fabra tracta la grafia (i la pronúncia corresponent) de les paraules *circuit* i *fluid*. Començaré per sintetitzar l'opinió de Fabra (sembla que compartida pel DCVB i el DECLC), i després la comentarem. Aquestes paraules tenen la forma fònica [cir-cújt] i [flújd] perquè en llatí la *i* era breu, i això comporta que l'accent s'ha de trobar en la *u* en les llengües romàniques. La forma col·loquial [cir-cu-ít] «segurament és deguda a la influència de l'espanyol *circuito* [...] Com que el diftong espanyol *ui* és sempre creixent la *i* pren l'accent [...] I nosaltres d'aquest *circuito* n'havem fet *circuít*, ço és, *circu-ít*, puix que en català la combinació *ui* és disil·làbica».

⁵³ Aquestes formes verbals comporten que en el català central també hi haurà el hiac [u-u] en la forma *jo evacuo*, i el diftong creixent [wu] en *jo adequio*.

Des d'un punt de vista etimològic, convé comentar que els mots *fluid* i *circuit* són pròxims a *fortuït* i *gratuït*. De fet, el *Diccionari Ortogràfic* grafiava *gratuït*, i Fabra anuncia en la Conv. Filol. 472 (ed. de Rafel) que caldrà escriure *fortuït*, atés que «és indubtable l'existència, en llatí, d'un *fortuïtus* amb *i* breu (V. Dicc. Freund, el Tesaurus, etc.)». Avui, però, escrivim *gratuït* i *fortuït*, ja que sembla que la continuació de les recerques etimològiques ha portat cap a una altra banda. Podem concloure, per tant, que l'etimologia és vacil·lant. De fet, encara que Coromines tracta literats com Petroni de «poc hàbils» per haver usat *FORTUITUS* amb una *i* breu, comença la nota 3 de l'entrada *fortuna* d'aquesta manera: «Tal com en el cas de *gratuïtus*, sembla que [...]» (DECLC; subratllat meu).

Des d'un punt de vista de la llengua col·loquial, si pronunciéssim *circuit* i *fluid*, no hi hauria res a objectar: seria el mateix cas que *proteic*-*proteïna*, *heroi*-*heroïna*, etc. Tanmateix, com que la pronúncia és [cir-cu-ít, flu-ít], convé que pensem. Tenint en compte que la reflexió és bo que siga tan general o objectiva com siga possible, començarem per recordar els criteris que hem comentat en el capítol segon. Si acceptem la proposta que hi ha en §2.6.3 (que més enllà de la subordinació gràfica, hauria de prevaldre el català), ens haurem de mirar molt positivament les formes col·loquials. Aquest resultat, però, té el problema de l'hipotètic castellanisme, i per tant hem de parar-nos-hi.

Dos paràgrafs més avall defensaré que el mateix punt de vista llatí ens podria portar cap a la forma *circuït*, però ara voldria dificultar la creença que aquesta forma seria el resultat de la influència castellana. Més exactament: intentaré defensar que en la llengua col·loquial hi ha el que és coherent dins de la llengua catalana. Efectivament, si hi hagués subjugació del català davant del castellà, una gran part del valencià (la que pronuncia *avui* com a [wí]), diria [cir-kwít], i més tenint en compte que una de les tres o quatre paraules més bàsiques que tenen el diftong creixent [wí] és precisament *cuit*. Tanmateix, com que hi ha [cir-cu-ít] (i [flu-ít]), haurem de concloure que la pronúncia catalana deu explicar-se per causes alienes al domini social del castellà.

Em fa la impressió que hi ha dos camins que porten al mateix resultat. El primer seria l'estructura fonètica de la nostra llengua. Hem comentat en §5.3 que en l'orde *i + u* té importància el diftong (*niu*, *viuda*), mentre que en l'orde invers predomina el hiat (*produir*). Tenint

en compte aquesta propietat, no és estrany que hàgem adaptat les pronúncies castellanques [flwí-do] i [cir-kwí-to] com a [flu-ít] i [cir-cu-ít]. De més a més, hi podria influir secundàriament la freqüència del hiat [u-i] en els cultismes: a més de *fortuít* i *gratuít*, totes les paraules que s'acaben en *-uítat* (*continuítat*, *acuítat*) i algunes altres (com ara *fluir* i tots els derivats, *influir*, *confluir*...).

Ben mirat, convindria veure si la vacil·lació llatina no era res més que un intent d'eliminar la dualitat de FORTUITUS-GRATUITUS contra la de CIRCUITUS-FLUIDUS. El llatí hauria tendit cap al cas més regular en aquest sistema lingüístic, i la nostra llengua hauria fet exactament el mateix: pronunciar aquestes quatre paraules d'acord amb les nostres estructures fonètiques. Per una altra banda, cal dir que l'internacionalisme ja ha fet ací aigua. Efectivament, l'italià (que té «una de les ortografies més perfectes», Fabra, 1906: 191 [28]) també pronuncia de la mateixa manera aquestes quatre paraules, i per tant nosaltres no desentonariem si la forma normativa fos *cir-cu-ít*.

Un segon camí que porta cap al mateix resultat es troba en la formació de paraules. Quan un mot tradicional té hiat entre una *i* o *u* i una vocal immediatament posterior, és regular que es mantinga aquest hiat: *cua*, *cueta*, *cuetejar*, *cuereta*; *veí*, *veinat*. I bé, tenint en compte *fluir-influir-influent-influència-confluir*-etc., és ben regular la pronúncia [flu-ít]. Podríem tornar a invocar l'origen culte, però hi podríem oposar que la llengua té tot el dret a assimilar les irregularitats dels cultismes. Aleshores, si és ben normal que el participi d'un verb es nominalitze (cfr. *Aquesta criatura, quina crescuda més bona que ha fet!*, *Quina pelada que t'ha fet el barber!*), és ben coherent que els catalanoparlants perceben *fluid* i *circuit* com a derivats dels verbs *fluir* i *circuir*, els quals han produït derivació des de l'edat mitjana (*fluible*, *circuiment*).

En realitat, és ací on la nostra normativa es troba més deformada sota el domini llatí, com veurem de seguida. Abans d'arribar-hi, però, voldria dir que, a causa de les quatre raons que hem comentat (etimologia molt incerta i vacil·lant; influència castellana poc clara; i coherència amb l'estructura catalana, tant la fonètica com la derivativa), trobaria desitjable que l'Institut d'Estudis Catalans debatés si és convenient per als catalanoparlants que les paraules *fluid* i *circuit* passessin a *fluíd* i *circuít*.

5.15.2. Sobre l'existència de l'adjectiu *circuït* i la inexistència de *fluït*

Per tal de veure fins a on arriba la deformació de la nostra llengua a causa del llatí en la parella *fluid-circuit*, començarem per constatar la informació derivativa que donen uns quants diccionaris. El DCVB conté el verb *circuir*, l'adjectiu *circuït* (derivat, naturalment, del participi de *circuir*) i el nom *circuit*; el DGLC només conté el verb i el nom (*circuir, circuit*). En canvi, quan passem a *fluir*, en el DCVB no hi ha l'adjectiu corresponent al verb, i en el DGLC no hi ha derivat nominal. La causa d'aquesta discrepància en el tractament de les famílies derivatives de *circuir* i de *fluir* es troba en el fet que el mot *fluid* s'introdueix bàsicament com a adjectiu, i secundàriament com a nom, cosa que explica que no hi haja una entrada per al participi de *fluir* i l'habilitació com a adjectiu. Aquesta actuació, però, comporta un problema important per al català. En efecte, aquesta normativització implica que els catalanoparlants no podran actuar com actuen en general: habilitant el participi com a adjectiu. És a dir, podrem construir la dualitat *la ciutat que vam circuir / la ciutat circuïda*, però no podrem fer *una conversa que va fluir molt bé / una conversa fluïda*.

La causa per la qual els nostres diccionaris actuen de manera diferent davant de *circuit* i de *fluid*, deu ser un fet que es troba en els diccionaris del llatí: que FLUIDUS hi era un adjectiu. Ara bé, em sembla que no podem doblegar la nostra llengua fins al punt que els parlants hagen de renunciar, a causa del llatí, a una regla general de la formació de paraules. En realitat, aquesta submissió ens ha portat a una actuació molt dubtosa. Efectivament, la forma *fluïdesa* (i la més culta *fluïditat*) exigeix l'adjectiu *fluït*, atés que el sufix *-esa* s'aplica bàsicament a adjectius primitius (*pobre, feble, pregon, vell*), i esporàdicament a adjectius derivats de participis (*migrat, deixat*). Vet ací, doncs, que en la normativa actual hi ha una forma derivada, *fluïdesa*, sense la forma bàsica corresponent. En canvi, en la llengua col·loquial hi ha un sistema complet: *fluir* (verb), *fluït* (adjectiu derivat del participi) i *fluïdesa* (nom derivat de l'adjectiu).

D'acord amb les raons anteriors, la segona mesura que proposaria que debatés l'Institut d'Estudis Catalans és la possibilitat de restringir la paraula *fluid* a un nom. Aquesta mesura implicaria, naturalment, que hauríem d'eliminar de l'entrada *fluid* (o *fluïd*, si es trobaven coherents els raonaments de §5.15.1) tots els exemples en què per als

catalanoparlants hi ha l'habilitació del participi com a adjectiu («llenguatge fluid, estil fluid, una matèria / substància fluida»), els quals s'haurien d'escriure amb *-t*: *llenguatge fluït, un líquid molt fluït*.

5.16. Sobre l'accent diacrític

El 1950, un lingüista competent, Josep Giner, va fer una ressenya llarga de la gramàtica de Sanchis Guarner, publicada en l'apèndix documental de l'edició facsímil d'Antoni Ferrando (1993: XLVII-LIX). Un dels punts que hi tractava Giner era el de l'accent diacrític, sobre el qual opinava que era un error «enutjós», ja que l'ambigüïtat només existiria quan no tenim «en compte que els mots s'usen dins la frase». Com ara, el pronom feble *es* demana que tot seguit hi haja un verb, mentre que la forma verbal *és* consent molts constituents excepte un verb; davant d'aquesta distribució complementària, sembla impossible que hi haja cap error en els lectors. Conseqüentment, Giner proposava que l'ús de l'accent diacrític fos «potestatiu» (i encara reduït a una llista prou curta).⁵⁴

El pensament (i el vocabulari) d'aquest lingüista va passar al *Diccionari de la rima*, de Francesc Ferrer Pastor (ps. xxxvii-xxxviii), i d'ací ha arribat a Joan Solà, que ha tractat aquesta qüestió en l'article de 1973 (ps. 26-32). Em sembla que seria molt d'agrair que algú que fos partidari del manteniment de l'accent diacrític, arreplegués la informació dels tres treballs esmentats i la del treball que Solà diu que ha fet sobre cada una de les paraules amb accent diacrític; i a partir d'ací hauria de demostrar que en tal o tal altra dualitat gràfica hi ha el perill de provocar malentesos en la comunicació escrita.⁵⁵ I, si això no es

⁵⁴ En les notes que Sanchis Guarner va escriure a partir de la ressenya de Giner, hi ha el següent comentari davant de la proposta d'aquest autor sobre l'accent diacrític: «Tot això no va per mi sinó per Fabra; crec que té raó Giner».

⁵⁵ No cal dir que aquesta possibilitat deu ser més aviat ben remota, car si no hi ha malentesos en la llengua parlada, per què n'hi hauria d'haver en l'escripta (on, de més a més, el lector pot reflexionar tant com vulga)? En realitat, sembla de sentir comú pensar que, si fossen possibles els malentesos, la llengua hauria tendit a evolucionar de manera que desapareguessen les homofonies. Diversament, però, trobem que a vegades hi ha evolucionats que porten a formes homòfones en dos lexemes que pertanyen a la mateixa categoria sintàctica, encara que potser hi ha d'haver aquesta condició: que disposem d'algun mitjà que n'assegure la diferenciació. Concretament, a l'Horta es diu [beguem-begueu] tant per a l'indicatiu del verb *veure* com per al de *beure*, i, això no obstant, no sóc conscient d'haver presenciat mai un malentès entre aquests verbs, no debades els líquids potables solen demanar el pronom *es* quan van amb *beure*: *Cada dia (beguem) els mateixos líquids ≠ Cada dia ens (beguem) els mateixos líquids = Cada dia es menja / s'engoleix tres taronges*. Per una altra banda, aquestes observacions sembla que anul·len l'argumentació que la forma *vore* seria un intent de trencar l'homofonia de *beure-veure*. Aquesta evolució podria ser bàsicament morfològica (*vouré > voré*), amb un eixamplament morfològic posterior en valencià (si *voré*, doncs *vore*, com *valdré — valdre, tindré — tindre*, etc.).

produïa, trobe que l'Institut d'Estudis Catalans s'hauria de plantejar la possibilitat de simplificar aquest aspecte de l'accentuació.⁵⁶

5.17. Una reflexió per a una hipotètica continuació de la investigació

En aquest capítol, hem analitzat problemes ortogràfics o fonètics (o tot alhora) que van des de la puntualitat (*fluir- / fluït / fluïdesa, adequar / jo a-dè-qiè, ...*) fins a una certa extensió: propietats catalanes en els hiats i diftongs; formulació de dues propostes sobre les regles de l'ús de la dièresi, l'una, detallada, per als especialistes, i l'altra, molt simplificada, per a la gent del carrer; anàlisi de deficiències (inevitables) del sistema ortogràfic de les llengües romàniques, i una proposta sobre la jerarquia d'unes regles determinades dins de l'ortografia catalana; ...

La investigació que he fet no m'ha portat a qüestionar globalment el nostre sistema d'accentuació, sinó més aïna al contrari: des del punt de vista de la raó, no he trobat defectes importants en la proposta de Pompeu Fabra. Tanmateix, no gosaria afirmar que aquest sistema no és problemàtic. Aquesta paradoxa s'explica per una raó important que ha anat eixint al llarg d'aquest llibre: per la importància de l'automatisme en l'escriptura. Lamuela i Murgades ho han formulat com he reproduït en (16a), i, segons Miracle, també hi va recórrer Fabra durant l'època en què defensava un sistema d'accentuació molt pobre, a l'estil de l'italià (16b):

- (16) a. «La regulació de l'ús d'aquests signes auxiliars [l'accent i la dièresi] amb regles explícites d'una certa complexitat i el fet de llur accessorietat en l'aspecte global de la forma escrita, destinada a ser retinguda per la freqüència de la utilització, en fan una causa important d'errors ortogràfics.» (Lamuela i Murgades, 1984: 263)
- b. «En una gran part de la seva juvenesa es va mostrar d'acord amb el sistema italià d'accentuació, tot i que a través d'aquest sistema hom no podia saber mai si el mot que llegia era pla o agut o esdrúixol [...]. Pompeu Fabra s'hi engrescà fins al punt que en un dels seus escrits més o menys polèmics [...] va arribar a proclamar que el fet mecànic de posar un accent

⁵⁶ En realitat, Fabra ja emprengué alguna acció en contra de la distinció gràfica dels homògrafs. Concretament, hom volia distingir entre *cor* (l'òrgan que fa circular la sang) i *chor* (conjunt musical format solament per veus), però Fabra s'hi va oposar des del principi, i tothom l'ha seguit. Vegeu Lamuela i Murgades (1984: 273).

gràfic entrebancava la rapidesa en l'escriptura i en certa manera enterbolia la fluïdesa necessària a la funció del pensament.» (Miracle, 1989: 174)

Glossant el comentari de Lamuela i Murgades, podríem dir que el fet que els lectors possiblement vegem en l'accent i la dièresi un aspecte molt secundari de la forma gràfica de les paraules, provoca que, quan les persones ens gravem en la memòria la forma gràfica d'un mot, no hi deu haver sovint l'accent ni la dièresi. Aquesta hipòtesi no solament explicaria que no poques persones es deixen molts accents quan escriuen, sinó que també explicaria que de tant en tant (més aviat sovint) he d'aplicar les regles d'accentuació quan escric. I bé, si jo, que professionalment visc de la llengua, he de fer aquesta operació, què no hauran de fer els veïns del meu carrer, que tenen un contacte poc continu i poc important amb la llengua escrita?

Ara bé, el problema anterior no és un efecte de les regles d'accentuació que tenim, sinó de la mateixa existència de l'accentuació. Vet ací, doncs, que, si aquesta investigació ha de tindre una continuació global, podria anar per la direcció de veure si es podrien eliminar els accents i les dièresis de la nostra normativa.

CAPÍTOL 6. L'ACCENTUACIÓ DE LES *ee* EN VALENCIÀ

6.0. *Introducció*

El problema de l'accentuació de les *ee* afecta tot el català occidental, però, com que en aquesta qüestió ortogràfica també intervenen condicionants sociolingüístics, he decidit restringir-me al valencià. De fet, aquests condicionants tenen implicacions lingüístiques palpables en l'occidental del nord (com ara l'extensió del subjuntiu en *i*), però d'estructurals n'hi ha ben poques en el valencià. Per una altra banda, els factors estrictament lingüístics que intervenen en l'accentuació de les *ee* (que són els únics que tindrè en compte en aquest capítol), semblen tan diversos i complicats, que no permeten una conclusió fàcil i rotunda. En aquestes condicions, les reflexions d'aquest capítol no pretenen res més que ser una altra aportació perquè continue produint-se el que s'hauria de produir en qualsevol problema de la normativa: el contrast de les idees i la clarificació per mitjà del debat públic.

Com hem comentat en a la p. 91 i la n. 69, en el sistema lingüístic hi ha no poques qüestions (ben sovint les més difícils) que no es poden entendre si no n'estudiem el passat o evolució, i l'accentuació de les *ee* n'és una. Començarem, doncs, per parlar sobre el marc que conté el problema a resoldre, que és una qüestió apassionant: l'evolució del nostre sistema vocàlic. Actualment hem avançat molt en el coneixement de l'edat mitjana, però hi ha moltes incògnites en el període que va dels segles xv o xvi als nostres dies. Ja veurem que l'estudi d'aquests segles (amb inclusió de l'actual) és ben important, car la llengua està canviant davant dels nostres ulls.

En les reflexions sobre els canvis diacrònics, dedicaré una secció a la pronúncia del nom de la capital valenciana, i això no tant per la importància social de la qüestió, com per les deduccions que hi faré

sobre l'evolució de les *ee*. Després d'aquest emmarcament evolutiu, parlaré un poc sobre l'escriptura fonològica, ja que l'actitud que hi adoptem és important en la decisió de l'accentuació de les *ee* en valencià. Finalment, veurem les opinions de Lacreu (1990) i de Colomina (1993), les analitzarem i deixarem obert el debat.

6.1. Una qüestió apassionant: passat, present i futur del vocalisme català

6.1.1. Dues evolucions de signe contrari a l'edat mitjana

Quan nosaltres tenim una *o* oberta (com ara en *coll*), les altres llengües romàniques també solen tindre la mateixa vocal. En l'exemple anterior, l'italià *collo* també té una *o* oberta, i el castellà té el diftong creixent *ue* per la raó que hem comentat en §5.3: perquè va diftongar ò i è en *ué* i *ié* respectivament (*còllo* > *cuélllo*). Aquesta correspondència entre el català i les altres llengües romàniques és ben normal, ja que totes vénen del llatí, i per tant és lògic que compartesquen moltes propietats. Ara bé, si passem a les *ee*, resulta que en la nostra llengua trobem molt sovint el contrari del que hi ha en les altres llengües romàniques. Com ara, la paraula *verd*, que es pronuncia amb una *e* oberta en el català continental, té *e* tancada en italià, i en castellà no hi ha diftong. Inversament, paraules com *herba* o *finestra*, que pronunciem amb una *e* tancada, tenen *e* oberta en italià, i diftong en castellà.

Aquesta singularitat de la nostra llengua ha atret l'atenció de molts lingüistes romanistes de molts països durant tot el segle xx: italians, francesos, castellans, alemanys... Cada investigador que s'hi ha dedicat ha aportat una miqueta de claror, però qui ha fet avançar espectacularment la comprensió d'aquest misteri és un lingüista armeni que coneix molt bé el català medieval, Joseph Gulsoy. Aquest investigador va publicar l'any 1981 un article, «L'evolució de les *ee* tòniques en català», que té més intriga que una novel·la de lladres i serenos, i que està tan ben fet que qui vulga saber què és això de "l'estructuralisme", farà bé de llegir-lo, ja que hi aprendrà molt més que en no pocs manifestos. Miraré de resumir en aquest apartat unes poques de les idees que ha desenvolupat aquest lingüista pla i savi.

Gulsoy argumenta que, cap al segle xi, el nostre sistema vocàlic es trobava afeblit per la caiguda de les vocals finals (*PONTE* > *pont*) i medials posttòniques (*MONICU* > *monge*). De més a més, hi hauria un

conjunt de factors que van provocar que la *e* oberta tendís a tancar-se en molts contextos. Alhora que s'esdevenia aquest fenomen en tot el català, una sèrie de condicionants van provocar que, en una part de la llengua (la del català oriental), les paraules que tenien *e* tancada van canviar el punt d'articulació cap al centre de la boca. Resulta, per tant, que la llengua oriental no només tenia la *e* tancada de la llengua occidental, sinó també una vocal nova (que perdura actualment en bona part del balear), anomenada "*e* neutra". Vet ací un esquema del procés:

Català occidental				Català oriental					
a		a		a		a			
ò	è	→	ò	-	ò	è	→	ò	-
ó	é		ó	é	ó	é		ó	ə
u	i		u	i	u	i		u	i

Per una altra banda, cal dir que la *e* oberta no va desaparèixer en aquella evolució, ja que en una sèrie de contextos (com ara davant de *l* i de *rr*, *mel*, *ferro*) no es va tancar. Podríem dir que, en aquest període, la *e* oberta es debilita molt en tota la llengua, i, correlativament, la *e* tancada s'enforteix molt en el català occidental; i en l'oriental hi ha dues vocals pròximes, la *e* tancada (provinent d'una gran part de les paraules que la tenien oberta) i la *e* neutra (provinent de l'antiga *e* tancada).

Tres segles més tard (cap a mitjan segle *xiv*) es produiria un reajustament global del sistema fònic del català que seria de signe contrari a l'anterior: un enfortiment del sistema vocàlic, de manera que de la confluència de les *ee*, es passaria a una separació perquè la distinció articulatòria i perceptiva fos molt més clara. Aquesta reestructuració va tindre moltes conseqüències, de les quals n'esmentaré ací tres. En el balear i el valencià, les *oo* i les *ee* obertes s'obririen més, de tal manera que la diferència que hi havia entre aquestes vocals i les *oo* i *ee* tancades era (i és) molt acusada; en canvi, aquesta diferenciació no es va produir al nord del tortosí.¹ En el central, la *e* neutra es va acostar a l'oberta i s'hi va assimilar. Vet ací que l'occidental i el central tornaven a tindre el mateix paradigma vocàlic tònic, encara que la distribució sintagmàtica de les *ee* no és la mateixa, ja que com ara el sufix diminutiu *-et* té

¹ Una anècdota que deu ser significativa és que una filla meua, quan tenia tres anys, pronunciava algunes paraules que tenien *e* oberta amb una *a* (com ara [páws, tála], *peus*, *tela*), però la deformació no es donava mai cap a la *e* tancada, cosa que fa pensar que les *ee* obertes del valencià es troben més prop de les *aa* que no de les *ee* tancades (com a mínim quan van seguides de consonants obridores, *tela*, *peu*).

e tancada en occidental, i oberta en el central. Ací justament hi ha l'origen del problema a debatre: les dues grafies *sorprès* i *sorprés*, la primera de les quals correspon a la pronúncia del central, i la segona, a la de l'occidental.

6.1.2. Sobre la preeminència psicològica de les ee i les oo obertes

En el treball de Gulsoy hi ha dues propietats que s'apunten però que no es desenvolupen, ja que no pertanyen al seu objecte d'estudi. La primera és que l'evolució fònica que hem tingut permet d'entendre que el context fònic siga molt important en la distribució de les *ee*. Aquest factor és tan influent, que ha canviat l'obertura de no poques paraules. Per exemple, la paraula *verd* tenia *e* tancada, però la terminació *-ert* ha provocat que es canvie a oberta (excepte en balear). Dit clarament: el context fònic condiona moltíssim la distribució de les *ee* tancades i obertes (i un poc també la de les *oo*), sobretot en occidental per causes que no detallaré ací.² Aquesta propietat ja la va observar agudament Sanchis Guarner (1950: 68-75), i permet d'entendre que un catalano-parlant occidental no sap pronunciar una *e* oberta en molts contextos fònics (o li costa molt). Com ara, davant d'una paraula desconeguda que s'acabe en *-ell(a)* (per exemple *prutella*, que és un terme que m'acabe d'inventar) un occidental pronunciarà una *e* tancada. Inversament, un cantant que no es deixe dominar per la pronúncia italiana, dirà l'italianisme *tarantel·la* amb una *e* oberta; o és més aïna vergonyós que els locutors de Canal 9 pronuncien amb una *e* tancada el nom del programa *Passarel·la*, potser pel contingut que té. En §6.5.1, usarem aquesta propietat en el problema de la dualitat gràfica *sorprès* / *sorprés*.

El treball de Gulsoy es centra en l'edat mitjana, i per tant és lògic que haja tractat poc un fet molt important: que la reestructuració del xiv ha comportat un procés de creixement de les paraules que tenien *ee* i *oo* obertes. Per exemple, Sanchis (1950: 72) ja va observar que «en les paraules cultes en què hi ha *i* en la síl·laba que va darrera» d'una *e* tònica, aquesta vocal és oberta: *gremi*, *tesi*, *geni*, etc. I encara més contundent va ser en el cas de la *o*: «la *o* tònica és sempre oberta, encara que procedisca de o llarga llatina, quan hi ha *i* a la síl·laba que la segueix:

² En oriental, però, també és potent. Vegeu Recasens (1991: 84-85 i 86), on l'autor assenyalava que moltes paraules que tenien *e* oberta en oriental, han passat a tindre-la tancada en una gran part del central (com ara *llenya*, *peix*, *lleig*, *rei*...).

oli, dimoni, Antoni (...)» (p. 74).³ De fet, ací hi ha un bon camp d'investigació: com anaven augmentant les paraules que tenien *oo* i *ee* obertes al llarg dels segles. Per exemple, els cultismes que s'acaben en *-ecte* i en *-epte* (*efecte, projecte, recta; reptre, recepta*) tenen *e* oberta en occidental i en balear.

La freqüència de les *oo* obertes no necessitava augmentar, ja que n'hi havia moltes perquè no s'hi havia produït el tancament que hi havia hagut en les *ee*. La freqüència de les *ee*, però, era molt baixa en occidental, i per tant hi havia el perill de desaparició. Després del tancament del segle XI, Gulsoy (1981: 81) compta 38 paraules amb *e* oberta, però ara l'occidental deu tindre centenars i més centenars de paraules amb *e* oberta. De fet, en valencià està arribant-se a l'extrem que contextos que demanaven una *e* tancada, ara permeten la *e* oberta. Per exemple, a València és ben normal sentir *molèst, quimèra i exèmples*, i són ben notables les pronúncies dels dos noms comuns *zèro* i *clèro*, i la de dos noms propis tan importants socialment com *Vicent* i *Josèp*; o apareix prou sovint la pronúncia *bèca*. I els joves castellanoparlants que fan seu el català, no és rar que pronuncien *sèrp*. En realitat, la síl·laba travada afavoreix en molts casos el pas a una *e* oberta, i també la terminació *-ec(a)* (*Albuixèc*, la recuperació culta *bec*). Deixem-ho estar, però, ja que l'evolució moderna i contemporània de les *ee* en català en general i en valencià en particular, bé que es mereix una tesi doctoral.

A partir de les darreres observacions podem arribar a una conclusió important: que l'augment de les *ee* obertes no solament es deu a la introducció de cultismes, sinó també a una conversió de *ee* tancades en obertes. Gulsoy esmenta paraules com *verd, vela* o *tela*, i un estudi de la llengua actual faria augmentar la llista. Com ara, la pronúncia valenciana *molèst* (i la conjugació de *molestar, jo molèste, tu molèstes*, etc.) podria ser una conseqüència de la *e* oberta de *molèstia*. Dit clarament: els cultismes no solament estan augmentant els contextos de les *ee* obertes (*tedi*), sinó que també estan portant la llengua actual a entrar en conflicte quan hi ha contextos que tradicionalment demanaven *e*

³ En realitat, ja en l'exemplificació de les *ee* introdueix explícitament mots que provenen d'una *e* llarga llatina (*abstemi, misteri, col·legi...*). Per una altra banda, aquesta influència del context permet de comprendre que siga possible que hi haja *e* tancada (*o o*) i *e* oberta (*o o*) en una mateixa família derivativa. Com ara, tres dels exemples que dona Sanchis (*centric, imperi i influència*), contrasten amb la pronúncia valenciana de *centre, d'influent* i de la conjugació d'*imperar* (*jo impere, tu imperas*, etc.), amb *e* tancada. Posteriorment, ha représ aquesta propietat Mascaró (1984: «Aramon-aramònic: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara»).

tancada (*molèst, pèsta i vèsta* contra *feſta, fineſtra, eſt(a), veſpa, veſpra, cabeſtre*, etc.). Si hi afegim que també hi ha hagut un augment de les *oo* en quasi tot el català,⁴ podem arribar fàcilment a la sospita que, en la ment dels catalanoparlants actuals, les *oo* i les *ee* obertes deuen tindre un valor superior a les tancades.

De fet, no es tracta només d'una sospita, ja que hi ha no poques dades empíriques que esdevenen transparents des de la preeminència de les *ee* i *oo* obertes sobre les tancades. Com ara, si un valencià central normal i corrent sent *caissa* (per *caixa*), ho trobarà malsonant, però probablement callarà; ara bé, si sent *tèrra* o *hóme*, no serà difícil que diga: "Xiquet, tu no saps parlar el valencià". En castellà no existeix cap dels tres sons al·ludits (*caixa, terra i home*), però els fonemes que provoquen el rebuig fulminant són les *ee* i les *oo* obertes. Un altra dada: un valencià que pronuncie *póu* pot passar a pronunciar *pòu*, però al revés és ben difícil. De fet, no he vist que Raimon o Maria del Mar Bonet vacil·len en la pronúncia de la paraula *por* (que té *o* oberta en occidental i en balear), però Lluís Llach ha cantat *pór* i *pòr*. O he sentit que locutors del català central pronuncien *pòr* a la TV3, però encara no he sentit un locutor de Canal 9 que pronuncie *pór* (però sí *cementiri*).⁵

Ja veuen els lectors que estem xafant un camp molt apassionant (i encara poc estudiat), ja que es tracta de clarificar sentiments que la gent del carrer té sobre la llengua que parla (i de preveure l'evolució futura i decidir si la deixem vindre o si convé que agafem un altre camí). Nosaltres, però, hem de deixar aquesta tasca per als fonetistes, atés que ara ja tenim prou dades per a opinar en el problema de l'accentuació de les *ee* en valencià. Heus-les resumides ací: en un període arcaic (segles XI-XIII) es va produir un afebliment de la *e* oberta, i una determinació alta de l'aparició d'una *e* oberta o tancada segons el context fònic (*mèl / élla*), la qual cosa ha provocat canvis importants (*verd, verge*, etc., i el procés invers en oriental: *rei, peix*, etc.). Posteriorment (des del segle XIV), la *e* oberta ha anat enfortint-se progressivament. Aquest procés (que també s'ha donat en la *o* oberta —potser per paral·lelisme estructural—, *codi-tedi*) arriba als nostres dies, i per això no solament

⁴ Hi ha una trentena ben llarga de paraules que abans tenien *ó*, i ara tenen *ò*, com ara *hora* o *flor*. L'excepció és el nord, concretament el bisbat de Girona, on continuen pronunciant *flór*.

⁵ Les dades empíriques es podrien augmentar. Com ara, quan pregunte als meus alumnes si troben normal o estranya la pronúncia *Tinc pór*, tothom la troba estranya, però quan pregunte als alumnes de les comarques que pronuncien *póu*, com consideren la pronúncia *Va caure en un pòu*, una part considerable diu que la troba normal.

continua el creixement, sinó que, com a conseqüència d'aquesta actualitat, els catalanoparlants (o com a mínim els valencians) donen un valor molt alt a les *oo* i les *ee* obertes, molt més que a uns altres fonemes que no existeixen tampoc en castellà.⁶

6.2. Sobre la pronúncia del nom de la capital valenciana⁷

És ben sabut que una gran part dels valencians pronuncia el nom de la seua capital amb una *e* tancada, *València*. Davant d'aquest fet, com que el sufix *-ència* té *e* oberta en una part majoritària del valencià (sobretot a València i la comarca de l'Horta), hom sol creure que aquesta pronúncia seria una influència del castellà, potser perquè tendim a pensar que tot allò que discrepa de la forma de la normativa, és un castellanisme si coincideix amb el castellà). Ara bé, si aquesta creença fos certa, hauríem de trobar que el castellà hauria d'haver influït en la manera de pronunciar algun altre topònim que tinga *e* o *o* oberta. Jo, però, no tinc notícia que els valencians d'Alcoi, de Puçol o de Vinaròs diguen *Alcói*, *Puçól* o *Vinarós*, ni que els valencians de la Marina diguen *la sérra Bérnia*. Vet ací, doncs, una estranyesa quantitativa: encara que devem tindre centenars de topònims amb *e* o *o* oberta, el castellà sembla que només hauria influït en un (com a mínim en la toponímia major). Davant d'aquest panorama, em sembla que farem bé de passar a la qualitat i actuar com hauríem d'actuar sempre (vegeu la p. 102): veient si la pronúncia *València* es pot explicar des de dins, des de les propietats fonètiques del català.

El sufix llatí —ENTIA tenia *e* breu, i per tant hagué de donar una *e* oberta en el català anterior al segle XI: *València*. Ara bé, quan es va produir el tancament de les *ee* obertes, la *e* d'aquest sufix (i el resultat popular, —ença: *creença*, *Provença*...) hagué de canviar l'obertura, i per tant arribem a *València*. Vet ací, doncs, que ja tenim una dada important: que la pronúncia valenciana *València*, com a mínim no és estranya a la fonètica històrica del català.

Ara bé, si volem acabar de fer desaparéixer el fantasma del castellà, haurem de demostrar que és factible que la pronúncia antiga haja arribat als nostres dies.⁸ Potser aquest objectiu no és massa difícil

⁶ Em sembla que l'òptica que acabem d'esbossar comença a fer compaginables les hipòtesis de Badia (1963-68) i de Recasens (1991: 85-88).

⁷ Aquesta secció l'he represa, ampliada i rectificada en Saragossà (e.c.p.b).

⁸ Encara que, significativament, els sostenidors de la influència castellana, probablement no han de demostrar res: significativament de la nostra actitud acomplexada davant del castellà.

d'assolir si tenim en compte que la pronúncia dels topònims i dels antropònims pot resistir l'investida dels canvis fonètics d'una llengua. Per exemple, quan dic als meus alumnes les oracions *Me'n vaig a Novetlè* (topònim de la Costera) i *Me'n vaig amb Fifè* (antropònim de Silla i de Picassent, l'Horta Sud), tot i que sabien que els havia de dir un topònim i un antropònim valencians, i que aquests noms havien de tindre alguna propietat fonètica estranya, en compte d'analitzar quina raresa hi ha, d'una manera ben majoritària no s'estan de fer coralmment aquesta resposta: «Quèèè???!!» Encara que, ben mirat, la seua sorpresa és lògica. Un valencià de Silla, de Picassent o de la Costera ha sentit moltes vegades *Fifè* o *Novetlè*, i ja hi està acostumat; però un valencià que sent per primera vegada aquestes paraules, com que en el seu sistema fonètic no hi ha cap paraula aguda que s'acabe en -è, deu sentir una espècie de torbació causada pel desajust entre les estructures fòniques que deu haver deduït i assimilat el seu cervell, i la pronúncia que li arriba (i d'ací el «Quèèè???!!» dels meus alumnes). Clar i ras: en el sistema fonètic valencià no hi ha paraules acabades en -è, i, a causa d'aquesta propietat, encara que un valencià veja escrit *cafè*, llegirà probablement *café*; però, no obstant això, l'antropònim *Fifè* i el topònim *Novetlè* han aguantat (per ara) el pas del temps.⁹

I bé, no és això prou per a creure que la pronúncia *València* és genuïna? Si els topònims i els antropònims poden esquivar les reestructuracions d'un sistema fonètic, i la pronúncia *València* respon a la història catalana, no podem concloure que aquesta pronúncia és ben nostra? En una país amb una autoestima normal i segur d'ell mateix, probablement sí que n'hi hauria prou, però en el nostre cas convé aprofundir-hi més. De més a més, també hi ha una bona objecció que és necessari que l'afrontem. Començarem per l'objecció.

Si resulta que la pronúncia dels topònims i dels antropònims pot mantenir-se invariable davant de les evolucions fonètiques d'una llengua, i si resulta que el topònim *València* havia de tindre una *e* oberta abans dels canvis fonètics del segle XI, per què no va romandre invariable aleshores la pronúncia *València*? Això és, no és correcte que postule una hipòtesi per a l'evolució que va del segle XIV a l'actualitat, i que no aplique aquesta mateixa hipòtesi per al període que va del segle XI al XIV.

⁹ Serà interessant veure què passa quan pronuncien *Novetlè* els locutors valencians que no coneixen aquest topònim de la llengua viva, sinó només de la llengua escrita.

Aquesta objecció és ben coherent des d'un punt de vista lingüístic, però no té en compte una qüestió bàsica: que els topònims poden mantenir-se inalterables davant de les evolucions fonètiques, no en qualsevol àmbit geogràfic, sinó només allà on s'usen quotidianament. Com ara, no he sentit mai que un valencià de la Marina o de la Safor pronuncie *Dènia*, però sí que he sentit aquesta pronúncia (i he vist aquesta grafia) en catalanoparlants que no coneixen el nom de *Dénia* de la llengua viva.

I bé, per veure com de diferents són el primer pas (de *València* a *València*) i el segon (de *València* a *València*), només hem de tindre en compte un factor: que totes les dades que coneixem apunten a la sospita que el català es degué formar en una regió prou reduïda que aniria per les comarques pirinenques meridionals (de la Ribagorça al Rosselló i a l'Empordà), regió que s'eixamplaria per la banda oriental fins a Barcelona. Efectivament, no té res d'estrany que, en els segles XI o XII, quan el català es trobava molts quilòmetres al nord d'una ciutat de cultura àrab i de religió mahometana anomenada *València*, els catalanoparlants d'aleshores adoptessen el nom d'aquesta ciutat llunyana a les estructures fòniques de la llengua que parlaven. Ben mirat, si ara hi ha catalanoparlants que diuen i escriuen *Dènia*, molt més normal és que en els segles XI o XII es pronunciés *València*, ja que aleshores les comunicacions eren prou més difícils, i damunt hi havia dues societats que divergien en la llengua, en la cultura i en la religió.

Ara, després de comentar per què no té fonament l'objecció d'igualar els dos processos (de *València* a *València*, i de *València* a *València*), mirarem d'aprofundir l'anàlisi per tal de corroborar que la pronúncia *València* s'explica per raons catalanes. Hom ha argumentat que *València* havia de tindre *e* oberta a l'edat mitjana, ja que apareix rimant amb paraules acabades en *-ència*, i aquest sufix sol pronunciar-se amb *e* oberta en la llengua actual. Ara bé, jo diria que aquesta dada empírica només demostra (si no hi havia una rima falsa) que *València* i *pacència* devien tindre la mateixa *e* durant el segle XV, però no demostra gens ni mica que *València* tingués aleshores una *e* oberta. De fet, les qüestions decisives serien aquestes dues: primera, saber en quin moment comença a actuar la llei de *codi-tedi*; i, segona, saber en quin moment el sufix *-ència* comença, com a conseqüència d'aquesta llei, a canviar l'obertura de la *e* (de tancada a oberta). Pel que fa a aquesta

segona pregunta, el pas de *-ència* a *-ència* no degué produir-se en quatre dies, ni menys encara en quatre dies del segle XV, ja que en el valencià actual encara es troba *-ència* per ací i per allà (com ara en parts d'Algemesí —la Ribera— o de l'Olleria —la Vall d'Albaida). És cert que està produint-se una unificació fonètica en aquesta qüestió, i que d'ací a poques dècades la pronúncia *-ència* potser haurà desaparegut,¹⁰ però, ara com ara, es troba fàcilment en moltes comarques valencianes.¹¹ I bé, si la *e* oberta en final de paraules comunes ha desaparegut però encara en queden restes en topònims i antropònims (*Novetlè, Fifè*), tenint en compte que la *e* tancada de *-ència* encara no ha desaparegut del valencià col·loquial, què té d'estrany que el topònim *València* conserve la *e* tancada? Realment, la pronúncia *València* deu ser ben genuïna (i ben catalana).¹²

6.3. Al voltant de l'escriptura fonològica: un diàleg amb Jordi Colomina

L'any 1993 vaig llegir amb molt d'interés l'article que acabava de publicar el meu col·lega i amic Jordi Colomina sobre «La contribució dels dialectes a la fixació d'un model estàndard». Efectivament, aquest treball és molt interessant per diverses raons, una de les quals és que Colomina explicita els criteris de normativització, que és un factor bàsic (cfr. el capítol segon d'aquest llibre) que massa sovint deixem en el regne fosc de la implicació. El dia 15 de maig de 1993 li vaig escriure una carta centrada en el criteri "d'escriure com es parla", que Colomina critica i que és, segons ell mateix, «la idea principal desplegada en» el seu article (p. 35). En efecte, aquest criteri de selecció

¹⁰ Seria bo que algú fes un inventari dels canvis lingüístics (fonètics, morfològics, derivatius, lèxics, sintàctics) que demostren que el català col·loquial continua sent un sistema lingüístic autònom malgrat el domini, tan fort, del castellà i del francès. Aquest treball seria important no solament per a conèixer més bé la nostra llengua, sinó també per a contribuir en la recuperació de la confiança dels nostres pobles. Vegeu també la n. 19 de la p. 217

¹¹ A la comarca de l'Horta Sud, el canvi és total. De fet, els meus companys d'estudis de cap a l'any setanta (que no havien vist ni una línia escrita en la seua llengua), pronunciaven *valència* quan parlaven del concepte químic (cfr. "la valència del ferro és tal"). Actualment hi ha algun jove que pronuncia *València* de manera espontània (i aleshores solen trobar horrorosa la pronúncia *València*, com passa sempre en el canvi de l'obertura de les *ee* i les *oo*), variació que no és estranya, ja que la pronúncia *València* és una excepció a les dotzenes i dotzenes de paraules que s'acaben en *-ència*. Per una altra banda, a l'Horta Sud també es pronuncia amb è el sufix *-ença* (com ara en el mot comú *aparença*).

¹² Voldria agrair a Josep Moran un comentari que em va fer l'any 1986, sent professor meu. Seguint Coromines (1971: 203), va dir a classe que la pronúncia *Ebro* de les terres de l'Ebre, no podia ser un castellanisme, sinó una deixalla de la llengua anterior a la conquesta catalana, ja que, «com podia ser que aquelles comarques s'haguessin deixat influir en la pronúncia del seu principal accident geogràfic?» Realment, aquesta opinió va ser el primer toc d'alerta davant de la creença, molt estesa, que la pronúncia *València* és un castellanisme.

té moltíssimes implicacions en la regulació de les propietats que tracta Colomina, i per tant és fonamental posar-s'hi d'acord. Com que aquest principi també afecta l'accentuació de les *ee*, he pensat reproduir bàsicament la part de la carta que s'hi refereix:

« [...] tinc una opinió diferent de la teua, i pràcticament la veia com a “evident”, però el fet que tu opines altrament em fa pensar que hi deu haver factors que no he vist. Tenint en compte això, em pareix que el contrast d'idees podria ser ben interessant, i per tant miraré de desplegar les meues raons i intuïcions.

»Denuncies a la p. 24 la subordinació a la ideologia espanyola, cosa que em sembla perfecta. Efectivament, la nostra situació en relació al castellà pot provocar que reproduïm concepcions espanyoles, com ara quan es propugnava que l'empordanés i el gironí seria una espècie de dialecte superior (i crec que hi ha hagut algun intent de fer el mateix amb el parlar de la regió alcoiana en relació al valencià). Ara bé, l'intent de viure decentment (i per tant no subordinats al castellà —ni a ningú) també té un altre perill: que neguem propietats normatives pel fet de ser castellanés, encara que aquestes propietats podrien afavorir el nostre poble. És evident que, tal com ha propugnat Coromines, hem d'actuar independentment del castellà, i mirar aquesta llengua com qualsevol altra; però també és evident que aquesta independència no és gens fàcil d'aconseguir, i per això els lingüistes hem de dialogar entre nosaltres.

»Tu parteixes de la creença que “l'ortografia és arbitrària” (p. 20), però més enllà dels límits (a vegades borrosos) entre els “al·lòfons” i els “fonemes”, jo diria que l'arbitrarietat fonamental és la representació que atribuïm a cada fonema (la decisió que com ara la consonant palatal fricativa sorda la representem així o aixà); i, més enllà d'aquesta arbitrarietat, qualsevol llengua escrita s'hauria d'establir seguint la parlada [cfr. ací § 1.1]. És veritat que en català la mateixa lletra pot representar dos sons distints (*gust*, *gitar*), però això no és res més que una manifestació de la supeditació de la nostra ortografia a la llatina. També és veritat que en anglés i en francès hi ha una divergència immensa entre la llengua parlada i l'escripta, però, si no vaig errat, això no és res més que una conseqüència del problema immens en què es troben aquestes cultures: que si acostessen la llengua escrita a la parlada, possiblement farien que tota la documentació del passat esdevingués intel·ligible per a la gent del carrer, ja

que l'evolució fonètica d'aquestes llengües ha sigut immensa. En relació a l'acostament o separació entre la llengua parlada i la llengua escrita, em sembla que els castellanoparlants i els italo parlants han de fer un esforç molt més reduït que els anglòfons i els francòfons a l'hora d'aprendre el codi escrit, i que l'ideal de tota normativa és plantejar els mínims problemes gràfics a la gent del carrer. Per una altra banda, des d'un punt de vista evolutiu, l'ideal és que la normativa procure adaptar-se als canvis generals, si és possible sense que aquestes adaptacions impliquen que la llengua del passat esdevinga inintel·ligible.

»A partir de les observacions anteriors, crec que és debatible el contingut de les seccions 2.4 [Colomina propugna que també siga normativa la pronúncia predominant en occidental, amb [a], dels mots començats per *es-perar*, *en-tendre* i *em-blanquinar*, i unes poques paraules soltes com *llençol*] 2.5 [s'hauria de poder mantenir en la pronúncia normativa occidental el tancament de la *a* en *e*, com en *assaciar*, pronunciada *asseciar*, i també el fenomen contrari, com ara la pronúncia *malair* de la paraula *maleir*] i 2.6 [els occidentals que pronuncien *cusir*, *Jusep*, *cubert*, etc., haurien de poder mantenir aquesta pronúncia]. Deixant de banda que el fet que el català occidental pronuncie en general *llençol* no és objectivament una sort, la qüestió bàsica és que, davant de la discrepància entre la llengua escrita (*entendre*) i la parlada (*antendre*), ens hem de preguntar com hem d'actuar els occidentals a partir tant de raons com de l'experiència.

»La meua experiència personal des de fa una vintena d'anys a l'actualitat, va a favor teu, ja que aquesta experiència em diu que no és gens fàcil deixar enrere la pronúncia *antendre*, *laixida*, tot i que jo creia que la pronúncia comuna que es generalitzaria a la llarga és *entendre*, *l'eixida*. Ara bé, en el meu cas hi ha un factor que ha pesat molt (i que continua pesant): la voluntat d'apartar-me mínimament de la llengua del carrer. És per la meua experiència personal, que en el diàleg que hem mantingut fa pocs mesos amb mestres i professors a Ontinyent [un curs, *Escola i Llengua Normativa*, en què vàrem participar Colomina i jo], els vaig plantejar com a "difícil" el pas a la pronúncia que recomana l'Institut [d'Estudis Catalans]. La meua sorpresa, però, va ser veure que els mestres i professors sembla que no opinaven com jo; concretament, una mestra de la Safor (que tenia una consciència nacional formidable) m'arribà a dir que els infants no solament pronuncien *esperar*, sinó que fins i tot no eren conscients que les persones adultes pronuncien *asperar*, i

quan hom els ho deia, es quedaven sorpresos, estranyats.

»I bé, davant d'aquesta experiència (que caldria investigar, naturalment), jo em pregunte si els lingüistes que tenim la convicció que la llengua parlada tradicional és excel·lent en general, a vegades no filarem massa prim, i el nostre recel contra els "puristes" podria portar-nos a normes (com ara escriure *meva* però pronunciar *meua* [és una norma que proposa Colomina]) que entrebanquen no solament la tasca docent, sinó també un procés que es podria produir lentament però sense traumes: l'acostament entre la llengua parlada i l'escripta.

»La meua intuïció (que és això, intuïció, i per tant he d'estar ben obert als raonaments) és que allò que els lingüistes hem de combatre especialment és la creença estúpida (i molt arrelada en el nostre poble, especialment en les àrees en què els parlants es creuen més marginals —com ara els valencians en relació a Barcelona) que "parlem malament". Jo tracte aquest prejudici en els cursos de la Facultat, i intente que els alumnes perden complexos d'inferioritat, tant interns (en relació a Barcelona) com externs (en relació al castellà), encara que, ben entès: estar segur de tu mateix i de la teua col·lectivitat (comarcal, regional o nacional) no comporta no ser autocrític i saber que hi ha aspectes lingüístics (i sobretot sociolingüístics, és clar) que caldria canviar. La qüestió més decisiva no consisteix pas en els canvis lingüístics que s'haurien de produir en el català col·loquial a causa de la normativa, sinó les condicions en què es facen: si els canvis són pocs però s'efectuen en condicions d'autoodi, seran molt costosos des d'un punt de vista psicològic; contràriament, si els canvis són més nombrosos però es fan sentint molta estima per la llengua del carrer (i per tant serien canvis que propugnaríem per aconseguir una llengua normativa —escrita i parlada— més simple, més coherent o més unificada), en aquest cas jo diria que els canvis es produiran amb un cost psicològic molt més baix que no en l'altra possibilitat. De fet, crec que l'Institut també s'hauria de preocupar per la forma de propagar les normes entre la gent del carrer, pels mitjans que s'usaran en la propagació de les normes.

»Voldria acabar aquests comentaris amb tres observacions més. La primera és sobre la ciutat de Barcelona. És veritat que hi ha un cert centralisme estúpid (i possiblement mimètic de l'espanyolisme), i que l'hem de combatre [...], però també és veritat que Barcelona ha actuat no rarament d'una manera formidable. Per exemple, davant de la generalització medieval de la grafia *ull*, el parlar de Barcelona ha acabat eliminant

el "ieisme" bàsicament oriental (i de retruc ha arrossegat els dialectes de les ciutats del seu entorn), de tal manera que, gràcies a aquesta evolució fonètica, va desapareixent la separació entre la llengua escrita i la parlada.¹³ I, si no vaig errat, no és l'únic cas en què Barcelona s'ha plegat als interessos generals (com ara en l'eliminació de l'article *es-sa*). Dic això sobre Barcelona per dues raons: la primera, perquè crec que els qui no som barcelonins no ens hauríem de dedicar tant a criticar el sector barceloní de mires de campanar, com a popularitzar (i reivindicar, és clar) la Barcelona de mires nacionals (i procurar que unes altres capitals —sobretot València— practiquen aquest camí). I la segona raó d'esmentar la Barcelona medieval, és mirar d'oposar-me a la teua insinuació que aproximar la llengua parlada a la llengua escrita seria una influència espanyola (p. 24): deixant de banda que la qüestió més decisiva no és l'origen nacional de les idees sinó el valor de les seues conseqüències, el camí cap al qual sembla que tendeix l'ensenyament valencià deu ser el mateix que ja va practicar la Barcelona medieval en diversos aspectes.

»La segona observació que volia fer sobre el criteri normatiu que estem comentant és que no veig clar un procediment metodològic que uses un parell de voltes (ps. 25 i 28): establir un paral·lelisme entre l'occidental i l'oriental: si els orientals poden dir *purtèta*, per què els occidentals no hauríem de poder dir *cullir* o *llançol*? Efectivament, mentre en oriental aquest fenomen fonètic és sistemàtic en posició àtona (o quasi sistemàtic), en occidental el fenomen afecta paraules que semblen aïllades (*sencer*, *cobert*), tres començaments de mot (*entendre* —no sistemàtics ni geogràficament —Maestrat, Morella, etc.— ni lèxicament —*estar*, etc.) i crec que poca cosa més (*asseciar* i el fenomen contrari, *malair*). En l'aspecte que estem comentant, els orientals no poden acostar-se a la llengua escrita sense canviar durament la seua manera de parlar, però, mentre algun lingüista no demostre el contrari, hem de pensar que pronunciar *llançol* en occidental no és cap atemptat contra el sistema fonètic (i no massa diferent podria ser el cas d'*entendre* si és veritat que hi ha joves que no s'havien adonat que la gent adulta diu *antendre*).

¹³ Coromines (1976: 13-51, de 1951) intenta fer creure que Barcelona sempre hauria pronunciat *ull*, encara que, inexplicadament, tot el seu entorn pronunciaria *uy!* (fins i tot a primeries del segle xx). Potser el problema de fons és que hom creu que aquesta evolució seria vergonyosa per a Barcelona, però ja he dit que podem interpretar-la ben al revés, com un orgull immens. De fet, ser capital no hauria d'implicar un privilegi, sinó bàsicament una responsabilitat, i quan una capital sap doblegar algun interès particular als generals o nacionals, està potenciant enormement que no hi haja el gat i el gos servil d'«el cielo y las provincias» («De Madrid al cielo»), sinó la carn i l'ungla dignes de «la mata de jonc» de Ramon Muntaner.

»I la tercera observació que volia fer-te és que no sempre em sembla positiu que la llengua parlada s'acoste a l'escripta en qüestions fonètiques.¹⁴ Deixant de banda la grafia *tg* (que no pot tindre cap repercussió en occidental a curt terme, especialment de la Plana en avall), hi ha un aspecte en què seguir la llengua escrita és nefast: pronunciar *quina bora és* [en compte de *quin bora*]. Ara bé (i deixant de banda que l'Institut recomana açí l'elisió), jo diria que hi ha un problema que els lingüistes encara no hem sabut resoldre: descriure quins són els factors (i en quina jerarquia) que determinen el funcionament de la llengua parlada en l'elisió de vocals.»

Podríem resumir dient que les condicions sociolingüístiques són molt importants en l'assumpció popular d'una normativa (que hi haja autoestima, i no l'autoodi que promou impunement el diari castellanitzador de València *Las provincias*, que comença per tindre un nom eloqüent).¹⁵ A banda d'això, sóc de l'opinió general que la llengua col·loquial s'ha d'adequar al català escrit en alguns detalls, com ara pronunciant *decisió* i *pressió* en compte de *decissió* i *presió*.¹⁶ Pel que fa a l'occidental, seguiria l'opinió de Sanchis Guarner (1950: 76) i de l'Institut d'Estudis Catalans (*Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*, I, 1990). Concretament, crec que val la pena fer un esforç social per veure si passem d'*asperar* a *esperar*, de *malair* a *maleir*, etc. I, si aquest esforç fracassa, serà el moment de replantejar la qüestió. Deixem que el *vaixell* orsege per veure si pot arribar al port de l'èxit social, ja que, si no el deixem navegar, és evident que no hi podrà arribar.

Per una altra banda, convindria que els lingüistes estiguéssim més en contacte amb els pedagogs, no siga que, volent defensar la llengua parlada, estiguem perjudicant-la. Finalment, convé dir que adoptar un punt de vista general no vol dir tractar de la mateixa manera el català occidental i l'oriental. Òbviament, cal buscar la unificació

¹⁴ Fora de la fonètica i el lèxic que no apareix a les gramàtiques usuals, hi ha no pocs aspectes en què la llengua parlada actua molt més bé que l'escripta (com ara en l'ús del pronom *ell*). [Vegeu ací les ps. 94-97]

¹⁵ Encara que no menys eloqüent és el nom de l'altre diari, *Levante*: la submissió provinciana a Madrid, i una de les seues conseqüències, l'intent d'amagar el nom de València darrere de "las provincias de levante", en aquests anys també victoriosos per l'«autovía de Levante» i pels informatius de la televisió espanyola. El fet que el nom d'aquests diaris continue com si res vint anys després de la dictadura del general Franco, ja dona a entendre com d'antivalencianistes són els sectors dirigits de la ciutat de València (d'esquerres o de dretes, poca diferència hi ha: «els antivalencians els coneixereu per la seua constància a ignorar el valencià»).

¹⁶ Vegeu les converses filològiques de Fabra 24 (17) i 53 (337).

sempre que popularment siga factible, però és necessari que tractem a cada u segons siga, segons les seues propietats internes. En algunes qüestions ortogràfiques, només l'oriental pot aspirar al bé de Déu d'una correspondència biunívoca entre fonemes i lletres (*g / tg, x / tx*), i en unes altres és al revés (*o / u, a / e* àtones); com a mínim a curt terme.

6.4. La defensa de Lacreu (1990) sobre la grafia *sorprès* en valencià

6.4.0. Introducció

Josep Lacreu, que té una experiència ampla com a corrector i com a divulgador, sap, com qualsevol lingüista, que el problema de l'accentuació de les *ee* és difícil de resoldre, ja que una argumentació que aparentment va a favor d'una opció, precisant-la o canviant-ne el punt de vista, pot girar-se contra aquesta mateixa opció. La primera actuació de Lacreu es troba en el llibre d'estil de l'editorial *Tres i Quatre*. Tenint en compte els destinataris dels llibres d'aquesta editorial, l'autor hi defensa que els valencians haurien de seguir l'accentuació del central. En una conversa (18-11-1994), Lacreu em va explicar que raons també sociolingüístiques l'han portat a propugnar que les publicacions valencianes com gramàtiques i diccionaris, donen la grafia *sorprès* com a primària, i *sorprès* com a secundària, que és el camí que ja ha practicat Vicent Pascual en el *Diccionari Gregal* (1987; reeditat com a *Diccionari Tabarca*, 1990), i que actualment sembla la millor opció possible davant dels condicionants sociolingüístics.

En aquest llibre, em limitaré a analitzar les raons que Lacreu ha publicat, això és, les que apareixen en el *Manual d'ús de l'estàndard oral*. També em limitaré, com ja he dit, a les argumentacions purament lingüístiques, i per tant deixaré de banda les sociolingüístiques.

6.4.1. Uns quants arguments a favor de la grafia *sorprès* en valencià

Després de donar els contextos en què apareixen les *ee* i les *oo* obertes, i les excepcions que hi ha, Josep Lacreu fa aquest raonament:

- (1) «L'escriptura, d'altra banda —com ha quedat patent en alguns dels exemples transcrits anteriorment—, no sempre és tampoc un reflex fidel de l'obertura de les vocals. Fins i tot en el cas d'utilitzar un sistema d'accentuació apte només per als valencians, ens trobem que la grafia d'algunes paraules com *València, perquè, què, època, despotà sèpia, èter* i algunes

altres no es corresponen amb la pronúncia habitual. Davant de la relativa variació que presenta la llengua oral en tot el domini lingüístic, és convenient disposar d'un codi gràfic homogeni. Això, tot i que globalment presenta avantatges importants, té com a contrapartida alguns punts de discrepància entre l'escriptura i la fonètica. Per tant, convé saber amb precisió quins són aquells pocs casos en què la pronúncia estàndard valenciana no es correspon amb la grafia general [i tot seguit hi ha tres regles].» (Lacreu, 1990: 30)

Com que l'accentuació de les *ee* en valencià és, com ja he dit repetidament, un tema difícil, miraré de fer-ne una anàlisi detallada.

Em sembla que Lacreu dóna a entendre d'una manera indirecta que la pronúncia de les *ee* i de les *oo* és prou variable: «L'escriptura [...] no sempre és tampoc un reflex fidel [...]. Fins i tot en el cas d'utilitzar un sistema d'accentuació apte només per als valencians, ens trobem que [...] Davant de la relativa variació que presenta la llengua oral en tot el domini lingüístic [...]». Ara bé, aquest hipotètic estat de dispersió o variació contrasta amb aquesta objecció: la proposta que propugna Lacreu «té com a contrapartida alguns punts de discrepància entre l'escriptura i la fonètica». Efectivament, si la llengua parlada fos realment tan variable, seria inevitable la discrepància entre la grafia i la pronúncia, i per tant no s'hauria de presentar com a objecció.

En realitat, la llengua catalana es troba dins d'una evolució prou homogènia (com hem comentat en aquest capítol). Hi ha, òbviament, canvis (com ara que *còrt* tendesca a passar a *còrt*), i per tant hi ha diferències, ja que el ritme i les paraules no coincideixen sempre. En aquesta situació, l'obligació dels lingüistes és mirar d'aclarir aquesta evolució (per què estem canviant, cap a on anem, en quin moment de l'evolució ens trobem...), i que l'Institut d'Estudis Catalans prenga les decisions que trobe més adequades. Per una altra banda, les paraules tradicionals amb *o* que varien en grans regions dialectals —tipus *flòr* / *flór*—, no són pas massa; però la decisió d'escriure *soprès* afecta un nombre important de paraules (i, per tant, l'objecció dels «punts de discrepància» té suport empíric).¹⁷

Pel que fa al valencià, les paraules que esmenta Lacreu (*València*,

¹⁷ Pel que fa al nombre de paraules afectades, vegeu §6.5.4. Potser convé dir que a primeries de segle n'hi havia que argumentaven a favor de fer rimar *ressò* i *cançó* amb l'afirmació que les variacions regionals eren altes; en canvi, Fabra (que s'hi oposava) parla d'«un curt nombre de casos». Vegeu la Conv. Filol. 68 (614, de 1924).

perquè, *què*, *època*, *dèspota sèpia*, *èter*) no són homogènies, sinó que em sembla que hi ha quatre casos diferents. El cas de *València* ja l'hem comentat. Una altra situació és la de *què-perquè*. Efectivament, els valencians que accentuen les *ee* seguint la pronúncia occidental, escriuen invariablement *què* (i paraules que s'hi relacionen: *per què* i *perquè*). No n'he vist mai les raons, però supose que podrien ser aquestes: les paraules *és* (del verb *ser*) i *què* tenen una freqüència d'ús molt alta, i per tant podria ser interessant que introduíssem la convenció d'escriure uniformement l'accentuació d'aquests dos mots independentment de la pronúncia. *Què* sol pronunciar-se amb *é* en occidental, encara que hi ha clapes de *è* (com ara al Maestrat); i *és* sol pronunciar-se amb *é* en occidental i en alguna part de l'oriental.¹⁸

També és diferent *sèpia*. Si no vaig errat, *Dénia*, *sénia* (i *La Sénia*, rierol i vila), *sépia*, *séquia* i *església* deuen formar un bloc homogeni, concretament una deixalla del sistema anterior al segle XIV. Si això fos cert, convindria estudiar la possibilitat d'arribar a una normativa homògena.

I, finalment, hi ha els cultismes. En aquest cas, opine que hem d'actuar com propugnava Fabra (vegeu la n. 16 de la p. 269): adequant la pronúncia a l'escriptura. Si aquestes paraules es pronuncien amb *e* tancada, és bàsicament perquè ens han arribat per mitjà del castellà, però a un valencià li costa ben poc d'esforç pronunciar *dèspota*, i, per tant, la meua opinió és que l'Institut d'Estudis Catalans hauria de recomanar la pronúncia amb *e* oberta. També hi inclouria les paraules cultes *sèrie* i *espècie*, que Sanchis Guarner (1950: 72) ja col·loca entre els cultismes amb una *i* en la síl·laba posterior a la *e* tònica (*gremi*, *tesi*, *misteri*, *col·legi*, etc.). Finalment, trobe que també hi convindria incloure la paraula tradicional *bèstia*, atès que en el valencià actual ja hi ha paraules amb *-èst-* (*molest*, *pesta*, *vesta*), i per tant ja és assimilable la pronúncia *bèstia* (o això em sembla a mi).

Si aquesta anàlisi és correcta, hauríem de dir que Lacreu fa la proposta sobre l'accentuació de les *ee* («Davant de la relativa variació que presenta la llengua oral en tot el domini lingüístic, és convenient disposar [...]») assentant-se en una causa no massa consistent. Per una altra banda, afirma que aquesta proposta «globalment presenta avantatges importants», però no explica quins són, i en canvi sí que hi ha

¹⁸ Sobre la forma *és*, podeu consultar la Conv. Filol. 36.

un problema explícit (la separació entre la grafia i la fonètica). L'avantatge deu ser la unificació ortogràfica, però si primer hi ha una dualitat ortogràfica, convé que intentem raonar per què haurien deixat d'actuar les causes d'aquesta dualitat.

Pel que fa a la proposta concreta, interessa que fem dos comentaris. Quan Lacreu parla de discrepància entre grafia i fonètica, manifesta implícitament una constant de les propostes d'accentuar les *ee* seguint el català central: que els valencians haurien d'escriure *soprès*, però la pronúncia normativa no hauria de variar, i per tant hauria de ser *soprés*. Ja hem explicat aquesta característica en §6.2, i la reprendrem en §6.5.1. Per una altra banda, les regles que dóna Lacreu en el *Manual* estan destinades a la lectura.¹⁹ Efectivament, l'afirmació «Es pronuncien amb /e/ [e tancada] tots els mots aguts acabats en -è, -ès o -èn: *alè* {...} ...; *anglès* {...} ...; *apren* {...} ...» només és certa tenint en compte que és una norma adreçada als valencians, i que hom propugna la grafia *soprès* però la pronúncia *soprés*.²⁰

Voldria remarcar que els tractats de normativa de qualsevol llengua són sovint un rosari d'afirmacions dogmàtiques. En aquest sentit, és molt d'agrair que Fabra intentés sovint explicar la causa de les regles, i el manual de Josep Lacreu (alligant els lingüistes que treballem a les universitats —que quasi no toquem la normativa sintàctica)²¹ va per aquest camí ara i adés. Ara bé, raonar sobre el llenguatge no és gens fàcil, i, per tant, els lectors han de saber que darrere del fragment transcrit en la citació d'(1) (més les tres regles de lectura), hi ha d'haver moltes hores de reflexió. En aquest sentit, els lingüistes no ens oposem, sinó que ens complementem. Clar i ras: sense el treball de Lacreu sobre la grafia de les *ee* (i sense el que comentarem ara de Colomina), probablement jo no hauria pogut fer aquest.

¹⁹ En canvi, les normes del llibre d'estil estan destinades a l'escriptura. En aquest treball no tindrè en compte aquestes regles, com tampoc les que va elaborar Fabra en la gramàtica de 1918 (ps. 15-17) i en el manual d'ortografia de 1927 (ps. 45-48), les quals també estan destinades a l'escriptura. També són importants les descripcions de Ruaix (1984: 80-85), que adopta un punt de vista general, de tot l'àmbit lingüístic. Tornant a les normes de lectura, tenen una utilitat relativa, ja que, com hem comentat en §6.2, si un valencià veu escrit *café*, possiblement llegirà *café* sense que li facen cap observació.

²⁰ La reducció a la lectura i el manteniment de la pronúncia *soprés*, permeten d'entendre l'objecció de Colomina: «fa l'efecte que el que pretenen és més tost ensenyar a pronunciar amb *e* tancada mots amb è gràfica, que no pas ensenyar en quins casos cal accentuar è algunes *ee* tancades valencianes [= norma d'escriptura]» (Colomina, 1993: 20 n. 12).

²¹ Com hem dit a la p. 155, deu ser significatiu que les *Jornades d'estudi de la llengua normativa* (Barcelona, 1983, 1985 i 1987) s'hagen extingit després de tres convocatòries.

6.5. *La defensa de Colomina (1993) sobre la grafia sorprès*6.5.0. *Introducció*

Globalment, trobe que la proposta de Jordi Colomina s'ha d'entendre des de la crítica a l'objectiu d'"escriure com es parla" (que és ferotge —p. 24— i explícitament central en tot l'article —p. 35), i des de les propostes que els occidentals haurien d'escriure *esperar*, *cosir*, *meva*, etc., però haurien de poder pronunciar *asperar*, *cusir*, *meua*, etc. En aquest context no té res d'estrany que hom propose la grafia *sorprès* i la pronúncia *sorprés*. Ja he expressat la meua opinió sobre aquest context ideològic en els capítols primer i tercer (i ara en §6.3), però, més enllà d'aquest marc general, Colomina fa cinc argumentacions a les ps. 19-20, i tot seguit miraré d'analitzar-les.

6.5.1. *Un objectiu de la normativa: planificar el futur*

La primera argumentació de Colomina és atribuir la grafia *sorprès* a «raons tàctiques» del primer terç del segle xx. Tanmateix, em sembla que hi ha raons actuals. Ja hem comentat que, entre els partidaris de la grafia *sorprès*, una propietat constant és dissociar la grafia i la pronúncia de les *ee*, i aquesta separació no és pas casual. En efecte, si a ningú no se li ha ocorregut demanar a un valencià que pronuncie *café*, *anglès* o *compren*, és perquè sabem que fracassaríem, perquè sabem que un valencià "no pot" pronunciar-hi una è oberta. I la raó d'aquesta impossibilitat, ja l'hem vista: que, especialment en català occidental, el context és molt important en l'aparició de les *ee* tancades i obertes, i en valencià no hi ha cap lexema nominal o adjectival que s'acabe en -è o -ès. Per a un valencià és quasi tan difícil pronunciar *sorprès* com articular adequadament la paraula anglesa *new* (*{njú}*). Vet ací, doncs, que un lingüista que busque l'objectiu d'arribar a una relació entre les lletres i els fonemes que siga tan biunívoca com ho permeta la llengua i els condicionants internacionals (§3.1), sap que demanar a un valencià que escriga *sorprès* és obligar-lo a separar d'una manera inevitable i irremeiable l'escriptura i la parla.

Ara bé, l'objecció anterior no és definitiva, ni de bon tros, com a mínim per a un lingüista que pense que la llengua parlada actual no és eterna, sinó que pot canviar, i que la normativa ha d'intervenir en aquesta possibilitat de canvi. És ben sabut que Fabra pensava incidir sobre la llengua parlada en qualsevol vessant (fonètic, lèxic, etc.), i em

sembla evident que les publicacions normatives de l'Institut d'Estudis Catalans van per aquest camí. Des d'aquest punt de vista, la pregunta pertinent és aquesta: és possible que els occidentals acaben assimilant la pronúncia *soprès*? Si la resposta és afirmativa, potser convindrà proposar la grafia única *soprès*, però si la resposta és negativa, haurem de seguir reflexionant.

En §6.1.2, hem vist que l'evolució és molt favorable a l'obertura de les *ee*, i, des d'aquest punt de vista, podríem sospitar que no deu ser difícil que els valencians acaben assumint *soprès*. Fins i tot podríem observar que la pronúncia creixent *Vicèn*, amb pèrdua de la *t*, podria afavorir l'assimilació de les formes verbals en *-èn* (que és una de les quatre diferències bàsiques —*ofèn*—, al costat de *-è* —*cafè*—, *-ès* —*soprès*— i els imperfets del tipus *fèiem-fèieu*). Més encara: els sufixos de *paciència* i *creença*, bé que estan possibilitant el fragment *-èns-*: Tanmateix, em sembla que no és així. Efectivament, en la fonètica valenciana la conjugació dels verbs és inflexible en el manteniment de l'obertura de les *ee*. Per exemple, el verb *perdre* no solament té *e* oberta en *perd-perds-perda* (que conté la terminació que va fer passar de *vèrd* a *vèrd*), sinó que també té la *e* oberta en l'infinitiu, *pèdre*, tot i que el valencià no té paraules tradicionals que s'acaben en *-èdre* / *-èdra* (*pedra*, *bedra*, *Fedra*, *cedre*, la forma local *enredrar-jo enredre* i el nom derivat *enredro*). Semblantment, és regular la pronúncia *cèrn-cèrna* (cfr. *infern*, *govern*) del verb *cerndre*, però ja no ho és tant la pronúncia de l'infinitiu (*cèndre*) si tenim en compte la quantitat de verbs de la segona conjugació que s'acaben en *-éndre* (i, de més a més, d'ús bàsic: *prendre* i derivats, *vendre*, *entendre*, *encendre*, *estendre*, *defendre*, etc.). I bé, en aquest context, pronunciar *sorpéndre*, *soprénc*, etc., però *soprèn* i *soprès*, *fér* però *fèiem*, *estés* però *estèn*, etc., deu ser molt problemàtic per a un valencià, ja que deu trencar les generalitats fonètiques que té en la ment.

Les raons anteriors, però, encara no exhaurixen les possibilitats de la grafia *soprès*. És d'esperar que les relacions entre els catalanoparlants augmentaran en el futur, i aquestes interrelacions haurien de provocar influències i confluències. I bé, tenint en compte que sembla factible passar de *póu* a *pòu* però no al revés, el central bé que podria influir sobre l'occidental en la qüestió de les *ee*. De fet, sembla que ja està produint-se el contrari (amb la participació del balear), i per això la pronúncia *rècte* sembla que és general a Barcelona, i algunes altres

paraules que s'acaben en *-ecte* també s'hi poden sentir amb *e* oberta (però no *-epte*, que és una terminació que apareix en molt poques paraules, diversament de *-ecte*).

El raonament anterior sembla perfecte, però no té en compte que les *ee* obertes del nord del tortosí són molt poc obertes, de manera que Gulsoy ha arribat a escriure que als valencians i als balears els fa la impressió d'un so semblant a la *e* tancada:

- (2) «Convé notar que la *e* oberta del Principat, si s'ha de jurjar pels seus reflex[os] actuals tant a la zona oriental com a la regió occidental, sempre sembla haver estat d'una obertura mitjana, una *e* que, als valencians i mallorquins que tenen una *è* molt oberta, fa l'efecte de no diferir gaire de la *e* tancada.» (Gulsoy, 1981: 82)²²

Tenint en compte aquesta obertura tan escassa, un valencià o un balear pot entendre un fragment de Fabra que altrament li resultaria molt estrany (3), o que Fabra vacil·le en l'obertura de la *o* d'una paraula d'ús col·loquial com *tresor*:²³

- (3) «Si ens donen una regla que digui que s'usa l'accent agut sobre la *e* i la *o* tancades i l'accent greu sobre la *e* i la *o* obertes, pocs seran els que no es trobin amb grans dificultats en aplicar aquesta regla, puix que àdhuc els que pronuncien les *ee* i les *oo* d'acord amb el sistema d'accentuació establert, dubtaran en molts casos, en el moment d'escriure un mot, sobre la pronunciació de la seva vocal forta, i no sabran per tant quin accent posar.» (Fabra, Conv. Filol. 35)

De fet, és davant d'aquesta situació que Fabra va donar, en la *Conversa Filològica* 35, unes regles sobre quines paraules porten accent agut i quines greu, les quals regles apareixen precisades, com hem dit, en la gramàtica de 1918 i en el tractat d'ortografia de 1927.

Per tal de saber si Gulsoy té raó, podríeu fer aquesta prova: si sou valencians o balears, mireu un informatiu de la TV3, i vegeu si trobeu paraules amb *e* oberta que en valencià tinguen *e* tancada o en balear *e*

²² La *e* oberta de l'occidental del nord encara és més tancada que la del central segons A.M. Alcover i Gili Gaya. Vegeu Gulsoy (1981: 90) i Recasens (1991: 81).

²³ Sembla que Fabra havia col·locat a la gramàtica de 1912 la dualitat *atresòra* / *tresór*, i que Casas-Carbó li havia observat que era *tresór*, davant de la qual cosa, Fabra li pregunta: «estás segur que a Barcelona diuen *tresór*?» (carta de 1910, reproduïda en Lamuela i Murgades, 1984: 229-230). Hi ha més preguntes sobre l'obertura de les *ee* i de les *oo* a les ps. 227 i 248 de l'obra esmentada.

neutra. Si no en trobeu, deu ser certa l'afirmació de Gulsoy. I si en trobeu, deu ser falsa. La meua opinió és que un valencià, quan sent *sorprès*, percep una *e* una mica estranya, però no la identifica com a variant o al·lòfon de la *e* oberta, sinó de la *e* tancada. No cal dir que, si això fos cert, seria ben difícil que el central influís sobre el valencià en la qüestió de les *ee*. En canvi, podria ser diferent el cas de l'occidental del nord, ja que si les seues *ee* obertes tenen un grau d'obertura més baix que les del central, sí que podrien interpretar la *e* de *sorprès* com a oberta. Vet ací un camp obert a la investigació.

Podríem resumir dient que la grafia *sorprès* no solament té implicacions negatives per al valencià actual, sinó que hi ha no poques possibilitats que aquestes conseqüències negatives perduren en el futur. Això no és tampoc definitiu, però com a mínim pesa. Abans de seguir avant, voldria insistir en la necessitat de tractar cada dialecte segons les seues propietats internes, les quals impliquen avantatges en uns casos (com ara *x / tx* i *g / tg* en oriental) i desavantatges en uns altres (com ara *a / e* i *o / u* en oriental). Dic això perquè convé evitar l'argumentació que en el fons es redueix a afirmar que si u està malament, que ho estiguen també els altres (cfr. "Si un oriental ha d'aprendre que darrere de la pronúncia *pərèt* hi ha la grafia *paret*, per què un valencià no pot aprendre's de memòria l'accentuació de les *ee*?"). Les decisions de la normativa han d'anar per camins més positius i objectius, concretament pels criteris que va seguir Fabra (capítol segon d'aquest llibre) i per l'anàlisi lingüística de les dades empíriques que hem de normativitzar.

6.5.2. *Pedagogia i normativa*

La segona raó que dona Colomina és indiscutiblement objectiva: que els infants valencians han de treballar amb textos publicats a Barcelona. Ara bé, em sembla que, seguint per aquest mateix camí, acabem qüestionant el "polimorfisme" de la nostra normativa. En realitat, la situació objectiva que ha assenyalat Colomina demana no poques anàlisis i debats. Per exemple, la proposta d'accentuar *sorprès* en valencià hauria de comptar amb el suport d'algun equip de pedagogs que estudiessen l'aplicabilitat de la regla. És evident que no solament hem de fer regles normatives, sinó que també hem de seguir-ne l'aplicabilitat social (§2.7.2) per mitjà, entre altres, dels ensenyants.

Inversament, també hauríem de saber quins problemes socials provoca el fet que una sèrie de paraules puguen aparèixer escrites amb l'accent agut o amb el greu. Un altra necessitat: caldria evitar el localisme. Tinc entès que els ensenyants valencians usen molt preferentment llibres publicats en el País Valencià, tendència que és comprensible en edats curtes, però que és suïcida en les etapes mitjanes i superiors de l'ensenyament. És obvi que, si la nostra normativa és "polimòrfica", els nostres infants haurien d'acabar dominant passivament les construccions, paraules i formes normatives dels altres dialectes bàsics. Encara que, ben entès: aquesta exigència no solament és aplicable als valencians, sinó també als altres catalanoparlants.

En resum: la dualitat *sorprès / sorprés* provoca problemes en l'ensenyament, com qualsevol altre doblet polimòrfic. La qüestió decisiva seria que l'Institut d'Estudis Catalans també disposés de la col·laboració dels ensenyants per tal d'arribar a la normativa que més convinga als nostres pobles en cada període històric.

6.5.3. Les altres argumentacions de Colomina

Les altres argumentacions de Colomina crec que són més fluïxes. Una és que si els valencians escriuen *València, què, perquè i sèrie*, per què no haurien d'escriure *cafè, aprèn o anglès*? Aquesta argumentació (que també fa Pitarch, 1982: 21-22 i 23-24) ja l'hem contestada en §6.4.1: per la raó que els accents de *què* (i *perquè* i *per què*) i *és* deuen ser una convenció; perquè la paraula *sèrie* convindria pronunciar-la amb è per la raó adduïda; i perquè la pronúncia *València* és una excepció que podria recular en el futur. Però els altres casos (*cafè, aprèn o anglès*), són ben diferents.

Una altra argumentació de Colomina és la convencionalitat de l'ortografia. Ara bé, ja hem dit en §1.1 que l'arbitrarietat només afecta la manera de representar cada fonema. Més enllà d'aquesta convencionalitat, l'ideal és que, dins de les limitacions de les ortografies romàniques (§3.1) i de la necessitat de separar-se mínimament del passat ortogràfic (§2.4.2), hi haja molta generalitat o "grafia", i que hi haja tan poques excepcions o "ortografia" com siga possible. Finalment, Colomina compara l'occidental amb uns altres dialectes que són molt importants, però que tenen una demografia prou més baixa. Per a la normativa, no és igual parlar d'una propietat que afecta quasi la

meitat dels catalanoparlants, que una altra que n'afecte el cinc o el deu per cent. De fet, segons els criteris dialectals de l'Institut, la grafia *soprès* hauria de ser automàticament normativa, ja que afecta dos dels cinc grans dialectes de la nostra llengua.

6.5.4. Les regles de Colomina

Colomina ha estat el primer lingüista que ha publicat una llista dels mots que tenen aquestes dues condicions: *e* tancada en l'occidental, *e* oberta en el central i *e* neutra en el balear; i que han de portar accent gràfic.²⁴ Ara bé, més enllà d'un parell de detalls, no en farà ací una anàlisi. El primer detall és que les llistes no solen acabar-se amb la còpula, *i* (com ara, «*aliè, amè, morè, obscè, serè*»), per la qual cosa els lectors de Colomina no saben si es tracta de llistes exhaustives. Per una altra banda, en algun cas en què hi ha *i* («*atènyer, constrènyer, empènyer, estrènyer i restrènyer*»), podem afegir-hi *fènyer*, que és un mot que arreplega Lacreu. Hi ha algun altre mot que només apareix en la llista de Fabra (*cèrcol, pèsol*).

La qüestió més important d'aquestes regles és saber si poden ser assimilades pels catalanoparlants de cultura mitjana. L'aclariment d'aquest interrogant depèn en gran part dels ensenyants, i ací em limitaré a exposar unes dades que he tret treballant les regles de Colomina. Dividiré les paraules en lexemes nominals i adjectivals (que poden tindre les terminacions *-è* i *-ès*), i lexemes verbals. He exclòs aquests tres grups: les paraules tradicionals que tinguen algun tret especial que ja hàgem tractat (*bèstia, València, sépia*); els cultismes que s'haurien de pronunciar amb *e* oberta segons les raons que ja he donat (*sèrie, època*); i les paraules que no són pròpies de la cultura mitjana, sinó d'uns oficis determinats (*acetilè, antracè, duodè...*). Per una altra banda, no he incorporat els mots que només apareixen a les llistes de Fabra o de Lacreu. El resultat és el següent.

Hi ha cap a 37 noms o adjectius acabats en *-è* o en *-ès* que els occidentals haurien de memoritzar. N'hi ha dos que s'acaben en *-èn*. Aquestes paraules s'han de completar amb dues regles: els adjectius ordinals (*cinquè, sisè, etc.*) i els gentilicis en *—ès* (*alguerès, anglès, aragonès, etc.*).

²⁴ Recordem que Lacreu també n'ha fet una aproximació en el llibre d'estil de l'editorial *Tres i Quatre*, que Ruaiç també ho ha tractat, i que Fabra en va fer tres aproximacions.

Pel que fa als verbs, hi hauria quatre regles: la tercera persona del singular del present d'indicatiu i la persona de l'imperatiu que en deriva, sol tindre è en els verbs que s'acaben en *-endre* (*aprèn, defèn*), però n'hi ha sis excepcions (*atén, distén, encén, entén, estén i pretén*); nou verbs acabats en *-èixer* i *-ènyer* (*conèixer, merèixer, parèixer, atènyer, constrènyer, empènyer, estrènyer i restrènyer*); vuit verbs que en la primera i segona persona del plural de l'imperfet d'indicatiu, tenen è (*caure-quèiem-quèieu, creure, dir, fer, jaure, riure, traure i veure*); i els participis dels verbs que s'acaben en *-ès* (*admès, après, atès*).

Tot plegat, doncs, fa cap a seixanta paraules d'ús habitual en una cultura mitjana, i tres regles productives (ordinals, gentilicis i participis). Tinguem en compte que convé evitar els pronunciaments purament subjectius (que l'únic que fan és delatar és la posició que hom ha pres sobre la dualitat gràfica *sorprès / sorprés*). Per una altra banda, els lectors poden tindre en compte l'opinió de Lamuela i Murgades que hem vist en §5.17 (i que hi hem intentat demostrar): que l'accent sembla que és una part molt secundària de la forma gràfica de les paraules, i per tant seria particularment rebec a la memorització (la qual cosa, òbviament, augmenta les dificultats de proposar *sorprès* com a grafia única).

6.6. Unes dades de Fabra

La resolució de l'accentuació de les *ee* en valencià, també demana que tinguem en compte l'opinió de Fabra. En el treball sobre ortografia de 1906, Fabra, davant de la qüestió de les *ee*, es planteja la possibilitat d'introduir dues grafies en la llengua normativa, la qual cosa li pareix «una diferència insignificant» (4a). Posteriorment, contempla tota la llengua, i planteja la possibilitat d'adoptar un sistema que responga al balear (4b): usar un signe per a la *e* tancada de tot l'àmbit lingüístic, un altre per a la *e* oberta de tot l'àmbit lingüístic, i un tercer per a aquelles vocals que tenen *e* neutra en el balear, *e* oberta en el central i *e* tancada en l'occidental, la qual cosa, òbviament, implica un esforç per a tots els parlants excepte per als balears. Finalment, en el cas que cada gran dialecte hagués d'accentuar seguint la seua pronúncia, insisteix que les diferències per posar un accent o un altre són «insignificants» (4c):

- (4) a. «Limitada la qüestió al dialecte oriental,²⁵ i suposant que s'admetessin com literàries les dues pronuncies, tindriem, en efecte, una categoria de paraules que apareixerien escrites ara amb *è*, *ò*, ara amb *é*, *ó*. Això fóra un gros inconvenient? En primer lloc, se tracta d'un nombre relativament petit de paraules; i, després d'una diferència insignificant. De la mateixa manera que un barceloní entén a un gironí quan li *sent* a dir *bestia* [amb *e* tancada] en compte de *bestia* [amb *e* oberta], l'entendrà quan li *vegi* escriure *béstia*, en compte de *bèstia*.» (Fabra, 1906: 210-211 [60])
- b. «Però ¿i el balear? ¿i les varietats occidentals? Diguem desde ara que les diferències que presenten els tres dialectes oriental [central], occidental i balear no son tals que s'oposin en absolut (sempre dintre del criteri de no distanciar-los gaire en l'escriptura) a l'adopció de un sistema d'accentuació que precisi l timbre de les vocals tòniques. Bastaria [...] que [aquest sistema] distingís no dues *æ*, sinó tres. [...] Adoptats els tres signes, els catalans orientals [i també els catalanoparlants occidentals] hauriem d'aprendre ls casos en què ns caldria emprar el signe corresponent a *e*₂ [*e* oberta del central] en lloc del signe corresponent a *e*₃ [*e* neutra del balear]...»²⁶ (Fabra, 1906: 211 [61])
- c. «No ns extendrem aquí en nous detalls sobre la possibilitat de comprendre ls tres dialectes dintre d'un sol sistema d'accentuació en què no apareguin diferentment accentuades més que un curt nombre de paraules. [...] Si no [...] fos [factible la possibilitat anterior], tornariem al sistema dels *dos* accents o diacritics, recordant sempre a proposit de l'existència de paraules diferentment accentuades, lo que hem dit respecte *bèstia* i *béstia*, *bò* i *bó*. Creiem preferible que apareguin en la llengua divergències gràfiques (insignificants, puix son d'accent), que renunciar als aventatges d'un sistema rigorós d'accentuació» (1906: 211 [61-62])

²⁵ Fabra està parlant del central, ja que posteriorment introdueix «el balear i les varietats occidentals».

²⁶ Em sembla que Fabra va tindre ací un error, ja que els continentals només han d'aprendre si han de grafiar les *æ* neutres del balear amb un signe diferent de la *e* tancada (occidental) o de la *e* oberta (central). Més clar: si haguéssim d'escriure *fèiem* (occidental), *fiem* (central) i *fèiem* (balear), ningú no hauria d'aprendre res, sinó simplement escriure com pronuncia. L'obligació d'aprendre només apareix quan arribem a una ortografia sense tres variants. Molt més tard, el 1924 (Conv. Filol. 69—615), Fabra encara proposava que els poetes ringuessen tres grups de *æ* tòniques per tal de no caure en rimes dialectals (vegeu també la Conv. Filol. 67—612—, sobre la rima de les paraules que s'acaben gràficament en *r*). Per una altra banda, la ideologia de Fabra (que intentava conservar totes les distincions fòniques dialectals que fos possible, §2.2.7), bé que permet la decisió de fer prevaldre el balear sobre la llengua continental.

6.7. Unes quantes reflexions per a la continuació de la investigació

L'accentuació de les *ee* en valencià no solament és un afer difícil perquè hi intervenen molts factors, sinó sobretot perquè una part d'aquests factors encara no sabem mesurar-los, i per tant hem d'anar amb peus de plom. En primer lloc, la resolució d'aquest problema implica inevitablement els criteris normatius més generals. Des de l'opinió que la normativa ha de seguir sempre que puga la llengua parlada (§2.1), però que ha de ser tan simple i general com siga possible sempre que no afecta tota la llengua parlada (§2.5.2), possiblement seguirem el camí de Manuel Sanchis Guarner, Carles Salvador o Enric Valor en moltes qüestions del català occidental, els quals, com Fabra abans, buscaven que hi hagués una relació biunívoca entre lletres i fonemes sempre que fos possible.

Més enllà dels principis normatius bàsics, l'accentuació de les *ee* també és difícil, ja que implica una evolució secular, la qual es troba encara en efervescència en els nostres dies. Resulta, per tant, que no es tracta de regular una qüestió en què hagem arribat a una estabilitat que previsiblement no canviarà a curt terme, sinó tot al contrari. En aquestes condicions, els lingüistes tenim l'obligació d'intentar aclarir el terra que hi ha sota l'accentuació de les *ee* en valencià, ja que altrament podem posar en el mateix grup mots que probablement són molt distints (com ara *dèspota*, *sèrie*, *sénia* i *València*).

En tercer lloc, la dificultat d'aquesta qüestió també recomana que cerquem la participació dels pedagogs i dels psicòlegs, i això tant si proposem la grafia única *sorprès* com la dualitat *sorprès* / *sorprés*. Per raons que hem introduït en §2.5.5, els lingüistes tenim el perill de proposar distincions (escriure *maleir* o *sorprès*, però pronunciar *malair* o *sorprés*) que a nosaltres ens costen poc perquè vivim treballant en el llenguatge, però que poden ser molt costoses per a la gent del carrer.

En quart lloc, la nostra normativa és polimòrfica, però és evident que convé que siga mínimament polimòrfica. Per tant, és convenient que mirem si val la pena mantenir *meua* o qualsevol altra variant. Ara bé, serà bo que actuem explícitament, amb raonaments i diàleg, i sobretot investigant les zones fosques. Quan hi ha opinions diverses, no és bona la política (encobertament dictatorial) dels fets consumats (que és un camí que Fabra va evitar moltes vegades). Per una altra banda, en la tensió que hi ha entre la màxima fidelitat a la llengua parlada, i la

màxima unificació fònica, morfològica i lèxica, els lingüistes tenim el perill de decantar-nos per la unificació excessiva per la raó, ja dita, que vivim immersos en la llengua i podem percebre facilitat on hi ha dificultat per a la gent del carrer. Finalment, si bé és cert que hem d'anar impulsant la unificació de les variants, no és menys cert que, en les diversitats més difícils, no hem d'estirar més el braç de la unificació lingüística que la mànega de la consciència nacional popular.

BIBLIOGRAFIA

- ARACIL, Lluís V. (1983): *Dir la realitat*. Barcelona. Edicions Països Catalans.
- ALBERICH, Joan A., i Montserrat ROS (1993): *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1950-53): «"Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols". Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana», *BRABLB*, XXIII (1950), ps. 137-152; XXIV (1951-1953), ps. 83-116; XXV (1953), ps. 145-163.
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1962): *Gramàtica catalana*. Madrid. Gredos.
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1963-68): «Les vocals tòniques E i O en el català de Barcelona. Assaig d'anàlisi fonològica de la situació actual», *Estudis Romànics* 12, 119-172.
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1964): *Llengua i cultura als Països Catalans*. Barcelona. Ed. 62.
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1973): *La llengua catalana ahir i avui*. Barcelona. Curial.
- BADIA i MARGARIT, Antoni M. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.
- BLADÉ DESUMVILA, A. (1965): *Contribució a la biografia de Mestre Fabra*. Barcelona. Rafael Dalmau, Editor.
- BURNEY, P. (1967): *L'ortographe*. Paris. PUF. 4^a ed.
- CABRÉ i MONNÉ, Teresa (1993): «Interferència, ortografia i gramàtica», *IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* III, 97-109.

- COLOMINA i CASTANYER, Jordi (1993): «La contribució dels dialectes a la fixació d'un model estàndard», *I Jornades de Sociolingüística: "La llengua estàndard"*, 11-38.
- COLOMINA i CASTANYER, Jordi (1996): «La simplificació dels grups consonàntics finals en català», *X Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, III, 195-224.
- COROMINES, Joan (1971): *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona. Club Editor.
- COROMINES, Joan (1976-77): *Entre dos llenguatges*. Barcelona. Curial. Tres volums.
- CRYSTAL, David (1988): *The English Language*. London. Penguin Group.
- DCVB = A.M. ALCOVER i F.B. MOLL (1926-68): *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca. Ed. Moll. Deu volums.
- DECLC = J. COROMINES (1980-91): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona. Curial. Nou volums.
- DGLC = P. FABRA (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona. Edhasa. Use l'edició de 1968.
- DL (1992): *Diccionari de Lingüística*. Barcelona. Termcat, Centre de Terminologia.
- DLC (1982): *Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana. Use l'edició de 1983.
- FABRA, Pompeu (1891): *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona. L'Avenç.
- FABRA, Pompeu (1898): *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona. L'Avenç.
- FABRA, Pompeu (1906): «Qüestions d'ortografia catalana», *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1906, 188-221. Reproduït en Fabra (1980: 23-78). [Seguint la convenció que s'ha estés, no citaré per l'any de la publicació de les actes del congrés, sinó per l'any en què es va fer.]
- FABRA, Pompeu (1906b): «Esmenes presentades al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, 1906», *I Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, 123, 129, 137 i 162. Reproduït en Fabra (1980: 79-82). [Seguint la convenció que s'ha estés, no citaré per l'any de la publicació de les actes del congrés, sinó per l'any en què es va fer.]
- FABRA, Pompeu (1907): «Sobre diferents problemes pendents en

- l'actual català literari», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 352-369. Cite per Fabra (1980: 83-106).
- FABRA, Pompeu (1912): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona. L'Avenç.
- FABRA, Pompeu (1915): «Literats i gramàtics», Discurs presidencial llegit als *Jocs Florals de Lleida* de 1915. Cite per Fabra (1980: 135-140).
- FABRA, Pompeu (1917): «Pròleg», *Diccionari Ortogràfic*, 5-24. Reproduït en Fabra (1980: 107-128).
- FABRA, Pompeu (1917b): «Castellanismes de la llengua escrita», *La Revista* XLVI, 312. Cite per Fabra (1980: 129-134).
- FABRA, Pompeu (1918): «Filòlegs i poetes», Fragment del discurs presidencial llegit als *Jocs Florals de Mataró* de 1918. Cite per Fabra (1980: 141-146).
- FABRA, Pompeu (1918b): *Gramàtica catalana*. Barcelona. Aqua. Use l'edició de 1981.
- FABRA, Pompeu (1919-28): *Converses filològiques*. Barcelona. Use les edicions de S. PEY (1954-55), dos volums, Barcelona, Barcino, i de J. RAFEL (1983—), dos volums per ara, Barcelona, Edhasa. Cite primer l'edició de Pey, excepte que indique el contrari.
- FABRA, Pompeu (1924): «L'obra de depuració del català», Discurs presidencial llegit a l'Ateneu Barcelonès en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1924-25. Cite per Fabra (1980: 149-166).
- FABRA, Pompeu (1927): «De la depuració de la llengua literària», *La Nova Revista* I.1, 4-10. Cite per Fabra (1980: 167-176).
- FABRA, Pompeu (1927b): *Ortografia catalana*. Barcelona. Editorial Barcino.
- FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona. Edhasa. Use l'edició de 1968.
- FABRA, Pompeu (1956): *Gramàtica Catalana*. Barcelona. Teide.
- FABRA, Pompeu (1980): *La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona. Ed. 62. A cura de Francesc VALLVERDÚ.
- FERRANDO, Antoni (1993): «Estudi preliminar», *Gramàtica valenciana* de M. SANCHIS GUARNER, 1950, reedició facsímil, v-xxxv.
- FERRANDO, Antoni (1993b): «Pompeu Fabra i la unitat de la llengua catalana», *Serra d'Or*, 401, ps. 398-400.
- FERRANDO, Antoni (1995): «L'ideal idiomàtic de Joan Fuster», *Estudis*

- de Llengua i Literatura Catalanes*, XXX. Miscel·lània Germà Colón, 3, ps. 175-188.
- FERRANDO, Antoni, i Abelard SARAGOSSÀ (1995): «Gramàtiques i diccionaris catalans posteriors a 1939», *Quaderni Ibero-Americani*, 77, ps. 55-68, Torino.
- FERRER PASTOR, Francesc (1956): *Diccionari de la rima*. València. Frederic Domènech.
- FERRER PASTOR, Francesc (1973): *Lliçons d'ortografia*. València. Denes, S.L. Cite per la segona edició, de 1994.
- GEC (1969-80): *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona. Gran Enciclopèdia Catalana.
- GINER, Josep (1985): «El procés de la normalització de l'ortografia», *Llir entre cards. Revista de Literatura de la Facultat de Filologia de València*, 4 («La generació del 1930 i el seu temps»), ps. 141-146.
- GULSOY, Joseph (1981): «L'evolució de les ee tòniques en català», *Mélanges de Philologie et de Toponymie Romanes offerts à Henri Guiter*, 81-104. Reproduït en Gulsoy (1993: 67-104), amb algun comentari.
- GULSOY, Joseph (1993): *Estudis de Gramàtica històrica*. València / Barcelona. Institut Universitari de Filologia Valenciana. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica*. Barcelona.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1991): *Debat sobre la normalització lingüística*. A cura de Joan A. Argente. Barcelona.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1992): *Documents de la secció filològica. II*. Barcelona.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1993): *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. II. Morfologia*. Barcelona.
- JORBA, Manuel (1984): *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*. Barcelona. Curial.
- LACREU, Josep (1990): *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València. Universitat de València. Use l'edició de 1992.
- LACREU, Josep (director) (1994): *Els verbs valencians*. València. Conselleria d'Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.
- LAMUELA, Xavier (1982): «La llengua catalana entre la codificació i l'estandardització», *Els Marges* 25, 11-22.

- LAMUELA, Xavier (1984): «Fixació i funcionament de la gramàtica normativa i el procés d'estandardització de la llengua catalana», *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*, 1983, 65-90.
- LAMUELA, Xavier i MURGADES, Josep (1977): «Nou cartes de Pompeu Fabra», *Els Marges* 9, 69-83.
- LAMUELA, Xavier (1994): *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona. Ed. 62.
- LAMUELA, Xavier i MURGADES, Josep (1984): *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona. Quaderns Crema.
- MARQUET, Lluís (1972): «Novetat i llenguatge. La catalanització dels mots amb S líquida inicial. 1», *Serra d'Or*, p. 607.
- MARQUET, Lluís (1972b): «Novetat i llenguatge. La catalanització dels mots amb S líquida inicial. 2», *Serra d'Or*, p. 664.
- MARVÀ, Jeroni (1968): *Curs superior de gramàtica catalana*. Nova edició, revisada i ampliada per Eduard Artells. Barcelona. Barcino.
- MASCARÓ, Joan (1984): «Aramon-aramònic: una regla fonològica catalana no descoberta fins ara», *Miscel·lània Aramon i Serra*, 4, Barcelona, Curial, ps. 123-129.
- MASCARÓ, Joan (1985): *Morfologia*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.
- MESTRES, Josep M. COSTA, J., OLIVA, M., i FITÉ, R. (1995): *Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos*. Barcelona. Eumo Editorial.
- MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1890-1903): *Grammatik der romanischen Sprachen*. Tres volums. Publicat en francès (*Grammaire des langues romanes*) entre 1890 i 1906.
- MIRACLE, Josep (1964): *Un moment clau de la història de l'Ortografia catalana*. Barcelona. Rafael Dalmau, Editor.
- MIRACLE, Josep (1968): *Pompeu Fabra*. Barcelona. Aymà.
- MIRACLE, Josep (1976): *Història anecdòtica de l'ortografia catalana*. Barcelona. Edicions la Paraula Viva.
- MIRACLE, Josep (1989): *Seguint la petja de Pompeu Fabra*. Barcelona. El Llamp.
- MOLL, Francesc de B. (1968): *Gramàtica Catalana*. Palma. Ed. Moll.
- MORAN I OCERINJAUREGUI, Josep (en curs de publicació): «Pompeu Fabra i Wilhelm Meyer-Lübke», *Miscel·lània a Badia i Margarit*, volum segon.
- MOSTERÍN, Jesús (1981): *La ortografía morfémica del español*. Madrid. Alianza.

- Normes Ortogràfiques de Castelló* (1932). He usat la reproducció facsímil, de 1983, de l'edició que va fer l'ajuntament de València en 1933: *Normes d'ortografia valenciana*.
- MURGADES, Josep (1996): *Llengua i discriminació*. Barcelona. Curial.
- ONOMASTICON CATALONIAE (1989 —), dirigida per Joan Coromines. Barcelona. Curial.
- PANNIKAR, Raimon (1994): «La paraula, creadora de realitat», *Llenguatge i identitat. Lexicosofia catalana*. Simpòsium celebrat a Vivarium (Tavertet) els dies 12-13 i 19-20 de setembre de 1992. Coordinat per Raimon Panikkar, ps. 11-76.
- PASCUAL, Vicent (1987): *Diccionari Tabarca*. València.
- PASCUAL, Vicent (1990): *Diccionari Gregal*. València.
- PÉREZ MORAGON, Francesc (1982): *Les normes de Castelló*. València. Eliseu Climent Editor.
- PITARCH I ALMELA, Vicent (1982): «Pròleg», *Les normes de Castelló*, de Francesc Pérez Moragon, 7-34. Reelaborat en *Parlar i (con)viure al País Valencià*, Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, ps. 97-123.
- POLANCO, Lluís B. (1984): «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives», *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*, 1983, 107-146.
- POLANCO, Lluís B. (1990): «Reflexions sobre el model lingüístic dels mitjans de comunicació valencians», *La llengua als mitjans de comunicació* (Antoni FERRANDO ed.), 25-50.
- POLANCO, Lluís B. (1990b): «Elements per a una proposta morfosintàctica», *La llengua als mitjans de comunicació* (Antoni FERRANDO ed.), 65-100.
- POLANCO, Lluís B. (1996): «El llenguatge: una xarxa de normes», *Mètode. Revista de la investigació de la Universitat de València* 12, 25-28.
- RAFEL I FONTANALS, Joaquim (1983): «Introducció», *Converses Filològiques* de Pompeu FABRA, Edició crítica a cura de —, I-XXXII.
- RAFEL I FONTANALS, Joaquim (1991): «Pompeu Fabra, entre la convicció i la disciplina», *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. A cura de Joan MARTÍ I CASTELL, 207-228.

- RASICO, Philip D. (1991): «Pompeu Fabra i els orígens de la fonologia catalana», *Homenatge a Josep Roca-Pons. Estudis de llengua i literatura*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 231-242.
- RECASENS I VIVES, Daniel (1991): *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans.
- RIERA, Carles (1992): *Manual de català científic*. Barcelona. Claret.
- ROCA-PONS, Josep (1960): *Introducció a la gramàtica*. Barcelona. Vergara. Use l'edició de 1986, Teide.
- RUAIX I VINYET, Josep (1968): *El català en fitxes / 1. Temes introductoris. Fonètica i ortografia*. Moià. Use l'edició de 1983.
- RUAIX I VINYET, Josep (1974): *El català en fitxes / 2. Morfologia i sintaxi*. Moià. Use l'edició de 1981.
- RUAIX I VINYET, Josep (1976): *El català en fitxes / 3. Lèxic i estilística*. Moià. Use l'edició de 1983.
- RUAIX I VINYET, Josep (1984): *El català / 1. Temes introductoris. Fonètica i ortografia*. Moià. Use l'edició de 1991.
- RUAIX I VINYET, Josep (1985): *El català / 2. Morfologia i sintaxi*. Moià. Use l'edició de 1993.
- RUAIX I VINYET, Josep (1986): *El català / 3. Lèxic i estilística*. Moià. Use l'edició de 1992.
- RUAIX I VINYET, Josep (1989): *Punts conflictius de català*. Barcelona. Barcanova.
- RUAIX I VINYET, Josep (1994): *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui / 1*. Moià.
- RUAIX I VINYET, Josep (1995): *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui / 2*. Moià.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*. València. Torres. N'hi ha una reedició facsímil a cura d'A. FERRANDO, Barcelona, Alta Fulla, 1993.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1972): *La llengua dels valencians*. Quarta edició. València. L'Estel.
- SAPIR, Edward (1921): *Language. An Introduction to the Study of Speech*. Use la versió catalana d'H. Curell, Barcelona, Empúries, 1985.
- SARAGOSSA, Abelard (1992): *Problemes bàsics de la teoria sintàctica generativista (1957-1986)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- SARAGOSSÀ, Abelard (1992b): «Sobre l'autoria de les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*», *Miscel·lània Jordi Carbonell* 3, 81-112.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1993): «El concepte “nucli”: aportacions de Jespersen (1924) i de Bloomfield (1933)», *IX Congrés de Llenguatges Naturals i Llenguatges Formals*, 249-264.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1993b): «Un intent d'emmarcar l'estudi d'algunes interferències entre el català i el castellà en relació a l'ús del pronom *ell*», *IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes III*, 211-228.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1994): *Els predicatius i les categories sintàctiques*. Universitat de València.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1994b): «El concepte “nucli”: una proposta de definició», *X Congrés de Llenguatges Naturals i Llenguatges Formals*, 291-306.
- SARAGOSSÀ, Abelard (1996): «Una introducció al concepte “pronom”», *X Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes III*, 409-439.
- SARAGOSSÀ, Abelard (en curs de publicació): «La sintaxi dins de la dialectologia. Una nota sobre la construcció balear. *No em recorda res*», *Randa. Miscelània Joan Very*.
- SARAGOSSÀ, Abelard (en curs de publicació b): «Sobre les pronúncies del nom de la capital valenciana», *IV Col·loqui d'Onomàtica Valenciana, i XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, Ontinyent, 29-30 de setembre de 1995.
- SARAGOSSÀ, Abelard (en curs de publicació c): «Sobre la necessitat de la teoria lingüística i de l'estudi de l'evolució en la comprensió del català i en l'actualització de la normativa», *Caplletra*.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1916): *Cours de linguistique générale*. Paris. Payot. Use la versió catalana, J. Casas, Barcelona, Ed.62, 1990.
- SEGARRA, Mila (1985): *Història de la normativa catalana*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.
- SEGARRA, Mila (1985b): *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona. Empúries.
- SEGARRA, Mila (1985c): «Les set redaccions de les “Normes ortogràfiques” de l'Institut d'Estudis Catalans», *Estudis de llengua i literatura catalanes X*, 191-230.

- SEGARRA, Mila (1991): «Història de la normativa i dels models lingüístics de la llengua catalana», *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. A cura de Joan MARTÍ i CASTELL, 179-188.
- SEGARRA, Mila (1991b): *Pompeu Fabra*. Barcelona. Empúries.
- SOLÀ, Joan (1972-73): *Estudis de sintaxi catalana*. Dos volums. Barcelona. Ed. 62.
- SOLÀ, Joan (1973): «Ortografia i gramàtica catalanes», *La linguistique catalane*, A. M. BADIA i G. STRAKA (eds.), 81-113. Cite per SOLÀ (1990: 11-39).
- SOLÀ, Joan (1976): *A l'entorn de la llengua*. Barcelona. Laia.
- SOLÀ, Joan (1977): *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona. Ed. 62.
- SOLÀ, Joan (1987): *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona. Ed. Teide.
- SOLÀ, Joan (1987b): *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona. Ed. 62.
- SOLÀ, Joan (1989): «L'ortografia ahir, avui i demà», *Les formalitats gràfiques i ortogràfiques de l'escrit*, P. BATTANER, J. GUTIÉRREZ i E. SANAHUJA (eds.), 23-45. Cite per SOLÀ (1990: 41-61).
- SOLÀ, Joan (1990): *Lingüística i normativa*. Barcelona. Empúries.
- SOLÀ, Joan (1991): *Episodis d'història de la llengua*. Barcelona. Empúries.
- SOLÀ, Joan (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona. Empúries.
- SOLÀ, Joan, i Josep M. PUJOL (1989): *Tractat de puntuació*. Barcelona. Columna.
- SOLÀ, Joan, i Josep M. PUJOL (1994): *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*. Barcelona. Columna.
- VALOR, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València. 3i4.
- VALOR, Enric (1983): *La flexió verbal*. València. 3i4.
- VENY, Joan (1991): «Les varietats geogràfiques i la normativa de la llengua catalana», *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús social i la normativització*. A cura de Joan MARTÍ i CASTELL, 197-205.

ÍNDIX DE MATÈRIES

- a* (en l'objecte directe), 92 n. 69, 115, 116, 119
- accent i dièresi
- adaptació del castellà, 207
 - agut i greu (causa), 166
 - diacrític, 131, 252-253
 - dièresi en *gü* / *qü*, 225, 245
 - dièresi en participis, 224
 - dièresi pretònica, 223-224
 - en el futur, 253-254
 - finalitat bàsica de l'accent, 207 n.
 - finalitat bàsica de la dièresi, 232
 - jerarquia en les regles de la dièresi, 231-234
 - potencialitats (*piüdo*, *ions*), 227-230
 - regles, 218-224
 - *reix*, *reüll*, 191, 193
 - *salconduit*, 224 n.
 - síntesi de la dièresi, 245-246
- adjectiu
- funcionament general, 19 n. 3, 103 n. 75
 - qualificatius (posició), 99, 100, 159
- afixos (derivatius), → formació de paraules-derivació
- aigua*-*"auia"*, 216, 220-221 i n. 27, 222
- alfabet
- fonètic / fonològic, → escriptura
 - aplicació de l'— llatí a les ll. rom.
 - alternativa, 171-172
 - indeterminació, 163 i n. 5, 164, 166
 - lletres inútils, 166, 168-169
 - una lletra — *ahora* dos fonemes, 165
 - una lletra — diversos fonemes, 162-163, 166-168
 - diacrítics, dígrafs, lletres mudes
- al·lòfon, 128, 265
- alveopalatals
- inexistència en llatí, 165
 - *tz*
- ambigüitats (hipotètiques), 122 i n. 85 (que haguem =? caguem), 230-234 (ortogràfiques: *guix*), 252 i n. 55 (lèxiques: *beure* / *veure*)
- an*, 121
- analítiques (llengües), → llengües-analítiques
- anti*-, 201
- antropònims, → cognoms
- apitxat
- dificultats ortogràfiques, 178
 - menyspreu de l'—, 60 n. 37
- apòstrof
- *l'hiat*, *d'hiat*, 226-227
 - ús en el segle XIX, 95 i n. 70
 - elisions
- apropar-se* (abús), 41 n.
- arbitrarietat (en l'ortografia), → grafia-com a convenció
- arcaïsmes
- català arcaïtzant, → català-purista
 - en el català actual, 111 (com a possibilitat a investigar), 125-126 (condició en la incorporació d'—), 185 (en la composició)
- argüir*, 234-237
- arítmic* / *arrítmic*, 184 n. 5
- article
- forma *el* i formes reforçades dels pronoms febles, 91 n. 67
 - *es-sa*, 268
- artificialitat (en la normativa), → normativa-com a artificialitat
- aspectius (sufixos), → sufixos
- ass-* (sufix augmentatiu), 104 n. 77
- atendre*, 241

atényer, 241
augmentatiu, 104 n. 77; → *llengota* /
llenguota
"aüta", → *aigua*
aüixar, 222
autocrítiques, 27, 151 n., 237
automatisme en el llenguatge, 130-132
auxiliar verbal, 103 n. 75

Barcelona

— com a centre hipotètic de la normativa, 50 n. 24, 58-70, 85-86
— com a capital nacional, 267, 268
— com a capital de campanar, 267, 268
→ capital

beguem per bevem, 92 n., 252 n. 55

beguent, 97

bellesa, → llenguatge-estètica

beure's / veure i vore, 252 n. 55

bio-, 201 n.

birem / birrem, 184 n. 5

c-ç, 44, 169, 245

cacofonies, → ambigüitats

capital(itat) (causes, efectes i implicacions ling.), 60, 268 n.

casos (restes en català), 93-94

castellà, → normativa-criteris

castellanismes

— de la llengua escrita, 99-103

— dubtosos, 84 (*savi, mòbil*), 213 (dif-rongació), 237 (*lliteratura*), 248-249 (*cir-cu-ít*), 261-264 (*València*)

— en general, 95-106

→ *apropar-se*, català-evolucions autònomes,

català

— complementació del localisme i el purisme, 32

— comú i – col·loquial, 41-42, 69, 114-115, 240

— (des)confiança en el – col·loquial (causa i efectes), 39 i n. 6, 41-42, 69 i

n. 46, 98, 106, 178, 240, 267, 269
— diferències amb el castellà, 217 i n. 19; → català-evolucions autònomes
— dins lleng. rom., 217 n. 19
— evolucions autònomes, 102-103, 217n. 19, 264 i n. 10
— localista (dialectalitzant, *light*, "el-que ara es parla"), 31, 32, 63, 99, 113, 150-152, 269

— negar fets empírics, 240, 243
— opinió de Fabra sobre el - localista, 54 i n. 30

— parlat i - escrit, 20 i n. 5, 37-43, 69, 98-101

— purista (arcaïtzant, *heavy*), 31, 32, 99, 150-152, 267

→ castellanismes, evolució, normativa-criteris

categoria sint., 19 n. 3 (com a elements de la sintaxi); → nom, preposició, adjectiu, verb

centralisme, → normativa

ch, → dígrafs

ciència, → teoria

circuit, 248-252

civilització, 109, 112 i n. 81, 126-127, 144, 145, 170, 179, 209

cognoms (ortografia), 179-180, 229, 262

coherència, → jerarquia

complicació en les llengües, → llengua-complicació, teoria-simplicitat

composició, → formació de paraules

composicionalitat, → normativa-classes

comunicació lingüística, → llengua

conceptes, → teoria

concordança (d'*haver-hi* amb el subjecte), 92 n., 150

conjugacions

— eliminació (*canti, dugui, prefereixi*), 125, 130 n. 101, 182 n. 1

— i llengües sintètiques, 129, 130 i n. 101

— i *e* oberta en val. (*perdre-perd*), 275

— importància en la normativa, 242 i n. 50

- 1ª persona pres.ind., 97, 242 (*penso*), 241 (*cullo-cullc*), 242 (*fujo-fuigc*), 242 (*vullc*)
- segona -, 21-22 i ns. 7 i 8, 123 n. 86, 241 (*dic-diguí-diga-digués*), 252 n. 55 (*valdre-valdré-valdria*); → *escrigués*, *fagi*, *haguem*, *sigués*, *vegés*
- tercera - (*patesc*, *pateixc*, *patixc*, *patisc*), 112, 125 n. 90, 239-243 (sobretot n. 51); → conjugació-segona, *vullc*
- accent-en la conjugació, temps, verb
- conservadorisme (obligació dels lingüistes davant del — en la normativa), 111-112; → normativa-per als parlants
- consonant
 - palatals davant de consonant, 239-243
 - vocal
- convencionalitat (en l'ortografia), → grafia-com a convenció
- coordinació
 - anòmales en l'escriptura, 92 n.
 - relació d'exclusió entre els constituents coordinats, 75
- critèris, → normativa-critèris
- crític, 29-30, 62 n. 40, 72 n. 52, 126-127, 147, 155, 159, 267
- cullc*, → conjugacions-1ª persona
- declinacions, 129
- democràcia formal i - real, 150
- Dénia*, → *ee* i *oo* obertes-restes
- derivació, → formació de paraules
- des-*, 201
- diacrítics
 - accent, → accent-diacrític
 - signes, 164 i n. 7, 166
- diacronia, → evolució
- dialecte
 - català dialectal, → català-localista
 - confiança en cada —, 69
 - en Fabra, 46-47; → normativa-critèris-dialectes
 - i llengua parlada, 84-85
 - valor científic, 45-47, 56
 - valor politicoide, 46, 56, 73, 77
- dialectologia (un perill dels treballs), 214 n. 13
- diccionari, → semàntica
- dièresi, → accent
- diftongació
 - diferències amb el castellà i amb el francès, 214 i n. 12, 215-216, 227
 - *i / u* en la —
 - dins de mot, 212-217, 249-250
 - en principi de mot, 226, 227
 - (in)dependent del castellà, 213
 - separació sil·làbica de diftongs, 219 n. 22
- dígrafs i geminacions
 - definició, 165
 - un efecte, → ortografia-forats
 - en català
 - general, 169, 172-173
 - aïllats, 132 n. 104
 - falsos dígrafs, 187 i n. 10
 - palatals, 172-173
 - *ch*, 121 i n., 138, 142
 - *gu*, → *g*
 - *ig / ix*, 127 i n. 92; → *g*, *x*
 - *ll*, *l·l*, *ly*, 49, 50, 82, 172-173, 237 (*l- / ll-*), 237 n. 45 (*lliteratura*), 268 i n. (*yl* a Barc.)
 - *ny*, 121
 - *qu*, 169 n. 10, 244-245
 - *rr*, 237
 - *ss*, 174
 - *tg - tx - tz - ts*, 57, 112, 113, 173, 176-177; 64 (*tg* en barceloní), 176 (*tg* en occ.), 187 n. 10 (dígraf o 2 fon.); → *tz*
 - *tl*, *lll*, *tm*, *tn*, 174, 178
 - separació (i justificació) de síl·labes en els —, 187, 188
- diminutius, 104 n.
- disciplina (en la normativa), 150-151 i n.
- discurs, → retòrica
- din-ben*, 127 n. 93

divulgació i investigació, → investigació i divulgació

docència, → llengua-i aprenentatge, investigació, manual, normativa-i psicòlegs, teoria-i ensenyament, teoria-i intuïció

dogmatisme, → normativa i —, teoria-i fe, dogma o autoritat

e (representació de més d'un fonema), 165, 175, 176

ee i *oo* obertes

— dependència de l'entorn, 258-260, 274

— *-ècte* en el central, 276

— *és*, 272

— evolució, 256-264

— preeminència, 184-187

— *què*, 272

— restes (*Dènia*, *església*, *sènia*, *sèpia*, *séquia*), 272

— *sorprès* en val. (problemes), 270-280

egoisme, → persona

egua > *euga*, 216

el (en relació a *em-et-es*), → article

elisions

— de preposicions, 92 n. 69

— de vocals, 202, 269

ell,

— contingut semàntic, 99

— *ell / si, jo / mi*, 93-94

-ell (sufix diminutiu), 104 n.

em-, *en-*, *es-* (síllabes) en occ., 176-177, 266

èmfasis, → negació-emfàtica

emissor, 19 i n. 2, 21

en (pronom), 92, 226 n. 32

en- (síllaba), → *em-*, *en-*, *es-* en occ.

enfront (grafia), → preposició-grafia

ensenyament i teoria, → teoria i ensenyament

equivocitat, → teoria-univocitat

és (accent agut), 272

es- (síllaba), → *em-*, *en-*, *es-* en occ.

-esa (sufix derivatiu), 251

escollir, 60

escriptura

— al·lofònica o fonètica, 38, 128

— fonològica, 161, 170, 264-269, 274; → alfabet·llatí, memòria visual, ortografia

escrigués-escrivís, 64, 123 n. 86

esdevenir, 109

església, → *ee* i *oo* obertes-restes

esperantistes, 130 n. 100, 135

esplai, 220 n. 25

estat de llengua, 43 n. 17, 136

estètica, → llenguatge-estètica

estructuralisme, → llengua-en l'— evolució

— en català, 91-92 i n., 130, 213, 260, 261, 271; → fonètica-evolucions

— en el llenguatge, 118 (interferències entre les parts del llenguatge), 162-163 (per estalviar esforços), 182 n. (una evolució en provoca més), 193 (irregularitat sincrònica)

— en la humanitat, 29, 87-94

— en l'ortografia, 94-95

— en la normativa, 87-106; 223 n. (— en marxa)

— i infants, 93

— obligacions dels lingüistes, 118

→ arcaïsmes, infants

Fabra

— actuacions teòriques més bones que les actuals, 71 n. 51, 183 n. 4, 218 n. 20

— argumentacions teòriques contundents, i prediccions, 103 i n. 75

— centralisme (hipotètic), 50 n. 24, 56, 58-70

— com a crític i autocrític, 62 n., 126 n., 147

— com a «iconoclasta», 62 n.

— com a normativitzador, 157-159

- com a persona, 160
- com a universalista, 118
- discrepàncies, 77 n., 83, 89, 95 n., 110, 122 n. 85, 127 n. 92, 147 n., 183 n. 4, 184 n. 6, 188 n. 11, 237 n., 248-252, 281 n. 26
- evolucions ideològiques, 60-68, 144-145
- fonts teòriques, 39 n. 8, 249
- i Aguiló, 123-124 i n. 88
- i el nom de la llengua dels valencians, 76 n.
- i el valencià, 46, 47, 49-51, 61, 76-77, 81 n. 56
- i els valencians, 78-81, 86-87
- i els altres ling. catalanop., 146 i n. 19
- i l'evolució ling., 90, 91, 96-103
- i l'orde de la ciència, 71-72
- i la lògica, 118
- i la regularitat del caralà, 40-41, 117-118
- i les tradicions, 118
- opinió sobre els localistes, 54
- teoria i objecte d'estudi, 240
- valoració de - com a lingüista, 71 n. 51, 158
- normativa
- fagi*, 64
- fendre*, 241
- fényer*, 241
- fer*, → *fagi*
- fluid*, 248-252
- fonema
 - concepte, 21, 23, 128, 187, 218 n. 20, 265
 - fonematització, 242 n. 49
 - africats, 187 i n. 10
- fonètica
 - com a realitat psicològica, → llenguatge-com a fenomen psíquic
 - objecte d'estudi, 19 i n. 2
 - segmental, 19, 21
 - suprasegmental, 19, 22, 23
 - sintagmàtica / paradigmàtica, 176 n., 216-217, 218 n. 20
- evolucions cat., 162-163 (*guens* > *gens*), 168 (*Josef* > *Josep*)
- mort de propietats cat., 237 n. 45 (*licor*, *tobogan*)
- al·lòfon, alveopalatals, consonant, dígraf, diftongació, *e*, elisions, *em-en-es* en occ., fonema, formació de paraules-derivació-i fonètica, geminació, *haber-bi*-pronúncia, *i* antihiàtica, *iòns*, *jo*, laterals, *llengota*, -*n*, *òrgan*, ortoèpia, -*r*, *s* > *x*, *ua* > *o*, *lv* i *lb*, *tz*, *y*
- formació de paraules
 - objecte d'estudi i naturalesa, 20, 177 n. 20
 - composició
 - concepció i problemes, 183 ns. 3 i 4, 189-190, 197
 - alternativa, 183-185, 193
 - contingut semàntic, 201 (*anti-*, *des-*), 201 n. (*bio-*)
 - el cas de *infra+estructura*, 194-205
 - derivació
 - concepció i problemes, 183 ns. 3 i 4, 189-190, 197
 - alternativa, 177 n. 20, 182
 - diferències en *faig* / *despatx*, 22
 - *-esa*, 251
 - funció ling. dels afixos derivatius (*garbellar*, *apamar*, *enrogir*), 182 i n.
 - habilitació de participis com a adjectius, 250, 251
 - i fonètica, 177 n. 20
 - irregularitats, 177 n. 20, 201 n.
 - problemes de la normativa, 22, 181-182 (*arraconar* / *asimetria*), 187-189 (separació de paraules)
 - propostes per a la normativa, 184, 192-194; 185-186 (*arraconar* / *asimetria*), 189-190 (*e-namorar*), 190-191 (*a-narquia*), 191 (*de-seixir*, *no-saltres*), 191-192 (*a-llo-ra*, *a-lo-ra*), 202-203 (*infraescrit*)

→ augmentatiu, diminutiu
fuirç, → conjugació-1ª persona
futur, → temps-futur

g, 112, 121, 162-163, 230-234, 238
geminació o llargària fonètica, 165; →

ll, tg, tl, tll, tm, tn

gènere, 130 i ns. 100 i 101 (noció); →
nom-gènere

geni, 30, 144

grafema, 161 n. 2; → lletra

grafia lingüística

— general, 20, 21, 161-172; → orto-
grafia-com a grafia més irregularitats
— com a convenció, 184 n. 6, 265,
278

gramàtica, → lingüística

gu, → 162-163; → *g*

h, 44, 127 i n. 97, 191-192

haguem, 123 n. 86

haver

— com a auxiliar verbal, 103 n. 75

— concordança amb el subjecte (*ha-
ver-hi*), 92 n., 150

— pronúncia ([i-á] / [já]), 226 n. 32

heavy, → català-purista

història (finalitat de la -), 31, 35 i n., 105,
109

hom, 107

l'Horta, → apitxat

i antihiàtica, 65 (*agraieix*); → diftongació

ig, → dígrafs, *g*

imperialisme, 96, 97, 155-156, 167, 172;
→ provincianisme

impersonal (construcció), 92 n., 100, 106-
107

infans (en l'evolució del llenguatge), 93
Institut d'Estudis Catalans

— propostes d'investigacions sobre
temes que afecten a la normativa: 112,

125 n. 90, 239-243 (evolució de la
conjugació valenciana), 123 n. 86
(*escrivís / escrigués, tenir / tindre*), 184 n.
6 (grafia de les preposicions: *per a* o
perà), 223-224 (dièresi pretònica), 224
(dièresi en participis), 252-253 (ac-
cent diacrític), 253-254 (accentuació),
256-261 (evolució de les *ee* i les *oo*),
282-283 (*sorprés*)

— propostes de discussió de regles de
la normativa (en general excloent la
fonètica fonològica, per a la qual hi ha
entrada, *ortoèpia*), 179-180 (grafia dels
cognoms), 187-192 (separació de pa-
raules: *e-namorar, a-narquia, de-seixir,
no-saltes, a-lho-ra, a-lo-ra*), 202-203
(*infraescrit*), 224 n. (*salconduit*), 226-
227 (**l'hiat, *d'hiat*), 234-237 (*ar-
giür*), 247 (*jo adèquie / jo evacúe*), 248-
252 (*fluid, circuit*), 272 (*Dènia, esglé-
sia, sènia, sèpia, séquia*), 213, 235 i 279
(*sorprès / sorprés*),

— propostes per a la futura *Gramàtica
catalana*, 176, 177 i n. 21, 180 n., 238,
239 (ús de la lletra *x*), 182-185, 192-
205 (composició i derivació; *arraconar,
enfilat; infraestructura*), 187, 188 (se-
paració — justificació — de síl·labes
en els dígrafs), 191, 193 (*reüll, reix*: no
excepcions), 218-224, 231-234 (ús de
la dièresi), 227-230 (*ions / iöns*), 232 i
ns. (orde en l'explicació de les lletres i
els signes diacrítics), 232-239 (expli-
car els forats ortogràfics)

intuïció (com a expressió no adequada),
39

investigació

— i divulgació, 71 i n. 54, 230

— i docència, 16 i n.

iöns, 227-230

irregularitats (en les llengües), → evolu-
ció, llengües-irregularitats, teoria-ex-
cepció, teoria-regla irregular

-isc, → conjugacions-tercera

-itzar, → *tz*

ix, → dígrafs-en català-ig, *x*

jerarquia, 37, 43-44

jo / io, ja / ia, 64 (en barceloní), 227 (en general)

jo / mi, ell / si, 93-94

labiodentals, → /v/ i /b/

laterals (pronúncia de les consonants -), 242 n. 49; → dígrafs-en català-ll

lexema

— com a constituent entre buits gràfics, 184 n. 6

— com a element de la semàntica, 177 n. 20

lèxic

— balear i valencià (en la normativa), 61 i n. 39

— culte o manllevar, 137-139

— tradicional o patrimonial, 137-139

lexicó, → diccionari

lexicologia, → semàntica

light, → català-localista

lingüística

— i normativa ling., 46, 192-194, 200-201

— parts de la —

— concepció tradicional, 19 i n. 1

— una conseqüència metodològica, 115, 118, 202

lingüistes

— actuació real, 104, 159, 204 n., 205, 232 n. 38, 273

— obligacions teòriques, 46, 102-103, 123-124, 160, 181, 239-240, 273

— obligacions patriòtiques, 46, 70, 103-104, 111-112, 115, 124, 151, 155, 160, 181, 209, 217 n. 19, 240, 260, 282

→ evolució-obligacions

ll, l·l, ly, → laterals, dígrafs-en català-ll

llargària fonètica, → geminació

llengota / llenguota i semblants, 220 n. 24

llengua

— artificial, → esperanto, normativa-com a artificialitat

— bàsicament com a parla o comunicació, 107, 122 n. 85, 149

— bellesa, → llenguatge-estètica

— com a utilitat comunicativa, 22-23, 128

— complicació en les llengües

— objectiva, 130; → teoria-simplicitat

— subjectiva, 130 n. 100

— en l'estructuralisme, 39, 43 n. 17

— en la tradició europea, 19

— i aprenentatge, 130 i ns. 100 i 101, 230, 267, 269, 277-278, 279-280, 282-283

— irregularitats, → evolució, teoria-excepció, teoria-regla irregular

— singularitats de cada llengua, 112

— sintètiques / analítiques, 115, 129-130, 184 n. 6

— supeditació de l'escripta a la parlada, 20 i n. 5, 39-40

→ dialecte, estats de llengua, evolució

llenguatge (= el conjunt de llengües com a entitats que tenen les mateixes propietats inherents)

— com a coneixement bàsicament inconscient, 200 n.

— com a fenomen psíquic (i no físic), amb inclusió de la fonètica, 227, 262, 275

— estètica i estructura, 242

— finalitats comunicatives individuals, 182

— i pensament, → pensament i llenguatge

— irregularitats, → evolució, teoria-excepció, teoria-regla irregular

— no es crea mai inútilment, però hi ha inutilitats, 116, 182 n.

→ universalisme

lletra

— concepte, 161 n. 2, 164 i n. 6

— "muda", 164

localisme, → català-localista

manual

— científic, 230

— divulgatiu, 230

memòria visual, 130-133, 168, 174, 176,

178, 229, 236, 244-245, 253-254

mètode, → teoria

Milà i Fontanals (paradoxa), 142-145

mitificació, 30-31

mode, → temps

monocentrisme, → normativa-classes

morfologia

— objecte d'estudi, 19, 177 n. 20

— *las donas treballan*, 58 n. 33

→ apòstrof, article, *beguem*, conjugacions, declinacions, *diu-ben*, *haguem*, *llengota / llenguota*, llengua-sintètica, nom-nombre, nom-gènere, *poder-puguer-puguent*, *ser-sigués*, temps, *tenir*, *venir*, *vegés*, *vullc*

mot, → lexema

—*n* (*camion*), 237 n.

nacional en Fabra, 47

negació

— doble, 92 n.

— emfàtica (*no pas*), 48

no pas, 48

nom

— gènere, 65 (*iguala*, *feliça*),

— nombre, 65 (*altans*, *sofans*),

nombre, → nom-nombre

normativa ling.

— actuació davant dels fets empírics, 123, 240

— centralisme, 113, 160

— classes

— monocèntrica / policèntrica, 66, 74-76

— polimòrfica, 48, 56-57, 66, 74-76, 277, 282

— unitarista / composicional, 48,

56-57, 66, 74-76

— valoració de l'unitarisme, 66 n. 43

— composicionalitat ortoèpica, 83, 281 n. 26

— com a artificialitat, 54 i n. 30, 146

— com a síntesi dels localistes i els integracionistes, 36

— contra la llengua col·loquial (efectes) 240

— criteris

— absència, 14-15

— acostament ll. parlada i ll. escrita, 41-42, 267

— àrees molt poblades / poc poblades, 67

— bibliografia, 36

— castellà, 95-106

— català medieval, 106-114

— causa i finalitat dels -, 14, 37, 44-45, 48-49, 87, 88, 93, 108, 114-115, 152-156

— dependència de la teoria ling., 114-136, 181

— dependència última de criteris sociolingüístics, 35, 141-142, 149

— dialectes, 47-87

— evolució, 87-106

— evolució en marxa, 223 n.

— i intel·ligència, 193, 194

— jerarquia dels —, 15, 37, 43-44, 84-85, 90, 120-126, 140, 153

— llatí, 136-141, 186-187, 226, 250, 251, 265

— llengua parlada, 37-45, 265

— necessitat, 14, 35

— síntesi, 156-157

— urbanisme / ruralisme, 63, 67

— eficàcia i bellesa, 242

— futur de la — catalana, 159-160

— i automatisme, → memòria visual

— i complexitat inútil (implicacions), 114-115

— i disciplina, 150-151 i n.

— i dogmatisme, 194 n. 19, 273

- i lingüistes
 - obligació davant del conservadorisme, 111-112; → normativa-per als parlants
 - i planificació, 274-275
 - i psicòlegs, 134, 277-278, 282
 - i societat
 - control social, 146-149,
 - èxit social d'una regla i bondat intrínseca, 147 n.
 - viabilitat social, 42, 147-150, 153, 157, 158, 279-280
 - i teoria, 114-136, 181
 - necessitat de debar públic, 255
 - origen de la —, 35, 141-142, 149
 - per als parlants o per als lingüistes, 128
 - regla irregular, 126
 - tendència al conservadorisme, 111
- Barcelona, capital, català
- ny*, → dígrafs

- oo* obertes, → *ee* obertes
- objecte d'estudi, 123, 240; → teoria-simplicitat-aplicat a l'—
- objecte directe, → *a*
- oracions de relatiu, → relatiu
- orde
 - en els constituents sintàctics, 185
 - en la ciència, 71
 - en la lingüística, 71-72
 - en les lletres i els signes diacrítics, 232 i ns.
- òrgan*, 208
- ortoèpia, 42 n. 14, 63, 81-83, 190 n. 17, 195 n., 214 i n. 14, 217 n. 18, 223 n., 247 i n., 265-267, 269, 272, 281 n. 26; → /v/ i /b/
- ortografia
 - alternativa
 - què és teòricament, 21
 - a la situació europea meridional, 171-172, 245
 - arbitrària o convencional, 184 n. 6, 265, 278
 - automatisme en l'escriptura, → memòria visual
 - buits ortogràfics, 232-239
 - catalana del *xvi* al *xix*, 29-30
 - com a efecte de la civilització, 108-109
 - com a "grafia + irregularitats", 20-23, 161-169, 170-171, 172-174, 225-226, 230-239, 244-245
 - com a representació de la fonètica, 13, 20
 - dels cognoms, 179-180
 - dels compostos, 184 n. 6 (*enfront*, *per a*)
 - dins del sistema lingüístic, 20-23
 - errors - del castellà, 138 i n. 109, 187 n. 9
 - "escriure com es parla", → escriptura
 - forats ortogràfics, 232-239
 - i evolució, 94-95
 - i llengües sintètiques, 133-134
 - lletres i diacrítics (orde d'estudi), 232 i ns.
 - problema de *platjes*, *forçes*, *carreges*, 131-133
 - problemes de la composició i la de la derivació, → formació de paraules-propostes per a la normativa
 - problemes dialectals, 174-179
 - regularitat lògica / reg. ortogràfica, 132 n. 104
 - separació (i justificació) de síl·labes en els dígrafs, 187, 188
 - signes de puntuació, 13, 22, 23,
 - supeditació al llatí i al grec
 - general, 136-141; → normativa-criteris-llatí
 - lèxic culte, 137-141
 - lèxic tradicional, 137-139
 - alfabet-aplicació
 - única, 27, 131-132
 - valoració social, 13, 25-29
 - accent, alfabet, ambigüitat, apòstrof, *c-ç*, diacrítics, dígraf, escriptura,

formació de paraules, *g*, grafia, *b*, *ix / x*,
lletra, preposició-grafia, *x*
ortologia, → ortoèpia

palatal, → consonant-palatal

pancronia, → evolució

paradoxes, 14-15, 21-22 i ns. 7 i 8, 30,
41 n., 91 n. 67, 99, 132, 142-145,
164, 169-170, 246, 253

paraula, → lexema

parla, → llengua-bàsicament com a parla
passiva pronominal, → impersonal (cons-
trucció)

patriotisme, 11, 41, 37-40, 144, 156,
178, 262, 267, 268; → capital, pro-
vincianisme, imperialisme, lingüistes-
obligacions

pedagogia, → llengua-i aprenentatge,
investigació, manual, normativa-i psi-
còlegs, teoria-i ensenyament, teoria-i
intuïció

pensament i llenguatge, 19 n. 2

per a, 184 n. 6 (grafia: *per a / pera / perà*)

perfet perifràstic, → temps-perfet

persona

— tret inherent, 29-30, 48, 56

— egoïsme, 209

— respecte a les diferències (argumen-
tades), 94

→ civilització, crític, democràcia, geni,
història, imperialisme, mitificació,
patriotisme, pedagogia, provincianis-
me, qualitat, teoria, voluntat

pertinent, → teoria

pleonasma, 92 n. 69, 116, 123

plural, → nom-nombre

poder-puguer-puguent, 65

policentrisme, → normativa-classes

polimorfisme, → normativa-classes

preposició

— *an*, 121

— elisions, 92 n.

— més d'una P (*fora de, a prop de*), 104

n. 77

— grafia (*enfront, per a, com a...*), 184
n. 6

present (temps), → temps

pretèrit perfet perifràstic, → temps-perfet
pronom

— concepte, 123 n. 87, 177 n. 20

— formes barcelonines, 64, 124-125 i
ns., 128

— formes reforçades, 91, 95 i ns.

— formes valencianes, 61, 124-125 i
ns., 128

— *en* (en valencià), 226 n. 32

provincianisme i oposició al -, 30, 32, 80,
81, 97, 102 n., 103 i n. 76, 106, 130,
156, 160, 167, 170 n. 12, 172, 207,
261 n. 8, 265, 269; → patriotisme

psicologia, → llenguatge-com a feno-
men psíquic, normativa-criteris-i psi-
còlegs

purisme, → català-purista

qu, → dígrafs

quantitat / qualitat, 92-94

que relatiu com a pronom, 123 i n. 87

què (accent), 272

-*r*, 50, 51; → dígrafs-en català-*rr*

racionalitat, → crític

receptor, → emissor

recursivitat, → teoria-excepció d'una
excepció

reïx, 191, 193

relació, 115

relatiu (sistema col·loquial de les oraci-
ons de -), 92 n., 108 (opinió de Fabra),
109, 114, 123 i n. 87, 140

Renaixença (valoracions), 30-33, 144-
145

retòrica, 20 i n. 4, 108 (opinió de Fabra)

reüll, 191, 193

rr, → dígrafs

s > x, 213 n. 11 (*siprer > xiprer*), 242 n. 49 (*cascar > caixcar*)

salconduit, 224 n.

semàntica

- objecte d'estudi, 20
- i categories sintàctiques, 181 n. 2
- lexema

semiconsonant, → vocal

semivocal, → vocal

sénia, → *ee* i *oo* obertes-restes

separació (i justificació) de síl·labes en els dígrafs, 187, 188

sépia, → *ee* i *oo* obertes-restes

séquia, → *ee* i *oo* obertes-restes

ser-sigués, 65

signes

- de puntuació, → ortografia-signes
- diacrítics, → diacrítics

sigués (*ser*), 65

síl·laba

- concepte, → vocal
- separació (i justificació) de — en els dígrafs, 187, 188

simplicitat en les llengües, → llengua-complicació, teoria-simplicitat

sincronia, → evolució

sintaxi, 19, 20 n. 4

sintètiques (llengües), → llengües-sintètiques

sociologia, → normativa-criteris-dependència última

ss, → dígrafs

subjecte (del verb *haver-hi*), 92 n., 150

subjuntiu (superioritat de *i*), → temps-subjuntiu

sufixos aspectius, 104 n.

temps i modes

- diferent de “verb”, 103 n. 75, 129 n. 96, 220 n. 23
- *esplai*, 220 n. 25
- futur (*quan vindràs / quan vingues*), 64
- perfer perifràstic, 130 n. 101

— presents d'ind. i de subj. (definició), 220 n. 23

— subjuntiu (superioritat de *i*), 125

tenir, 123 n. 86

teoria

- causa, → teoria-tot té causa
- com a absència de dominació, 47
- com a demostració, 117 n.
- com a estructura psíquica, 227, 262, 275
- com a explicació, 46, 103, 117, 123, 243
- com a orde, mètode, cultura i justícia, 72 n. 52
- com a pensament ordenar, 120
- conceptes
 - els definidors inclouen teòricament els definits, i per això són més generals, 75
 - encadenats, 205, 212, 231
 - més efectes, 190 n. 15
- conveniència de buscar la causa dels errors d'altri, 59
- “crítica-alternativa-autocrítica-rectificació”, 62 n. 40, 211-212
- excepcions d'excepcions, 164-165, 225
- i bellesa, → llenguatge-estètica
- i ensenyament, 16 i n. 1, 98-99, 130, 160, 230
- i estètica, → llenguatge-estètica
- i fe, dogma o autoritat, 98-99, 199
- i intel·ligència i esclavatge, 193
- i intuïció, 39
- i lògica, 117, 120
- i normativa, 181
- i pràctica, 115, 170, 181, 182, 183 n. 4
- i predicció, 100, 103 n. 75
- i raó, 135
- i re-presentació, 20
- i seguretat, 103 i n. 75
- i valoració, 46, 123; → quantitat i qualitat
- irregularitats d'irregularitats, → teoria-excepcions

s > x, 213 n. 11 (*siprer > xiprer*), 242 n. 49 (*cascar > caixcar*)

salconduit, 224 n.

semàntica

— objecte d'estudi, 20

— i categories sintàctiques, 181 n. 2

→ lexema

semiconsonant, → vocal

semivocal, → vocal

sénia, → *ee* i *oo* obertes-restes

separació (i justificació) de síl·labes en els dígrafs, 187, 188

sépia, → *ee* i *oo* obertes-restes

séquia, → *ee* i *oo* obertes-restes

ser-sigués, 65

signes

— de puntuació, → ortografia-signes

— diacrítics, → diacrítics

sigués (*ser*), 65

síl·laba

— concepte, → vocal

— separació (i justificació) de — en els dígrafs, 187, 188

simplicitat en les llengües, → llengua-complicació, teoria-simplicitat

sincronia, → evolució

sintaxi, 19, 20 n. 4

sintètiques (llengües), → llengües-sintètiques

sociologia, → normativa-criteris-dependència última

ss, → dígrafs

subjecte (del verb *haver-hi*), 92 n., 150

subjuntiu (superioritat de *i*), → temps-subjuntiu

sufixos aspectius, 104 n.

temps i modes

— diferent de "verb", 103 n. 75, 129 n. 96, 220 n. 23

— *esplai*, 220 n. 25

— futur (*quan vindràs / quan vingues*), 64

— perfet perifràstic, 130 n. 101

— presents d'ind. i de subj. (definició), 220 n. 23

— subjuntiu (superioritat de *i*), 125

tenir, 123 n. 86

teoria

— causa, → teoria-tot té causa

— com a absència de dominació, 47

— com a demostració, 117 n.

— com a estructura psíquica, 227, 262, 275

— com a explicació, 46, 103, 117, 123, 243

— com a orde, mètode, cultura i justícia, 72 n. 52

— com a pensament ordenat, 120

— conceptes

— els definidors inclouen teòricament els definits, i per això són més generals, 75

— encadenats, 205, 212, 231

— més efectes, 190 n. 15

— conveniència de buscar la causa dels errors d'altri, 59

— "crítica-alternativa-autocrítica-recrificación", 62 n. 40, 211-212

— excepcions d'excepcions, 164-165, 225

— i bellesa, → llenguatge-estètica

— i ensenyament, 16 i n. 1, 98-99, 130, 160, 230

— i estètica, → llenguatge-estètica

— i fe, dogma o autoritat, 98-99, 199

— i intel·ligència i esclavatge, 193

— i intuïció, 39

— i lògica, 117, 120

— i normativa, 181

— i pràctica, 115, 170, 181, 182, 183 n. 4

— i predicció, 100, 103 n. 75

— i raó, 135

— i re-presentació, 20

— i seguretat, 103 i n. 75

— i valoració, 46, 123; → quantitat i qualitat

— irregularitats d'irregularitats, → teoria-excepcions

- jerarquia, coherència i orde, 37, 43-44, 231
- negar fets empírics, 123, 240
- objectius (importància), 35
- \pm pertinent, 196
- regla irregular, 126
- *relació*, 115
- simplicitat / complexitat
 - aplicat a la teoria, 115-116, 117, 119-120
 - aplicat a l'objecte d'estudi, 199 n., 205; \rightarrow llengua-complicació
 - terminologia (condicions), 161 n. 2; \rightarrow teoria-univocitat
 - tot té causa o explicació, 131
 - un problema en sol provocar més, 163
 - univocitat, 46, 66 n. 42
 - \rightarrow crític, evolució, intuïció, investigació, manual, objecte d'estudi, orde, paradoxes, universalisme
- terminologia, \rightarrow teoria
- text, \rightarrow retòrica
- tg*, \rightarrow dígrafs-en català
- tindre*, 97, 123 n. 90
- tl*, *ll*, \rightarrow dígrafs-en català
- tm*, \rightarrow dígrafs-en català
- tn*, \rightarrow dígrafs-en català
- topònims, 229, 262
- treballar* / *traballar*, 138
- triar*, 60
- trivem* / *trirrem*, 184 n. 5
- ts*, \rightarrow dígrafs-en català
- tx*, \rightarrow dígrafs-en català
- tz*
 - actuació de Fabra, 50, 82
 - \rightarrow dígrafs-en català
- u*, \rightarrow diftongació
- ua* > *o*, 216
- unitarisme, \rightarrow normativa-classes
- universalisme de la teoria lingüística, 23;
 - \rightarrow Fabra-com a universalista
- univocitat, \rightarrow teoria-univocitat
- /v/* i */b/*, 49, 63, 82 i n. 57, 83, 171, 175
- València* (pronunciació), 261-264
- València i valencianisme, 11, 39 n. 6, 60 i n. 37, 81, 142, 143, 170 n. 12, 267, 269, 278; \rightarrow Fabra-i el nom, i el valencià, i els valencians
- vegés*, 24
- venir*, 123 n. 86
- verb
 - diferència amb el temps, 103 n. 75, 129 n. 96, 220 n. 23
 - diferent de l'auxiliar verbal *haver*, 103 n. 75
 - i conjugació, \rightarrow conjugacions
- veure*, *vore* i *beure*, 252 n. 55
- vindre*, 97, 123 n. 86
- vocal, 176 n., 218 n. 20; \rightarrow *ee*
- voluntat (poder de la -), 144
- vullc*, 21-22 i ns. 7 i 8
-
- x
 - general, 57, 127 i n. 92, 238, 239
 - en valencià, 142
 - *ix* en occidental, 177 n. 21, 188
 - *ix* en oriental, 176
 - precedida de diftong amb *u*, 177 n. 21, 180 n.
 - *tx* en principi de mot, 177 n. 21
-
- y
 - causa de l'eliminació en català, 109, 169
 - en anglés, 236
 - en castellà, 223, 229 n.

ÍNDIX D'AUTORS

- Aasen, I., 88
 Aguiló, M., 33, 45, 49, 58, 63, 85, 123-124, 138, 145
 Alberich, J., 197
 Alcover, A. M., 52, 72, 88-89
 Alcover, J., 80
 Alsina, A., 216
 Aracil, Ll. V., 14, 31, 32, 79, 143
 Arteaga Pereira, 213, 219

 Badia, A.M., 15, 28, 64, 161, 188, 216, 261
 Balari, 72
 Barnils, P., 146
 Belvitge, 139
 Bladé, A., 19, 39, 61-63, 69, 71, 72, 117, 118, 124, 131, 146
 Blanch, 62
 Bofarull, 62
 Bonet, M. del M., 260
 Bonet, S., 72
 Burney, P., 168

 Cabré i Monné, T., 195, 203, 204
 Calveras, J., 116
 Canibell, E., 36, 38
 Casas Carbó, J., 39, 40, 63, 122, 123, 137, 146, 156, 157, 219, 276
 Casanova, E., 17, 220
 Chesterfield, 25
 Colomina, J., 17, 217, 256, 264-267, 273-280
 Colon, G., 159
 Coromines, J., 20, 52, 71-72, 82, 97, 150, 159, 176, 177, 222, 224, 249, 264, 265, 268

 DCVB, 177, 213, 220, 222, 248, 251
 DECLC, 222, 248, 249
 DGLC, 52, 61, 164, 194, 202, 203, 204, 235, 246, 251
 DL, 129, 220
 DLC, 184, 235

 Diez, F., 39, 61
 Duarte, C., 216
 Duran, M., 11

 Eco, U., 130
 Esteve, 139
 Estorch, 137

 Fabra, P., 11, 15, 19, 20, 22, 25, 27, 30-33, 35-160(en general), 163, 167, 169, 173, 183, 184, 186-189, 191, 194-197, 201, 204, 205, 207, 208, 210-214, 217-219, 221-229, 232-234, 237, 240, 242, 243, 246-250, 252, 253, 269, 271-274, 276, 277, 279-282
 Fenollar, B., 216
 Ferrando, A., 17, 29, 31, 112, 226, 252
 Ferrer Pastor, F., 252
 Forteza, T., 124
 Fuster, J., 30, 79, 112, 143, 144

 Galí, A., 26
 Garcés, T., 33
 GEC, 173, 180, 195, 197, 198, 203
 Gimeno, Ll., 17
 Giner, J., 29, 43, 60, 121, 169, 226, 252
 Gómez Labrado, V., 79
 Gonçalvez Viana, 207
 Griera, A., 146
 Gröber, 39, 62, 126
 Gulsoy, J., 24, 256-259, 276, 277

 Haugen, 141
 Havránek, 88, 96
 Hjelmslev, L., 43, 118

 IEC, 36, 51, 55, 56, 61, 66, 70, 71, 75, 80-82, 92-94, 112, 113, 125, 134, 149, 151, 152, 154, 160, 175, 182, 194, 196-202, 204, 205, 215, 220, 224, 229, 230, 234, 235, 243, 250, 251, 253, 266, 269, 271, 272, 275, 278, 279

- Jespersen, O., 39
 Jorba, M., 143
 Jutglà, 139
- Lacreu, J., 13, 17, 177, 243, 256, 270-273, 279
 Lamuela, X., 11, 15, 19, 26, 27, 32, 36, 37, 39, 40, 43-47, 50, 51, 53-56, 58, 60, 62, 66, 67, 70, 71, 88, 89, 85-97, 100-102, 108, 110, 111, 113, 121-124, 126, 133, 137, 138, 141, 142, 144-146, 148, 151, 156, 173, 184, 215, 219, 253, 254, 276, 280
- Llach, Ll., 260
 Llull, R., 53
 López Quiles, A., 79
- Maeterlinck, 65
 Maragall, J., 80, 142
 March, A., 53, 142
 Marquer, Ll., 195-199, 201, 202, 204, 205
 Martí, J., 17, 27
 Marvà, J., 183, 188
 Mascaró, J., 177, 259
 Massó i Torrents, 39, 89, 91
 Mata, P., 54
 Mathesius, 88, 148
 Meiller, A., 39
 Mestres i altres, 23, 188
 Meyer-Lübke, G., 39, 61, 126
 Merge, B., 53
 Milà i Fontanals, M., 33, 142-144
 Mira, J.F., 79
 Miracle, J., 11, 15, 39, 40, 54, 58, 62, 64, 65, 72, 83, 96, 99, 103, 118, 124, 127, 173, 179, 184, 242, 253, 254
 Moll, F.B., 20, 52, 224
 Montoliu, M., 146
 Moran, J., 39, 264
 Mosterín, 172
 Murgades, J., 11, 15, 19, 29, 32, 36, 39, 40, 43-47, 50, 51, 53-56, 60, 62, 67, 70, 71, 88, 89, 95-97, 100-102, 108, 110, 113, 120-124, 126, 133, 137, 138, 142, 144-146, 148, 151, 156, 173, 184, 215, 219, 253, 254, 276, 280
- Nebrija, 66, 101
 Nicolàs, M., 13
 Nonell, J., 223
- Pannikar, R., 19, 66
 Par, A., 146
 Pascual, V., 270
 Passy, 39
 Pau, J., 216
 Pérez Moragon, F., 11, 17, 43, 76, 81
 Pey, S., 16
 Pitarch, V., 58, 74, 75, 278
 Polanco, Ll. B., 17, 56-57, 66, 74, 76, 79, 151, 152
 Ponsoda, J., 17
 Prat de la Riba, E., 157
 Primo de Rivera, J.A., 35
 Pujols, F., 19, 61, 62, 69, 72
 Pujol, J.M., 23
- Rafel, J., 16, 17, 71, 82, 194, 211-213, 223, 248, 249
 Raimon, 79, 260
 Rasico, 72
 Recasens, D., 212, 214, 226, 228, 229, 234, 235, 242, 246, 258, 261
 Revest, Ll., 43
 Riera, C., 197
 Roca-Pons, J., 129
 Roís de Corella, 239
 Rosselló, J., 145
 Ros, M., 197
 Ruaix, J., 13, 150, 159, 188, 191-192, 203, 204, 214, 222, 227, 235, 273, 279
- Salvador, C., 282
 Sanchis Guarner, M., 20, 30, 43, 81, 144, 177, 188-190, 213, 221, 222, 226, 232, 239, 243, 246, 252, 258, 269, 272, 282

- Sanelo, J., 31
Sapir, E., 124
Saragossà, A., 31, 43, 92, 118, 130, 158,
177, 183, 199, 208, 216, 261
Saussure, F., 20, 39, 43, 118
Seco, 210
Segarra, M., 13, 15, 26, 29, 36, 38, 39,
44, 48, 58, 61, 64, 65, 70, 76, 82, 84,
118, 121, 127, 133, 137-139, 173,
179, 184, 202, 208, 219
Serbat, G., 220
Solà, J., 13, 15, 17, 23, 25-28, 33, 36, 38,
39, 42, 48, 58, 68, 70-74, 77, 78, 91,
92, 95, 125, 128, 139, 141, 145, 150,
157, 154, 166-170, 184, 186, 208-
213, 223, 224, 226-230, 235, 252
Sweet, 39
Trubetskoj, 96
Valor, E., 19, 20, 30, 32, 79, 132, 144,
188, 221, 230, 243, 282
Ventura, V., 30, 144
Veny, J., 36, 52, 61, 66, 67, 159
Verdaguer, J., 79
Viëtor, 39
Villena, I. de, 209
Viñas, A., 190

ÍNDEX GENERAL

Presentació	7
0. Introducció	13
0.1. Origen del treball	13
0.2. La paradoxa de l'absència / presència de criteris de selecció en unes certes llengües	14
0.3. Les tres finalitats bàsiques del treball	15
1. Contextualització de l'ortografia catalana contemporània	19
1.1. Situació de la grafia dins del sistema lingüístic. Delimitació de l'objecte d'estudi d'aquest llibre	19
1.1.1. Situació de la grafia dins del sistema lingüístic	19
1.1.2. Delimitació de l'objecte d'estudi d'aquest llibre	23
1.2. Emmarcament social i històric de l'ortografia catalana contemporània	25
1.2.1. Valoració social de l'ortografia	25
1.2.2. Una nota sobre la història de l'ortografia catalana del XVI al XIX	29
1.2.3. La Renaixença i Fabra: una valoració	30
2. Principis i resultats de l'actuació ortogràfica de Fabra	35
2.0. Introducció	35
2.1. La llengua parlada i l'ortografia. El principi més bàsic	37
2.1.1. Funció de la llengua parlada en la normativa	37
2.1.2. Una conseqüència de la relació entre els criteris	43
2.1.3. Aplicació del criteri de la llengua parlada a l'ortografia	44
2.1.4. Conclusions sobre el criteri de la llengua parlada	44
2.2. Els dialectes i l'ortografia. El principi més difícil	45
2.2.1. Sobre el significat de la paraula <i>dialecte</i>	45
2.2.2. Complementarietat dels dialectes	48
2.2.2.1. Causa de la complementarietat dels dialectes	48
2.2.2.2. Mitjans per aconseguir la complementarietat dels dialectes	48
2.2.2.3. Resultat de la complementarietat dels dialectes	54
2.2.2.4. Conclusió: la complementarietat dels dialectes <i>versus</i> el centralisme	56
2.2.3. Aplicació del criteri de la complementarietat dels dialectes a l'ortografia	57
2.2.4. El dialecte de Barcelona en l'obra de Fabra. Una reformulació dels principis tractats	58
2.2.4.0. Introducció	58
2.2.4.1. Opinió de Fabra sobre l'hipotètic centralisme de Barcelona	59

2.2.4.2. Evolució de Fabra davant dels dialectes que no eren el seu i davant de la llengua medieval	60
2.2.4.3. Dades lingüístiques que avalen l'evolució de Fabra	63
2.2.4.4. Resultat de l'evolució de Fabra	65
2.2.4.5. Conclusió sobre Fabra i el barceloní	68
2.2.4.6. Anàlisi d'unes raons sobre la centralitat de Barcelona	68
2.2.4.7. Una reformulació dels principis de la llengua parlada i dels dialectes	70
2.2.5. Sobre la visió actual de la concepció dialectal de Fabra	71
2.2.6. Actitud de Fabra davant dels valencians	78
2.2.7. Les distincions fòniques dialectals i la normativa	81
2.2.8. Un problema de jerarquia: per quines raons els dialectes estan per davant de la llengua medieval	84
2.2.9. Conclusions sobre el criteri dels dialectes	85
2.3. L'evolució. Un principi molt important en la resolució de problemes de la normativa lingüística	87
2.3.1. Un principi tan derivat com important	87
2.3.1.1. Causa del principi de l'evolució	87
2.3.1.2. Reducció de l'evolució a la simplificació	89
2.3.1.3. Relacions entre els criteris	90
2.3.1.4. Avantatges i exigències de l'aplicació del principi de l'evolució	90
2.3.1.5. Funció de l'evolució davant d'un bon problema dels criteris de la normativa: l'antagonisme entre la quantitat i la qualitat	92
2.3.2. Aplicació del criteri de l'evolució a l'ortografia	94
2.3.3. Sobre la interferència lingüística del castellà	95
2.3.3.1. Actitud general davant del castellà	95
2.3.3.2. Els castellanismes del català escrit	98
2.3.3.3. L'evolució i el castellà	101
2.3.4. Conclusions	104
2.3.4.1. Conclusions sobre l'evolució	104
2.3.4.2. Conclusions sobre el castellà	105
2.4. L'ortografia medieval i l'ortografia actual. Un principi fadristerne	106
2.4.1. Relació entre la llengua medieval i la llengua col·loquial. Formulació del criteri	106
2.4.2. Causa de la subordinació del principi de la llengua medieval. Una excepció relativa: l'ortografia	108
2.4.3. Problemes del criteri de la llengua medieval	109
2.4.4. Una obligació dels lingüistes davant del conservadorisme de la normativa	111
2.4.5. Aplicació del criteri de la llengua medieval a l'ortografia	112
2.4.6. Una síntesi dels quatre criteris comentats	113
2.4.7. Conclusions sobre el criteri de la llengua medieval	113

2.5.	Simplicitat i coherència o regularitat (o claredat i logicitat).	
	Un gran poder al servei de la llengua parlada	114
2.5.1.	Introducció al criteri de la regularitat	114
2.5.1.1.	Per què és necessària la simplicitat en les normatives lingüístiques	114
2.5.1.2.	Com podem mesurar la simplicitat? El paper de la teoria lingüística	115
2.5.1.3.	Sinònims de <i>simple</i> en la normativa lingüística	117
2.5.1.4.	A què ens ha portat la simplicitat. Les irregularitats de les llengües	118
2.5.1.5.	Aplicació del criteri de la teoria o regularitat a les normatives lingüístiques	119
2.5.1.6.	Conclusions sobre la simplicitat	119
2.5.2.	Sobre la jerarquia del criteri de la regularitat	120
2.5.2.1.	Introducció a la problemàtica	120
2.5.2.2.	Una proposta per a la jerarquia del principi de la regularitat: quan la llengua col·loquial actua uniformement	122
2.5.2.3.	Una proposta per a la jerarquia del principi de la regularitat: quan la llengua col·loquial actua diversament	124
2.5.2.4.	Conclusions sobre la jerarquia de la regularitat	126
2.5.3.	Valoració i síntesi dels cinc criteris comentats	126
2.5.4.	Aplicació del criteri de la simplicitat i la coherència a l'ortografia	127
2.5.5.	Un problema de la simplicitat: determinar el grau de precisió	128
2.5.6.	Un altre problema de la simplicitat: oposició entre regularitat o raó i automatisme o rutina a causa de propietats sintètiques	129
2.5.6.0.	Introducció	129
2.5.6.1.	Conceptes previs: trets lingüístics sintètics i analítics ..	129
2.5.6.2.	Memòria visual i automatisme en l'escriptura	130
2.5.6.3.	Una explicació per a uns errors ortogràfics: <i>platjes, forces, carreges</i>	132
2.5.6.4.	Conclusió sobre els problemes ortogràfics de les llengües amb trets sintètics	133
2.5.7.	Conclusions sobre el criteri de la regularitat	134
2.6.	Internacionalisme i ortografia. Un principi bàsicament aparent	136
2.6.1.	Vigència i dificultat de la influència llatina	136
2.6.2.	A la recerca d'un equilibri ortogràfic davant de dues forces antagòniques	137
2.6.3.	Una proposta per a la jerarquia del llatí	139
2.6.4.	Conclusions sobre el criteri de les llengües de l'entorn	141

2.7.	Emmarcament social de la normativa	141
2.7.1.	Criteris sociolingüístics i ortografia	141
2.7.2.	Control social de la normativa	146
2.7.3.	Conclusions sobre l'emmarcament social de la normativa	149
2.8.	Apèndix	150
2.8.1.	Novetats en la codificació ortogràfica	150
2.8.2.	Una nota particular sobre el present: els puristes i els "lights" ...	150
2.9.	Conclusions generals	152
2.9.1.	Descripció, causa i efectes dels criteris comentats	152
2.9.1.1.	La llengua parlada: el punt de partida	152
2.9.1.2.	La complementarietat dels dialectes: com traure guanys lingüístics i sociolingüístics de la diversitat	153
2.9.1.3.	La llengua medieval: símbol de la civilització dels nostres pobles	154
2.9.1.4.	El rent estructurador de la normativa lingüística: l'evolució i la teoria lingüística	155
2.9.1.5.	Les llengües de l'entorn: ni per dalt ni per baix	155
2.9.2.	Avaluació dels criteris (i dels resultats) de Fabra	156
2.9.2.1.	El passat: una valoració global	156
2.9.2.2.	Acostament cap al futur. Una opinió sobre Fabra com a lingüista	158
2.9.2.3.	El futur: obligacions dels lingüistes catalanoparlants ...	158
2.9.2.4.	Una nota humana sobre Pompeu Fabra	160
3.	Problemes ortogràfics actuals en el valor de les lletres	161
3.0.	Introducció	161
3.1.	Problemes internacionals per la subordinació al llatí: heterogeneïtats, contradiccions i diverses rareses («lletres mudes», «signes diacrítics» i «dígrafs»)	162
3.1.1.	La formació dels problemes bàsics, amb un exemple de cada un ..	162
3.1.2.	Síntesi dels problemes	167
3.2.	La paradoxa que els problemes ortogràfics internacionals són una conseqüència de la civilització	169
3.3.	Propostes ortogràfiques per al català	172
3.4.	Sobre com traure bé del mal	174
3.5.	Problemes dialectals	175
3.6.	Una proposta sobre la grafia dels cognoms	179
4.	Problemes i propostes en la prefixació	181
4.0.	Introducció	181
4.1.	La prefixació en la derivació i en la composició	181
4.1.0.	Introducció	181
4.1.1.	Un intent de fonamentar l'arraconament de la asimetria	182
4.1.2.	Un criteri normatiu davant la colisió del català i el llatí	186

4.1.3.	Cinc problemes ortogràfics en la separació sil·làbica dels mots	187
4.1.4.	Conclusions	192
4.2.	Un cas particular de composició: quan el segon lexema comença per "r + consonant" en llatí o en grec	194
4.2.0.	Introducció	194
4.2.1.	Dues propostes diferents: la de Lluís Marquet i la de l'Institut d'Estudis Catalans	195
4.2.2.	Anàlisi bàsica de la resposta de Marquet, i matisacions a la proposta de l'Institut	197
4.2.3.	Més problemes i encerts de la proposta de Marquet	201
4.2.4.	Un comentari bibliogràfic breu	203
4.2.5.	Conclusions sobre la normativa	204
4.2.6.	Conclusions sobre la teoria	205
5.	Problemes i propostes en l'ús de l'accent i la dièresi	207
5.0.	Introducció	207
5.1.	Uns quants dels problemes que assenyalà Solà (1973)	209
5.2.	Una resposta intuïtiva a l'opinió de Solà	211
5.3.	Tres diferències bàsiques entre la diftongació catalana i la castellana ..	212
5.4.	Sobre la simplicitat del sistema català d'accentuació	218
5.5.	Un ús de la dièresi que és una irregularitat d'una irregularitat	225
5.6.	Sobre "i / u àtones + vocal" en principi de mot: funcionament general ..	226
5.7.	Dues potencialitats del sistema català d'accentuació: <i>püedo</i> i <i>ions</i>	227
5.8.	Són ambigües les grafies <i>guia</i> i <i>guix</i> ?	230
5.9.	El problema d' <i>argüir</i> . Quatre propostes per a un forat ortogràfic	234
5.10.	Uns quants forats i superposicions de l'ortografia catalana	237
5.11.	Consonants palatals en posició ímplosiva dins de mot. Un intent d'explicar (i per tant dignificar) un "vulgarisme" del valencià col·loquial	239
5.12.	Per què els problemes de <i>gu</i> no apareixen en <i>qu</i>	244
5.13.	Síntesi sobre l'ús de la dièresi	245
5.14.	Una vacil·lació en la conjugació dels verbs <i>adequiar</i> i <i>evacuar</i>	247
5.15.	Sobre <i>fluid-fluir-fluïdesa</i> i <i>circuit-circurir-circuïció</i>	248
5.15.1.	Sobre la pronúncia de <i>fluid</i> i <i>circuit</i>	248
5.15.2.	Sobre l'existència de l'adjectiu <i>circuit</i> i la inexistència de <i>fluït</i> ..	251
5.16.	Sobre l'accent diacríctic	252
5.17.	Una reflexió per a una hipotètica continuació de la investigació	253
6.	L'accentuació de les <i>ee</i> en valencià	255
6.0.	Introducció	255
6.1.	Una qüestió apassionant: passat, present i futur del vocalisme català	256
6.1.1.	Dues evolucions de signe contrari a l'edat mitjana	256
6.1.2.	Sobre la preeminència psicològica de les <i>ee</i> i les <i>oo</i> obertes	258

6.2. Sobre la pronúncia del nom de la capital valenciana	261
6.3. Al voltant de l'escriptura fonològica: un diàleg amb Jordi Colomina	264
6.4. La defensa de Lacreu (1990) sobre la grafia <i>sorprès</i> en valencià	270
6.4.0. Introducció	270
6.4.1. Uns quants arguments a favor de la grafia <i>sorprès</i> en valencià	270
6.5. La defensa de Colomina (1993) sobre la grafia <i>sorprès</i>	274
6.5.0. Introducció	274
6.5.1. Un objectiu de la normativa: planificar el futur	274
6.5.2. Pedagogia i normativa	277
6.5.3. Les altres argumentacions de Colomina	278
6.5.4. Les regles de Colomina	279
6.6. Unes dades de Fabra	280
6.7. Unes quantes reflexions per a la continuació de la investigació	282
 Bibliografia	 285
Índex de matèries	295
Índex d'autors	307
Índex general	311

*Aquest llibre fou acabat d'imprimir
el dia 7 d'abril de 1997,
festivitat de sant Vicent Ferrer*

L'estudi dels criteris que guien l'acció normativitzadora de Pompeu Fabra és un camp poc atès, tot i que n'hi ha aspectes apassionants, com ara la influència del barceloní i del valencià o la jerarquia entre la llengua actual i la medieval.

El llibre ens n'ofereix una anàlisi detallada, amb rigor i mètode admirables, dels problemes sobre els criteris normatius més punyents —generalment esquivats—, i, investigant-los meticulosament, ens en dona solucions. El treball està redactat de manera sorprenentment clara.

Professionals i estudiants de la llengua hi troben resposta aguda a les qüestions que es formulen sobre els fonaments de la normativa.

Abelard Saragossà (Silla, 1954) és professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València. Ha publicat una vintena d'articles i un parell de llibres sobre problemes de la teoria lingüística. Fora de la investigació lingüística, ha participat en el llibre col·lectiu *El valencianisme que ve* (València, 1996), publicat en aquesta mateixa editorial, i és col·laborador de la revista *Saó*.

ISBN: 84-88513-19-4
9 788488 513199

Saó
EDITORIAL

Biblioteca
Josep Giner

DIPUTACIÓ DE
TARRAGONA